« جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سېپى » دىكى نەشرىي ئەپكار
« شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتى » غا ئېرىشكەن نەشرىي ئەپكار

入选《中国期刊方阵》的刊物

荣获《新疆期刊奖》的刊物

双效期刊

4

2016

• جۇڭگو مەدەنىيىتى • شىنجاڭ مەدەنىيىتى •

• XINJIANG CULTURE • СИНЬЦЗЯНСКАЯ КУЛЬТУРА • シンキョウ ブンカ •

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

ISSN 1008-6498
07>
9 771008 649003

新疆文化

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

تارىخ ـ مەدەنىيەت تەتقىقاتچىسى غالىب بارات ئەرك

تەھرىر مەيئەت مۇدىرى: **مۇختار مەخسۇت** (ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىرى)

تەھرىرات باشلىقى ،
دائىمىي مۇئاۋىن باش مۇھەررلەر: **بەگمەت يۇسۇپ** (ئالىي مۇھەررلەر)

شۇئارىمىز: خەلقچىللىق، ئىلمىيلىك، ئاممىبابلىق، ئۇقۇشچانلىق

2016.4

(ئومۇمىي 340 ـ سان)

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى باشقۇرىدۇ
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت تەتقىقات ئورنى چىقىرىدۇ
ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

(65-يىل نەشرى)

قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال

تەھرىر ھەيئەتلەر

(ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىبى بويىچە)

ئابدۇقادىر جالالىددىن

ئارسلان ئابدۇللا

ئازات سۇلتان

ئادىل تۇران

بەگمەت يۇسۇپ

جاڭ خۇڭچاۋ

دىلشات پەرھات

قۇربان مامۇت

ئىمىن ئەخمىدى

بۇ سانىڭ تەكلىپلىك مەسئۇل مۇھەررىرى ۋە تېخرىداكتورى:

ئايگۈل ئەمەت

(كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

ژۇرنىلىمىزنىڭ قانۇن مەسلىھەتچىسى:

ئابدۇرېشىت مەجىت ئاقيار

(ئادۋوكات)

«مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى-تەرەققىياتى يىلى» پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي مۇقىملىقى ۋە ئەبەدىي ئەمنلىكىنى ئىلگىرى سۈرەيلى

بۇ ساندا

ئىزدىنىش ئىچىدە ئىلگىرىلەش

ئەل كەچمىشلىرىنىڭ سىرىنى ئىزدەپ ..... تۇرسۇن مەخمۇت (3)

ئالقىش ۋە ئۇمىد ..... ئارسلان ئابدۇللا (77)

تەرجىمە كۆزنىكى

«تىلماچىلار چايخانىسى»دىكى پاراڭلار .....

..... ئەھەت داۋۇت، راخمانجان رۇسۇل سۇلتانى قاتارلىقلار (ت) (17)

ئەدەبىيات گۈلزارى

ئاپتاپپەرەس ئېچىلغۇدەك ..... (ھېكايە) ... ئابدۇراخمان ئەزىز ئوغلى (31)

مەن ئايال ..... ماھىرە ھاجىئەكبەر (39)

ئاسپىرانتلار ئاۋازى

ئەدەبىياتنىڭ «قاسرىقى» ..... ئابلىكىم تۇرسۇن (41)

مەدەنىيەتتىكى نەۋايـى تەتقىقاتى

نەۋايىنىڭ «يوللۇق ياغلىق» لىرىكىسىدىكى رەڭلەر جۇلاسى .....

..... تۇرسۇن قۇربان تۇركەش (54)

زامانىۋى مەدەنىيەت بىلەن ئانئانىۋى مەدەنىيەتنىڭ دىيالوگى

مىللىي مەدەنىيەت ۋە زامانىۋى مەدەنىيەت ..... ئادىل مۇھەممەت (57)

تەپەككۇر كۆزى

تەپەككۇر مېۋىلىرى ..... ئىمىن ھاشىم، ئابلىز ئوبۇلخەيرى قاتارلىقلار (71)

مۇقاۋىدا: جۇڭگوچە رەسىم ئۇستازى تۇردى ئىمىن

ئەل كەچمىشلىرىنىڭ سىرىنى ئىزدەپ

ـــ تونۇلغان تارىخ ـ مەدەنىيەت تەتقىقاتچىسى غالىب بارات ئەرك بايانىدا

دۇنيانىڭ تەرەققىياتى ۋە كىشىلىك ھاياتنىڭ ئۆزگىرىشى تولمۇ تېز ھەم سىرلىق بولۇۋاتقان بۈگۈنكى دەۋردە، ھەر بىر ئىنسان تۇرمۇشىنىڭ، ھەر بىر توپنىڭ، ھەر ساھەنىڭ، ھەر ئادەمنىڭ مەۋجۇتلۇقى ۋە قىممىتى سالماقلىق، ئەقىل بىلەن ئەجىر قىلىشىغا، ئىجادچانلىقى شۇنداقلا دەۋر ھەم مۇھىت جىددىي تەقەززا قىلىدىغان ئىزدىنىشلەرگە، ئۇلۇغۋار غايە يولىدىكى ئۇزاق مۇساپىلەردە زور چىدام، ئېنىق نىشان بىلەن ئۇزۇكسىز ئىلگىرىلەشكە، ئىنتىلىش سەپىرىدىكى مۇشەققەتلەرگە ئۇمىدسىزلىكتىن خالىي بەرداشلىق بېرىشلەرگە باغلىق بولۇپ قالدى. زامانىمىزدا ئىلمىي ئىزدىنىش ۋە يېڭىلىق يارىتىشنىڭ، ھەر بىر قەدەمنى پۇختا ۋە بىلىپ تۇرۇپ بېسىشنىڭ، مەڭگۈلۈك ئىزدىنىش نىشانى ۋە روھىغا ئىگە بولۇشنىڭ زۆرۈرلۈكى روشەن بىلىنىپ تۇرۇپتۇ. بىر خەلقنىڭ زور ساندىكى ساپالىق زىيالىيلىرىنىڭ بولۇشى مەۋجۇتلۇق ۋە تەرەققىياتنىڭ زۆرۈر شەرتى ئىكەنلىكىنى زامانىنىڭ تۇرلۇك تەقەززالىرى ۋە پۇرسەت، خىرىسلىرىدىن چۈشىنىش مۇمكىن. ئۆزىمىزگە نەزەر سالساق، ئۇيغۇرەك زىيالىيسى ئاز، ئاز بولغان زىيالىيسىنىڭمۇ ئىزدىنىش روھىغا ئىگىلىرى تېخىمۇ ئاز بولغان مىللەت ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئىزچىللىقنى ساقلىغان ھالدا تىرىشىۋاتقان، مېھنەتلىرى بەدىلىگە قازانغان نەتىجىلىرى بىلەن خەلقنى سۆيۈندۈرۈۋاتقان زىيالىيلارنىڭ بولۇشى دەۋرىمىزنىڭ، بۈگۈنكى ھاياتىمىزنىڭ ۋە زىيالىيلار قوشۇنىنىڭ خۇشاللىقى، بەخت ـ ئامىتى بولىدۇ. بىر خەلقتە ئىزدىنىش ۋە يول ئېچىش روھىغا باي، نىشانى ئېنىق، سەزگۈر ھەم ھوشيار زىيالىينىڭ مەيدانغا كېلىشى شۇ مىللەتنىڭ يوللىرىنى يورۇتىدىغان بىر چىراغنىڭ كۆپەيگىنىگە بارا-ۋەر. زىيالىي نۇر كەبى يېنىش ۋە ئوت كەبى كۆيۈش مەجبۇرىيىتىنى يۈدۈپ ياشايدىغان ئادەم. زىيالىينىڭ ئىشى تۈگىمەيدۇ، زىيالىي تەرەققىياتنىڭ ئېنېرگىيەسى،

ئىزدىنىش ئېچىدە ئىلگىرىلەش

گۈللىنىشنىڭ لايىھىلىگۈچىسى. تەرەققىيات مەڭگۈلۈك بولىدۇ، شۇڭا تەرەققىياتقا يول ئاچىدىغان، تەرەققىياتنى لايىھىلەيدىغان، تەرەققىياتقا باشچىلىق قىلىدىغان زىيالىيلىرىنىڭ ئىشى مەڭگۈ تۈگىمەيدۇ، ھەرقانداق دەۋرنىڭ زىيالىيلىغا قويىدىغان تەلىپى قاتتىق ھەم چەكسىز بولىدۇ، قاتتىق ھەم چەكسىز تەلەپلەرنى ئورۇنداپ بولالمايدىغان لمقنى بىلىپ تۇرۇپمۇ يەنىلا توختىماي ئىزدەنگەن زىيالي ھەققىي زىيالي بولىدۇ. قاتتىق تەلەپتىن قورققان، ھۆددىسىدىن چىقىپ بولالمايدىغانلىقنى بىلىپ مەيۇسلەنگەن زىيالي چالا زىيالي ياكى يالغان زىيالي بولىدۇ. ئىشى تۈگىگەن زىيالي ياكى ئىشىم تۈگىدى دەپ ئويلىغان زىيالي قىلىدىغان ئىشنى تاپالمىغان نادان زىيالي ياكى زىيالىيلىق سۈپەتتىن چۈشۈپ كەتكەن ياكى ئاينىغان زىيالي بولىدۇ.

زىيالىيلىق سۈپەت ۋە تەلەپ ھەققىدە مۇشۇنداق خىياللارنى قىلىپ قالىمىز.

زامانىمىزدىكى مەڭگۈ ئىشى تۈگىمەيدىغان، دەۋرنىڭ چەكسىز تەلەپلىرى ئالدىدا مەڭدەپ قالمىغان زىيالىيلىرىمىز قاتاردا غالىب بارات ئەركىنى تىلغا ئېلىپ ئۆتۈش زۆرۈر. ئۇ ئىشى تۈگىمەيدىغان زىيالي، داۋانلىرى تۈگىمەيدىغان، مەنزىلى يوروق ئىلىم ئەزىمەتلىرىمىزنىڭ بىرى. ئۇنىڭ چوڭقۇر ھەم مۇستەھكەم قەدەم ئىزلىرى بۈگۈنىنىڭ ھەم كېلەچەكنىڭ بورانلىردا، ئاپتاپلىردا ئۆچۈپ كەتمەيدۇ ھەم ئۆڭۈپ كەتمەيدۇ، دەپ ئېيتىشقا جۈرئەت قىلالايمىز.

غالىب بارات ئەركىنىڭ قىممىتى ئۇزۇكسىز ئىزدىنىشىتە. ئۇزۇكسىز ئىزدىنىش ئىلمىي خادىمنىڭ، مۇنداقچە دېگەندە، زىيالىينىڭ قىممىتىنى چاقنىتىدىغان پەزىلەت. زىيالىيلىق سۈپەتنى، زىيالىيلىق سالاپەتنى، زىيالىيلىق كالمالەتنى ھازىرلىماق كىشىدىن زور بەدەل تەلەپ قىلىدۇ. زىيالىيلىق بەدەل ھالال نىيەت بىلەن تۇغرا نىشان ئۈچۈن زېھنىنى، يۈرەك قېنىنى، ۋاقتىنى سەرپ قىلماق ۋە راھەت - پاراغەتتىن ۋاز كەچمەكنى شەرت قىلىدۇ. زىيالىينىڭ قانداق بولۇشى ۋە قانداق ئادەمنى زىيالي دېيىشكە بولىدىغانلىقى مەسلىسى ئەزەلدىن قىزىق نۇقتا بولۇپ كەلگەن، زىيالىينىڭ بىر خەلقنىڭ گۈللىنىشى ۋە مەۋجۇتلۇقىدىكى ئەھمىيىتىنىڭ زورلۇقى نۇقتىسىدىن بۇ مەسىلە كىشىنى ئويلاندۇرىدۇ. بىر مىللەتكە نىسبەتەن زىيالي ئۇنىڭ ئەقلىدە مېڭىسى، ياخشى ئىش - ھەرىكەتتە ئۇلگىسى، غۇرۇر ۋە شەرىپىنىڭ نامايەندىسى بولۇشى كېرەك، بۇ بۇرۇندىن مۇشۇنداق بولۇشى كېرەك بولغان ھەم بۈنىڭدىن كېيىنمۇ شۇنداق بولۇشى كېرەك بولغان چىلىك قائىدە. ئەمما ئىش يۈزىدە بىز زىيالي ئاتالغانلارنىڭ زىيالىيلىق سۈپەتكە ياندىشالمايدىغان خۇلقى - مىجەزلىرىنى دائىم كۆرۈپ تۇرىمىز. ئەپسۇسلىنىمىز، غەشلىك خىياللارغا پېتىپ قالىمىز، ھە دېگەندە كۆزىمىز كۆرۈپ تۇرغان، قۇلقىمىز ئاڭلاپ تۇرغان نابابىلىقلارنى تۇزەشكە قۇربىمىز يەتمەيدۇ.

زىيالي ھەققىدىكى ئويلىرىمىزغا غالىب بارات ئەركىنلىك مۇنۇ بايانلىرىنى يانداشتۇرساق بەزى نۇقتىلار-دىن ئۆزگىچە پىكىرگە كېلىشىمىز مۇمكىن: «ئالدىنقى ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا لۇتپۇللا مۇتەللىپ ‹ئەپەندى بولماق› ناملىق بىر شېئىر يازغانىكەن، ئەنە شۇ شېئىردا يېزىلغان ‹ئەپەندى بولماق› زامانىمىزدىكى ‹زىيالي بولماق›نىڭ ئۆزى. زامانىمىزدا زىيالىيلار ناھايىتى كۆپ، ئەمما ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى پاپىرۇسنى قىڭغىر چىشلەپ، شلەپىنى قاتۇرۇپ كىيىپ، گالىستۇكنى كاستۇم-بۇرۇلكىغا پارلاپ بوينىغا باغلاپ، چاچنى مايلاپ، كەشنى پارقىرىتىپ، تېلېۋىزوردىن ياكى ئۇندىداردىن ئاڭلىۋالغان سۆزلەرنى ئېغىزىدىن كۆپۈك چىققۇچە سۆزلەپ ئۆزىنىڭ ‹زىيالي›لىق سالاپىتىنى نامايان قىلىپ، ئۆزلىرىنى ئالەمدە بىر چاغلاپ، باشقىلارغا ئۆگۈت - نەسىھەتلەرنى ئاتا قىلىپ يۈرۈشىدۇ، لېكىن ھېچقاچان ئۆزىگە ئادىمىيلىك تەلىپى، ئىنسانىي ئەخلاق تەلىپى، زىيالىيلاردا بولۇشقا تېگىشلىك بولغان ئەلكۈنگە يولباشچى بولۇش تەلىپىنى قويۇپ باقمىغان. قالپاقتا چۈشلۈق ئادىمىيلىك بولمىغان، لمقتىن، ئەلگە يولباشچى بولغىدەك بىلىم - ساپا بولمىغان، لمقتىن، ‹زىيالىينىڭ گېپىنى ئاڭلىساڭلا بولىدۇ› دېيىلىدىغان باھاغا نائىل بولماقتا. بۇ باھا ئەھمىيەتتە بۇرۇنقىلارنىڭ ‹سەللە يوغان ئىمان يوق›، ‹موللام ھەممىنى بىلىدۇ، موللام قوپۇپ كۆلگە سىيدۇ› باھالىرىنىڭ ۋارىياتتىدىن ئىبارەت. ‹زىيالىيلار› بولسا ‹زىيالىيمۇ ئادەم› دېيىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئەيىبىنى ياپماق بولىدۇ، لېكىن مۇشۇ بايانىنىڭ ئۆزىلا ئۆزىنىڭ ئەڭ ئاجىز تەرەپلىرىنى نامايان قىلىپ بېرىدۇ. گېپى كەلگەندە مەن زىيالي قانداق بولۇشى كېرەك؟ دېگەن سوئالغا مۇنداق جاۋاب بەرگۈم بار: زىيالىيدا بىر سەممي يۈرەك بولسا، بۇ سەمىلىك ئېغىزدا، تۇرقىدا ئىپادىلەنمىسمۇ كىشىلەر

كۆڭلىدە سەزگۈدەك ھەم سۆيۈنگۈدەك بولسا (دىلىنى شۇ سەممىيلىك يورۇتقان بولسا). ئادەمىيلىك ساپا بولسا.

بىر يىلى مەرھۇم روزى سايىت كورلىدىكى ئەنجۈمەندە (ھازىر نوپۇس كۆپىيىپ كېتىۋاتىدۇ، ئادەم ئازلاپ كېتىۋاتىدۇ) دېگەندى. زىيالىي ئۆزىنىڭ سۆزى، تۇرقى، ئىش - پائالىيىتى، بىلىمى بىلەن (ئادەمنىڭ كۆپ-يىشى) ئۇچۇن ھەسسە قوشالسا، دەيمەن. يالقۇن روزى ئەپەندى بىر لېكسىيەسىدە، (بۇرۇنقى ۋاقىتلاردا كىشىلەر ئۆزىنى مەن ئەپەندى دېمەسمۇ، تۇرقى، يۈرۈش-تۇرۇشى ۋە سۆز - ھەرىكىتىدىن كىشىلەر ئۇلارنى ئەپەندى دەپ بىلۋالاتتى. ھازىرچۇ؟ كىشىلەر ئۆزىنى مەن ئەپەندى دېمەسە باشقىلار بىلەلمەيدىغان بولۇپ كەتتى) دېگەنىدى. دەرھەقىقەت، ھازىر كىشىلەر ئۆزىنى مەن زىيالىي دەپ بازارغا سالسمۇ، كىشىلەر زىيالىيلاردىن ئۇنىڭ زىيالىيغا خاس سالاپىتى (كۆپىنچە بۇ شەرتنى ھازىرلىغان)، ئادەمىيلىكى (بۇ ئۇنداق ئاسان ھازىرلىغىلى بولىدىغان شەرت ئەمەس)، بىلىمى (ھازىرقى سېكۇنتسېرى يېڭىلىنىۋاتقان پەن - تېخنىكا زامانىدا، بىزدە بۇ شەرتنى ھازىرلاشمۇ ناھايىتى قىيىن بولۇۋاتىدۇ) بولۇشى لازىم. ئۇنداق بولمايدىكەن، جۇملىدىن مۇشۇ ئۇچ شەرتنىڭ بىرەرى كەم بولسا ئۆز - ئۆزىمىزنى زىيالىي دەپ ۋارقىراپ ۋەزخانلىق قىلساقمۇ، ئاۋام مېيقىدا كۈلۈپ قويۇپ، كۆڭلىدىن ئېتىراپ قىلمايدۇ، شۇڭا، يېتەلمەيۋاتقان ئادەمىيلىك ۋە بىلىملىك بولۇش شەرتىنى ھازىرلاش ئۇچۇن تىرىشىش، تىرمىشىش زۆرۈر، بولمىسا ئۆز كۆڭلىمىزنى خۇش قىلىپ، (زىيالىي بولماق) يولىدا ئۆزىمىزدىن زوقلىنىپلا ئۆتۈپ كېتىمىز، ئاۋام چىن كۆڭلىدىن ئېتىراپ قىلمايدۇ، چۇنكى، بىز ئۇلارغا يول باشچى، سەركە بولغىدەك شەرتلەرنى ھازىرلىيالمىدۇقتە!».

توغرا، زىيالىي بولماق بىر تۇرلۇك ئالىي شەرەپ، چىن مەنىسى بىلەن بۇ شەرەپكە نائىل بولماق ئاسان ئەمەس. بىز بۇ يەردە ئەمەلىي نەتىجىسى ۋە كۆپ تەرەپلىمە ئېسىل خىسلەتلىرىگە كۆرە، غالىب بارات ئەركىنى زىيالىيلىق شەرەپىنىڭ ساھىبى دەرىجىسىدە قەدىرلەش ئەمەلىيەتكە ھەم ئەقىلغە ئۇيغۇن دەپ قارايمىز. ئۇ ئۆز نىشانى ئۇچۇن، ئۆزى توغرا دەپ قارىغان ھەم تاللىغان مەنزىلى ئۇچۇن ھارماي - تالماي ئىزدىنىۋاتقان ئادەم. ۋەزىنلىك غايە ۋە ئىشتىياقتا ئىگە ئىلمىي خادىم شۇنداقلا ئەل كەچمىشلىرىنىڭ سىر - مۇئەممالىرىنى ئېچىپ بېرىشتىكى تىرىشچانلىقى، ئۇتۇقلىرى، ئۆزگىچە تەپەككۇرى ۋە قايىل قىلارلىق نەتىجىلىرى بىلەن بىز پەرخىرلىنىشكە ئەرزىيدىغان ياش ئالىم.

ئاتاقلىق شائىر، جامائەت ئەربابى، ئۇستاز ئەدەبىي تەرجىمان ئىمىن ئەھمەدى ئاكا غالىب بارات ئەرك ھەقىقىدە مۇنداق دەيدۇ: «ياش ئالىم غالىب بارات ئەرك كۆپ يىللاردىن بۇيانقى ئىلمىي ئەمگەكلىرىدە نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى بىرلەشتۈرۈش، قەدىمكىنى بۇگۈن ئۇچۇن خىزمەت قىلدۇرۇش، ئالدىنقىلار ئوتتۇرىغا قويغان قاراشلار بىلەن چەكلەنمەي ياكى ئۇلار ئوتتۇرىغا قويغان تەسەۋۋۇرلارنى تەكرارلىماي، بەلكى داۋاملىق ئىزدىنىپ، يېڭىلىق يارىتىش پىرىنسىپىدا چىڭ تۇردى. ئۆزى تەكتلىمەكچى بولغان ئىلمىي نۇقتىلارنى ئەمەلىي پاكىتلار ئارقىلىق دەللەپ، ھازىرغىچە تېپىشماق تەرىقىسىدە سىر بولۇپ ياتقان مەسىلىلەرنى ئوقۇرمەنلەرنى ۋە ئالىم ئەھلىنى قايىل قىلارلىق دەرىجىدە يورۇتۇپ بەردى. شۇنداقلا غالىب بارات ئەرك ئۆز ماقالىلىرىدە لوگىكىلىق تەپەككۇر ۋە پەلسەپىلىك ئويلىنىشنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويدى. ماقالىلىرىغا ئىلمىي قىممەت ۋە نەزەرىيە ئاساس بەردى. ئۇنىڭ تارىخ، مىللەت ۋە جۇغراپىيەلىك مۇھىت توغرىسىدىكى ئىلمىي ئەمگەكلىرى نەزەرىيەدىن نەزەرىيەگە قاراپ ماڭىدىغان كونا تەتقىقات راھىكىلىرىنى بۇزۇپ تاشلىدى. بىز چارقىلىقتەك خىلۇەت ماكاندا ياشاپ تۇرۇپمۇ ئۆزىنىڭ نەزەر دائىرىسىنى شۇنچە كەڭ ۋە چوڭقۇرلۇققا يېتەكلەۋاتقان ياش ئالىم غالىب بارات ئەركىنىڭ قەلىمىگە بەرىكەت تىلەيمىز.»

غالىب بارات ئەرك بارلىقىنى ئىلىم ئىشلىرىغا بېغىشلىغان ئادەم.

سىر - مۇئەممالارغا تولغان ھاياتلىق ئالىمى ھەر ئىنسانغا، يۇرىكىگە ئەڭ يېقىن تۇرىدىغان، ئىزدەيدىغان، ئۇمتۇلدىغان مەڭگۈلۈك بىر ئىشتىياقنى ئاتا قىلغان. بۇ ئىشتىياقنىڭ ئوتى بىلەن نۇرغۇن ئىنسانلارنىڭ كىشىلىك ھاياتى ئىزدىنىش ئىچىدە ئۆتىدۇ، ھەر ئىنسان ئوخشىمىغان غايە - مەنزىللەرگە قاراپ گاھ ئۇتۇق بىلەن، گاھ مەغلۇبىيەت بىلەن ئىلگىرىلەيدۇ. بىزنىڭچە بىر ئادەمنىڭ مەڭگۈ ۋاز كەچمەيدىغان نىشانىنىڭ، ئۆزى ئۇچۇن ئۇلۇغۋارلىقى مەڭگۈ سولمايدىغان مەنزىلىنىڭ، شۇ يولدا تارتقان جاپالىرى، ھارغانلىرى، تالغانلىرى خۇشاللىق تۇ-

يۇلدىغان خۇي - خاراكتېرى، سۆيگۈسىنىڭ بولۇشى شۇ ئادەمنىڭ بەخت - سائادىتى بولىدۇ. ۋاز كەچمەيدىغان مەنزىل تامام ئەقىل ھەم شجائەت بىلەن، ئەقىدە ۋە پاراسەت بىلەن ئىلگىرىلەش ئادەمنىڭ كىشىلىك دۇنياسىدا قىممەت - ئېتىبارلىق بولۇشىنىڭ ئەڭ مۇھاپىق يولى. مەنزىل دۇرۇس، ئەل - ئاۋامنىڭ رايى ۋە كۆتكىنىگە مۇناسىپ بولغاندا ھايات تېخىمۇ نۇرلۇق، شەرەپلىك بولىدۇ. مەلۇم مەنىدىن تۇغرا مەنزىلگە ئىگە بولۇش ئالتۇن ئاچقۇچقا ئىگە بولغانغا باراۋەر دېيىش مۇمكىن. قانداق مەنزىل توغرا مەنزىل بولىدۇ؟ ئەلنىڭ سائادىتىگە مۇناسىپ بولغان، ئەل ئىزدىگەن، ئەل سۆيۈنىدىغان مەنزىل توغرا مەنزىل بولىدۇ. بىر كىشىگە نىسبەتەن توغرا نىشان، غايىنىڭ يەنە بىر مۇھىم تەرىپى شۇكى، ئۇنىڭ مەنزىلى ئۆزىنىڭ ئەقلى، خاراكتېرى، قىزىقىشىغا دەل كېلىدىغان، شۇ بىر ئىشنى بىلەن ئۆمۈربويى شۇغۇلانسىمۇ زېرىكمەيدىغان ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇشى كېرەك. مۇشۇنداق ئۇيغۇنلۇق بولغاندا مۇساپە ئۇزارغانچە كەسپكار شۇنچە سۆيۈنىدۇ، شۇنچە تىرىشىدۇ، ھارغىنلىق، مېھنەت تەسلىكى بىلىنمەيدۇ، خاراكتېرىمۇ، بىلىم - چۈشەنچىلىرىمۇ مۇكەممەللىشىدۇ. نەتىجە - ئۇقۇلار تېخىمۇ ۋەزىنلىك بولىدۇ. تاغنىڭ كەينىدىكى تاغقا يامىشىشتىن رايى يانمايدىغان روھقا ئىگە بولىدۇ.

غالىب بارات ئەركىنىڭ تارىخ ۋە مەدەنىيەت تەتقىقاتى ساھەسىدە توختىماي ئىزدىنىشلىرى، بىر نىشان ئۈچۈن ئۆزۈكسىز مېھنەت قىلىشلىرى، ئازراقمۇ زېرەكلىك ياكى ۋاز كېچىش ئويىدا بولماسلىقى، مۇشۇ ساھەدىكى ئەمگەكلىرىدىن ھۇزۇر ھەم خۇشاللىق تېپىشلىرى بىزگە يۇقىرىقى پىكىرنى بېرىدۇ.

نۇرغۇن زىيالىيلىرىمىزنىڭ ۋاقتى، زېھنى، تىرىشچانلىقلىرى ئۆزى قىلىدىغان ئىشنى، ئۆزىگە ماس كېلىدىغان ئىشنى، ئۆزى قىزىقىدىغان ئىشنى تېپىپ بولالماي، تاپقان چاغدا كېچىككەنلىكىنى ھېس قىلىپ ياكى يېرىم يولدا ھېرىپ قېلىش بىلەن بىھۇدە زايە بوپ كېتىدۇ. بۇنداق مىساللارنى ئەتراپىمىزدىن ئەپسۇسلۇق ئىچىدە كۆرۈپ تۇرىمىز. غالىب بارات ئەركىنىڭ بۇ جەھەتتە تەلەيلىك، ئۇ بالدۇرلا، تۇنجى قەدەمدىلا ئۆزى ئەڭ سۆيىدىغان كەسپىنى، زېرىكمەيدىغان كەسپىنى، نىشانىدىن يانمايدىغان كەسپىنى تېپىۋالغان، ماڭغانسېرى قەدەملىرى پۇختىلاشقان، ياماشقان داۋانلىرى تىكلەشكەن، قازغان كانلىرى شۇ قەدەر ھوسۇللۇق ھەم دۆۋىسى ئېگىز بولغان تەتقىقاتچىلىرىمىزنىڭ بىرى. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پىروفېسسورى غەيرەتجان ئوسمان ئۇتقۇر ئەپەندى غالىب بارات ئەرك ھەققىدىكى يازمىسىدا، ئۇنىڭ ئىلىم ساھەسىدىكى ئوبرازى ھەققىدە سۆيۈنۈش بىلەن مۇنداق يازىدۇ: «غالىب بارات ئەرك كۆنمىز شىنجاڭدا يەرلىك مەدەنىيەت، ئانا مەدەنىيەت، ئەسلىي مەدەنىيەت تەتقىقاتىغا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن كىرىشكەن ئىنتىلىشچان ۋە سەمەرىلىك ياشلارنىڭ سەركىسى، ئىسمى جىسمىغا مۇناسىپ كېلىدىغان، رايونىمىز گۈمانىتارلىق مەدەنىيىتىنىڭ ئومۇملىشىشىغا، ئىلىم - پەن تەرەققىياتىنىڭ ئاسا سىي يۈزلىنىشىگە، يېڭىچە مەدەنىي دۇنيانىڭ تەرەققىياتىغا ئاكتىپلىق رەۋىشتە ياندىشىپ كېتىۋاتقان تەكلىماكان ئوغلانى».

شۇنداق، غالىب بارات ئەرك زامانىمىزدىكى ئۇتۇق قازانغان تالانتلىق تەتقىقاتچىلىرىمىزنىڭ بىرى. مەن غالىب باراتنىڭ تالانتىنى خاراكتېرىگە ماس توغرا نىشان، ئىزچىللىق، دادىل ئىلمىي پوزىتسىيە ۋە بۇلاردىنمۇ مۇھىم بولغان قايتماس تىرىشچانلىقتىن كەلگەن دەپ قارىدىم. ئۇنىڭ نەتىجىلىرى بىزگە تالانت ۋە ئۇتۇقنىڭ مۇناسىۋەتلىرى ھەققىدە بەزى ئويلارنى ئاتا قىلىدۇ. توغرا نىشان ئۇچۇن بىجاندىل ئىزدىنىشكە تۇرتكە بولىدىغان ئەقىدە، ئىزچىل تىرىشىش، جاپانى يېڭىش، ئۆزىنى بېغىشلاش ئىلىم ساھەسىدىكى مۇھىم ئەخلاقىي پىرىنسىپلار جۈملىسىدىن. تالانت مەلۇم مەنىدىن مۇشۇ خىل پىرىنسىپلارنىڭ رېئال ھەرىكەتكە ئايلىنىشىنىڭ مۇجەسسەملىنىشىدۇر دېيىشكە بولىدۇ.

غالىب بارات ئەرك ئىلمىي ئۇتۇقلىرى بىلەن كىشىلىك پەزىلىتى مۇستەھكەم بىرىكىپ ئادەمىيلىك خسلىتىنى چاقناتقان ئالىملىرىمىزنىڭ بىرى.

غالىب بارات ئەرك بىلەن ئۇزاق يىللىق دوستلۇق ھەم ئىلمىي ھەمكارلىق جەريانىدا، مەن ئۇنىڭدىكى سەممىي خاراكتېرنى، ۋىجدانىي مەسئۇلىيەتنى، كەمتەر ۋە ئاددىي - ساددىلىقنى، مەنپەئەتكە ئۆزىنى ئۇرمايدىغان چىن پەزىلەتنى كۆردۈم ۋە سۆيۈندۈم، نۇرغۇن زاماداشلارغا ئوخشاش مۇشۇنداق بىر ئالىم بىلەن زاماندىش ھەم پىكىرداش بولغىنىمدىن پەخىر ھېس قىلدىم. غالىب بارات ئەرك ئۆزىنىڭ ئىپسىل پەزىلەتلىرىگە، خاراكتېرگە، ئىچكى تۇيغۇسىغا، يۇرىكىنىڭ تەلپۈنۈشلىرىگە، ۋىج-

دانىنىڭ ئاۋازىغا ئۇيغۇن كەسپىنى تاللىغان، كەسپىمۇ غالىب بارات ئەركىنى تاللىۋالغاندەك قىلىدۇ. مۇشۇ مەندىلەردىن ئالغاندا، ناۋادا تەقدىرنىڭ بىرەر تەتۇر پۇتاقلىرىنىڭ كاشىلىسىدىن ئىش ئوڭدىن كەلمىگەن بولسا، غالىب بارات ئەرك باشتىلا ئۆزىنىڭ تارىخ تەتقىقاتى ساھەسىنى تېپىۋالمىغان بولسا بەكلا ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بولغان بولاتتى، ئۆزى ئۇچۇنمۇ، ئاۋام ئۇچۇنمۇ، بۈگۈنكى تارىخ تەتقىقاتى ساھەسى ئۇچۇنمۇ ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بولاتتى.

مەن غالىب بارات ئەركىنى تارىخ تەتقىق قىلمىغان بولسىڭىز نېمە ئىش قىلاتتىڭىز؟ دەپ سورىمىدىم. سوراممۇ ئۇ بۇ سوئالغا دەماللىقا نېمە دېيىشنى بىلەلمەسلىكى مۇمكىن. توغرا، غالىب بارات ئەرك تارىخ تەتقىقاتچىسى بولمىغان بولسا نېمە ئىش قىلاتتى؟ تېلېگراف كەسپىدىن سىرت شائىر، يازغۇچى بولارمىدى؟ تەرجىمان ياكى فوتوگراف بولارمىدى؟ بىزنىڭچە غالىب بارات ئەركىنىڭ ھەرقانداق كەسپىنى قىلغىنىدىن تارىخ ۋە مەدەنىيەتنى تەتقىق قىلغىنى ئۆزىنىڭمۇ، بۈگۈنكى ئۇيغۇر تارىخ تەتقىقاتى ساھەسىنىڭ ئۇچۇنمۇ ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بولاتتى.

مەن غالىب بارات ئەركىنى تارىخ تەتقىق قىلمىغان بولسىڭىز نېمە ئىش قىلاتتىڭىز؟ دەپ سورىمىدىم. سوراممۇ ئۇ بۇ سوئالغا دەماللىقا نېمە دېيىشنى بىلەلمەسلىكى مۇمكىن. توغرا، غالىب بارات ئەرك تارىخ تەتقىقاتچىسى بولمىغان بولسا نېمە ئىش قىلاتتى؟ تېلېگراف كەسپىدىن سىرت شائىر، يازغۇچى بولارمىدى؟ تەرجىمان ياكى فوتوگراف بولارمىدى؟ بىزنىڭچە غالىب بارات ئەركىنىڭ ھەرقانداق كەسپىنى قىلغىنىدىن تارىخ ۋە مەدەنىيەتنى تەتقىق قىلغىنى ئۆزىنىڭمۇ، بۈگۈنكى ئۇيغۇر تارىخ تەتقىقاتچىسى ئۈچۈنمۇ ئامەت.

مەن غالىب باراتنىڭ نەتىجىلىرىدىن سۆيۈنىدىغان، پەخىرلىنىدىغان ئادەملەرنىڭ بىرى، مەن مۇنداق تەسەۋۋۇر قىلدىم: ناۋادا غالىب بارات ئەرك ئۆزىنىڭ تېلېگراف كەسپىنىلا قىلىپ، باشقا ئىشلارغا قىزىقماي، ئىدارىسى بەرگەن مائاشنى خەجلەپلا ئۆتكەن ئادەم بولغان بولسا، «كرورانىڭ سىرى»، «چەرچەننىڭ تارىخ - مەدەنىيىتى»، «مەھمۇد كاشغەرىي ئىزدىدى»، «كرورانىڭ تارىخ - مەدەنىيىتى» دېگەندەك نادىر كىتابلار يېزىلمىغان بولاتتى. ناۋادا غالىب بارات ئەرك كۈنلىرىنى تېلېۋىزور كۆرۈش، تۈگمەس ئادەمگەرچىلىك ۋە ئويۇن تاماشىلار بىلەن ئۆتكۈزىدىغان ئادەم بولغىنىدا «تارىمنىڭ كۆز يېشى ۋە تەبەسسۇمى»، «ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيەتە چېكىنىشىدىكى تارىخىي سەۋەبلەر» كەبى پىكىرگە باي تەتقىقات ماقالىلىرى شۇنداقلا كرورانىڭ تارىخى، مەدەنىيىتىگە ئائىت نۇرغۇن ۋەزىنلىك ئەسەرلەر يېزىلمىغان بولاتتى. ئۇنداق بولغاندا، ئۇيغۇرلاردا كرورانشۇناسلىق ئىلمىنى تەرەپ تۇرىدىغان بىر ئالىم كەم بولاتتى، ئۇيغۇرلاردا يەر ناملىرى تەتقىقاتىنى سىجىل يۈرگۈزۈۋاتقان تەتقىقاتچى كەم بولاتتى. ئۇزۇكسىز ئىزدىنىپ، بارغانسېرى زور ئىشلارنى قىلىۋاتقان يۇقىرى ھوسۇللۇق تارىخچى ۋە مەدەنىيەت تەتقىقاتى ساھەسىدىكى بىر مۇھىم ئىلمىي خادىمى كەم بولاتتى، لوپنۇرشۇناسلىقتىن ئىبارەت ئىلمىي ساھەگە كۈچ قوشۇۋاتقان ۋە تارىخىمىزدىكى مۇنەۋۋەر شەخسلەرنىڭ ھاياتىنى يورۇتۇپ بېرىدىغان ئېسىل ئەسەرلەرنى يازدىغان بىر قەلەم ساھىبى كەم بولاتتى. كىشىلىكتە شەخسنىڭ رولىنى زىيادە كۆپتۈرۈش توغرا ئەمەس، ئەمما بىر ئادەمنىڭ بەزى ساھەلەردىكى زور ئىشلارنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشىغا ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى چەتكە قېقىشقا بولمايدىغانلىقىنى تەكىتلەيمەن. سۆيۈنىمىزكى، بىز كۆڭۈلگە ياقمايدىغان تەرەپتىن ئويلىغان نۇرغۇن ئېھتىماللىقارنىڭ ھېچقايسىسى يۈز بەرمەي غالىب بارات ئەرك تارىخ ئۆگەندى، تارىخ تەتقىق قىلدى، قەدىمىي ھەم بۈگۈنكى مەدەنىيەتلەر ھەققىدە تەتقىقات يۈرگۈزدى. غالىب بارات ئەرك ئۇيغۇر كرورانشۇناسلىقى، لوپنۇرشۇناسلىقى، يەر ناملىرى تەتقىقاتى ساھەسىدە ئەڭ كۆپ ئەمگەك قىلىۋاتقان ئادەم، شۇنداقلا مۇشۇ ساھەدە سەركىلىك رول ئويناۋاتقان ئادەم. ئۇ بۈگۈنكى ئۇيغۇر تارىخ - مەدەنىيىتى تەتقىقاتىدا كۆپ كىشىلەرنىڭ ئۇزۇن سانائالمىغان بىرى.

غالىب بارات ئەرك تارىخ ھەم مەدەنىيەتنىڭ كۆپ تارماقلىرى بويىچە ئىزدىنىۋاتقان ئىلمىي خادىم. تارىخ تەتقىقاتى، مەدەنىيەت تەتقىقاتى، يەر ناملىرى تەتقىقاتى، كرورانشۇناسلىق تەتقىقاتى ساھەلىرى بويىچە تەتقىقات يۈرگۈزگەن ھەم مول نەتىجىلەرنى ياراتقان ئالىم، بولۇپمۇ ئانا ماكانىمىزنىڭ ئۆتمۈشى، پارلاق مەدەنىيىتى ۋە سىرلىق كەچمىشلىرىنى ئۆزىنىڭ سىرىغا ئايلاندۇرغان قەدىمكى كرورلار تارىخى ۋە مەدەنىيىتى تەتقىقاتىغا سىڭدۈرگەن ئەمگەكلىرىگە نەزەر سالساق، ئۇيغۇر تىلى بويىچە يېزىلغان ئەسەرلەر نۇقتىسىدىن غالىب بارات ئەرك بۇ ساھەدە ئەڭ ئالدىدا تۇرىدۇ، دېيىشكە بولىدۇ. ئانا يۇرتىنىڭ تارىخى، ئەجدادلارنىڭ ئىزلىرى ھەققىدىكى بىلىملىرىمىز كرورانشۇناسلىقتىن مۇستەسنا ئۇنۇملۈك بولايدۇ. كرورانشۇناسلىق يەنە نۆۋەتتىدە بىر خەلقئارالىق ئىلىم، مۇشۇنداق قىينىلىق دەرىجىسى زور ھەم خەلقئارا لاشقان ئىلىم ساھەسىدە پۈت تىرەپ تۇرۇش غالىب بارات ئەركىنىڭ بىز سۆيۈنىدىغان مۇھىم ئىلمىي ئۇتۇقى ھېسابلىنىدۇ. كرورانشۇناسلىق بىزگە ئەڭ مۇناسىۋەتلىك ئىلىم شۇنداقلا دۇنياۋى ئىلىم بولۇش سۈپىتى بىلەن بىز

بىلىشكە ۋە ئۆگىنىشكە تېگىشلىك زۆرۈر ئىلىملەرنىڭ بىرى. كۇنىمىزدە ناھايىتى نۇرغۇن ئادەم كروران دېگەن نامنى بىلىدۇ، ئەمما كروراننىڭ ئۆتمۈشى، قىسمەت - كەچمىشلىرى، ئۇنىڭ بىز بىلەن بولغان باغلىنىشى ۋە كروراننىڭ خارابلىششىدىن بىز ئالدىغان ئىبرەت ھەققىدە بىلىدىغانلار ناھايىتى ئاز.

غالىب بارات ئەرك كىرورانشۇناسلىق ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «كروران قەدىمكى تارىخنىڭ، قەدىمكى مەدەنىيەتنىڭ بەلگە تېشى. كرورانشۇناسلىق يېپەك يولىنىڭ تارىخى ۋە مۇشۇ يول ئارقىلىق بولغان شەرق - غەرب مۇناسىۋەتلىرىنى تەتقىق قىلىشتا ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. كروران تارىخ ۋە مەدەنىيەت تەتقىقاتى ئۇچۇنلا مۇھىم بولۇپ قالماستىن يەنە، تارىم ۋادىسىنىڭ شەرقىي قىسمىنىڭ جۇغراپىيەلىك ئۆزگىرىشلىرى، ئېكولوگىيەسى ۋە باشقا جەھەتلەردىن تەتقىق قىلىشتىمۇ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. تارىم ۋە كۆنچى دەريالىرىنىڭ ئايىغ قۇيۇلۇش ئورنى بولغان لوپ كۆلى تارىم ۋادىسىنىڭ ھەر بىر تېۋىشىنى ئاڭلاپ تۇرغان غايەت چوڭ قۇلاق ئىدى. ئومۇمەن ئالغاندا، كرورانشۇناسلىق جۇغراپىيە، ئېكولوگىيە، تارىخ، مەدەنىيەت، كۇلتۇر (شەرق - غەرب ئالاقىسىدىكى ئورنىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، ئىنسانشۇناسلىق (تەن ئانتوپورولوگىيەسى، ئېرىسىيەت ۋە باشقا تارماق ئىلىملەرنى، بۇ يەردىن بايقالغان 4000 يىلدىن بۇيانقى قەدىمكى جەسەتلەر ئۈستىدىكى تەتقىقاتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، تىل - يېزىق، سەنئەت ۋە باشقا جەھەتلەردىن تەتقىق قىلىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇڭا كرورانشۇناسلىق قانداقتۇر يەرلىك زونا ئۈستىدىكى تەتقىقات بولماستىن، دۆلەت ئىچى - سىرتىدىكىلەر ئالاھىدە قىزىقىدىغان ياش بىر ئىلىمدۇر».

شۇنداق، كروران ئانا زېمىنىمىزدىكى قەدىمكى شەھەر، بىز بۇ شەھەرنىڭ ھەقدارلىرى. ئەمما كروراننى، ئۇنىڭ تارىخىنى، ئۇنىڭ ۋەيران بولۇش سەۋەبلىرىنى، ئەينى زامانىدىكى شان شەرەپلىرىنى بىلىشىمىز ناھايىتى ئاز بولدى، كرورانشۇناسلىق بىز ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم ئىلىم ئىدى. ئۇيغۇرلاردا كرورانشۇناسلىق مەۋجۇت دېسەك، ئۇنى غالىب بارات ئەك زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈرۈۋاتىدۇ، دېيىش مۇمكىن. غالىب بارات ئەركىنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئەمگەكلىرىنى بىلىش ئۈچۈن نېمە ئۈچۈن تارىخ تەتقىق قىلىدىغانلىقىمىز، نېمە ئۈچۈن تارىخ ئۆگىنىدىغانلىقىمىز، بۇلارنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بارلىقى ھەققىدە چوڭقۇر پىكىرگە ئىگە بولۇشىمىز زۆرۈر.

غالىب بارات ئەرك نۇرغۇن يىللاردىن بېرى تارىخ ئۆگەندى، تارىخ تەتقىق قىلدى، تارىخنىڭ سىرلىرىدىن بىرگە ئۇچۇر بەردى. تارىخ بىزگە ئەجدادلارنىڭ شان - شەرىپى ھەققىدە ئۇچۇر بېرىپ، پەخىر - ئىپتىخار ئاتا قىلىدۇ، بىزگە كۈچ ۋە ئىجتىھات بېغىشلايدۇ، كىملىكىمىز، مەۋجۇتلۇقىمىز، بۇگۈنىمىز، كەلگۈسىمىز ھەققىدە ۋەزىنلىك تەپەككۇر قىلىشقا يېتەكلەيدۇ. تارىخ يەنە ئۆتمۈشنىڭ نومۇسسىزلىقلىرى، شەرەپسىزلىكلىرى، شەرمەندىچىلىكلىرىنى ياش يۇقى كۆزلىرى بىلەن ئېيتىپ بېرىپ، بىزنى ھەر قاچان ئاگاھ ۋە دانا بولۇشقا چاقىرىدۇ. تارىخ بىزگە بۈگۈننىڭ نېمە ئىكەنلىكى ھەم كەلگۈسىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ھەققىدە تەسەۋۋۇر ھەم ئويلىنىشقا ئۇندەيدۇ. تارىخ بۇرۇنقىلارنىڭ نېمە ئىش قىلغانلىقىنى دەپ بېرىش بىلەن بىللە، بىزنىڭ نېمە قىلىشىمىز كېرەكلىكى ھەققىدە بېشارەت بېرىدۇ. زامانىسىدا كۆچلۈك مەدەنىيەت ياراتقان قەدىمىي ئەل كروراننىڭ سىياسىي بۇزۇلۇش، ئېكولوگىيەلىك بۇزۇلۇش، مەنىۋى بۇزۇلۇش سەۋەبىدىن خۇددى ئەزەلدىن ھاياتلىق بولۇپ باقمىغاندەك خارابىگە ئايلىنىشى بىزگە بۈگۈنكى ھاياتنىڭ قىممىتى، ئەھمىيىتى، ئادەم ۋە تەبىئەتنىڭ بىرلىكى، بۇزۇلۇش، ۋەيرانلىقتىن ساقلىنىشنىڭ شەرت ۋە يوللىرى ھەققىدە ئويلىنىش ۋە توغرىلىققا ئەمەل قىلىشنىڭ مۇتلەق زۆرۈرىيىتىنى ھېس قىلدۇرىدۇ.

تارىخشۇناسلىق مۇرەككەپ ئىلىم، شۇنداقلا چېتىلىش دائىرىسى ناھايىتى كەڭ ئىلىم، ئۇ نۆۋەتتىدە ئىساسلىق شۇناسلىق، ئېكولوگىيە، مەدەنىيەت تەتقىقاتى ۋە تەبىئىي پەنلەرنىڭ كۆپ قىسمىغا چېتىلىش بىلەن بىللە يەنە مۇرەككەپ ھەم يۇقىرى ئۆلچەمدىكى ئىلمىي مېتودنى تەلەپ قىلىدۇ. ئۆزىنىڭ بارلىقىنى تارىخچىلىق ساھەسىگە بېغىشلىغان غالىب بارات ئەرك تارىخ تەتقىقاتىنىڭ نۆۋەتتىكى ئەھۋالى ۋە بۇ ھەقتىكى قاراشلىرىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «تارىخ، مەدەنىيەت، فولكلور بولسۇن ھەرقانداق بىر ئىلمىنىڭ ئۆزىنىڭ تەتقىقات مېتودى، سىستېمىلىق نەزەرىيە ئاساسلىرى بار. بىزدە ھازىر ئاجىز تەرەپ قانداق دېگەندە سىستېمىلىق نەزەرىيە ئاساسلىرىنى ئۆگىنىش كەمچىل بولۇۋاتىدۇ. سىستېمىلىق نەزەرىيە بىلىملىرىنى ئۆگەنمەسلىك، تەتقىقات مېتودىنى چۈشەن-

مەسلىك سەۋەبىدىن تارىخ تەتقىقاتىغا ئاتالغان ئەسەرلىرد مىزنىڭ ئاجىزلىقلىرى كۆپ كۆرۈلمەكتە. ئەسەرلەردە ئىلمىي تەتقىقات مېتودى تەتبىقلانمىغانلىقتىن ئىلمىي بايانلاردىن كۆرە ھېسسىي بايانلار كۆپرەك بولۇۋاتىدۇ. بىزدە يەنە ئۇچۇرلارنى ئۇنۇمۇبرسالالاشتۇرۇپ تەتقىقاتتا قوللىنىشنىڭ كەمچىل بولۇشمۇ بىر مەسىلىدۇر. تارىخ-شۇناسلىق تەتقىقاتىدا ئارخېئولوگىيە، تىل، كۇلتۇر، فولكلور، يېزىق، مىللەتشۇناسلىق، ۋەسىقەشۇناسلىق، ئىنسانشۇناسلىق، دىنشۇناسلىق ۋە باشقا ساھەلەرنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىش زۆرۈر. بىزدە تارىخ تەتقىقاتى دېيىلسە ئاساسەن يازما ئۇچۇرلار ۋە ئېغىز بايانلار (ئەپسانە، رىۋايەت، ئەسلىمە) مۇھىم مەنبە سۈپىتىدە قوللىنىلىۋاتىدۇ، بۇ تەتقىقاتتا مەنبەلەرنى ناھايىتى چەكلىك دائىرىگە يىغنچاقلاپ قويغانلىق بولۇپ، كۆپ تەرەپلىمە ئۇچۇرلاردىن ئۇنۇمۇبرسال پايدىلانماسلىقمۇ ئەجەللىك ئاجىزلىقلىرىمىزدىن سانىلىدۇ. تارىخ تەتقىقاتىنىڭ ماتېرىيال مەنبەيى ناھايىتى كەڭ بولۇپ كۆپ پەنلەرگە چېتىشىدۇ، ھەرقايسى پەنلەرنىڭ كېسىشمىسىدە تۇرۇپ، ھەر تەرەپتىن كەلگەن ئۇچۇرلارنى دىن پايدىلىنىش، يېڭى تەتقىقات مېتودلىرىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىش، تار ئىدىيەۋى زامكىلارغا كىرىۋېلىشتىن ساقلىنىش تولىمۇ زۆرۈر».

تەبىئىي پەن ۋە ئىجتىمائىي پەنلەردە قولغا كەلتۈرۈلگەن ئەڭ يېڭى نەتىجىلەرنى مۇۋاپىق يوسۇندا تارىخشۇناسلىق تەتقىقاتى ئۇچۇن خىزمەت قىلدۇرۇش كۈنىمىزدىكى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە ئىلمىي ئىشلارنىڭ بىرى، شۇنداقلا مۇشۇ ساھەدىكى نەتىجىلەردىن ۋاقتىدا خەۋەردار بولۇش ۋە ئۇنى تارىخ ۋە مەدەنىيەت تەتقىقاتى ئىشلىرى ئۇچۇن خىزمەت قىلدۇرۇشمۇ ئىلىم ساھەسىنىڭ ئەڭ دىققەت قىلىشىغا تېگىشلىك ئىشلارنىڭ بىرى. بۇ جەھەتتە غالىب بارات ئەركىنلىك تىرىشچانلىقى كىشىنى سۆيۈندۈرىدۇ. 2009-يىلى «چەرچەننىڭ تارىخ-مەدەنىيىتى» ناملىق كىتابنى يېزىۋاتقىنىمىزدا، غالىب بارات ئەرك تۇرلۇك قىينىچىلىقلارنى يېڭىپ، چىڭخەي ئۆلكەسى دائىرىسىگە خىزمەت بىلەن بارغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ تور ئارقىلىق، چەرچەننىڭ زاغۇنلۇق قەدىمىي قەبرىستانلىقىدىن چىققان جەسەتلەرنىڭ DNAسىنى ئايرىش جەھەتتىكى ئەڭ يېڭى پەن تەتقىقات نەتىجىسىنى ئەڭ تېز سۈرئەتتە ئېگىلەپ، چەرچەن زاغۇنلۇق قەدىمىي ئادەملىرىنىڭ گېن قۇرۇلمىسى تۇغرىسىدىكى ئىلمىي بايقاشلارنى چەرچەننىڭ تارىخىنى تەتقىق قىلىشتا ئۇنۇملۇك قوللانىدى، يەنى جىلىن ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئالىملارنىڭ زاغۇنلۇقتىكى جەسەتلەرنىڭ گېن تۈزۈلۈشى جەھەتتىن بۇگۈنكى شىنجاڭ ئۇيغۇرلىرىغا ئەڭ يېقىن تۇرىدىغانلىق ئۇچۇرىنى كىتابقا كىرگۈزدى. ئەڭ يېڭى پەن تەتقىقاتى نەتىجىسىنى دەل ۋاقتىدا بىلىش توختىمايلا ئىزدىنىش ۋە ماتېرىيال ئىزدەشنى تەلەپ قىلسا، ئۇنى ئۆز تەتقىقاتى ئۇچۇن خىزمەت قىلدۇرۇش بىر تۈرلۈك ئىلمىي پاراسەت ۋە ئىلمىي پەزىلەت. ئۇ تەتقىقاتنىڭ ئۇنۇملۇك، ئەشنچلىك دەرىجىسىنىڭ يۇقىرى، ئىلىم ساھەسىنىڭ تەلەپ - ئۆلچەملىرىگە ئۇيغۇن بولۇشى ئۇچۇن تۇتۇلۇشى سىز ماتېرىيال يىغىپ كەلدى، ئىمكانىنىڭ يار بېرىشىچە مول ماتېرىيال مەنبەسگە ئىگە بولۇش ئۇچۇن تىرىشىپ كەلدى.

تارىخ تەتقىقاتىدىكى ئىلمىي پوزىتسىيەنىڭ مۇھىملىقى ھەممىگە ئايان. غالىب بارات ئەركىنلىك كەڭ ھەم مول ماتېرىيال مەنبەسگە ئىگە بولۇش ئۇچۇن تىرىشىشلىرى ئۇنىڭ ئىلىم تەتقىقاتىدا ئىلمىي پوزىتسىيەگە ئەڭ زور دەرىجىدە ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنىڭ دەللىلى.

تارىخ تەتقىقاتىغا كۆرە، ئىلمىي پوزىتسىيە ئەڭ كەڭ دائىرىدە پاكىت توپلاش ۋە پاكىت ئارقىلىق كۆز قاراشىنى دەللىلەشنى كۆرسىتىدۇ. ۋاقىت ھەم تەسەۋۋۇر جەھەتتىن بىزدىن بەك يىراقتا قالغان زامان ھەم ماكان ۋەقەلىرى ھەققىدىكى بايانلارنىڭ ئەينەنلىكى، ئىلمىيلىكى ئۇچۇن مول ماتېرىيال مەنبەسى بولۇش تەلەپ قىلىندۇ، غالىب بارات ئەركىنلىك توختاۋسىز ئىزدىنىشلىرىنىڭ ئىچىدىكى تېخىمۇ مۇھىم ئىزدىنىشلىرىنىڭ بىرى ئۇزۇكسىز ماتېرىيال يىغىش، ماتېرىيال توپلاش، تۈرلۈك مەنبەلەردىكى ماتېرىياللارنى بىرمۇبىر سېلىشتۇرۇپ، ئەڭ ئەشنچلىكلىرىنى تاللىۋېلىشتا كۆرۈلىدۇ. غالىب بارات ئەركىنلىك تارىخ ۋە مەدەنىيەت تەتقىقاتىدىكى ئىلمىي پوزىتسىيەسى ھەققىدە شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلىنىڭ كاندىدات ئالىي مۇھەررىرى، يەر ناملىرى تەتقىقاتچىسى ئىمىر غىياس ئەپەندى مۇنداق دەيدۇ: «ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ تۈپ مۇددىئاسى پەقەت ۋە پەقەتلا تارىخىي پاكىتنى ئاساس قىلىش، ئەجدادلار يارىتقان تارىخنى ئەينەن يورۇتۇپ ئەۋلادلارنى توغرا تارىخىي بىلىشكە ئىگە قىلىشتىن ئىبارەت. مانا بۇ ئەرك ئەسەرلىرىدە

باشتىن - ئاياق ئىزچىللىشىپ كەتكەن ئىلمىي مېتودتۇر. غالىب بارات ئەرك ئەسەرلىرىنىڭ يەنە بىر گەۋدىلىك ئالاھىدىلىكى ئىجادىيەتتە ئۆزىگە خاس يول تۇتقانلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. بۇ ھال ئۇنىڭ «كروراننىڭ سىرى»، «ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى جەۋھەرلىرى» لوپنۇر قىسمى (مەرھۇم يازغۇچى ۋە لوپنۇرشۇناس مۇيىدىن سايىت ئەپەندى بىلەن بىللە تۇزگەن)، «مەھمۇد كاشغەرى ئىزدىدىن»، «چەرچەننىڭ تارىخ - مەدەنىيىتى» (تۇرسۇن مەھمۇد بىلەن بىللە يازغان)، «كروران تارىخ - مەدەنىيىتى» قاتارلىق كىتابلىرىدا روشەن نامايان بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ بۇ كىتابلىرى بىر تەلەپچان ئىزدەنگۈچىگە خاس ئىلمىي روھنى نامايان قىلغان، «ھېسسىيات تەپسى»دىكى قەلەمكەشلەرگە قارىغۇلارچە ئەگەشمىگەن، ئەكسىچە دادىل ئىزدىنىپ ئۆزىنىڭ مۇستەقىل قارىشىنى ئوتتۇرىغا قويغان. غالىب بارات ئەرك ئەسەرلىرىنىڭ يەنە بىر مۇھىم ئالاھىدىلىكى شۇكى، جۇڭگو ئۇيغۇرشۇناسلىق تەتقىقاتىنىڭ شېخى بولغان لوپنۇرشۇناسلىق ئىلمىنى تېخمۇ بېيىتىپ، ئۇنىڭ يېڭى بىر شېخى ۋە تارمىقى بولغان چەرچەن - چاقىلىقشۇناسلىق ئىلمىنى مەيدانغا كەلتۈرۈپ، ئۇنى دۆلەت ئىچىگە تونۇتقانلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. ئومۇمەن ئېيتقاندا، غالىب بارات ئەرك ئۇيغۇر يەر ناملىرى تەتقىقاتىدا يېڭىدىن مەيدانغا كەلگەن پەننىي تىپ، بايراقدار تەتقىقاتچى، ئۇستاز ئەدەب، ئۇستاز يەر ناملىرى پىداگوكى».

ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرىدا 1000 تۈرلۈك ھېسسىي بايان ۋە ھاياجانلىق خىتابلاردىن بىر كەلىمە پاكىتنىڭ كۈچى ئارتۇق. غالىب بارات ئەرك تارىخ تەتقىقاتىدا ماتېرىيالنىڭ قىممىتى ۋە ماتېرىيال يىغىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى چوڭقۇر تونۇپ يەتكەن. ئۇ بۇ توغرۇلۇق مۇنداق دەيدۇ: «مەن تەتقىقات ئىشلىرىمدا ماتېرىيال مەنبەسىگە ئالاھىدە ئېتىبار بېرىپ كەلدىم، شۇڭا تۈرلۈك چارىلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللارنى يىغىپ، پايدىلىنىپ كېلىۋاتىمەن. مەيلى قانداق ئىش بىلەن بىرەر جايغا بارسام كۈچ ۋە ۋاقىت سەرپ قىلىدىغان ئىشىم ماتېرىيال يىغىش بولىدۇ. ماتېرىيال يىغىشتا ئاساسەن كىتابخانا ۋە كونا كىتابلارنى ساتىدىغان يايمىلاردىن ماتېرىيال ئىزدەش، تور كىتابخانىلىرى ۋە كۈتۈپخانىلىرى، ماتېرىيال ئامبارلىرىدىن كىتاب ئىزدەش ۋە سېتىۋېلىش، ئىلىم ئىگىلىرى ۋە دوستلارنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىش ئارقىلىق ھەر خىل تىل - يېزىق مەزمۇنىدىكى كىتاب ماتېرىياللارنى يىغىپ، تەتقىقات ئىشلىرىدا ئىلمىي مېتود ئارقىلىق پايدىلىنىپ كەلمەكتىمەن. مەسىلەن: «چاۋشىلەر رەۋىلىك كۈتۈپخانىسى»، «كوچىزى تورى»، «ئامازون تور كىتابخانىسى»... قاتارلىقلاردىن مۇناسىۋەتلىك كىتاب «ئېلېكترونلۇق كىتابلارمۇ ناھايىتى نۇرغۇن»لارنى سېتىۋالغان بولساڭ، ئىلىم ئىگىلىرىدىن غەيرەتجان ئوسمان ئۇتقۇر، ھەببۇللا خوجا لەمجىنى، ھەببۇللا قادىرى، ئىسمايىل ئابدۇرەھىم، ئېلى غوپۇر، ئەخمەت ھىمىت... قاتارلىق نۇرغۇن ئۇستازلار، دوستلار ياردەم قىلىپ كەلدى. مەن ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە سىستېمىلىق ماۋارىپ تەربىيە-سى كۆرمىگەچكە ھەر بىر يولۇققان مەسىلىنى ئۆزلۈكىم-دىن ئۆگىنىش، مۇناسىۋەتلىك دەرسلىك ياكى ئىلمىي ئە-سەرلەرنىڭ ئىلمىي نەزەرىيەلىرىگە تەتبىقلاش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئۆزۈمنىڭ بىلىم قۇرۇلمامنى تولۇقلاپ كەلدىم.»

غالىب بارات ئەركنىڭ ئىزدىنىش نەتىجىلىرى، كىشى-لىكى ۋە ئۇنىڭ تەتقىقات ئىشلىرىدا پاكىتنى ئاساس، ھە-قىقەتنى ئۆلچەم قىلىشتەك ئىلمىي غۇرۇرى كۆپلىگەن ئالىم - ئۆلىمالارنىڭ ئېتىراپىغا ئېرىشكەن.

تارىخ تەتقىقاتچىسى، ژۇرنالىست، مول ھوسۇللۇق تەرجىمان ئابلەت نۇردۇن ئەپەندى غالىب بارات ئەركنىڭ ئىزدىنىش روھى ۋە ئەسەرلىرىنىڭ ماتېرىياللىق قىممىتى ھەققىدە مۇنداق دېدى: «مەن غالىب بارات ئەركنىڭ ئىلمىي ئىزدىنىش روھىغا تولىمۇ قايىل، ئۇ تارىخ تەتقىقاتچىسىغا خاس روھ بىلەن تىنىمسىز ئىزدە-نىش ئارقىلىق ھەر تەرەپلىمە ماتېرىيال توپلاپ، ئەسەر-لىرىنىڭ ئىلمىيلىكى ۋە پاكىت - ئاساسىنى مۇكەممەللەش-تۈردى، مەن ئۇزاق يىللىق ئوقۇش - تەكشۈرۈش خىز-مىتى جەريانىدا غالىب بارات ئەركنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن تونۇشتۇم، نۇرغۇن تارىخىي، ئىلمىي مەسىلىلەردە پىكىر-لەشتۇق، ھەمكارلاشتۇق، تۇزىتىش پىكىرلىرىمگە تولىمۇ ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلدى. غالىب بارات ئەرك تارىخ تەتقىقاتىغا زۆرۈر بولغان كىتاب ماتېرىياللارنى ئاسان تاپقىلى بولمايدىغان چەت - ياقا يۇرتتا ياشىغىنىغا قارە-ماي، ئۇنىڭ تەتقىقات ئەسەرلىرىدە ماتېرىيال مەنبەسى تولىمۇ مول، ئۇچۇرچانلىقى يۇقىرى، تۈرلۈك ئىلمىي، تارىخىي يازمىلاردىن كەلتۈرۈلگەن پاكىتلارنىڭ سالمىقى كىشىنى قايىل قىلىدۇ، ھەتتا ئۇ ئۆلگەن يېزىق دەپ قا-

رالغان قارۇشتى يېزىقىدىكى ئەسەرلەردىن پايدىلىنىش ۋە ئۆگىنىشنىمۇ نەزەردىن ساقىت قىلمىغان. ئەسەرلىرىنى ئەڭ زور تىرىشچانلىق بىلەن يۇقىرى ئىلمىيلىككە ئىگە قىلىشقا تىرىشقان، بۇ جەھەتتە بىز غالىب بارات ئەركىكە قايىل بولماي تۇرالمايمىز».

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك غالىب بارات ئەركىنىڭ ئەمگەكلىرى ئىچىدە ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان ئۇتۇقلىرى قاتارىدا «ئۆتمۇشنىڭ تامغىسى» دەپ تەرىپلەنگەن يەر ناملىرى تەتقىقاتى مۇھىم سالماقنى ئىگىلەيدۇ. يەر ناملىرى تارىخ ھەم مەدەنىيەت تەتقىقاتى ساھەسىدىكى ئۆزگىچە تارماق ئىلىم بولۇش سۈپىتىدە مۇرەككەپلىكى، كۆپ ساھەلەرگە چېتىلىدىغان خاراكتېرى بىلەن زور كۈچ بىلەن ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىشنى، شۇنداقلا يەنە تېز ئۇنتۇلۇش دەۋرىگە كىرىپ قالغان ھالىتى بىلەن جىددىي توپلاش ھەم تەتقىق قىلىشنى تەقەززا قىلىدىغان ئىلىملەرنىڭ بىرى، ئەجدادلار ئەقىل - پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى بولغان يەر ناملىرى ھەققىدە «شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى»نىڭ كاندىدات ئالىي مۇھەررىرى، يەر ناملىرى تەتقىقاتچىسى ئىمىر غىياس ئەپەندى يەر ناملىرى ھەققىدە مۇنداق ھاياجانلىق، ۋەزىنلىك پىكىرلەرنى قىلدۇ. «ئۇيغۇر يەر ناملىرى تەتقىقاتچىلىرىغا شۇ نەرسە مەلۇمكى، ئۇيغۇر يەر ناملىرى ئۇيغۇر تىلى سۆز تۈركۈملىرىنىڭ تۆرەم ۋە شاھىنشاھ ئەزاسى. چۈنكى، يەر ناملىرى ئىنسانىنىڭ يۇرت ۋە ۋەتەن تارىخى، تەۋەلىكى ۋە ھۆرمىتىنى ئىپادىلەشنىڭ ئاساسى ۋە ‹قاشقىسى› قىلىنىدىغان ئىناۋەتلىك كىملىكتۇر، ئۇ يۇرت كىشىلىرى تەرىپىدىن ئۇزۇكسىز ئەتىۋارلاپ قوللىنىلىش، ئاسان ئۆزگىرىپ ۋە يوقلىپ كەتمەسلىك، يۇرت كىشىلىرىگە ئەبەدىي پاناھگاھ ۋە ئارام گاھ بولۇش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە. ئۇ ھەم تىلنىڭ تۇراقلىق بىرىكمىلىرى كاتېگورىيەسىگە مەنسۇپ بولۇپ، ئۇنىڭ مۇھىم خۇسۇسىيىتى خۇددى كىشى ئىسىملىرىدەك مۇقىم، تۇراقلىق، بىرلا خىل بولىدۇ، تەركىبىدىكى سۆزلەر (ئەلۋەتتە ئىككىدىن ئارتۇق سۆزدىن تۈزۈلگەن بولسا)نىڭ ئورنىنى ئالماشتۇرۇپ قويۇشقا، قىسقارتىشقا، چۈشۈرۈپ قويۇشقا، باشقا بىرەر كەلىمىنى قوشۇپ قويۇشقا بولمايدۇ، ھەتتا ئىملا جەھەتتىنمۇ مۇتلەق تۇغرا يېزىش تەلىپى قويۇلىدۇ. ئۇ شۇنداق بىر مۇقەددەس كىملىككى، ئۇ قىزلارنىڭ خالىي، ئەلنىڭ قاشقىسى، ئەلنىڭ نامى، ئەلنىڭ تۇغى، ئانا يۇرتنىڭ ئىسمى، ئانا يۇرتنىڭ كىملىكى. ئۇ مۇئەييەن بىر يۇرت خەلقى تەرىپىدىن قوللىنىلغان ۋاقتى، جەريانى، مەزمۇنى بولۇش، شۇ يەر خەلقى تەرىپىدىن بىردەك ئېتىراپ قىلىنغانلىق ۋە ئىشلىتىلگەنلىك ئىسپاتى بولۇش، جۇملىدىن ئۇنىڭ يەنە باشقا تىلدىمۇ ساقلىنىپ قالغانلىق ۋاريانتى بولۇش، ئېتىمولوگىيە ئىلمىگە تەتقىقات ئوبيېكتى بولالايدىغان بولۇش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە».

غالىب بارات ئەرك يەر ناملىرى تەتقىقاتىنى ئىزچىل تۇرده ئۆزىنىڭ مۇھىم تەتقىقات نىشانى قىلىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئۆزگىچە مېتود ھەم جاپالىق ئەجرىدىن يورۇق كۆرگەن «تەكلىماكاندىكى قەدىمكى شەھەر كاتاك»، «كورلا نامى ئۇستىدە ئىزدىنىش»، «تارىم نامىنىڭ ئېتىمولوگىيەسى توغرىسىدا»، «كۆنچى نامى ھەققىدە ئۆزگىچە پىكىر»، «ئالتە شەھەر قەيەرنى كۆرسىتىدۇ؟»، «كىنگىتمۇ ياكى كىڭۈت»، «چىن ۋە ماچىن نامى ھەققىدە دەسلەپكى مۇلاھىزە» قاتارلىق ماقالىلىرى نوپۇزلۇق مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىندى ۋە شۇ قاتاردىكى ئەسەرلىرى داۋاملىق ئېلان قىلىنىۋاتىدۇ. يەر ناملىرى قەدىمكى تارىخ ياكى مەدەنىيەت تەتقىقاتىغا ئوخشاشلا چىگىش، مۇرەككەپ، كۆچلۈك ئىلمىيلىكنى تەلەپ قىلىدىغان ساھە. غالىب بارات ئەرك بۇ ساھەدە ئۇتۇق قازانغان تەتقىقاتچى. ئۇ ئەڭ كەڭ ماتېرىيال مەنبەسىگە ئاساسلىنىش ۋە خەلق ئارىسىدا ساقلىنىپ قالغان تۈرلۈك ماتېرىياللارنى ئەستايىدىللىق بىلەن سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق نۇرغۇن ئىلمىي قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويدى، يەر ناملىرىدا ساقلىنىپ كەلگەن بىر قىسىم خاتا ياكى مۇجمەل قاراشلارنى ئوڭشىدى، گۇمانىي مەسىلەرنى يېشىپ چىقتى.

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىن پەخىرلىك ئۇستاز تۇرسۇن ساۋۇت ئۇدمىش ئەپەندى غالىب بارات ئەركىنىڭ بۇ جەھەتتىكى نەتىجىلىرى ھەققىدىكى تەسىرلىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ: «غالىب بارات ئەرك ئەپەندى تارىخ ۋە مەدەنىيىتىمىز، توپونۇمىيە ئىلمى ھەققىدە ئىزدىنىپ، باشقىلارغا ئاز مۇيەسسەر بولىدىغان پەۋقۇلمۇددە تىرىشچانلىق، ئىزدىنىش روھى، تالانتى، جاسارىتى بىلەن ‹كرورانىڭ سىرى›، ‹مەھمۇد كاشغەرىي ئىزدىدىن›، ‹كروران تارىخ - مەدەنىيىتى›، ‹چەرچەنىڭ تارىخ - مەدەنىيىتى› (تۇرسۇن مەھمۇد بىلەن ھەمكارلىقتا يازغان) قاتارلىق نوپۇزلۇق ئىلمىي ئەسەرلىرى، تارىخ -

مەدەنىيەت تەتقىقاتى، يەر-جاي ناملىرى ۋە ئاتالغۇلار تەتقىقاتىغا بېغىشلانغان 250 پارچىدىن ئارتۇق، خۇددى ئانا تارىم دەريياسىنىڭ توختاۋسىز سۈلىردەك گېزىت-ژۇرناللار سەھىپىسىدە ‹ئېقىۋاتقان› سەرخىل ماقالىلىرى ئارقىلىق يالغۇز مېنىڭلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ دىققىتىنى قوزغىغان، ئالقىش-تەشەككۈرلىرىگە نائىل بولغان ياش، مول-هوسۇللۇق تارىخ-شۇناس، شۇ جۈملىدىن كرورانشۇناس ھەم توپونۇمىيە-شۇناستۇر. كەمىنە ئۇدمىشنىڭ ھېس قىلىشچە، غالىب بارات ئەرك ئەپەندىنىڭ ئىلمىي ئەمگەكلىرىدە مۇنداق ئىككى خىل ئالاھىدىلىكى يارقىن گەۋدىلەنگەن. بىرىنچىدىن، ئەرك ئەپەندىمنىڭ كەڭ ساھەلىك تەتقىقاتلىرىنىڭ ماتېرىيال مەنبەسى ئىنتايىن مول ھەم يېڭى، ئۇ قايسى تېمىنى تەتقىق قىلسۇن، ئاۋۋال شۇ تېمىغا مۇناسىۋەتلىك بارلىق ماتېرىياللارنى ئىمكانىيەتىنىڭ يار بېرىشىچە، كۆپلەپ توپلاپ، ئۇ ماتېرىياللارنى ئەستايىدىللىق بىلەن قايتا-قايتا كۆرۈپ، مۇلاھىزە قىلىپ، شۇ ماتېرىياللار ئىچىدىن ئۆزىنىڭ كۆز قارىشىنى ئىسپاتلىيالايدىغان، يۇقىرى قىممەتلىك ماتېرىياللارنى يەنى ئارخېئولوگىيەلىك تارىخىي يازما ماتېرىياللارنى ئۆزىنىڭ بۇ-ۋاستىسىدە تەكشۈرۈش جەريانىدا قولغا كەلتۈرگەن ماتېرىياللىرىنى تاللاپ كىرگۈزۈپ، ئۆزىنىڭ ئىلمىي تەتقىقاتىنىڭ ھەقىقىي، ئىلمىي بولۇشىغا پۇختا ئاساس سالغان؛ ئىككىنچىدىن، ئەرك ئەپەندىمنىڭ تەتقىق قىلىۋاتقان ساھەسى ئىنتايىن نازۇك بىر كەسىپ، بۇ كەسىپ ئەدەبىي-ئىجادىي پىكىر يۈرگۈزۈپ، ئوقۇرمەنلەرنى قايىل قىلارلىق مۇپەسسەل كۆز قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۆزىنىڭ ھەقىقىي تالانتىنى ئىخشۇناسقا خاس ئىلمىي ھەيدانى، نۇقتىئىنەزىرى ئۇسۇلۇبىنى ئۆزلۈكسىز تۇرده شەكىللەندۈرمەكتە».

غالىب بارات ئەرك كۆپ ساھەلەر بويىچە ئۇنۇملۇك ئەمگەكلىرى بىلەن كۆزگە كۆرۈنگەن ئالىملىرىمىزنىڭ بىرى.

بىزنىڭ تارىخچىلىقىمىزدا، مەدەنىيەت تەتقىقاتىمىزدا، ئىجتىمائىي ئىشلىرىمىزدا، ئەقىدە-ئېتىقاد، كۈندىلىك مۇ-ناسىۋەتلىرىمىزده، لەۋزى ھالاللىق، ھەمكارلىق، ئىناقلىق دېگەندەك ساھەلىرىمىزده مەسىلەر ئاز ئەمەس. مۇشۇ مەسىلەرنىڭ ھەممىسنى ھەل قىلىدىغان، ھەقىقىتىنى ۋە يولىنى تېپىپ چىقىدىغان ئالىم، زىيالىيلار كېرەك. ئۇيغۇر-دا كەم نەرسە ئالىم بولۇشى مۇمكىن. ئالىمنىڭ كەملىكى بىزده جىق ئىشلارنىڭ كەملىكىنى پەيدا قىلغان.

10 مىليون ئۇيغۇرنىڭ ئىچىده جامائەت ۋە ئىلىم ساھەسى ئېتىراپ قىلغان ئالىم قانچىلىك؟ شۇلارنىڭ ئىچىده ئەڭ قىيىن ئۆتكەللەرنى بايقاپ، توختاۋسىز، دادىل، ئىلمىي يوسۇندا دائىم ئىزىنىدىغانلىرى قانچىلىك؟ بۇ سوئاللار بىزنى ئويلاندۇرىدۇ، بىر مىللەتنىڭ ئالىمى بولماق ئاسان ئەمەس. مەشھۇر يازغۇچىمىز مەمتىمن ھوشۇر ئەپەندى نەزەريە فىزىكسى توغرۇلۇق جاپالىق ئىزدەنگەن قاسىم سىدىق ئەپەندىنىڭ فىزىكا ئىلمى ساھەسىدىكى بەزى قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇش ۋە كىشىلەرنىڭ باھا ياكى پوزىتسىيەسىنى بىلىپ بېقىش جەريانىدا تارتقان ھەرەجىلىرى ھەققىده يازغان ماقالىسىغا: «ئالىم بولماق ئاسان ئەمەس» دەپ ماۋزۇ قويغان. ئەمەلىيەتته بۇ ماقالىنىڭ ماۋزۇسىنىڭ ئۆزىلا بىر ھېكمەت. شۇنداق، ئالىم بولماق ھەقىقەتەن ئاسان ئەمەس. بەزىلەر دەيدۇ: «ئالىم بولماقتىن ئادەم بولماق تەس»، دەپ. بىزچە ھەر ئىككىسى تەس، ئادەم بولماق-مۇ، ئالىم بولماقمۇ تەس، بۇ يەردە شۇنداق بىر گەپنى قىستۇرۇپ ئۆتۈش كېرەككى، ئادەمىيلىككە بېرىلگەن تەبىئىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بىزده شۇنداق بىر غەيرىي رەسمىي پىرىنسىپ مەۋجۇتكى، چىرايىدىن تەبەسسۇم كەتمەيدىغان، سالام-سائىتى جايىدا، كىشى-لىك مۇناسىۋەتتىكى ئىللىق چىرايلىقىدىن باشقا، ۋەتەن خەلقىگە ياخشىلىقمۇ، يامانلىقمۇ تەگمەيدىغان ئادەملەر زور كۆپچىلىك كىشىلەر تەرىپىدىن ياخشى ئادەم، مۇلايىم ئادەم، ئېسىل ئادەم دەپ قارىلىپ، ھۆرمەتكە سازاۋەر بولىدۇ، تۆرگە باشلىنىدۇ، ئەمەلىيەتته بۇنداق ئادەملەر ئۆمرىدە بىر تۇپ كۆچەت تىكمەيدۇ، ئىككى قەدەم ئېرىق چېپىپ ئەلنىڭ پايدىسىغا سۇ باشلىمايدۇ، ئەڭ ئاددىي ھەق-ناھەق مەسىلىلىرىدىمۇ ئىككى ئېغىز لىلا گەپ قىلىشقا يارىمايدۇ، پەقەت يامانلىق قىلمايدۇ خالاس، يامانلىق قىلمىغانلىقى ئۈچۈنلا ياخشى ئادەم دېگەن باھاغا ۋە مۇئامىلىگە نائىل بولىدۇ. بۇ بەلكىم يا-

مانلىق قىلماسلىقنىڭ ئۆزىمۇ ياخشىلىق قىلغانغا باراۋەر، دېگەن مۇجمەل ئۆلچەمگە ئاساسەن پەيدا بولغان قاراش ياكى كەيپىيات بولۇشى مۇمكىن. يامانلىق قىلماسلىقنىڭ ئۆزىمۇ ياخشىلىق قىلغانغا باراۋەر، دېگەن بۇ سۆزنى تولا تەرغىب قىلىشقا، ئۆلچەمگە ئايلاندۇرۇۋېلىشقا بولمايدۇ، بۇ ئىنسانلىق سۈپەت ۋە كىشىلىك پەزىلەتكە قويۇلدىغان تەلەپنىڭ ئۆلچىمىنى ئاساسسىز ھەم بىمەنە يوسۇندا تۆۋەنلىتىۋەتكەنلىك بولىدۇ. ياخشى ئادەم چوقۇم ئەلگە، يۇرت مەھەللىگە، جامائەتكە پايدىسى تېگىدىغان ئىشلارنى قىلىدىغان، ئەقىدە - ئېتىقادى مۇستەھكەم، ھەق - ناھەق كۆز قارىشى ئايدىڭ، ئىزگۈ ئىشلارغا باشلايدىغان، ھەمدەم بولىدىغان، يامان ئىشلارنى دادىل چەكلەيدىغان، ئىلىم - مەرىپەت، غۇرۇر - ئىمانغا ئەھمىيەت بېرىدىغان ئادەم بولۇشى كېرەك. يامانلىق قىلمىغانلىقى ئۈچۈنلا ياخشى سانىلىپ قالىدىغان ئادەملەر بىز ماختايدىغان ئادەملەر بولماي، بەلكى ھايات ئۇچۇن ئەخلەت ئىنسانلار بولىدۇ. ئىجتىمائىي ئەخلاق نۇقتىسىدىن پىرىنسىپسىز ماختاش ياكى تىللاش، پىرىنسىپسىز يول قويۇش ياكى سۆكۈت قىلىش، پىرىنسىپسىز كەلگە قورساقلىق ۋە بولدى قىلىۋېتىش تېخىمۇ ئېغىر پىرىنسىپسىزلىق، نادۇرۇستلۇقلارنى پەيدا قىلىدىغان مەنبەگە ئايلىنىپ قالىدۇ. ئادىمىيلىك شەرپى ۋە ئۆلچىمىگە نىسبەتەن بوشاڭ ھەم مۇجمەللىكنىڭ ئېغىر بولۇشى سەۋەبىدىن بىزدە ئالىم بولۇپمۇ ئادەم بولالمىغانلار كۆپ، ئادەم بولۇپ ئالىم بولالمىغانلار ساماندەك. مۇشۇنداق ئەپسۇسلۇق ئويلارغا پاتقىنىمىزدا، غالىب بارات ئەركىنلىك كەمتەر، تىرىشچان، كىچىك پېئىل، مۇلايىم پەزىلەتلىرى بىلەن كىشىنى قايىل قىلىدىغان ئىلمىي نەتىجىلىرى ئۇنىڭ ھەم ئادەم بولغان ھەم ئالىم بولغان كىشى ئىكەنلىكىنى سەمىمىزگە سالىدۇ. ئۇنىڭغا ئادەملىكمۇ، ئالىملىقمۇ بىر ئۆمۈر نېسىپ بولسۇن دەيمىز. ئادەم بولۇش شەرپىگە يەتكەن، ئالىم بولۇش مەقامىغا يەتكەنلەرنىڭ بىزدە يۇلتۇزدەك ئاۋۇشنى تىلەيمىز.

ئالىمنىڭ ئۆلچىمى، سۈپىتى ھەققىدە ھەركىمنىڭ قارىشى ئۆزىگە خاس بولىدۇ. بىز غالىب بارات ئەركىنى ئالىم دېيىشكە جۈرئەت قىلدۇق.

غالىب بارات ئەركىنىڭ مېنىڭ ئالىم ۋە ئالىملىق سۈپەت ھەققىدىكى سوئالىمغا مۇنداق جاۋاب يازىدۇ: «ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 80 -، 90 - يىللىرىدا بىرەر يازمىدىن ئالىم دېگەن ئىبارىنى كۆرگىنىمدە ئىزگۈ ھېسلارغا چۆمۈلەتتىم. كۈنلەر، ئايلار، يىللار ئۆتۈپ ئوقۇغان، كۆرگەن، بىلگەنلىرىمنىڭ تەدرىجي كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ ئالىم دېگەن باھانى كۆرگەندە گاڭگىراپ قالىدىغان بولدۇم. ئالىم دېگەن بۇ شەرەپ قايسى ئىلمي ھەقامىغا يەتكەندە بېرىلىدۇ؟ كىم ياكى قايسى ئورۇن بېرىدۇ؟ بۇلارنى بىلمەيمەن. ھازىر بىزدە ئالىم ئاتالمىسىمۇ كۆرسى چۈشۈۋاتىدۇ، ئىلىم جەھەتتە يۈكسەكلىككە يەتكەن مۇتەخەسسىسلىرىمىزنى ئالىم دەپ ئىززەتلىسەك ناھايىتى قۇتلۇق ئىش بولىدۇ، لېكىن بۇ ھۆرمەت ئاتقىنى ھەممىلا كىشىگە بېرىۋەرسەك، تازا جايىدا بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىمەن. خەنزۇ تىلىدا ئالىم سۆزىگە 学者 تەڭداش قىلىنىدۇ، بۇ سۆزنىڭ خەت مەنىسىدىن ئۆگەنگۈچى دېگەن مەنا چىقىشى مۇمكىن. قانچە ئۆگەنگەنسېرى بىلىدىغانلىرىنىڭ كەملىكىنى ھېس قىلىدىغان، داۋاملىق تىرىشىپ ئۆگىنىپ، ئۆگەنگەنلىرىنى ئەمەلىيەت تەجرىبە - سىناقلاردىن ئۆتكۈزۈپ، ئىنسانىيەتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن تۆھپە قوشقان، يېڭى نەزەرىيەۋى بىلىملەرنى ئوتتۇرىغا قويالىغان بىلىم ساھىبلىرىنى ئالىم دەپ ئاتىسا، مۇشۇ مەقامغا يەتكەنلەرنى ئالىملىق مەقامغا يەتتى، دەپ قارىسا بولارمىكىن دەيمەن. ھالا مۇشۇ كۈنلەردە ئالىملىق چۈشىنى چۈشەيدىغانلار ئاز ئەمەس، ئەمما ئالىملىق مەقامى ئۇنداق ئاسان يېتىدىغان پەللە ئەمەس. يازمىلىرىمىزدا ئالىم ئىبارىسى كۆپ قوللىنىلسىمۇ، ئەمەلەيەتتە ئالىملىق مەقامغا يەتكەنلەر سانىناقلىقتۇ؟ بۇنى ۋاقىت ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. چۈنكى، بىزدىكى ئالىم ئاتالمىسى تونۇشتۇرغۇچىنىڭ باھاسىدىنلا كېلىدۇ، «ئالىم»غا ئۆچمەنلىكى، ئاداۋەتى يوق ھەرقانداق كىشى بۇ باھادىن ئاسانلىقچە گۇمان قىلىپ كەتمەيدۇ، قوبۇل قىلىدۇ، بۇ بەلكىم ئۇيغۇرچە ئۆلچەمدىكى «ئالىم» بولۇشى مۇمكىن. قارىشىمچە، ئالىمنىڭ ئىلمي ئىش - ئەمگەكلىرى چېتىشما ئىلىملەرنىڭ مۇتەخەسسىسلىرى تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان ھەم ۋاقىت سىنىقىدىن ئۆتكەندىن كېيىن ئاندىن ئاتالسا بىر قەدەر مۇۋاپىق بولۇشى مۇمكىن. ئالىم بولماق ئۇنداق ئاسان ئەمەس، شۇڭا، بىزمۇ ئىلىم ساھىبلىرىنى ھۆرمەت قىلايلى، قوللايلى، ئىشلىرىغا ھەمدەم بولايلى، ئالىم بولۇشى ئۈچۈن پايانداز بولايلى، ئەمما «ئالىم»لىقنىڭ مەقامىنى تۆۋەنلەتمەيلى».

غالىب بارات ئەرك ھەققىدە ئويلانغاندا، ئۇنىڭ ئو-

مۇمىي خاراكتېرى ۋە ئۇتۇقلىرى توغرۇلۇق پىكىر قىلغا-
نىمىزدا، ئۇنىڭ كىشىلىك پەزىلەت ھەم ئىلمىي ئۇتۇقلىرى
دەمبەدەم بولغان ئادەم ئىكەنلىكىگە ئىشىنىمىز. ئۇ نەتە-
جىسىز ياخشىلاردىن ئەمەس، شۇنداقلا يەنە كىشىلىك
خۇي - پېئىللىرىنىڭ نابابلىقىدىن ئىلمىي ئەمگەكلىرى بىر
ياندا قالدىغانلاردىنمۇ ئەمەس. ئۇ ئىلىم تەتقىقاتىدىكى
قىينچىلىقلارنى پاراسەت ھەم غەيرەت بىلەن يېڭىۋاتقان
ئادەم. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پىروفېسسورى غەيرەت-
جان ئوسمان ئوتغۇر ئەپەندى غالىب بارات ئەرك تۇغ-
رۇلۇق توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «غالىب بارات ئەرك
تەكلىمكانىنىڭ قات - قېتىغا يوشۇرۇنغان گۇمانىتارلىق مە-
دەنىيەت ھادىسىسى ھەققىدە ئىلمىي ئىزدىنىپ، بېرىلىپ
تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، ھېسسىي چۈشەنچىلەرنىڭ چۈ-
شەكلىرىدىن يۇلقۇنۇپ، ئەقلىي تەپەككۇرنىڭ تەھقىقلەش-
لىرىدىن ئۆتكۈزۈلگەن، ئىلىم تاراز ىسىدا توختىغىدەك،
قىممىتىنى ئۇزاق يىللارغىچە ساقلىغۇدەك، كىشىنى ئوقۇر-
مەنلەرنى زور دەرىجىدە قىزىقتۇرغۇدەك، ئىلمىي خادىم-
لارنى ئالاھىدە قايىل قىلغۇدەك نەتىجىلەرنى قولغا كەل-
تۈردى. ئۇنىڭ بۇ خىل ئەمەلىيىتى، بىزگە، زامانداشلار-
غا، كېيىنكىلەرگە، مانا مۇشۇنداق مەركىزىي شەھەرلەر-
دىن، قاياقتىن ئىلىم - پەن مۇھىتىدىن، ئالىي مەكتەپ، تەت-
قىقات ئورۇنلىرى، كىتاب - ماتېرىياللىرى تولۇق بولغان
كۈتۈپخانىلاردىن، كۆپ قىرلىق ئالىم - مۇتەخەسسىسلەر
بولغان سورۇن - مەيدانلاردىن يىراق يەردىمۇ، پىنھان
جايدىمۇ، بىكىك يۇرتتىمۇ ئىلمىي تەتقىقات ساھەسىدە نە-
تىجىلەرنى ياراتقىلى بولىدىغانلىقىنى، نى - نى ئۇتۇقلارنى
قولغا كەلتۈرگىلى بولىدىغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم ئىسپات-
لاپ بەردى، دېمەسلىككە ئاساسىمىز يوق. شۇنىڭ بىلەن
بىللە ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ ئەمەلىيىتى ئارقىلىق، ئىلىم - پەن
تەتقىقاتىدا بىرەر مەقسەت - مۇددىئاغا يەتمەكچى بولغان
ئادەم تىنىمسىز تىرىشقاندىلا، جاپاغا چىدىغاندىلا، ئامال-
نى قىلغاندىلا ئۆزى ياشاپ تۇرغان ئەنە شۇنداق ئاۋات
يۇرتلاردىن، چوڭ، مەركىزىي شەھەرلەردىن يىراق، مە-
دەنىي ئاتموسفېرا شارائىت بولغان يەردىمۇ يازما ماتېرىيال-
لىرىنىڭ كەملىكىنى ھەل قىلغىلى بولىدىغانلىقىنى، ئىلمىي تە-
قىقلەش مۇمكىنلىكىگە ئېرىشكىلى بولىدىغانلىقىنى، بىرەر
كۆز قاراش، بىرەر ئىلمىي نۇقتىنىزەرنىڭ دەمالىلىقا
ئىلمىي ئاساسنى تۇرغۇزغىلى بولىدىغانلىقىدەك ھەقىقەت-
نى يەنە بىر قېتىم بىلدۈرۈپ قويدى».

ئىزچىل ئىزدىنىش، نىشانىدىن تايماسلىق غالىب
بارات ئەركىنىڭ ئېسىل پەزىلەتلىرىنىڭ بىرى. مەلۇم
ئىلمىي ساھەدە 20 يىللاپ، 30 يىللاپ ئىزدىنىش ۋە
ئەمگەك قىلىش ھەممىلا ئادەمنىڭ قولىدىن كېلىۋەرمەي-
دۇ. ئىلىم ساھەسىدە بەزى ئالىم - ئۆلىمالارنىڭ چاقماق-
تەك چاقناپ پاللىدە يورۇپ ئۆتكەنلىكىنى، ئەمما ئۇزاققا
قالمايلا ئىز - تىزسىز يوقاپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ تۇرد-
مىز، ئۇنىڭدىن باشقا بىر پەللىدە توختاپ قالغان، بىرلا
دائىرىنى چۆرگىلەپ قالغانلارنى ھەم كۆرۈش مۇمكىن.
غالىب بارات ئەركىنىڭ ئۇزاق يىللاردىن بېرىقى تەتقىقات-
لىرىنىڭ تېما دائىرىسى، تەتقىقات نىشانى، تەتقىقات يۆنىلە-
شى، ئەسەرلىرىنىڭ سۈپىتى ۋە ئىلمىي قىممىتىگە نەزەر
سالىدىغان بولساق، ئومۇمەن ئىلگىرىلەش سۈرئىتىدا كې-
تىۋاتقانلىقىنى جەزم قىلالايمىز.

نەتىجە شېرىن بولىدۇ، ئۇنى قولغا كەلتۈرۈش جەر-
يانىدىكى مۇشەققەتلىك ئىزدىنىشلەر، جاپالىق ئەمگەك
ۋە مىننەتسىز تەر تۆكۈشلەر نەتىجە ساھىبىنىڭ ئۆچمەس
قەدەم ئىزلىرىغا ئايلىنىپ كېتىدۇ. غالىب بارات ئەركىنىڭ
نەتىجىلىرى ئاز نەتىجە ئەمەس، يەنە كېلىپ سۈپەتلىك،
ئەلگەكتىن ئۆتكەن، ئىلىم سورۇنلىرىنىڭ سەلتەنەتلىك
داستىخانلىرىغا قويۇشقا ئەرزىيدىغان نەتىجىلەر دېيىشكە
بولىدۇ. غالىب بارات ئەرك «بوستان» (بۇگۈنكى
«كروران») ژۇرنىلىنىڭ 1989 - يىللىق 1 - سانىدا ئېلان
قىلىنغان «ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ موڭغۇل ئىمپېرىيەسىدە
ئوينىغان رولى» ناملىق ماقالىسىنى ئېلان قىلغاندىن ھا-
زىرغىچە كرورانشۇناسلىق، لوپنۇرشۇناسلىق، يەر نامىلە-
رى تەتقىقاتى، ئۇيغۇر تارىخ - مەدەنىيىتى، تارىخىي
شەخسلەر ۋە زامانداشلىرىمىز ھەققىدە بولۇپ ھازىرغىچە
250 پارچىگە يېقىن ماقالە ئېلان قىلدى. 250 پارچە ماقالە
ئاز سان ئەمەس. بۇنداق زور ئەمگەك كىشىدىن ئالاھە-
دە تىرىشچانلىق، زېھنىي كۈچ، تېخىمۇ مۇھىمى تەمەسىز
ئەقىدە ۋە ۋىجدانىي مەسئۇلىيەت تەلەپ قىلىدۇ. ئۇ ئىلە-
گىرى كېيىن نەشىردىن چىققان «كروراننىڭ سىرى»،
«چەرچەننىڭ تارىخ - مەدەنىيىتى»، «كروران تارىخ -
مەدەنىيىتى»، «مەھمۇد كاشغەرىي ئىزدىنىش» كەبى
ئىلمىي كىتابلارنىڭ، نەشىردىن چىقىش ئالدىدا تۇرغان
«قەدىمىي يۇرت ــ قەدىمىي مەدەنىيەت»، «بايىنغولنى-
ڭ يەر ناملىرى»... قاتارلىقلارنىڭ ئاپتورى بولۇپلا
قالماي، يەنە چارقىلىق سىياسىي كېڭىشىدىكى ياخشى نە-

يەتلىك رەھبەرلەرنىڭ ئىزچىل قوللىشى ۋە جانپىدالىق كۆرسىتىشى نەتىجىسىدە ھازىرغىچە ئۇزۇلمەي نەشر قىلىنىۋاتقان ئۇيغۇرچە يەتتە توپلام، خەنزۇچە ئۇچ توپلام كىتابقىمۇ غالىب بارات ئەركىنلىك نۇرغۇن ماقالىلىرى كىرگۈزۈلگەن. يەنە ئۇنىڭ يېزىپ تاماملىغان، ئەمما مەتبۇئات يۈزى كۆرمىگەن ماقاله - ئەسەرلىرى تالاي. غالىب بارات ئەركىنلىك يۇقىرىدىكى نەتىجىلىرى ئۆزىمىزنى ئىلىم ساھەسىنىڭ ئادىمى دەپ قارايدىغانلارغا ۋەزنى ئېغىر ھەم بىزنى جاۋاب بېرىشكە قىستايدىغان سوئالغا ئايلىنىدۇ. بىز نېمىشقا تىرىشمايمىز؟ غالىب بارات ئەركىنلىك نەتىجىلىرى بىزگە ۋاقتىم يوق، دېگەن گەپنىڭ يالغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

غالىب بارات ئەرك ۋاقىتنىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىشنىڭ ئۇلگىسىنى ياراتقان ساھىبى ئىلىملىرىمىزنىڭ بىرى. ئۆگىنىش غالىب بارات ئەركىنلىك ئىلمىي ھاياتىدىكى ئەڭ تەسىرلىك پەزىلەتلەرنىڭ بىرى دېيىش مۇمكىن. تېلېگراف شىركىتىدەك كەسىپچانلىقى كۈچلۈك كارخانىنىڭ مۇھىم تارمىقىنىڭ مەسئۇللۇق خىزمىتىنى ئىشلەۋاتقان ئادەمنىڭ شۇ قەدەر كۆپ ماتېرىياللارنى كۆرۈشى، ئۆزلەشتۈرۈشى، ئۇنى ئۆز قارىشلىرىنىڭ دەلىللىنىشىگە خىزمەت قىلدۇرۇشى ۋە تەتقىقات ساھەسىدە ھەيران قالارلىق ئۇقۇلارنى قولغا كەلتۈرۈشى ھەقىقەتەن ئاسان ئەمەس. بارغانسېرى كىتابتىن، كىتاب ئوقۇشتىن، ئىلمىي مۇلاھىزىلەردىن يىراقلاپ كېتىۋاتقان ئۇيغۇر زىيالىلىرىغا نىسبەتەن غالىب بارات ئەركىنلىك ئىزدىنىش روھى ناھايىتى قىممەتلىك. ۋاقىتنى چىلىك تۇتۇش ھەر بىر زىيالىي ئۈچۈن جاندەك مۇھىم، بۇ جەھەتتە غالىب بارات ئەركىنلىك ئۇلگە قىلىشقا ئەرزىگۈدەك تىرىشچانلىقلىرى بار، ئۇ ئۆز تەرجىمھالىدا مۇنداق يازىدۇ: «مەن 1989 - يىلى شىنجاڭ پوچتا - تېلېگراف مەكتىپىنى پۈتكۈزگەندىن كېيىنمۇ سەھەر تۇرۇش ئادىتىنى ساقلاپ كەلدىم، مەكتەپتە ئوقۇغاندا سەھەر تۇرۇپ چېنىقىشقا مەجبۇرىي چىققان بولساممۇ، خىزمەتكە چىققاندىن بۇيان سەھەر تۇرۇپ كىتاب - ماتېرىيال كۆرىدىغان، ئەسەر يازىدىغان بولدۇم. مەيلى ھېيت - بايرام، ئارام كۈنلىرى بولسۇن، قىش ياكى ياز دېمەستىن ئۇرۇمچى ۋاقتى سائەت بەشتىن بۇرۇن پائالىيىتىمنى باشلاپ كېتىمەن، كەچلىكلىرى ئىشتىن چۈشۈپمۇ ئىككى-ئۈچ سائەت كىتاب ماتېرىيال كۆرىمەن. بۇ خىل ئادەتنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتىمەن، ئاغرىپ قالغان كۈنلىرىلا بۇ خىل ئۆگىنىش ئادىتىم تەسىرگە ئۇچرايدۇ».

غالىب بارات ئەركىنلىك يۇقىرىدىكى بايانى ۋە بىز بىلىدىغان تىرىشچانلىقى ۋە بۇ تىرىشچانلىقنى ئىزچىللىققا ئىگە قىلىشى ئۈنلۈك ھەقىقىي زىيالىيلارغا خاس روھقا ئىگە ئىكەنلىكىگە ئىسپات بولىدۇ.

غالىب بارات ئەرك جاھانىنىڭ ئەھمىيەتسىز شاۋقۇن - سۈرەنلىرىدىن خالىي ياشىغان ئادەم. ئۈنلۈك مال - دۇنياغا، ھوقۇق مەرتىۋىگە، قۇرۇق شان - شەرەپكە ئىنتىلگەنلىكىنى، تەمە قىلغانلىقىنى ياكى قانداقتۇر خۇپىيانە يوللار بىلەن نام - ئاتاق قوغلاشقانلىقىنى كۆرمىدۇق ھەم ئاڭلىمىدۇق، غالىب بارات ئەركىنلىك بىز بىلگەن پاكىزە ھەم مۇستەھكەم پەزىلىتى بۇ خىل ئىللەتلەرگە يول قويمايدىغانلىقىغا ھەم ئىشىنىمىز، غالىب بارات ئەرك مۇشۇنداق پاكىزە مەنىۋىيىتى بىلەنمۇ بەختلىك. غالىب بارات ئەركىنلىك مەنىۋى كامىللىقى ھەققىدە ئۈنلۈك بىلەن ئىزچىل ئىلمىي ئىزدىنىش ھەمكارلىقىدا بولۇپ كېلىۋاتقان پروفېسسور غەيرەتجان ئوسمان ئەپەندى ئۇ تۇغرۇلۇق يازغان ماقالىسىدە مۇنداق دەيدۇ: «بۇ نەۋقىران يىگىتنىڭ قىزىقىشى، ھەۋىسى بىۋاستە مەنىۋىتىكە ئېرىشىدىغان، مال - دۇنيانى قوغلىشىدىغان قىزىقىش ياكى ھەۋەس ئەمەسلىكىنى، شۇنىڭ بىلەن بىللە قۇرۇق ھاۋايى - ھەۋەسكە، چاكىنا ئابرۇي - مەرتىۋىگە، نەتىجىسىز ئېرىشىدىغان مەنسىز ئىلمىي ئۇنۋانغا، بىھۇدە ئورۇن - مەنسەپكە بىرىلمەستىن، بەلكى، چىدام - غەيرەت بىلەن ئىشلەپ، ئەستايىدىل مۇلاھىزە قىلىپ، ئىنچىكە تەھسىلىيەت ئەلگىكىدىن ئۆتكۈزۈپ، بېرىلىپ تەتقىق قىلىپ روياپقا چىقارغان، كەڭ جامائەتچىلىكىنىڭ، ئۆتكۈر كۆزلۈك ئىلمىي خادىملارنىڭ دىققىتىگە، كۆرۈشىگە، پايدىلىنىشىغا سۇنغان ئىلمىيلىكى يۇقىرى، پايدىلىنىشچانلىقى كۈچلۈك، ساقلىنىشچانلىق ئاساسى پۇختا بولغان بىر قاتار نادىر ئىلمىي ماقالىلىرىدا، چوڭقۇر مەزمۇنغا ئىگە، مول ماتېرىياللىق قىممىتىنى ھازىرلىغان توم - توم كىتابلىرىدا ئۆز ئەكسىنى تاپقانلىقىنى دۇرۇس مەيداندا تۇرۇپ تونغىنىمىزدا، ئەقلىي ھېسسىياتىمىز بىلەن بىلگىنىمىزدە، ئادىل كۆزىمىز بىلەن ئېنىق كۆرگىنىمىزدە ئەلۋەتتە چىن مەنىدىكى مەنۇنلۇقىمىزنى، يۈرىكىمىزدىن چىقرىپ ئېيتقان قايىللىقىمىزنى، سەمىمىي تەشەككۈرىمىزنى ئېيتمىساق، ئاشكارا بايان قىلمىساق ۋىجدان ئازابىغا دۇچار بولىمىز،

قەلبىمىزدە پىكرىمىز بۇرۇقتۇم بولۇپ قالىدۇ، زاماندىشىلارنىڭ ھەم كېيىنكىلەرنىڭ ئالدىدا خىجىللىق بويۇنتۇرۇقىغا كىرىپ قالغان بولىمىز».

تارىخ تەتقىقاتى ئۆتكەن ھاياتنىڭ پاكىت ھەم ئىلمىي پەرەزلەرگە ئاساسەن، ئەڭ زور دەرىجىدە ھەقىقەتكە يېقىنلاشقان تەسۋىرى. تارىخ تەتقىقاتىنىڭ ھەقىقەتكە مايىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈشتە تارىخچىلىق ئىدىيەسى ناھايىتى مۇھىم. تارىخشۇناسلىق ۋە تارىخشۇناسلىق ئىدىيەسى ھەققىدىكى سوئالغا غالىب بارات ئەرك مۇنداق جاۋاب بەردى: «تارىخچىلىقنى تارىخشۇناسلىق دەپ چۈشەنسەم يۇكىنى تېخمۇ ئېغىرلاشتۇرغان بولىمەن. تارىخشۇناسلىقنى كۆپىنچە ھاللاردا تەبىئىي پەنلەرگە ئوخشىتىمەن، سەۋەبى ئۇنىڭ ھەر بىر پەش، چېكىتلىرىگىچە پاكىت ئاساسى بىلەن قويۇلۇشى كېرەك. ناۋادا پاكىت ئاساسىي بولمىغان ياكى ھېسسىي نۇقتىدىن چىقىرىلغان ھۆكۈملەر بولسا، شەكسىزكى ئەينى تارىختىن يىراقلاپ، ۋاقىتنىڭ سىنىقىغا بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ. تارىخشۇناسلىقتا مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىغىنى تەتقىقات ئوبيېكتى، تەتقىقات مېتودى، ماتېرىيال مەنبەسى ۋە تەتقىقات ئىدىيەسىدىن ئىبارەت. تەتقىقات ئىدىيەسى قورالدىن ئىبارەت، بۇ قورالنىڭ قانداق ئىشلىتىلىشى تارىخىي مەسىلىلەرنىڭ يەكۈننىڭ قانداق ئاقىۋەت كەلتۈرۈشىنى بەلگىلەيدۇ، شۇڭا تارىخ تەتقىقاتىدا ئىدىيەمۇ ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. تارىخ تەتقىقاتى كۆپىنچە ھاللاردا سىياسىي بىلەن يېقىن تۇرىدۇ، ھەتتا ھۆكۈمرانلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن تارىخ كۆپىنچە ھاللاردا تەكرار يېزىلىدۇ».

بۇ يەردە مۇنداق بىر نۇقتىنى ئالاھىدە تىلغا ئالىمىز، يەنى غالىب بارات ئەركىنىڭ بىز بىلىدىغان داڭلىق ھەم قەتئىي داۋاملاشتۇرغان ئادىتىنىڭ بىرى كىتاب سېتىۋېلىش بولۇشى كېرەك. بىزچە كىتاب سېتىۋېلىش زىيالىيلىقنىڭ ئەڭ ئەقەللىي ئىپادىلىرىنىڭ بىرى. سېتىۋالغان كىتابلارنى ئەستايىدىل نەزەر ھەم مۇلاھىزە بىلەن ئوقۇش زىيالىيلىقنىڭ زۆرۈر شەرتى. غالىب بارات ئەرك توختىمايلا كىتاب سېتىۋېلىۋاتقان، سېتىۋالغان كىتابلىرىنى مۇلاھىزىلىك ئوقۇشقا ئادەتلەنگەن، ئوقۇغان كىتابلاردىن ئالغان بىلىم ھەم چۈشەنچىلىرىنى زۆرۈر ئىلىملەرگە ئايلاندۇرۇپ، بىزگە تەقدىم قىلىۋاتقان، خەلقنى بۇگۈن ھەم تارىخنىڭ سىرلىرىدىن خەۋەردار قىلىۋاتقان زىيالىيلىرىمىزنىڭ بىرى. كىتاب سېتىۋالغان، كىتابنى مۇلاھىزىلىك ئوقۇغان، ئۇنىڭ مەدەن يېڭى، زۆرۈر ئىلمىي قاراشلارنى شەكىللەندۈرۈپ، ئىلمىي قاراش سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا قويىدىغان زىيالىيلار بىز ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم. غالىب بارات ئەركىنىڭ شەخسىي كۈتۈپخانىسىدا تارىخ، مەدەنىيەت ۋە ئەدەبىياتقا دائىر جۈملىگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ نەچچە 10 مىڭ پارچە كىتابى ساقلانغان. كىتابلار ئۇنىڭ ئىلمىي ھاياتىنىڭ بىر تەركىبى ۋە مۇھىم قورالى سۈپىتىدە قەدىرلىنىدۇ. ئۇ سېتىۋالغان كىتابلارنىڭ ئىقتىسادىي چىقىمىنى ھېسابلاش مۇمكىنچىلىكى يوق، ئەمما كىتاب سېتىۋېلىش ئۇنىڭ دائىملىق ئادىتى، ئۇ زۆرۈر قورال كىتابلارنى نەچچە پۈل كېتىشىدىن قەتئىينەزەر، نەدە بولسا ئالاقىشلىپ سېتىۋېلىپ ساقلايدۇ، بۇ ھال ئۇنىڭ ماتېرىيال مەنبەسىنى مول ھەم كەڭ قىلغان، شۇڭا ئۇنىڭ يازغان ئەسەرلىرىنىڭ ماتېرىيال مەنبەسى مول، كۆپ تەرەپلىمە ئۇچۇر بىلەن تولغان. بىز بۇ يەردە ئۇنى بارلىقى بىلەن قوللايدىغان، ئۇنىڭ توختاۋسىز كىتاب سېتىۋېلىپ: «پۈل بۇزۇشلىرى»غا سەممىي ھەم قىزغىن ماسلىشىپ بېرىدىغان روشەنگۈل خانىمغا رەھمەت ئېيتىمىز. بىر شەھەردىكى كىيىم دۇكانلىرىنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى ئۆز ئۆيىنى بىلگەندەك بىلىدىغان، ئەمما كىتابخانىنىڭ قايسى تەرەپتە ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىغان، يۈرەك پالىرىغا بىر پايپاقنىڭ پۇلىغا كېلىدىغان كىتابنى سېتىۋېلىشقا كەلسە قاپاقلىرى سېلىنىپ، چىرايى بەدبەشىرە بوپ كېتىدىغان «زامانىۋى ئاياللار» ئاۋۇپ كەتكەن بۇ كۈنلەردە روشەنگۈل خانىمدەك ئېرى ئايدا 1000 يۈەنلەپ كىتابقا پۇل خەجلىسە خۇشاللىق بىلەن ھەمدەم بولىدىغان ئايالغا ھۆرمەت بىلدۈرىمىز.

ھەرقانداق دەۋرنىڭ ئالىمى بولىدۇ، ھەرقانداق دەۋردىكى نوپۇس سانى بىلەن سېلىشتۇرغاندا ئالىمنىڭ سانى ناھايىتى ئاز بولىدۇ، بۇ قەدىمدىن شۇنداق بولۇپ كەلگەن، ئەمما بىزنىڭ ئارزۇيىمىز شۇكى، بۇنىڭدىن كېيىن ئالىملار كۆپەيگەي، يۈلتۇز كەبى چاقنىغاي ۋە ئىنسانىنىڭ ئەقلىي ئالىم - ئۆلىمالارنىڭ پەزىلىدىن تاراملاردىن دەريا ھاسىل بولغاندەك، دەريالاردىن دېڭىز ھاسىل بولغاندەك ئۇلغايغاي ۋە ئىنسانىيەتنىڭ بەختى ئۈچۈن مەڭگۈلۈك بولۇپ ئۆركەشلىگەي!

2016 - يىلى 6 - ئاي

ئاپتور: چەرچەن ناھىيە مەدەنىيەت، تەنتەربىيە، رادىيو- تېلېۋىزىيە ئىدارىسىدا

تەنقىدچىلەر دۇشمەن كۆچلەرمۇ؟

ئوخشىمىغان سادالار مۇقەررەر دۇشمەن كۆچلەر بولامدۇ - يوق؟ «يەر شارى ۋاقىت گېزىتى»نىڭ 2016 - يىل يىللىق يىغىندا: «دۇشمەن كۆچلەر قانچىلىك دائىرە مەۋجۇت؟» دېگەن تېما ئۈستىدە مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىلدى. مۇھاكىمىگە قاتناشقان ئالىم - مۇتەخەسسىسلەر نىڭ بەزىلىرى: «ھازىر ھەربىي فورما كىيىپ، قورال كۆتۈرگەن دۇشمەنلەر كېلىشكە جۈرئەت قىلالمايدۇ. بىراق، كاستۇم - بۇرۇلكا كىيىۋالغان دۇشمەنلەر يەنىلا ئاز ئەمەس»؛ جاسۇسلۇق، توپىلاڭغا قۇتراتتىش، ئاخبارات سېتىۋېلىش ۋە گۇماشتا تەربىيەلەش قاتارلىقلار يەنىلا دۇشمەن كۆچلەر دائىم قوللىنىدىغان ۋاستىلەر دەپ قارىشتى. يەنە بەزىلەر: «بىر كىشىنىڭ ھۆكۈمەتنى ئىككى ئېغىز تەنقىدلەپ قويغانلىقى ئۈچۈنلا، ئۇنى دۇشمەن كۈچ دەپ قارىۋالساق بولمايدۇ. بىراۋنى جۇڭگونىڭ سەلبىي تەرەپلىرىنى ئاخبارات قىلغانلىقى ئۈچۈنلا دۇشمەن كۈچ دەۋالساق تېخىمۇ بولمايدۇ» دەپ قارىشتى.

ئادەتتىكى قائىدە بويىچە ئېيتقاندا، بىر ئاشكارا ھۆكۈمەتنى ياقتۇرمايدىغان جاسۇسلۇق، توپىلاڭغا قۇتراتتىش، ئىشپىيونلۇق خاراكتېرىنى ئالغان مەخپىي ئاخبارات ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىدىغان جاي ئەمەس. شۇڭا مېنىڭچە، كېيىنكى كۆز قاراش - تەنقىدچىلەرنى «دۇشمەن كۈچلەر»گە ئايلاندۇرۇپ قويۇش - تېخىمۇ ئومۇمىيۈزلۈك ئەھۋال. بۇنداق دۇشمەنلىك بىلەن قاراشنىڭ گەرچە ئاساسى بولمىسىمۇ، بىراق چۈشىنىشكە بولىدۇ. چۈنكى، مەيلى شەخس ياكى كوللېكتىپ بولسۇن، باشقىلار تەرىپىدىن تەنقىدكە ئۇچراش - كىشىنى خۇشال قىلىدىغان ئىش ئەمەس. تەنقىدكە ئۇچرىغۇچىلارنىڭ ئاجىزلىقى باشقىلار تەرىپىدىن ئاشكارىلىنىپ كەتكەندەك، كىشىلەر كۆرۈشكە بولمايدىغان ئىشلىرى قەستەن شەرمسازلىنىدىغاندەك تۇيغۇدا بولىدۇ. ناۋادا ئۇلار ئۆزلىرىنى باشقىلار تەرىپىدىن تەستەك يەپ، يۈزى چۈشكەندەك ھېس قىلسا، تەبىئىكى تەنقىدنىڭ «يامان مۇددىئا»لىقىغا شەكسىز ئىشىنىدۇ. ھەتتا تەنقىدنى «غەرەزلىك ھۇجۇم قىلىش» ياكى «دۇشمەنلىك قىلىش» دەپ قارايدۇ.

ئەمەلىيەتتە، تەنقىدنىڭ مەقسىتى ۋە مۇددىئاسى

تەرجىمە كۆزنىكى

ئانچە مۇھىم ئەمەس، مۇھىمى - تەنقىدنىڭ مۇۋاپىق ۋە توغرا بولغان - بولمىغانلىقى. چىنلىقنى ھەقىقىي ئەكس ئەتتۇرۇپ بەرگەن تەنقىد ياخشى تەنقىد بولۇپ، باشقىلارنى قانچە بىئارام قىلىشىدىن قەتئىينەزەر، ئويلىنىپ بېقىشقا ۋە قارشى ئېلىشقا ئەرزيدۇ. بىراق، رېئال پاكىت شۇكى، كىشىلەرنىڭ تەنقىدچىلەرنىڭ ئۇلارغا ھەقىقىي ئادەم ۋە پىكىرلەرنى كۆرسىتىپ قويۇش ئۈچۈن كۆرسەتكەن شۇنچە زور ئۇرۇنۇش - تىرىشچانلىقلىرىغا قارىتا چوڭ دائىملىق ئىنكاسى - بىر بولسا كارى بولماسلىق، يەنە بىرى بولسا دۇشمەنلىك بىلەن قاراش. كارى بولماسلىق - تەنقىدنى قوبۇل قىلمىغانلىق بولۇپ، ئۇلارغا ھەرقانچە سۆزلىسىڭىزمۇ بىكار. دۇشمەنلىك بىلەن قاراش - تەنقىدنى زىيادە ئۆزىگە ئېلىۋالغانلىق بولۇپ، تېرىقچا ئۈچكە قويۇپ، قىلدەك ئىشنى پىلدەك چۈشىنىۋالغانلىق.

ئەھۋال ھەممىگە ئايان بولغانلىقتىن (ۋاقتىنچە كونا گەپتىن بىرنى دەپ تۇراي)، كۆپىنچە ئادەملەر يامان ئىشلارنى كۆرۈشنى خالىمايدۇ، تەنقىدلەپمۇ يۈرمەيدۇ. ئۇلار ناچار ھادىسىلەرگە قارىتا سۈكۈتتە تۇرۇۋېلىپ، «ئۆزۈم پاك، قۇلقىم ساق» بولۇۋالىدۇ. ئەلۋەتتە ئۇلار «دۇشمەن كۈچلەر» قاتارىغا كىرىپ قېلىشنى خالىمايدۇ. كىشىلەر باشقىلار ئاغزىدىن خالىمايدىغان يامان گەپلەرنى ھەمىشە ئىچىگە يۇتۇۋېتىدۇ. شۇڭا، ھېلىقىدەك باشقىلارنىڭ تىنچلىقىنى بۇزۇپ، ئەتەي گەپ قىلىشقا ئامراق، بولۇپمۇ، كىشىنىڭ كەيپىنى ئۇچۇرىدىغان گەپلەرنى قىلىدىغان ئاشۇنداق كىشىلەر باشقىلارغا ئاسان ياماق كۆرۈنۈپ قالىدۇ. ئۇلارنىڭ باشقىلارنىڭ قاتتىق نەپرىتىگە ئۇچرىشى ئۇلارنىڭ پەقەت ئاۋام كۆڭلىدە ئېنىق بىلىپ تۇرسىمۇ، بىراق، ئېغىزىدىن چىقىرىشقا جۈرئەت قىلالمايدىغان گەپلىرىنى دېگەنلىكى ئۈچۈن بولۇپلا قالماستىن بەلكى، تېخىمۇ مۇھىمى، ئۇلارنىڭ ئاممىۋى ھەرىكىتى ئارقىلىق باشقىلارنىڭ شەخسىيەتچىلىكى، يۈرەكسىزلىكى ۋە ئاجىزلىقىنى ئۇلارنىڭ ئېسىگە سالغانلىقىدا. كىشىلەرنىڭ تەنقىدچىلەرنى ئۆچ كۆرۈشى - تەنقىدچىلەرنىڭ ئۇلار ھەقلىق دەپ قارىغان جىمجىتلىققا قارىتا جەڭ ئېلان قىلغانلىقىدىندۇر.

ئامېرىكىلىق جەمئىيەتشۇناس ئېۋىئاتار زېرۇباۋېل (Eviatar Zerubavel) «ئۆي ئىچىدىكى پىل» ناملىق كىتابىدا ئىنسانلار سۈكۈتتە تۇرۇۋېرىپ، جىمجىتلىقنىڭ تۇرتاق پىلانلىغۇچىسى بولۇپ قالىدى، دەپ كۆرسەتكەن. «قوغداشقا تېگىشلىكى شەخسنىڭ ئابرۇيى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى يەنە پۈتۈن بىر كوللېكتىپنىڭ ئابرۇيى. شۇنىڭ ئۈچۈن، جىمجىتلىققا جەڭ ئېلان قىلغۇچىلار دائىم تېگىشلىك قەدىرلىنىشكە ئېرىشەلمەيلا قالماستىن، بەلكى ئۆز ھەمراھلىرى تەرىپىدىن ئاشكارا ھالدا «خائىن!» دەپ قارىلىپ كېلىۋاتىدۇ». ئەنە شۇ ھوشيارلىقى زىيادە ئۈستۈن «دۇشمەن كۈچلەر»نىڭ نەزەردە «دۇشمەنلەر» ئىچكى دۇشمەن ۋە تاشقى دۇشمەن دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ. «دۇشمەن كۈچلەر» پەقەت سىرتتىن كەلگەن تەنقىدنى كۆرسىتىپلا قالماستىن، بەلكى ئىچكى قىسىمدىكى تەنقىدچىلەر ئوتتۇرىغا قويغان تەنقىدنمۇ كۆرسىتىدۇ. ئىچكى قىسىمدىكى تەنقىدچىلەر تاشقى دۇشمەن كۈچلەرگە ماسلىشىۋاتقان «ساتقىنلار» دەپ قارىلىدۇ. تاشقى دۇشمەنلەرنىڭ قىلىۋاتقىنى بوھتان چاپلاش، چاۋسىنى چىتقا يېيىش ۋە قارا سۈركەش؛ ئىچكى دۇشمەنلەرنىڭ قىلدىغىنى بولسا، ئۆيدىكى سەتچىلكىنى تالاغا يېيىش ۋە مەخپىيەتلىكنى ئاشكارىلاش.

ياپونىيەنىڭ مۇنداق بىر ھېكمەتلىك ھېكايىسى بار: ئۇچ مايمۇننىڭ بىرىنىڭ كۆزى، بىرىنىڭ قۇلقى، يەنە بىرىنىڭ ئاغزى ئېتىۋېتىلسە، ئۇلار كۆرمەيدۇ، ئاڭلىمايدۇ، زۇۋانمۇ سۈرمەيدۇ؛ گەرچە ئاغزى ئېتىلگەن مايمۇننىڭ زۇۋان سۈرمىگەنلىكى ئۇنىڭ سۈكۈتتە تۇرۇشىنىڭ بىۋاستە سەۋەبى بولسىمۇ، بىراق ئاخىرىدا چوقۇم ئۇ كۆزى ۋە قۇلقى ئېتىلگەن مايمۇنلار بىلەن ئاكتىپ ماسلىشىدۇ. چۈنكى، سۈكۈتتە تۇرۇپ بىرلىشىۋېلىش ھېيلىسى پەقەت «گەپ قىلمايدىغانلار»نىڭلا تىل بىرىكتۇرۇشى بولماستىن، بەلكى « كۆرمەيدىغانلار» ۋە «ئاڭلىمايدىغانلار»نىڭمۇ تەڭ ئىشتىراك قىلىشى بىلەن شەكىللەنگەن ئورتاق ھەمكارلىق.

ھەرقانداق بىر سۈكۈتتە تۇرۇپ بىرلىشىۋېلىش ھېيلىسى ھامان مەلۇم بىر يوشۇرۇن ياكىراق سادالار تەرىپىدىن بىتچىت قىلىنىشى مۇمكىن. ئامېرىكىدا بىر ئادەم «نىكسون ۋاتېرگېيت ۋەقەسى»نى بىر خىل ھەجۋي رەسىم شەكلىدە سىزىپ چىققان بولۇپ، بۇ ئۈچ مايمۇنغا يەنە بىر مايمۇننى قوشقان. رەسىمدە بۇ 4 - مايمۇن قولغا تېلېفوننى ئېلىپ، ئامېرىكىنىڭ مۇھىم ئاخباراتلارنى تەكشۈرگۈچى مۇخبىرى، مەخسۇس سەھىپە يازغۇچىسى جېك ئاندېرسون بىلەن سۆزلىشىۋاتقان ھالىتى قىستۇرۇل-

غان. زېرۇباۋېل: «بۇ ھەجۈي رەسىم مۇشۇنداق سۈ-
كۈتتە تۇرۇپ بىرلىشۈپلىش ھېيلىسىنى يوشۇرۇن
بىتچىت قىلالايدىغان ئىجتىمائىي كۈچنى دەل جايىدا
ئەكس ئەتتۇرۇپ بېرىپ، بىزگە ھەلۋم شەيئىلەرنىڭ ئېھ-
تىياجىغا يۈزلىنىشتىن باش تارتىش ھەرقانچە كۈچلۈك
بولغان تەقدىردىمۇ، بىراق، ئۇنىڭ ھەقىقەتنى ئاشكارد-
لاشقا بولغان كۈچلۈك ئىستەكلەر تەرىپىدىن يوققا چىقە-
دىغانلىقلىقى ھەققىدە ئاگاھلاندۇرۇش بەردى» دېگەن.

جەمجىتلىقنى ساقلاشقا ئوخشاش جەمجىتلىقنى بۇ-
زۇشمۇ كۆپچىلىكنىڭ ھەمكارلىقىغا موھتاج. جەمغۇرلار-
نىڭ بىرلىشۈپلىپ سۈكۈتتە تۇرۇش ھېيلىسىگە تاقابىل
تۇرۇش ئۈچۈن ھەمكارلاشقۇچىلىرىنىڭ بىر - بىرلەپ يو-
قىلىشىنى ساقلاش ھاجەتسىز. پەقەت سۈكۈتتە تۇرۇشنى
خالىمايدىغانلارنىڭ سانى يېتەرلىك بولسىلا كۈپايە. تەخ-
مىنچىلەرنىڭ دۈشمەن كۈچلەر ياكى ئەمەسلىكى ھەققىدە
مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىش بىر ياخشى ئىش. نەتىجىسىنىڭ
قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ ھېچبولمىغاندا، جەم-
غۇرلار ئۈچۈن جەمجىتلىقنى ساقلاش پۈرسىتى ئەمەس،
بەلكى بىر چوڭقۇر مۇھاكىمە يۈرگۈزىدىغان «ئويلىنىش
جەمجىتلىقى» ئاتا قىلالايدۇ.

شۈكۈي ئىمزالىقىدىكى بۇ يازمىنى «سۈمۈرغ گېزىتى» نىڭ 2016 - يىل 2 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىكى سانىدىن «فىلىيەتونلار ئايلىق ژۇرنە-لى»نىڭ 4 - سانىغا تاللاپ بېسىلغان نۇسخىسىغا ئاساسەن **ئەھەت داۋۇت** تەرجىمىسى

جەمئىيەتنىڭ مەدەنىيلىك دەرىجىسىنى سنايدىغان ئۇچ خىل «ۋىجدانىي» كەسىپ

قائىدە بويىچە ئېيتقاندا: دوختۇر، ئادۋوكات، ئو-
قۇتقۇچى «كېسەلگە سەۋەب قىلىپ ئادەم قۇتقۇزۇش»،
«ھەققانىي، ئادىللىق»، «روھنىڭ ئىنژېنېرى»غا ۋەكىل-
لىك قىلاتتى. بىراق، نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ نەزەردە،
ھازىر بىر قىسىم دوختۇرلار يۇقىرى مائاش ئالىدىغان
«جاھانداز»، ئادۋوكات بولسا كىنىشكىسى بار «ھوقۇق
بىلەن پۇلنى چىڭ تۇتىدىغانلار»، ئوقۇتقۇچىلار بولسا
«باغۋەن» تونىنى كىيىۋالغان مەنپەئەت قوغلىشىدىغان
سودىگەرگە ئايلىنىپ قالدى. بۇ خىل كۆز قاراش بىلەن
ئۇچ خىل كەسىپنىڭ ئەسلىدە بولۇشقا تېگىشلىك
يۈكسەك ئىجتىمائىي ئەخلاق ئورنىدا زور پەرق شەكىل-
لەندى.

ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇكى، ھەممە كەسىپتە بەزى
داشقاللار ۋىجدانلىق كىشىلەرنىڭ ئوبرازىنى دەپسەندە
قىلىدۇ. لېكىن بۇنى سەۋەب قىلىۋېلىپ زوراۋانلىق بىلەن
باشقىلارنىڭ ھاياتىغا زىيان يەتكۈزۈشكە ياكى ھاياتىنى
تارتىۋېلىشقا بولمايدۇ، نۇرغۇن زوراۋانلىق ھەرىكەتلەر-
گە زوراۋانلىق قىلغۇچىنىڭ ئۆمىدسىزلىنىشى سەۋەب بو-
لىدۇ، بۇ خىل ئۆمىدسىزلىك ئۆمىدنىڭ يوقالغانلىق سە-
ۋەبىدىن ئاچچىقىنى چىقىرىش بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقىدۇ.
بىراق، بۇ خىل ئۆمىدسىزلىكنى كەلتۈرۈپ چىقارغۇچى
«پەردە ئارقىسىدىكى» سەۋەب ئىش يۈز بېرىپ بولغان-
دىن كېيىن يوقالغان ۋاقىتتا، پاسسىپ ئىجرا قىلغۇچى زو-
راۋانلىق قىلىنىش ئوبيېكتىغا ئايلىنىدۇ. مۇشۇنداق يامان
خاراكتېرلىك دەۋرىيلىكنىڭ زىيانكەشلىك قىلىدىغىنى
شەخس ئەمەس، بەلكى، پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ئۇزاق
مۇددەتلىك تەرەققىياتى.

مەدەنىيەتلىك جەمئىيەتتە، دوختۇر ئىجتىمائىي پارا-
ۋانلىق ساغلاملىقنىڭ قوغدىغۇچىسى، ئادۋوكات بولسا
پۇقرالارنىڭ ئىنسانىي ئىززەت ھۆرمىتى ۋە ھوقۇق-مەنـ
پەئەتلىرى ئۈچۈن سۆزلىگۈچى، ئوقۇتقۇچى بولسا مەدە-
نىيەتنى تارقىتىپ داۋاملاشتۇرىدىغان ۋە ئۆمىد بېغىشلاي-
دىغان يول باشلىغۇچى، بۇ ئۈچ كەسىپ جەمئىيەتنىڭ ئا-
ساسىي گەۋدىسى (جىسمى)، ئوبيېكتى (ھوقۇق-مەنپەئىتى)،
روھىيىتى (مەدەنىيىتى)نىڭ مۇستەھكەم ھۇل تېشىنى شە-
كىللەندۈرگەن. تۇغۇلغاندىلا باراۋەر تۇغۇلغان، بىراق
تەبىئەت ياكى جەمئىيەت سەۋەبىدىن جىسمى زەخمەتكە
ئۇچرىغاندا داۋالاش تۈزۈلمىسى تولۇقلاشقا توغرا كېلە-
دۇ؛ جەمئىيەتلىششش داۋامدا شەخسنىڭ قىممىتىنى ئەمەل-
گە ئاشۇرۇشقا چوقۇم مۇناسىۋەتلىك قانۇن ۋە تۈزۈملەر
ئارقىلىق قېلىپلاشتۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. قانۇنغا ئېھتىياج-
لىق شەخسلەر ئادۋوكاتلارنى ئۆزىنىڭ ھوقۇق-مەنپەئە-
تىنىڭ قوغدىغۇچىسى قىلىشقا موھتاج: ئوقۇتقۇچىنىڭ
ئۇستىگە ئالىدىغىنى بولسا تەربىيەلەپ ئۆزگەرتىش مەس-

مۇلىيىتى، بىلىمسىزلىك كوللېكتىپ روھىنىڭ يوقىلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بىر جەمئىيەتنىڭ بۇ ئۇچ خىل كەسىپكە تۇتقان پوزىتسىيەسى بۇ جەمئىيەتنىڭ مەدەنىيەتلىك دەرىجىسىنى بەلگىلەيدۇ. «زىياندىش دوختۇر»نىڭ بولۇشى نورمال ھېسابلايدىغان جەمئىيەت ئۆزىنىڭ «جىسمى» زىيانغا ئۇچرىغاندىن كېيىن ئاسراشقا بولغان ئۇمىدىنى يوقاتقان بولىدۇ: ئادۋوكاتلارنى «ئارتۇقچە» دەپ قارايدىغان جەمئىيەتتە ھوقۇقنىڭ «قەپىزى» چوڭ ئېچىلىپ قالغان بولىدۇ؛ ئوقۇتقۇچىنى سودىگەر دەپ قارىغان جەمئىيەتتە، مەدەنىيەتلىك ئادەم ئەمەس، بەلكى «مەدەنىيەتلىك لوكچەك» تەربىيەلىنىپ چىقىدۇ.

تۇزۇم ھەرقانچە ياخشى بولسىمۇ، ئەگەر رىئايە قىلىنمىسا ھوقۇق، ئىمتىياز، شەخسىي مەنپەئەتنىڭ قورالىغا ئايلىنىپ قالىدۇ. مۇشۇنداق كېتىۋەرسە، زىيان تارتىدىغىنى شۇلارلا بولۇپ قالماستىن، بەلكى جەمئىيەتنىڭ ھۇل تېشىغا دەز كېتىدۇ. دوختۇرلۇق پەقەت بىر كەسىپ خالاس، پۈتكۈل داۋالاش تۇزۇمنى ئۆزگەرتىشتەك مەسئۇلىيەتنى زىممىسىگە ئالالمايدۇ. پەقەت قۇربىنىڭ يېتىشچە ئادەم داۋالاش ئارقىلىق زوراۋانلىق قىلغۇچىنىڭ ئاھانەتلىرىگە جاۋاب بېرەلەيدۇ. بىراق، زور كۆپ قىسىم دوختۇرلار ياشاش ئۈچۈن تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان ئاددىي ئادەملەردۇر؛ ئادۋوكات، ئوقۇتقۇچىنى ئۇنداق ئەمەس دېيەلەمدۇق؟ جەمئىيەتتە بىر تەرەپتىن دوختۇرلارنى «رەھىم شەپقەتسىز»، ئادۋوكاتلارنى «گاچا»، ئوقۇتقۇچىلارنى «ئەخلاقى ناچار» دېيىشتىن قان ۋاقىتتا بىز پەقەت ئۇلارغا ئاۋامنىڭ تەلەپلىرىنى مەجبۇرلاپ تاڭغان تەقدىردىمۇ، ئۇلار بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ. ئەگەر مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىشقا تىرغاكەلسە ھەر بىر يەككە گەۋدە بۇ مەسئۇلىيەتتىن قېچىپ بولالمايدۇ. پەسكەشلەرچە ئەگىشىش، نادانلارچە تاپتىنچىقىش، ئەمەلىيەتتە ئۆزىمىزنىڭ كارتىنىسىدۇر.

پىچاقنى ئۆزۈڭگە سال، ئاغرىمسا خەققە، ياماندىمە، يەتلىك كىشىلەرنىڭ بۇ خىل قورساق كۆپۈكلىرىنى بىگۈناھلارغا ئارتىپ قويۇشلىرىغا ھېسداشلىق قىلساقمۇ، يامان نىيەتلىك كىشىلەرنىڭ خۇسۇسىيىتىنى ئۆزگەرتەلمەيمىز؛ نادانلارنىڭ ئاچچىق تاپا تەنلىرىگە «مەدەنىيەت»، «ۋىجدان» دېگەن سۆزلەرنى قېتىۋالسىمۇ، ئۇلارنىڭ گەرچە يامان نىيىتى بولمىسىمۇ، لېكىن يامانلىقىغا ئەگىشىدىغان تەبىئىتىنى ئۆزگەرتكىلى بولمايدۇ.

دا خېرىن ئىمزالقىدىكى بۇ يازما «فېلىيەتونلار ئايلىق ژۇرنىلى» 2013-يىل 4-ئايلىق ئالدىنقى سانىدىن **ئەلجان تۇرسۇن** تەرجىمىسى

كىشىلىك ھاياتنىڭ يۈكسەكلىكى

بىر كۈنى، بىر پەيلاسوپ شاگىرتلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ سىرتقا چىقىپتۇ. يول ئۈستىدە شاگىرتلىرىدىن سوراپتۇ: «بىر خىل نەرسە بارکى، يۈرۈشى نۇرغۇن تېز، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە سامان يولى سىستېمىسىدىن ئۆتۈپ، يەر شارىغا بارالايدۇ... ئۇنداقتا بۇ نېمە؟» تالىپلىرى بەس-بەستە: «خىيال قىلىشتۇر!» دەپ جاۋاب بېرىشىپتۇ.

پەيلاسوپ كۈلۈمسىرەپ بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرۇپ: «ئۇنداقتا، يەنە بىر نەرسە بارکى، تاشپاقىدىنمۇ ئاستا ھەرىكەت قىلىدۇ، باھاردا گۈللەر ئېچىلغاندا ئۇ تېخىچە قىشتا توختاپ قالغان بولىدۇ، قېرىپ چاچقا ئاق كىرگەندە بولسا ئۇ تېخىچە بالا پېتىچە تۇرۇۋېرىدۇ، ئۇ نېمە؟» دەپ سوراپتۇ.

شاگىرتلار جاۋاب بېرەلمەپتۇ.

«يەنە بار، ئالغا باسمايدۇ ھەم كەينىگە يانمايدۇ، تۇغۇلمايدۇ، ئۆلمەيدۇ. ھەمىشە بىر نۇقتىدا لەيلەپلا تۇرىدۇ. بۇنىڭ نېمىلىكىنى كىم دەپ بېرەلەيدۇ؟» دەپ سوراپتۇ.

شاگىرتلار بىر-بىرىگە قارىشىپتۇ.

«جاۋابى شۇكى، ئۇ بولسا تەپەككۇر قىلىشتۇر! ئۇلار تەپەككۇر قىلىشنىڭ ئۈچ خىل شەكلىدۇر، باشقا بىر نۇقتىدىن قارىغاندا، ئۇنى ئۈچ خىل كىشىلىك ھاياتقا ئوخشايدۇ» دەپتۇ پەيلاسوپ.

پەيلاسوپ دەققەت بىلەن تىكىلگەن شاگىرتلىرىنى كۆرۈپ چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دەپتۇ: «بىرىنچى خىلى، ئاكتىپ كۈرەش قىلىدىغان كىشىلىك ھايات: بىر ئادەم توختىماستىن ئالغا قاراپ ئۆزۈۋەرسە، ئەتىگە نىسبەتەن تولۇپ-تاشقان ئۇمىد، ئىشەنچ بىلەن قارىسا، بۇ خىل ئادەمنىڭ قەلبى زامانىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ. ئۇ گويا ئېتىلغان ئوقياكى، ھامان بىر كۈنى نۇردىنمۇ تېز

مېڭىپ ھەممىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتەلەيدۇ.

ئىككىنچى خىلدىكىسى بولسا، ھۆرۈنلارنىڭ ھاياتى بولۇپ، ئۇ مەڭگۈ باشقىلارنىڭ كەينىدە تۇرىدۇ، باشقىلار تاشلىۋەتكەن نەرسىلەرنى تېرىيدۇ، بۇنداق ئادەملەر چوقۇم ئۇنتۇلۇپ كېتىلىدۇ.

ئۈچىنچى خىلدىكىسى بولسا، ئەھمىيەتسىز ئۆتكەن ھايات: ئەگەر بىراۋ تىرىشمىسا، جاھانىنىڭ رەپتارىغا كىرد-ۋالسا، ئۇنىڭ ھاياتىنى قار - مۇز قاپلايدۇ. ھېچقانداق پۇرسەت ئۇنىڭغا نېسىپ بولمايدۇ. خۇشاللىقنىمۇ، ئازابنى-مۇ ھېس قىلالمايدۇ. بۇ بىر ھاياتى ھەسرەت - نادامەتكە مەھكۇم بولغان كىشى بولۇپ، مېدۇزا (دېڭىز ئاستىدىكى بىر خىل جانلىق — تەرجىماندىن)نىڭ قاسىرىقىدەك دېـ-ڭىزدا لەيلەپ يۈرىدۇ، رېئال دۇنيادا زاھىر بولالمايدۇ، چۈشلەردىمۇ ئايان بولالمايدۇ...».

شاگىرتلار ئاخىرى ھاياتقا قانداق پوزىتسىيە تۇتسا شۇنداق نەتىجىگە ئېرىشىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يېتىپتۇ.

جۇ مىڭجۇن ئىمزالىقىدىكى بۇ يازما «فېلىيەتونلار ئايلىق ژۇرنىلى» 2013 - يىل 4 - ئايلىق ئالدىنقى سانىدىن **ئەلىجان تۇرسۇن** تەرجىمـ-سى

تىلماچ: قەشقەر پېڭى شەھەر ناھىيەلىك مائارىپ ئىدارىسىدىن

يېڭىچە قويمىچىلىق

ئەر باشلىقنىڭ ئىشخانىسىغا ئۇسۇلۇپلا كىردى. باشلىق ئايال كىشى ئىدى. ئۇ كىرگەن ئەرگە دېدى:

— كىمنى ئىزدەيسىز؟

— سىزنى، — ئەر ئۇدۇللا جاۋاب بەردى.

— سىز...؟ — دېدى باشلىق سوئال نەزەردە.

— مېنى تونۇمىدىڭىزما؟

— راستتىنلا تونۇيالمىدىم.

— ھەقىقەتەن ئۆزگىرىپ كېتىپسىز، بىرلا يۈز ئۆرۈپ تونۇماس بولۇۋالدىڭىز.

— سىز زادى كىم؟ — باشلىقنىڭ ئەمدى سەل ئاچچىقى كەلگەندى.

— مېنىڭ كىملىكىم كۆڭلىڭىزگە ئايان. ئەجبا، مەن سىزگە دەپ بېرىشىم كېرەكمىدى؟... ئۇنداق دەپ تۇـ-رۇۋالسىڭىز، سىزگە ئېيتىپ بېرەي: مەن سىزنىڭ سىرداش دوستىڭىز ياكى ئاشنىڭىز.

— ئاغزىڭغا كەلگەننى جۆيلىۋەمە! — باشلىق ئاچـ-چىقتىن يېرىلغۇدەك بولدى.

— ماقۇل، مەن ئاغزىمغا كەلگەننى جۆيلىگەن بولاي. بىراق، مەن بۇ گەپنى باشقىلارغا دېسەم، ئۇلار چوقۇم مېنى ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلىدى دەپ قارىمايـ-دۇ.

— مۇتەھەم! — دېدى ئايال باشلىق.

ئەر ھەقىقەتەن بىر مۇتەھەم ئىدى. بىراق، بۇ مۇتـ-ھەم ھېلىقىدەك چىرايى بەتبەشىرە، كىيىم - كېچەكلىرى ئارۇاق - سارۇاق كوچا لۇكچەكلىرىگە پەقەتلا ئوخشـ-ماينىتى، بەلكى تەقى - تۇرقى خېلى قاملاشقان بولۇپ، ئۇستىبېشىغا پۇزۇر كىيىنۋالغاندى.

— قاراپ بېقىڭ، مەن مۇتەھەمگە ئوخشامدىكەنمەن ياكى سىزنىڭ يېقىنىڭىز ياكى ئاشنىڭىزغا ئوخشامدىكەنـ-مەن؟ — دېدى ئەر باشلىق ئۇنى «مۇتەھەم» دەپ تىلـ-لىغاندىن كېيىن.

— نومۇسسىز! — دېدى باشلىق.

— دېگىنىڭىز توغرا، مەنمۇ ئۆزۈمنى نومۇسسىز-دەك ھېس قىلىۋاتىمەن، — دېدى ئەر بېزىرىپ.

باشلىق تېلېفوننى قولىغا ئالدى.

— ئەڭ ياخشىسى ئادەم چاقىرمالىڭ، — دېدى ئەر باشلىقنىڭ ئادەم چاقىرماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، — ئادەم چاقىرىپ كەلسىڭىزمۇ مەن ئۇلارغا: «مەن ئۇنىڭ ئاشنىسى ئىدىم، چوڭ باشلىق بولۇۋېلىپلا مېنى تاشلـ-ۋەتتى» دەۋېرىمەن.

— ئۇلار ساڭا ئىشىنەرما؟ — دېدى باشلىق.

— ئۇلارنىڭ ماڭا ئىشەنمەيدىغانلىقىنى سىز قانداق بىلىسىز؟ — دېدى ئەر.

— ئۇلار چوقۇم ئىشەنمەيدۇ.

— ئۆزىڭىزگە بەك ئىشىنىپ كەتمەڭ. ھازىرقى بىر قىسىم ئايال رەھبەرلەر ئارىسىدا ھەق - ناھەقچىلىك بەك كۆپ. بولۇپمۇ سىزدەك چىرايلىق ئايال رەھبەرلەر ئـ-چىدە ھەق - ناھەقچىلىك تېخىمۇ كۆپ. كۆپچىلىكنىڭ ھەممىسى سىزنىڭ باشلىق بولغانلىقىڭىزنى: «چوقۇم يۇـ-قىرىدا ئادەمى بار، يۇقىرىدا ئادەمى بولمىسا، باشلىق

بولالمايتتى» دەپ قارىشىدۇ.

— يۇقىرىدا ئادەمنىڭ بولسا نېمە بوپتۇ؟

— «يۇقىرىدا ئادەمنى بار» دېگەننىڭ مەنىسىنىڭ نېمىلىكىنى بىلەمسىز؟ گەپنىڭ چىرايلىقراقىنى ئېيتقاندا، يۇقىرىدىكى ئۇ ئادەم سىزنىڭ سىرداش دوستىڭىز ياكى ئاشنىڭىز، دېگەن گەپ؛ سەتىرەك ئېيتقاندا، ئۇ سىزگە ئېرىشكەندىن كېيىن، ئاندىن ئۆستۈردى دېگەن گەپ.

— تېتىقسىز! — دېدى باشلىق زەردە بىلەن.

— مېنىڭ گېپىمنى تېتىقسىز دەپ قارىغان بولسىڭىز، ئەمىسە ھازىرلا تېلېفون ئۇرۇپ، ئادەم چاقىرىۋېرىڭ. شۇنىڭغا ئىشەنچىم كاملىكى، نەچچە سائەت ئۆتمەيلا بىر ئەر كىشىنىڭ سىزنى ئىزدەپ كېلىپ، غوۋغا كۆتۈرگەنلىكىنى، ئۇ كىشىنىڭ دەل سىزنىڭ ئىلگىرىكى ئاشنىڭىز ئەكەنلىكىنى ھەممە ئادەم بىلىپ كېتىدۇ.

باشلىق ئەرنىڭ گېپىنىڭ داۋلىسى بارلىقىنى ھېس قىلىپ، تېلېفون ئۇرۇشقا جۈرئەت قىلالمىدى.

— سەن زادى نېمە قىلماقچى؟ — دېدى باشلىق ئاخىر ئاچچىقى بىلەن.

— ئەمەلىيەتتە مەنمۇ باشقا ئىش قىلماقچى ئەمەس، ئاڭلىسام سىزدە پۇل جىقمىش، شۇڭا مەنمۇ ئازراق ئىشلىتىپ تۇرايمىكىن دەيمەن.

— مەن يا سېنى تونۇمىسام، نېمە دەپ بىكاردىن - بىكارغا ساڭا پۇل بەرگۈدەكمەن؟

— كىم سىزنى مېنى تونۇمايدۇ دەيدۇ، مەن دېگەن سىزنىڭ ئاشنىڭىز تۇرسام.

— ئەجەب ئەقلىم يەتمەيدۇ دېسەم! — دېدى باشلىق چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ تۇرۇپ.

— جاھاندا ئەقىل يەتمەيدىغان ئىشلار تولا، ئەمدى ئارتۇق گەپ قىلغۇم يوق. مەن سىزگە بىر بانكا كارتا نومۇرى بېرىمەن، سىز ماڭا پۇل ئۇرۇپ بېرىسىز، 20 مىڭنى ئۇرۇۋەتسىڭىزلا بولدى. بۇنچىلىك پۇل سىز ئۈچۈن ھېچقانچە گەپ ئەمەسقۇ؟ — ئەر سۆزىنى تۈگىتىپلا چىقىپ كەتتى.

نەتىجە تەسەۋۋۇردىكىدىنمۇ ياخشى بولدى. ئەلۋەتتە، بۇ ئەرگە نىسبەتەن ئېيتىلغان گەپ. ئەر ئانچە ئۇزاق ماڭمايلا ئەك كۆپ بولغاندىمۇ يېرىم سائەت ئۆتكەندە، ئۇنىڭ يانفونىغا ئۇچۇر كەلدى. شۇ ھامان ئەرنىڭ تەققالىقا تولغان كۆزلىرى يانفون ئېكرانىدىكى مۇنۇ ئۇچۇرنى كۆرۈشكە ئۇلگۈردى: «سىزنىڭ ئاخىرقى نومۇرى 3838 بولغان بانكا كارتىڭىزغا 20XX - يىلى X - ئاينىڭ X - كۈنى سائەت 33:10 دە 20 مىڭ يۈەن ئاغدۇرۇلدى. قالدۇق سوممىڭىز...»

ئەر كۈلۈپ قويۇپ، يەنە بىر ئىدارىگە قاراپ يول ئالدى.

لېۋ گوفاڭ ئىمزالىغىدىكى بۇ ئەسەر ئەسلىي «تىياتىر دۇنياسى» ژۇرنىلىنىڭ 2015 - يىللىق 2 - سانىدا ئېلان قىلىنغان بولۇپ، خۇبېيدىن لى يۈنگۈينىڭ تەۋسىيەسىگە ئاساسەن «مىكرو ھېكايىلەردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2015 - يىللىق 10 - سانىدىن **ئەھەت داۋۇت** تەرجىمىسى

تىلماچ: كۈچا ناھىيەلىك «قوش تال» ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيەلەش مەركىزىدىن

ۋاڭ ئىدارە باشلىقىنىڭ «تال ماھارىتى»

مەن بۇ ئىدارىغا يېڭىدىن ئىشقا چۈشكەندە، ۋاڭ ئىدارە باشلىقىنىڭ سىياسەتكە ئەھمىيەت بېرىدىغان، پاكلىقنى تەشەببۇس قىلىدىغان ياخشى رەھبەر ئىكەنلىكىنى، دائىم شەھەرنىڭ پاكلىق خىزمىتى يىغىنلىرىدا تەجرىبە توغۇشتۇرىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا چوڭقۇر ھۆرمىتىم قوزغالغانىدى.

يېرىم يىلدىن كېيىن بەختىمگە يارىشا ۋاڭ ئىدارە باشلىقىنىڭ كاتىپى بولدۇم. كىم بىلسۇن، ۋەزىپىگە ئولتۇرغان تۇنجى كۈنىلا ئىشنى بۇزۇپ قويغىلى تاسلا قالدىم.

ئۇ كۈنى ئىدارىمىز يۇقىرىدىن خىزمەت تەكشۈرگىلى كەلگەن رەھبەرلەرنى كۈتۈۋېلىپ ئولتۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. ئىدارە باشلىقى ئىشلارنى مېنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشۇمنى بۇيرۇدى. ئۇ ماڭا:

— بۇ قېتىمقى كۈتۈۋېلىش ناھايىتى مۇھىم، «ماۋتەي» ھارىقى ئىشلەتمەڭلار، — دېدى.

كۈتۈۋېلىش باشلىنىشتىن خېلىلا بۇرۇن تاماقخانىغا باردىم. بىر دەمدىن كېيىن باشلىقىم جالاڭ مۇدىرمۇ يېتىپ كەلدى. ئۇ ئادەتتىكى ئاق ھاراق تەييارلىغىنىمنى كۆرۈپ:

— «ماۋتەي» ھارىقى قېنى؟ — دەپ سوردى. مەن گەجەپلىنىپ:

— ۋالڭ ئىدارە باشلىقى «ماۋتەي» ھارىقى ئىشلەت-مەسلىكنى ئالاھىدە تاپىلىغان ئەمەسمىدى، نەق مەيداندا سىزمۇ بار ئىدىڭىزغۇ؟ — دېدىم. جالڭ مۇدىر بېشىنى چايقىغىنىچە ماڭا قولىنى شىلتىپ:

— ھەي سېنى... ھەي سېنى! — دېدى، ئاندىن جىددىيلەشكەن ھالدا، — بولدى، باشقا گەپنى كېيىن دې-يىشەيلى، دەرھال «ماۋتەي» ھارىقى ئەكەل، ئىشقا تەسىر يەتكۈزمە، — دېدى.

مەن گاڭگىرىغان پېتى دەرھال بېرىپ «ماۋتەي» ھارىقى ئەكەلدىم.

جالڭ مۇدىر دېگەن «باشقا گەپ»نىڭ تېگىدە گەپ بارلىقىنى ھېس قىلىپ، ئىككىنچى كۈنى كەچتە ئۇنى سا-ماۋار شورپىسى ئىچىشكە تەكلىپ قىلدىم. يېرىم بوتۇلكا ھاراق ئىچىلىپ بولۇنغاندىن كېيىن جالڭ مۇدىر راست گەپنى دەۋەتتى.

— باشلىق ئادەتتە ئوچۇق دېيىش ئەپسىز بولغان بەزى گەپلەرنى ئەگىتىپ دەيدۇ. ئويلاپ باقە، بۇ قېتىم-قى كۆتۈۋېلىش شۇنچە مۇھىم تۇرسا ئەلۋەتتە «ماۋتەي» ھارىقى ئىشلىتىش كېرەك - تە. لېكىن ئۇ مەقسىتىنى ئەگىتىپ ئىپادىلەپ قويدى، خالاس. مانا بۇ رەھبىرىمىزنىڭ تىل ئىشلىتىش ئالاھىدىلىكى. بىز بۇنى تىل سەنئىتى دەيمىز. گەپ سېنىڭ ئۇنى قانداق چۈشىنى-شىڭدە. دەپ باقە، ئىقتىدار دېگەن نېمە؟ مانا مۇشۇنىڭ ئۆزى خىزمەت ئىقتىدارىغۇ.

ھېلىمۇ ياخشى، مېنىڭ سەزگۈلىرىم ئانچە ناچار ئەمەس. كۆپ ۋاقىت سەرپ قىلمايلا باشلىقنىڭ «تىل ما-ھارىتى»نى ئىگىلەپ، ئىشنى كۆڭلىگە ياققۇدەك قىلالايدىغان «ماھىر»غا ئايلاندىم.

ئىدارىمىزغا بىر نەچچە خىزمەتچى تەكلىپ قىلىنىد-غان بولدۇق. ئىدارىمىزغا كىرىپ ئىشلەشنى ئارزۇ قىلى-دىغانلاردىن ناھايىتى كۆپ ئادەم تىزىمغا ئالدۇرغانىدى، ۋالڭ ئىدارە باشلىقى تىزىملىكنى بىر قۇر كۆرۈپ چىققاند-ىن كېيىن ماڭا:

— كادىرلار باشقارمىسىغا ئېيتىپ قوي، بۇ قېتىمقى خىزمەتچى تەكلىپ قىلىشتا پىرىنسىپتا چىلىك تۇرۇش كېرەك. ھەتتا مەندىن تارتىپ ھېچكىمنىڭ مۇناسىۋەتكە تايىنىپ، ناتوغرا ئىش بىلەن شۇغۇللىنىشىغا بولمايدۇ، — دېدى. ئۇ يەنە تىزىملىكتىكى بىر ئىسمىنى كۆرسىتىپ، — بەزىلەر لىيۇ شۇنلېي دېگەن كىشى باشلىقنىڭ تۇغقىنىكەن دەپ جۆيلۈپ يۈرۈپتۇ. ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، — دېدى.

مەن باشلىقنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشەندىم، كادىرلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقىغا:

— لىيۇ شۇنلېينى چوقۇم قوبۇل قىلىڭلار، — دېدىم. كېيىن بىلدىمكى، لىيۇ شۇنلېي ۋالڭ ئىدارە باشلىقىنىڭ خوتۇنىنىڭ جىيەنى ئىكەن.

ئىدارىمىزغا خىزمەت بىناسى سالماقچى بولغاندا غو-جايىنلار قۇرۇلۇش قىلىشنى تەلەپ قىلىپ، ۋالڭ ئىدارە باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىنىڭ ئالدىدا ئۆچرەت بولۇپ كەتتى، ۋالڭ ئىدارە باشلىقى ئىشخانىسىدا بەخىرامان چاي ئىچىپ، تېلېفون ئۇرۇپ، ماتېرىيال كۆرۈپ ئولتۇ-رۇپ، ئۇلارغا پەرۋا قىلىمۇ قويمىدى. ئىشتىن چۈشۈش-كە ئاز قالغاندا ۋالڭ ئىدارە باشلىقى:

— ئۇلار قايتىپ كەتسۇن، ھېچقايسىسى بىلەن كۆ-رۈشكۈم يوق. ئۇلارغا دەپ قوي، ئۆيۈمگە بېرىپمۇ يۈرمىسۇن، بارسىمۇ بىكار، — دېدى. ۋالڭ ئىدارە باش-لىقى بۇ گەپلەرنى ناھايىتى كەسكىن دېدى، چىرايىدىمۇ ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمىدى.

ئىشكتىن چىقىپلا ۋالڭ ئىدارە باشلىقىنىڭ ئۆيىنىڭ ئادرېسىنى غوجايىنلارغا ئاستا ئېيتىپ بەردىم، ئۇلار خۇشال ھالدا قايتىپ كېتىشتى.

ۋالڭ ئىدارە باشلىقنى «پاكلىق قۇرۇلۇشى» بويىچە ئىش - ئىزلىرىدىن دوكلات بېرىش يىغىندا تەپتىش مەھ-كىمىسىدىكىلەر تۇتۇپ كەتتى. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا تەكشۈرۈش مەزگىلىدە ۋالڭ ئىدارە باشلىقىنىڭ پوزىتسىيە-سى ناھايىتى ياخشى بولۇپ، مەسلىنى تەلتۆكۈس تاپشۇ-رۇپتۇ. ئۇ دېلو بىجىرگۈچىلەرگە:

— مەن ئالغان ھەر بىر پارىنىڭ خاتىرىسى بار، — دەپتۇ. دېلو بىجىرگۈچىلەر ئۇنى ئاشۇ ماتېرىيالنى ئەكې-لىشكە بۇيرۇپتۇ. دېلو بىجىرگۈچىلەر ماتېرىيالنى كۆرۈپ غەيرىلىك ھېس قىلىپ:

— بۇ ئېنىقلا ئىش ئىزلىرىدىن دوكلات بېرىش ما-تېرىيالىغۇ، — دېيىشىپتۇ. ۋالڭ ئىدارە باشلىقى دوكلات بېرىش ماتېرىيالنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— سىلەر قارىماڭلار، مانچىنچى يىلى مانچىنچى ئاينىڭ مانچىنچى كۈنى پالانى شىركەتنىڭ غوجايىنى

پۇستانچىنىڭ 500 مىڭ يۈەن پۇلىنى ئېلىشنى رەت قىلدىم. بۇنىڭ مەنىسى شۇ يىلى شۇ ئاينىڭ شۇ كۈنى شۇ شىركەت شۇ غوجايىنىدىن 500 مىڭ يۈەن پارا ئالغان دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ يەردە يېزىلغان پالانى يىلى چاغاندا 200 نەچچە مىڭ يۈەنلىك سوۋغىنى رەت قىلدىم دېگەننىڭ مەنىسى شۇ يىللىق چاغاندا 200 نەچچە مىڭ يۈەنلىك «قىزىل بولاق» قوبۇل قىلدىم دېگەنلىك بولىدۇ، — دەپتۇ.

دېلو بىجىرگۈچىلەر دوكلات بېرىش ماتېرىيالى بويىچە دېلو ئەھۋالىنى ناھايىتى تېزلا تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ بوپتۇ. يېرىم ئايدىن كېيىن دېلو ئاخىرلىشىپتۇ.

سوتتا ۋاڭ ئىدارە باشلىقى جاۋابكارلىق ئورنىدا تۇرۇپ ناھايىتى ئازابلانغان ھالدا ئەڭ ئاخىرقى بايانىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

— مەن كەچۈرگۈسسىز گۇناھ ئۆتكۈزدۈم، بۇنىڭدىن كېيىن قايتىدىن ئادەم بولىمەن. سوتنىڭ ماڭا ئېغىر جازا بېرىشىنى ئۆتۈنىمەن.

مەن سىرتتىن ئاڭلىغۇچىلار قاتاردا ئولتۇرۇپ بۇ گەپلەرنى ناھايىتى ئېنىق ئاڭلىدىم. ئۇ سوتتىن ئۆزىگە يېنىكرەك جازا بېرىشنى ئۆتۈنمەكچى ئىدى، تۆت ئەترايمغا قارىدىم، ئۇنىڭ دېمەكچى بولغان گېپىنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى زادى كىمگە يەتكۈزۈشنى بىلەلمىدىم.

سۈن ماۋۈيې ئىمزالىغان بۇ يازما «فېلىيەتونلاردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2014 - يىل 8 - توپلىمىدىن **تۇرغۇن تالىپ** تەرجىمىسى

نېمە ئۈچۈن خىيانەتچى ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسى دېھقانىنىڭ ئوغلى؟

2014-يىلى تاراتقۇلار «ئاتتىن چۈشكەن» 53 ئەمەلدارنىڭ پۇشايمانلىرىنى رەتلەپ ئاشكارىلىغان بولۇپ، ئۇلار ئىچىدىن 14 نەپەر ئەمەلدار ئۆزلىرىنىڭ پۇشايمانىدا: «مەن دېھقان ئوغلى ئىدىم» دەپ يازغان.

ئۇلار مەيلى ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولسۇن ياكى باشقا يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدار بولسۇن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى شەھەردە تۇرمۇش كۆچۈرگەن، ئۇلارنىڭ خىزمەتداشلىرى، دوستلار چەمبىرىكىدىكىلەر ۋە ئۇلار بىلەن مۇئامىلە قىلغانلارنىڭ ھەممىسى شەھەرلىكلەر، ئۇلارغا پارا بەرگەن، ئۇلارنىڭ ئاتا-دارچىلىقىغا ئېرىشكەنلەرمۇ شەھەرلىكلەر بولۇپ، كۆنىدىلىك تۇرمۇشىدا دېھقانىنىڭ سايىسى پەقەت يوق. ئۇنداقتا ئۇلار نېمىشقا ئۆزىنىڭ دېھقانىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى ئويلاپ قالغاندۇ؟ ئۇلار قايسى چاغدا دېھقانىنىڭ ئوغلىدەك ئىش قىلغاندۇ ياكى ئۆزىنى دېھقانىنىڭ ئوغلى دەپ ھېسابلىغاندۇ؟

«چىراغنى ياغقىنى ئادەم، چىراغنى ئۆچۈرگىنى ئالىۋاستى» خىيانەتچى ئەمەلدارلار ئۇزاقتىن بۇيان ئادەتلەنگەن «موللامنىڭ دېگىنىنى قىل، قىلغىنىنى قىلما» دېگەنگە ئوخشاش «ئىككى يۈزلىمچى» مىجەزى نىقاپلىنىشقا، ئويۇن قويۇشقا ماھىر، يامان غەرەزلىك ئادەمنىڭ ماھىيىتى ھەرگىزمۇ «ئاتتىن چۈشۈش» تۇپەيلى ئۆزگىرەيدۇ، خىيانەتچى ئەمەلدارلار ئۆزى «مەن دېھقانىنىڭ ئوغلى» بولۇۋالغىنى يالغانچىلىققا ياتمىغان تەقدىردىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ بۇنداق پاكىتنى ئوتتۇرىغا سۆرەپ چىقىشىنىڭ مەقسىتى ھەرگىزمۇ چىن دىلىدىن پۇشايمان قىلغىنى بولماستىن، يەڭگىل ھۆكۈم قىلىنىشقا ئېرىشىش. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مەقسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن «مەن دېھقانىنىڭ ئوغلى» دەۋېلىپ، ھەممە دېھقانغا قالپاق كىيگۈزۈش بولۇپ، ماھىيەت جەھەتتىن بىر خىل ئەخلاقسىزلىق، ئاشۇ ئۆزىنى «دېھقانىنىڭ ئوغلى» دەۋالغان خىيانەتچى ئەمەلدارلار ئېچ ئاغرىتىشقا، ھېسداشلىق قىلىشقا ئەرزىمەيلا قالماي، ئەكسىچە تۇكۇرۇپ تاشلىشىمىز لازىم.

ۋۇي ۋېنجۇڭ ئىمزالىغان بۇ يازما «ماقالىلەردىن تەرمىلەر ھەپتىلىك گېزىتى»دىن **راخمانجان رۇسۇل سۇلتانى** تەرجىمىسى

تەسىرلىنىش

ئاسمان ئاجايىپ گۈزەل كەچكى شەپەقە پۈركەن گەن بىر كەچقۇرۇنى، بىر پەرىشتە ھاۋا بوشلۇقىدا ئۇچۇپ كېتىۋاتاتتى، تۈيۇقسىز يەر يۈزىدىكى بىر كۆرۈنۈش ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتىپ، ئۇچۇشتىن توختاتتى، كۆردىكى، بىر كەنتتىكى خاماندا، بىر يىگىت مىڭبىر جاپادا چاقلىق ئورۇندۇقتىن تۇرۇپ، قەدىمنى يۆتكەپ

دەپ تۇرۇشىغا «پالاققدە» يىقىلىپ چۈشتى، ئۇ تىرد-
شىپ - تىرمىشىپ يۈرۈپ، ئىككى قولى بىلەن بەدىننى
تىرىدى، بىر ھازادىن كېيىن دەلدەڭشىگىنىچە ئاران
ئۆرە بولدىيۇ يەنە يىقىلىپ چۈشتى. ئەسلىدە ئۇ يىگىتنىڭ
پۇتى ھىيىپ بولۇپ، ھېڭىشنى مەشىق قىلمۇاتقانىدى.

يىگىت يەنە بىر قېتىم ئورنىدىن تۇردى، ئۇنىڭ پې-
شانىسىدە مونچاق - مونچاق تەر تامچىلىرى ئېسىلىپ تۇ-
راتتى، پۇتلىرى توختىماي تىتىرەمەكتە ئىدى. پەرىشتىنىڭ
يىگىتكە ئىچى ئاغرىپ، يۇشۇرۇنچە سېھىر ئىشلىتىپ
ئۇنىڭ ئورنىدىن تۇرۇشىغا يارەدەم قىلماقچى بولدى.
سېھىر ئىشلىتىلدى، لېكىن يىگىت يەنىلا ئورنىدىن تۇرالـ
مىدى، پەرىشتە ئەجەبلەندى:

— سېھرىم نېمىشقا كار قىلمايدىغاندۇ؟

دەل مۇشۇ ۋاقىتتا، تەڭرى پەرىشتىگە:

— بۇنداق قىلغىنىڭنىڭ پايدىسى يوق، بۇ ئۇنىڭ
تەقدىرى، سەن ھەرقانچە قىلساڭمۇ ئۆزگەرتەلمەيسەن، —
دېدى.

— تەقدىرى؟ — سورىدى پەرىشتە چۈشەنمەي.

— شۇنداق، تەقدىرى، — تەڭرى سۆزىنى داۋاملاشـ
تۇردى، — ئۇنىڭ مېيىپ بولۇشىنى مەن ئورۇنلاشـ
تۇرغان، شۇنداقلا بۇ دۇنيادىكى بارلىق كەمتۈكلۈكنى
مەن ئورۇنلاشتۇرغان.

پەرىشتە تېخىمۇ ھەيران بولدى:

— سىلى بەكمۇ رەھىمدىل، نېمىشقا بەزى جانلىقـ
لارنى كەمتۈك يارىتىپ ئۇلارنى ئازابلايدىلا؟

— كەمتۈكلۈك بولغاندىلا كىشىلەر ئاندىن قەدىرـ
لەشنى ئۆگىنىدۇ. كېسەل بولغاندىلا ئاندىن ساغلاملىقـ
نىڭ، ئايرىلغاندىلا ئاندىن «دىدار غەنىيمەت»نىڭ،
مەغلۇپ بولغاندىلا ئاندىن مۇۋەپپەقىيەت قازانغاندىكى
خۇشاللىقنىڭ قەدرىگە يېتىدۇ...

پەرىشتە بۇلارنى ئاڭلاپ بېشىنى لىڭشىتتى، كەينـ
ىدىن يەنە بېشىنى چايقىدى:

— ئەپسۇس، بىر ئوبدان يىگىتكەنتۇق!

خاماندىكى يىگىت يەنىلا جاپالىق مەشقىنى داۋاملاشتۇردى، ئۇنىڭ پۇتلىرى ھەم ئىنچىكە، ھەم ئورۇق بولۇپ ماغدۇرىدىن ئەسەر يوق ئىدى. كىيىملىرى تەرىدىن ھۆل بولۇپ بەدىنىگە چاپلىشىپ كەتكەن، پېشانە، بىلەكلىرى سۈرۈلۈپ، يېڭىر بولغان يېرىدىن قان تەپچىرەپ تۇراتتى.

ئۇ مىڭبىر مۇشەققەتتە بىر قەدەم چامدىدىيۇ دۈم يىقىلدى. ئۇ ھاسراپ كەتكەنىدى، ئۇنىڭ كۆزلىرى پىلـ
ىدىرلاپ قالغان، بىر جۈپ قولى يەرنى توختىماي تىلغايتـ
تى... پەرىشتىنىڭ بۇلارنى كۆرۈۋېرىشكە رەۋىتى قالمـ
ىدى، ئۇ يىگىتنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئېيتتى:

— مەن پەرىشتە بولمەن، ساڭا ئېيتمىسام بولمىدى، مېيىپلىق — تەڭرىم ساڭا ئورۇنلاشتۇرغان قىسمەت. بۇنى ئۆزگەرتىشكە ھەتتا مەنمۇ ئامالسىز، بۇ يەردە ۋاقتىڭ ھەم كۈچۈڭنى ئىسراپ قىلغۇچە ئەڭ ياخشىسى ئۆيۈڭگە قايتىپ ياخشى ئارام ئال.

يىگىت پەرىشتىگە تىكىلدى، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن قەيسەرلىك چىقىپ تۇراتتى: «ياق، مەن چوقۇم ئورنۇمـ
ىدىن تۇرالايمەن».

پەرىشتە مېھرىبانلىق بىلەن:

— پەرىشتە يالغان گەپ قىلمايدۇ، گېپىمنى ئاڭلاپ ئۆزۈڭنى بۇنچە قىينىما، — دېدى ۋە يېنىك بىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ، كۆزدىن غايىب بولدى.

ھەش - پەش دېگۈچە ئىككى يىل ئۆتۈپ كەتتى. بىر كۈنى پەرىشتە يەنە بۇ كەنتتىن ئۆتۈپ قالدى، ئۇ ھېلىقى مېيىپ يىگىتنىڭ ئېتىزلىقتا بېجىرىم ھالەتتە مېڭىپ يۈرگىنىنى كۆردى، ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرى شۇنداق چەبدەس، قەدەملىرى شۇقەدەر تەمكىن بولۇپ، پەرىشـ
تىنىڭ ئۇنىڭ ھېلىقى مېيىپ ئىكەنلىكىگە ئىشەنگۈسى كەلـ
مىدى.

«توۋا، تەڭرى مېيىپلىقنى ئۇنىڭ پېشانىسىگە پۈتۈلـ
گەن تەقدىر دېمىگەنمىدى؟ ئۇ قانداقسىگە ساقىيىپ قالـ
غاندۇ؟»

پەرىشتە تەڭرىدىن بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىدى. تەڭرى:

— ئۇنىڭ پېشانىسىگە مېيىپلىقنى پۈتكىنىم راست، ئەمما ئۇ بەك قەيسەركەن، ھەركۈنى جاپالىق ھالدا مېـ
ڭىشنى مەشىق قىلدى، بۇ جەريانىدا تولا يىقىلىپ، يۈز - كۆزلىرى ئىششىدى، بۇرۇنلىرى قانىدى، بەدەنلىرى تەـ
لىمىدى، تالاي قېتىم لاي - توپىغا مىلەندى... لېكىن زادىلا بەل قويۇۋەتمىدى! ئاخىرى ئۇنىڭ قىينىلىشىغا چىداپ تۇرالمىدىم ھەم ئىنسانلار ئارىسىدا مېيىپ بولۇـ
شى كېرەك بولسىمۇ، بۇ يىگىت بولماسلىقى كېرەك دېـ
گەننى ئويلىدىم، شۇنىڭ بىلەن، ئۇنىڭ مېيىپلىك تەقدىـ
رىنى بىكار قىلدىم، — دېدى.

غەربتە بۇ مەسەل كەلگ تارقالغان. شۇنداق، بۇ دۇنيادا مۇمكىن بولمايدىغان ئىش يوق. قىينچىلىققا يولۇققاندا، سەللا تىرىشساق چوقۇم ئۇنى يېڭەلەيمىز. يەڭەلمەسلىك تەقدىرنى تەسىرلەندۇرسەك بولىدىكەنغۇ؟!

جۇ گويۇك ئىمزالىغىدىكى بۇ يازما «چەت ئەل ساغلاملىق تەرمىلىرى» ژۇرنىلىنىڭ 2011-يىلى 6-ئايلىق ئالدىنقى سانىدىن شەمسنۇر تۇرغۇن زىلتار تەرجىمىسى

تىلماچ: يەكەن ناھىيەلىك 5-ئوتتۇرا مەكتەپتىن

جۇڭگولۇقلاردا ئەگ كەم بولۇۋاتقان بىر خىل دورا

ھازىرقى ئەھۋال «پۇقرالارنىڭ ھېچقانداق ئىشقا ئىشەنمەسلىكى، ئالىملارنىڭ ھېچنەرسىنى بىلمەسلىكى، تاراتقۇلارنىڭ ھېچقانداق گەپنى دېمەسلىكى، سىياسىي تەلىم-تەربىيەنىڭ ھېچقانداق رولى بولماسلىقى»دىن ئىبارەت. بۇنداق بولغاندا سىز كىشىلەر قەلبىگە سىڭىپ كىرەلمەيسىز، سىز يېزىۋاتقان نەرسىڭىزگە ئۆزىڭىزمۇ ئىشىنەلمىگەن يەردە، باشقىلارنى ئىشەنسۇن دېيىسىز بىمەنىلىك بولمامدۇ؟ سىز يازغان نەرسىڭىزگە ئالدى بىلەن ئۆزىڭىزنىڭ ئىشەنچىسى بارمۇ؟ ئوغلىڭىز كۆرەمدۇ-يوق؟ يازغان نەرسىڭىزگە ئۆزىڭىزمۇ ئىشەنمىسىڭىز، ئوغلىڭىزمۇ كۆرمىسە، ھالبۇكى سىز يېزىۋەرسىڭىز، بۇ دېگەن سەمىمىيەتسىزلىك.

ماقالە يازغاندا سەمىمىيەتسىزلىك قىلىش ئادىمىيلىكتىكى سەمىمىيەتسىزلىك بولۇپ، قولىڭىزدىكى قەلەمنىڭ ۋەزنى ئىنتايىن ئېغىر، شۇڭا يازغىنىڭىز ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولۇشى لازىم، راست نەرسىنىڭ ھاياتىي كۈچى ناھايىتى زور بولىدۇ.

ئەگەر تەربىيە كىشىلەر قەلبىگە ياقمىدى، تەربىيەنىڭ ھاياتى كۈچى يوق دەپ قاقشىساق، «تاغقا كۆم، ئەۋلادلارغا قالدۇر» (ئۆزى قىممەتلىك ھېسابلىغان ئەسەرلىرىنى ئىشەنچلىك يەردە ساقلاپ، كۆڭلىدىكى ئاز دەمگە قالدۇرۇش تەمسىل قىلىنىدۇ ــ تەرجىماندىن) دېگەن گەپنى تېخىمۇ دېيەلمەيمىز. بۇ يەردىكى مەسىلە يەنىلا ئۇستقۇرۇلمىدىكى مەسىلە، تەلىم-تەربىيەدىكى مەسىلە، يەنىلا بىز مۇشۇ ئەۋلاد كىشىلەردە كىچىكىمىزدىن باشلاپلا ماقالە يازغاندا يالغان سۆزلەشكە ئادەتلەنگەن. مەنمۇ يالغان سۆزلىگەن. ھەممىمىز ئاشۇنداق يالغان تاپ-شۇرۇق ماقالىلەرنى يازغان. مەسىلەن: «مەن بىر فۇك (سىنت) پۇل تېپىۋېلىپ ساقچى تاغامغا تاپشۇرۇپ بەردىم. ساقچى تاغام مەندىن ئىسمىمنى سورىۋېدى، مېنىڭ ئىسمىم قىزىل گالىستۇك دەپ جاۋاب بەردىم»؛ ھەممىمىز «مەن بىر بوۋاينى يۆلەپ چوڭ يولدىن ئۆتكۈزۈپ قويدۇم، مەن قۇياشقا قارىسام، قۇياش ئاجايىپ چاقناپ تۇراتتى»؛ «سىنىپنى تازىلاپ بولغاندىن كېيىن، مەن تەرىمنى سۈرتۈپ كۆلدۈم، مەن قىزىل گالىستۇكىمنىڭ تېخىمۇ جەزبىدار (چىرايلىق) بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆردۈم» دېگەندەك ماقالىلەرنى يازغان، مەن مۇشۇلار ئىچىدىن ئوتتۇرىغا چىققان.

مەن يالغان گەپنى قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ جىنايەت ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەن. ھازىر بىزدە ھېچقانداق نەرسە كەمچىل ئەمەس. كەمچىل نەرسە راستچىللىق! 1959-يىلدىكى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» يىللىرىدا، ئەنخۇيدا بىرەيلەنىڭ جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قالغاندا، دوختۇرغا ئاپىرىپتۇ. دوختۇر ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ كۆرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا بىر خىل دورا كەم، يەنى ئاشلىق، دەپتۇ. ھازىر بىزدە كەمچىل بولۇۋاتقىنى بىر خىل دورا بولۇپ، ئۇ دورا راستچىللىق! سەممىي (راستچىل) جەمئىيەتتە، راستچىللىق (سەممىيلىك)نى نەزەرگە ئېلىپ كەتمەيدۇ؛ سەممىي (راستچىللىق) بولمىغان جەمئىيەتتىلا، سەممىيلىك (راستچىللىق) ئاجايىپ قىممەتلىك بىلىنىدۇ. راست گەپ قىلىدىغانلار كۆپ ھاللاردا تەنقىدلىگۈچىلەردۇر. تەنقىدلىگۈچىلەر كۆپ ھاللاردا ۋەتەنپەرۋەرلەردۇر. ئۇلۇغ تەنقىدلىگۈچىلەر كۆپ ھاللاردا ئۇلۇغ ۋەتەنپەرۋەرلەردۇر.

ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن «تەيئىرجۇاڭدىكى قانلىق جەڭ» دېگەن بىر فىلىم ئىشلىمىدۇق. ئۇ فىلىم سۈرەتكە ئېلىنىپ بولغاندىن كېيىن، ھېچيەردە قويۇشقا جۈرئەت قىلالمىدۇق. چۈنكى، ئۇ فىلىمدە تەسۋىرلىگىنى گومىنداڭنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدىكى ئىشلار بولۇپ، ئاخىر شىياڭگاڭغا ئاپىرىپ قويۇلدى، ئەمما، ئۇ فىلىمنىڭ شىياڭگاڭدا ئۇنداق زىلزىلە پەيدا قىلىشىنى ھېچكىم تەسەۋۋۇر قىلىپ باقمىغانىدى. جىياڭ جىڭگو ئۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن فىلىمنى تەيۋەنگە ئالدۇرۇپ كېلىپ كۆرگەن.

ئىپتىشلارغا قارىغاندا، جيالك جىڭگو ئۇ فىلىمنى كۆرگەندىن كېيىن: «ئەسلىدە كومپارتىيە يەنىلا ھەققەتـ نى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەيدىكەن» دېگەن. دېمەك، ئۇ فىلىم جيالك جىڭگونىڭ پىشقەدەم ئەسكەرلەرنى چولك قۇـ رۇقلۇققا بېرىپ تۇغقان يوقلاشقا رۇخسەت قىلىشنى ئىلـ گىرى سۈرگەن بولۇپ، شۇنىڭ بىلەن ئىككى قىرغاق مۇناسىۋىتى يېڭى بىر سەھىپىنى ئاچقان. يولداشلار، ھەـ قىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەشنىڭ كۈچى نېمە دېگەن قۇد ـ رەتلىك ـ ھە!

ماقالە يازغاندا لۇ شۈندىن ئۆگىنىشىمىز كېرەك. لۇ شۈن خەنزۇ تىلىنىڭ غايەت زور ئىپادىلەش كۈچىنى ناماياں قىلغان. بۇ گەپنى جۇ داكې دېگەنغۇ ـ دەيمەن. جۇ داكې: «خەنزۇچىدىن ئىبارەت بۇ تىل پادىشاھنىڭ پەرمانىنى يېزىشقا بىر قەدەر ماس كېلىدۇ، مەدھىيە ئوقۇپ خاتىرە مۇنارى تىكلەشكە ياكى ھال سوراش خېتى دېگەندەك نەرسىلەرنى يېزىشقا بىر قەدەر ماس كېلىدۇ» دېگەن. خەنزۇ تىلى لۇ شۈننىڭ قولىدا خەنجەر ۋە نەيزىگە ئايـ لانغان. لۇشۈننىڭ «ئا Q نىڭ ھەقىقې تەرجىمھالى» نەشر قىلىنغاندىن كېيىن، نۇرغۇن جۇڭگولۇقلار لۇشۈننى بوھتان چاپلاش جىنايىتى ئۆتكۈزدى دەپ ئەرز قىلىشـ تى. چۈنكى، لۇ شۈن يازغان ئا Q كىملەرگىدۇ بەك ئوخشاپ قالغاندى. قارالك، لۇ شۈننىڭ كۈچى نېمىدېـ گەن ئۇلۇغ ـ ھە! لۇشۈن «مەن ئويلاپ قويدۇم، بىرەر ـ سىنمۇ كەچۈرمەيمەن» دېگەن ئاجايىپ پاساھەتلىك سۆزنى قىلغان. ئۇنىڭدا بىر خىل نەپرەت تۇيغۇسى بار ـ دە! بىراق، ئۇنىڭدا ئالدى بىلەن مۇھەببەت (سۆيگۈ) بار، ئۇ مىللىتىنى سۆيگەچكىلا ئۇنىڭدا نەپرەتمۇ بولغان.

يەنە بىر تەرەپتىن ئالغاندا، لۇ شۈننىڭ جۇڭگولۇقـ لارغا خاس مۇھەببىتى ۋە نەپرىتى بولغاچقىلا ئوتتۇرىغا چىقىپ راست گەپ قىلىشقا جۈرئەت قىلالىغان، ئۇ قەلـ مى ئارقىلىق ئەك راست، ھەقىقىي تۇرمۇشنى جەمئىيەتنىڭ ئۆزگىرىشچان ھالىتىنى يازالىغان. بىز چوڭقۇر ئويلىنىدـ غان بولساق، ھازىرقى جۇڭگولۇقلاردا «راستچىللىق» بارغانسېرى ئازلاپ كېتىۋاتىدۇ، ئاخبارات ـ خەۋەرچىلىكـ تىن تارتىپ يېمەك ـ ئىچمەك ئادەتلىرىگىچە ھەممە تەرەپـ لەرنى يالغانچىلىق قاپلىغاچقا، يەنە نېمىنىڭ ھەقىقىي ئە ـ كەنلىكىدىن ئىختىيارسىز گۇمانلىنىدىغان بولۇپ قالدۇق، ھەيلى بۇ جەمئىيەت كېيىن قانداق بولۇپ كېتىشىدىن قەتئىينەزەر، ھېچبولمىغاندا ھازىر راستچىل بولۇشىمىز لازىم. ئادەمدە ئىناۋەت (ئىشەنچ) بولمىسا سەممىيەتتىن سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ. بۇ، تولىمۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋال بولماسمۇ؟ جۇڭگو جەمئىيىتى ـــ ھەربىرىمىز راستچىللىقـ قا موھتاج. بىز جۇڭگولۇقلاردا بىر خىل دورا كەمچىل بولۇپ، ئۇ بولسىمۇ راستچىللىق (سەممىيلىك)دىن ئىبا ـ رەت دوردۇر.

لىۋ ياجۇ ئىمزالىغان بۇ يازما «تاللانغان نادىر فىلىمتونلار» ژۇرنىلى 2016-يىل 3-سانىدىن **راخمانجان رۇسۇل سۇلتانى** تەرجىمىسى

مىكرو فىلىمتونلار

بەزىلەر نەزەرىدىكى «پەقەت»

لو چىڭۋەن

بەزىلەر پەقەت نەپ تېگىدىغان ئىش بولسىلا، ئۇ «نەپ»نىڭ چولك ـ كىچىكلىكى، ئۇ «نەپ»نى كىمدىن ئالىدىغانلىقى بىلەن ھېسابلاشمايدۇ ھەم ئوڭايلىقچە قولىدىن بەرمەيدۇ.

ئۆگىنىش قىلغاندا كۆڭلىنى بىر يەردە قويماي، دىققـ قىتنى چېچىلىپ كەتسىمۇ، پەقەت ئىمتىھاندا يۇقىرى نومۇر ئالسا، ئۇ ياخشى بالا، ياخشى ئوقۇغۇچى بولالايدۇ.

مەيلى ئۇ قانداق ۋاستە قوللىنىشىدىن قەتئىينەزەر، پەقەت مۇناسىۋەت ئورنىتالىسىلا، ئۇنىڭغا «قوبۇل قىلىدىغان ئادەم» دېگەن ماركا چاپلىنىدۇ.

پەقەت پايدا ئالىدىغان ئىش بولسىلا، ئادىل بولۇش ـ بولماسلىقىدىن قەتئىينەزەر مۇئامىلە ئادىل، مال سۈپەتلىك، باھاسى ئەرزان بولۇشتىن ئىبارەت سودا ئەخلاقى بولسىلا كۆپايە قىلىدۇ.

پەقەت مۇناسىۋەتكە تايىنىپ ۋۇجۇدقا چىقارغان ئىش بولسىلا، ئۇ ھەرگىزمۇ نورمالنى يول ئارقىلىق ھەل قىلنمايدۇ.

ئۆزى يوقنىڭ يۈزى يوق

جيالك جىڭيەن

مېنىڭ بىر دوستۇم رەھبەرلىك ئورنىدىن پېنسىيەگە چىققان بولۇپ، ئۇ چايخور ھەم چاينى خېلى چوڭقۇر

تەتقىق قىلغاندى.

— چاي تېتىش دېگەن گەپ بىر خىل مەدەنىيەت، ئوخشىمىغان ئادەم شۇنداقلا كىشىلەرنىڭ يېشىنىڭ ئوخشىماسلىقى، چاينى چۈشىنىش جەھەتتىكى پەرقى ناھايىتى چوڭ بولىدۇ، — دېدى دوستۇم چۈشەندۈرۈپ، ئۇ سەل توختۇپلىپ چايدىن بىر ئوتلىغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — كونا باشلىقىم پېنسىيەگە چىقىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا ئۇنى يوقلاپ بارغانىدىم، بىز «ئۆزى يوقنىڭ يۈزى يوق» دېگەن مەسىلە ئۈستىدە مۇڭدىشىپ قالدۇق، كونا باشلىقىم ئۆزىنىڭ ئىش بېجىرىش سەرگۈزەشتىگە بىرلەشتۈرۈپ ، ئۈچ مەسىلە ئۈستىدە سۆزلەدى؛ ئەگەر سىز پېنسىيەگە ئەمدى چىققان چاغدا، بىرەر ئىش بېجىرىش ئۈچۈن باشقىلارنى ئىزدىمەكچى بولسىڭىز تېلېفون ئۇرسىڭىزلا بولىدىكەن؛ بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئىش بېجىرمەكچى بولۇپ باشقىلارنى ئىزدەشكە توغرا كەلسە، تېلېفون ئەسقاتماي، ئۆزىڭىز بەرداشتە ئىزدەپ بېرىشىڭىزغا توغرا كېلىدىكەن؛ يەنە بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن قايتا-قايتا تېلېفون ئۇرسىڭىز-مۇ، ئۆيىگە بىر قانچە قېتىم بارسىڭىزمۇ ئىشىنىڭ بېجىرىلىشى ناتايىن بولۇپ، بۇمۇ خۇددى چاي ئىچكەندە، ئالدىنقى بىر قانچە پىيالە مەززىلىك تېتىپ، ئىچكەنسېرى ياخشى تېتىغاندەك، كېيىنگە سۈرۈلگەنسېرى ھېچقانداق تەمى قالمىغاندەك بىلىنىدىكەن، — كونا باشلىقىمنىڭ دېگەنلىرىدىن ناھايىتى مەيۇسلەنگەنلىكى چىقىپ تۇراتتى.

— كونا باشلىقىمنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئىچىم ئاغرىش تۇگۈل، كۆڭلۈم يورۇپ كەتكەندەك بولدۇم، — دوستۇم چوڭقۇر ئويغا چۆمۈپ سۆزىنى داۋام قىلدى.

يېڭى خىزمەتكە قاتناشقان چاغدا مەن تېخى كىچىك بالا ئىدىم، ئۇ چاغلاردا پۇت-قولۇم چاققان بولۇپ، ئەتىگەندىن كەچكىچە چاي توشۇپ، چاي قۇيۇپ تۇرۇپمۇ چاينى پەقەت تەتقىق قىلىپ باقمىغانكەنمەن، كېيىنچە رەھبەرلىك ئورنىغا چىققاندىن كېيىن، چاينى تېتىشنى، ئازىدىن تېتىپ ئىچىشنى ئۆگەندىم، ياشلار ماڭا ئۇزمەي چاي قۇيۇپ تۇراتتى. ئەجەبا بۇ ھەممىدىن بەھرىمەن بولۇش كېرەك، دېگەنلىكمىدۇ؟ ئەجەبا بۇ ھەممە ئىش شۇ كىشىنىڭ يوقلىشى بىلەن تۈگەيدۇ، دېگەنلىكمىدۇ؟ — دوستۇم ئۆز-ئۆزىگە توختىماي سوئال قويياتتى.

— ئۆزى يوقنىڭ يۈزى يوق، دېگەننىڭ مەنىسى، سىز ئەسلىدە خىزمەت قىلغان ئورۇندىن ئايرىلغاندىن كېيىن، ئۇ جايدىكى مۇناسىۋەتلەر شۇنىڭ بىلەنلا بارغاسېرى سۇسلىشىدۇ. دېگەنلىك، — دېدىمەن. ئارقىدىنلا، — ھوقۇقى بارغا خوش-خوش، ھوقۇقى يوققا پوش-پوش دېگەنگە كىنايە قىلىنغان . ئەمەلىيەتتە، بۇ دېگەن بىر خىل تەبىئىي ھادىسە، تولستوي «دوستلۇقنى بىز چەينەك قايناق سۇ دېسەك، ئۇ مەش (ئوچاق)دىن ئايرىلغان ھامان ئاستا-ئاستا سوۋۇپ قالىدۇ» دەپ ئوخشاتقىنىغا ئوخشاش، دوستلۇق دېگەنمۇ شۇنداق تۇرسا، خىزمەت مۇناسىۋىتى توغرىسىدا قانداق گەپ ئاچقىلى بولىدۇ؟

بۇنى ئىنچىكە ئويلىساق «ئۆزى يوقنىڭ يۈزى يوق» دېگەن گەپ ئاڭلىماققا ئاددىي ئاڭلانغىنى بىلەن ئۇنىڭ مەنىسى ئىنتايىن چوڭقۇر، ئۆزى يوقنىڭ يۈزى يوق دېگەندە «يوق» نەرسە ئەقىل-ئىدراك، رەڭدار گۈزەل تۇرمۇش، پۇختا قەدەم ئىلىشتىن ئىبارەت.

ئەڭ تۆۋەن ئۆلچەم بولمىغان دۆلەت

ئەڭ قورقۇنچلۇقتۇر

چىن يۈخۇي

ئەڭ تۆۋەن ئۆلچەم دېگەننى ئاڭلاپلا بۇنىڭ ئەڭ تۆۋەن چەكنى بىلدۈرىدىغانلىقنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. بىراق ھازىرقى جەمئىيەتتە، ھوقۇق، مال-دۇنيا ئۈچۈن، شەخسىلەرنىڭ كۈنسايىن ئۆرلەپ بېرىۋاتقان شەخسىي ھەۋىسى ئۈچۈن، دۆلتىمىزدىكى بىر قىسىم كىشىلەر ھېچنەرسىگە قارىمايۋاتىدۇ. بىر قىسىم ئەدىبلەر مال-دۇنيا ئۈچۈن خۇددىنى، ئىپسىنى يوقىتىپ، ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈۋاتىدۇ. بىر قىسىم چولپانلار پۇل مال-دۇنيا ئۈچۈن باشقىلارنىڭ ئېزىز جېنى بىلەن ئوينىشىۋاتىدۇ. دۆلەتكە بالايىئاپەت كەلتۈرۈپ، پۇقرانى زىيانغا ئۇچرىتىدىغان يۇقىرىقىدەك ئىللەتلەر تۇرمۇشىمىزدا ماڭدامدا بىر ئۇچراپ توسقىلى بولمايۋاتىدۇ. ئەگەر ئەڭ تۆۋەن ئۆلچەمنى يوقاتساق، ھەرقانداق ئادەم تەلۈلەرچە ئىش قىلىپ، خالىغان سەنمىگە دەسسەيدۇ-دە، كۆرۈپ بىلەلمەيدىغان، «سەن مېنى بابلاشنىڭ، مەن سېنى بابلاشنىڭ، ئۇ سېنى بابلاشنىڭ، مەن ئۇنى بابلاشنىڭ» قەستىدە بولۇپ، ئۆزئارا زىيانكەشلىك قىلىدىغان قورقۇنچلۇق ئاقىۋەتكە دۇچ كېلىمىز.

قۇشلارنىڭ ئۆزئارا پىكىر ئالماشتۇرۇشى

سېغىزخان: بىزنىڭ خۇش خەۋەرنىلا يەتكۈزۈپ، شۇم خەۋەرنى يەتكۈزمەسلىكىمىزنىڭ سەۋەبى شۇكى، راست گەپنى قىلىدىغان چاغدا ياخشى ئاقىۋەتكە قالمايدىغانلىقىمىز ئۈچۈندۇر.

شاتۇتى: بۇ ھەرگىزمۇ بىزنىڭ مۇستەقىل مەپكۇرە ۋە تىلىمىز يوقلۇقى ئەمەس، بەلكى تىل دىلىنىڭ ئىپادىسى بولغىنى ئۈچۈن داۋاملىق ئېتىبارغا ئېلىنغىنىمىز ئۈچۈندۇر.

ھۇقۇش: گەرچە بىز ئاشلىق ئوغرىلايدىغان، باشقىلارنىڭ كىيىم-كېچەكنى بۇزۇۋېتىدىغان بۇزۇق بولساقمۇ، ئەمما سۇپىتورغايغا ئوخشاش ئاۋاز چىقىرالمىغىنىمىز ئۈچۈنلا ئېتىبارغا ئېلىنمايمىز.

ئېنىق تۇرسمۇ...

ۋالى چاڭجۇڭ

بۇنىڭ ئامما ماڭىدىغان پىيادىلەر يولى ئىكەنلىكى ئېنىق تۇرسمۇ، ئۇزاقتىن بۇيان يايمىچىلار (يايمىچى تەجارەتچىلەر) ئىگىلىۋالدى؛

بۇنىڭ ئاممىۋى پەشتاق ئىكەنلىكى ئېنىق تۇرسمۇ، شەخسىلەرنىڭ ئەسكى-تۈسكىلىرىنى قويىدىغان جايغا ئايلىنىپ قالدى؛

بۇ يەرنىڭ ئاھالىلىكلەر رايونىنىڭ ئوت ئۆچۈرۈش يولى ئىكەنلىكى ئېنىق تۇرسمۇ، ئۇنى شەخسىلەر ماشىنا توختىتىش مەيدانىغا ئايلاندۇرۇۋالدى؛

ئۇ يەرنىڭ ئاھالىلەر رايونىنىڭ كۆكەرتىش بەلبېغى ئىكەنلىكى ئېنىق تۇرسمۇ، ئەمما شەخسىلەر سەيكۆكتات يېرى قىلىۋالدى؛

ئۇنىڭ يۇقىرى سۈرئەتلىك يولنىڭ جىددىي ئەھۋالغا تاقابىل تۇرۇش يولى ئىكەنلىكى ئېنىق تۇرسمۇ، لېكىن داۋاملىق بەزىلەر ئۇ يولنى ماڭىدىغان يولغا ئۆزگەرتىۋالدى.

«تاللانغان نادىر فېلىيەتونلار گېزىتى»نىڭ 2016-يىل 4-سانىدىن **راخمانجان رۇسۇل سۇلتانى** تەرجىمىسى

بىر خەتلىك «يازما»لار

بىر خەتلىك قىز مېلى

چىلەك سۇلالىسى دەۋردە ئۆتكەن داڭلىق شائىر، خەتتات خې شاۋمى قىزىنىڭ قىز مېلى تەييارلاش توغرىسىدىكى خېتىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، بېيجىڭ شەھرىگە بىر ساندۇق ئەۋەتىپتۇ. تۇيۇ بولغان خۇشاللىق كۈنى قىزى چۈن مېي ساندۇقنى ئاچقانكەن، ئائىلە بويىچە ھەممەيلەن ھەيران قاپتۇ؛ ئەسلىدە ساندۇق قۇيۇقۇرۇق بولۇپ، ساندۇق ئاستىدا ئىنتايىن چىرايلىق يېزىلغان «تەرشقىن» دېگەن بىر خەت تۇرغىدەك.

بىر خەتلىك ھۆكۈم

چىلەك سۇلالىسى مەزگىلىدە بىر تۈل ئايال قايتا ياتلىق بولماقچى بولغاندا ئۇنىڭ قوشنىسى ۋە ئائىلىسىدىكىلەر ئۇنى توسىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئايال مەھكىمە ئەمەلدارىغا بىر ئەرز سۇنۇپتۇ: «ياپياش تۇرۇپ ئېرىمدىن ئايرىلىپ تۈل قالدىم. ‹ئېرى يوقنىڭ ئېرى تولا› دېگەندەك، گۇمان نۇقتىسىغا ئايلىنىپ قالدىم. مۇنداق ئەھۋالدا قايتا ياتلىق بولۇشۇم كېرەكمۇ - يوق؟» دېگەن بىر نەچچە ئېغىز سۆز - ئىبارە ئارقىلىق ئۆزىنىڭ قايتا ياتلىق بولۇش سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىپتۇ، ناھىيە ئامبىلى ئەرزنامىنى تاپشۇرۇۋېلىپلا تۈل ئايالغا بارىكاللا ئېيتىپ، دەرھال «قايتا ياتلىق بولسۇن!» دېگەن ھۆكۈمنامە چىقىرىپتۇ.

بىر خەتلىك ھېكايە

ئامېرىكىدىكى مەلۇم بىر ئۇنىۋېرسىتېت بىر خەتلىك مىكرو ھېكايە يېزىش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزگەن بولۇپ، «تۇنجى مۇھەببەت خېتىنى ئەۋەتكەندىن كېيىن» ماۋزۇلۇق بىر ھېكايە ئەڭ ئالىي مۇكاپاتقا ئېرىشىپتۇ. ئۇ ھېكايىنىڭ تولۇق تېكىستى بىر خەت بولۇپ، «كۈتۈش...» ئىكەن.

بىر خەتلىك جاۋاب خەت

ناھايىتى ھەسەتخور (ئىچى تار) بىرەيلەن ئادەمنى مەسخىرە قىلىدىغان بىر پارچە خەتنى يېزىپ ئامېرىكىدىكى داڭلىق يازغۇچى ھېمىڭۋايغا ئەۋەتىپتۇ، خەت مۇنداق يېزىلغان: «مەن سىزنىڭ ھەر بىر ئېغىز گېپىڭىزنىڭ ئالتۇنغا باراۋەر ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىمەن. مەن شۇڭا سىزگە بىر ئامېرىكا دوللىرى ئەۋەتتىم، سىز بىر ئەۋرىشكە

ئەۋەتىلگەن، مەن كۆرۈپ باقاي». ھېمىگۈاي بىر ئامېرىكا دوللىرىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن «رەھمەت!» دېگەن خەتنى يېزىپ ئەۋەتىپتۇ.

بىر خەتلىك ئالاقە

1944-يىلى 12-ئاينىڭ 22-كۈنى بوستوندىن ئەمەرىكا ئىستراتېگىيەلىك جايىنى ئىگىلىۋېلىپ قارشىلىق كۆرسىتىۋاتقان گېرمانىيە ئارمىيەسىنىڭ 47-بىرونېۋىك قوشۇنىنى ئامېرىكا ئارمىيەسى 101-پاراشوتچى دېۋىزىيەسى قورشۇۋالدۇ. گېرمانىيە ئارمىيەسىنىڭ ئارمىيە باشلىقى ۋان ۋۇتۇۋېير ئامېرىكا ئارمىيەسىنىڭ دېۋىزىيە باشلىقى مىكاۋلىفقا خەت يېزىپ تەسلىم بولۇشنى ئېيتىپتۇ. بۇ خەتنى تاپشۇرۇۋالغان ئامېرىكا ئارمىيەسىنىڭ دېۋىزىيە باشلىقى دەرھال ئالاقە (جاۋاب) ئالاقىسىنى ئەۋەتكەن بولۇپ، ئالاقە پەقەت «تۇفى!» دېگەندىن ئىبارەت بىر خەتلا ئىكەن.

بىر خەتلىك سالام خەت

20-ئەسىرنىڭ 60-يىللىرى يازغۇچى جاۋ شۇلى ئوغلىدىن كەلگەن بىر پارچە سالام خەتنى تاپشۇرۇۋاپتۇ. بۇ بىر پارچە خەتنىڭ تولۇق تېكىستى «پۇل» دېگەندىن ئىبارەت بىر خەتلىك بولۇپ، جاۋ شۇلى خەتنى كۆرگەندىن كېيىن، شۇ ھامان جاۋاب خەت قايتۇرۇپلا قالماي، جاۋاب خەتنى تېخمۇ قىسقا يازغان بولۇپ «0»نى يېزىپ ئەۋەتىپتۇ. جاۋشۇلنىڭ قارىشىچە، ئوغلى ئاللىبۇرۇن ئۆي ئايرىپ (بۆلەك بولۇپ) چىقىپ كەتكىنى ئۈچۈن ئاتا-ئانىسىغا يۆنىلىشى لازىم ئىكەن.

يې مىڭ ئىمزالىقىدىكى بۇ يازما «نادىر فېلىيەتونلاردىن تاللانما» ژۇرنىلى 2016-يىل 3-سانىدىن **راخمانجان رۇسۇل سۇلتانى** تەرجىمىسى

ئاپتور: شىنجاڭ رادىيو-تېلېۋىزىيە مەكتىپى پەيزاۋات شۆبىسى

جىددىي ئاگاھلاندۇرۇش

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان ھەرقانداق ئەسەرنىڭ قايتا نەشر قىلىش ھوقۇقى پەقەت ژۇرنال تەھرىراتىغىلا خاس. ھەرقانداق ئورۇن ۋە شەخسنىڭ ھەرقانداق شەكىلدە (ئاۋازلىق ئەسەر ئىشلەش، تورغا چىقىرىش، توپلام تۈزۈش ۋە باشقىلار) تەھرىراتىمىزنىڭ رۇخسىتسىز قايتا نەشر قىلىشىغا بولمايدۇ. ئەگەر شۇنداق ئەھۋال بايقالسا قانۇنىي جاۋابكارلىقى سۈرۈشتۈرۈلىدۇ. ژۇرنال تەھرىراتىمىز «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»دە ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورلۇق ھوقۇقى ۋە قايتا نەشر قىلىنىش ھوقۇقىنى قانۇنغا تايىنىپ قوغدايدۇ. بۇ جەھەتتىكى قانۇنسىز قىلمىشلارنى پاش قىلغۇچىلارغا تەھرىراتىمىز ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن رەھمەت ئېيتىدۇ.

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

تابدۇراخمان تەزىز ئوغلى

ئايتاياپەرەس ئىچىلغۇدەك

(هېكايە)

چىكقىچۇش.

ئاسمانىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا ئېسىلىپ تۇرغان قۇياش زېمىنغا ئوت پۇركۈيتتى. يەر - جاھان تونۇر- دەك قىزىپ كەتكەن ئىدى. بىر چېتى جاڭگالغا تۇتاش- قان بىنەمنىڭ چىم باسقان ئەگرى - بۇگرى قىرلىرى ئىسسىقتا لاۋۇلداپ كۆرۈنەتتى. بىنەمنىڭ بىر چېكىسە- دە قويۇق نان جىگدىلىرىنى كۆتۈرەلمەي شاخلىرى پەسكە ساڭگىلىغان دوڭقاق جىگدە خۇددى جاڭگال بىلەن مەھەللىنىڭ چېگراسىنى ئايرىپ تۇرغان بەلگە- دەك سىزىم بېرەتتى. بىراق، يېقىن بېرىپ قارىغاندا جىگدىنىڭ نېرىقى چېتىدە پاكار ئۆسكەن ئاپتاپپەرەس- لىك ئۇزاققا سوزۇلۇپ ياتاتتى.

مەھەللە بىلەن جاڭگالنى ئايرىپ تۇرغان زەيكەش- تىن گۈپۈلدەپ قارا لاي بىلەن زەي سۇنىڭ پۇرىقى كې- لەتتى. چۈجىگۈن، شۇاق بېسىپ كەتكەن بىنەملىك كىچىك - كىچىك كاندۇكلاردىن تەركىب تاپقاندى. كاندۇكلاردا ئانچە بوي تارتالمىغان ئاپتاپپەرەسلەرنىڭ كاللىكى ئەمدىلا مونەك بولۇشقا باشلىغان بولۇپ ئېچە- لايلا دەپ قالغاندى. رەڭلىك قاناتلىرىنى توختاۋسىز پىلدىرلىتىشقىنىچە غۇژمەك بولۇشۇپ ئۇچۇشقان ھەسەل ھەرىلىرى خۇددى بىنەملىكتىكى ئاپتاپپەرەس- لەرنىڭ تېزراق ئېچىلىشىنى كۈتۈشۈپ بىتاقەت بولۇش- قاندەك غوژۇلدىغان ئاۋازلارنى چىقىرىشاتتى.

ئاپتاپپەرەسلىك بىلەن جاڭگالنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زەيكەشنىڭ دامبىلىرىنى قويۇق قومۇش قاپلىغاندى. قومۇش ئادەم بويى ئۆسۈپ ئۇچىغا باشمالتاقتەك تومە- لۇقتا توزغاق تۇتقاندى. ئادەتتە يېنىك شامال چىقسىلا قومۇشلارنىڭ ئۇچىدىكى توزغاقلار پۇرۇلداپ توزۇپ ئەتراپنى بىر ئالاتتى. بۇگۈن ئاپتاپ كۈچلۈك، ھاۋا

ئەدەبىيات گۈلزارى

تىنجىق بولغاچقا دامبىنىڭ قۇمۇشلىرى سۇكۇت ئىچىدە ئۈيۇپ قېلىشقاندى.

بىر قولى بىلەن ئاغرىق پۇتى تەرەپتىكى تىزنى مەھكەم سقىملاپ، يەنە بىر قولىدا باش ياغلىققا ئورالغان خۇمرا كۆتۈرگەن دوڭقاق مومای ئاپتاپپەرەسلىكىنىڭ قىرىدا پەيدا بولدى. ئېگىز - پەس ئېتىزلارنى ئارىلاپ، ئاقساق پۇتنى ئاۋايلاپ يۆتكەپ مېڭىشىدىن مومايىنىڭ بۇ يوللارنى كۆندە بىر ۋاق مېڭىپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى. مومايىنىڭ تىزنى مەھكەم تۇتۇۋالغان قولى ئۇ ھەر بىر پۇت يۆتكىگەندە تىزى بىلەن تەڭ ئالغا چامدايتتى. گاھ ئاپتاپپەرەسلىك ئىچىدىن، گاھ چىم باسقان ئەگرى قىرلاردىن ئۇچى كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان يالغۇز ئاياغ چىغىر يول مومايىنىڭ ھەر كۈنى مۇشۇنداق مېڭىپ تۇرغانلىقىنىڭ ئىسپاتىدەك يالانباغرى سوزۇلۇپ ئاقىرىپ ياتاتتى.

مومای بېلىگىچە كەلگەن ئاپتاپپەرەسلەرنى ئارىلاپ مېڭىپ ئاۋۋال بىنەمنىڭ زەيكەش بىلەن ئايرىلىپ تۇرىدىغان تۆگىنىڭ لوكسىدەك ئېگىز - پەس چىملىق قىرغا، ئاندىن زەيكەشنىڭ ئېگىز دامبىسىغا دۇچ كەلدى. بىنەمنىڭ قىرغا ئۇ تەستە ئۆمىلەپ چىقتى. ئاقساپ ماڭىدىغان ئاجىز پۇتلار، مۇكچەيگەن ئاجىز بەدەن يەردىن تىز يېرىم ئېگىزلىكتىكى قىرغىمۇ تەستە يامىشاتتى. ئەمما زەيكەشنىڭ دامبىسىغا چىقمىقى بەسى مۇشكۈل ئىدى.

— دامبىغا ياماشمىغىن، بولدى مەن چۈشەي، — دەيتتى ھەر كۈنى بوۋىيى خۇمردا مۇزدەك قېتىق ئېلىپ كەلگەن مومىيىغا كۆيۈنۈپ تۇرۇپ، — دامبىغا چىقساڭ ئۆزۈلۈپ قالسەن!

بوۋىيى ھەقىقەتەن كۆيۈمچان ئىدى! كۈندە چىگىقىچۈشتە ئۆزىگە مۇزدەك قېتىق، يۇمشاق كۆمەچ ئېلىپ ئېگىز - پەس ئېدىرلىق يوللاردا ئاقساق پۇتى بىلەن قىينىلىپ دىڭگوسلاپ مېڭىپ كېلىدىغان مومىيىنى يەنە قىيناشنى قەتئىي خالىمايتتى. بىنەمنىڭ قىرغا مىڭ جاپادا ياماشقان مومای قولىدىكى خۇمرىنى قويۇق ئۆسكەن چىغنىڭ سايە چۈشكەن تەرىپىگە قويۇپ كاسىسىنى قىرغا قويغىنچە «ئۇھ!» دېدى. ئاندىن ئىككى غۇلاچ ئېگىزلىكتىكى دامبىغا نېمىندۇر تاما قىلغاندەك تەلمۈرۈپ قارىدى.

بوۋاي ھەر كۈنى زەيكەشنىڭ دامبىسىدىكى قوشلارنى ئورۇيتتى. زەيكەشنىڭ يانباغرىدا ئورۇپ ياتقۇزۇلغان قومۇشلار دۆۋىلىنىپ كېتەتتى. ھەر كۈنى كۈن چىقىچۈش مەھەلدە مومای ئۆزى سالغان يالغۇز ئاياغ چىغىر يولدا دىڭگوسلاپ ماڭغىنىچە خۇمرا كۆتۈرۈپ كېلەتتى. ئاندىن بوۋاي ئىككى باغلام قومۇشنى كۈن يۈرۈشكە تىكلەپ سايە چۈشۈرگەندىن كېيىن قەدىناس ئەر - خوتۇنلار بىللە ئولتۇرۇپ قېتىققا نان مىلەپ يېيىشكە باشلايتتى.

«بۇگۈن قورسقى ئاچمىدىمىكى بۇ ئادەم!...»

مومای ئۆزى ئاڭلىغۇدەك غودۇراپ قويدى. ئۇ ئادەتتە بىنەمنىڭ قىرغا يېقىن كېلىپ بولغىچە ئالدىغا كېلىپ قولىدىن خۇمرىنى ئېلىپ ئاندىن مومىيىنىڭ جەينىكىدىن، بېلىدىن قوللىرىنى ئۆتكۈزۈپ دامبىدىكى قومۇش سايىسىغا ئېلىپ چىقىدىغان بوۋىيىغا كۆنۈك ئىدى. بوۋىيى بىر قولىنى مومايىنىڭ بېلىگە ئۆتكۈزۈپ، يەنە بىر قولى بىلەن مومايىنىڭ جەينىكىنى چىڭ تۇتۇپ دامبىغا تارتقاندا مومای قۇشتەك يەڭگىللەپ قالاتتى. بوۋاي خۇددى ئۇنى كۆتۈرگەندەكلا دامبا ئۈستىگە ئېلىپ چىقاتتى. ئاندىن ئۇ بوۋاي بىلەن يانمۇ - يان تۇرۇپ، قوللىرىنى چېكسىگە سايىۋەن قىلىپ مەھەللە تەرەپكە كۆز سالاتتى. ئېگىز دامبا ئۈستىدە مەھەللە يېراقتىن ئوچۇق كۆرۈنەتتى. ئاندىن ئىككىلەن تىكلىمە چەللىنىڭ سايىسىغا ئورۇق گەۋدىلىرىنى يوشۇرۇشاتتى.

ئىككى - ئۈچ باغ قومۇش تىكلىنىپلا ياسالغان تىكلىمە چەللە مومای ئۈچۈن خان ئوردىسىدىنمۇ مېھرلىك جاي ئىدى. ئاستى قاداق شور، ئۈستى تونۇردەك ئاپتاپ، بىر تەرىپى قاڭسىق زەي، پەقەت مەھەللە تەرەپلا يېشىل ئېكىنزار - بىنەملىك جاڭگال چېكسىدە ئۇ بوۋىيىنىڭ ئۆزىنى ياش ۋاقىتلاردىكىدەك قولتۇقلاپ دامبىغا ئېلىپ چىقىشىدىن، قورساقلىرىنى تويغۇزۇپ بولغاندىن كېيىن بوۋىيى بىلەن ئېزىلىپ ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىشلىرىدىن، ئاندىن قايتىدىغان چاغدا بوۋىيىنىڭ يەنە ئاۋۋالقىدەكلا بېلىگە، قولتۇقىغا بىلىكىنى ئۆتكۈزۈپ دامبىدىن ئەپ چۈشۈپ قويۇشلىرىدىن، ھەتتا مومايىنى قىيمىغان ھالدا ئاپتاپپەرەسلىكتىن ئاۋايلاپ يېتىلەپ ئۆتكۈزۈپ قويۇپ قايتىشلىرىدىن ئالەمچە سۆيۈنۈپ ئۆزىنى ئون ياش ياشىرىپ قالغاندەك سېزەتتى.

مومای دامبىغا ئاغرىنغاندەك قاراپ قويدى.

ئەسلى بوۋىيى بۇ چاغقىچە ئۇنىڭ يېنىغا چۈشۈپ بولۇ-
شى كېرەك ئىدى. ھەئە، ئۇنىڭ قولىدىن خۇمرىنى ئې-
لىشى، ئاندىن قىسىق كۆزلىرى بىلەن مومىينىڭ جۇ-
دەڭگۈ چىرايىغا مېھرلىك قارىشى، باشلىرىنى سۈس
گىلدىڭشىتقانچە مومىيغا تەبەسسۇم قىلىشى، ئاندىن
ياش چاغلىرىدەك بىلىكىنى مومىينىڭ بېلىگە، قولتۇقىغا
ئۆتكۈزۈپ قۇشتەك يەڭگىل يېتىلەپ، دامبا ئۈستىگە
ئېلىپ چىقىشى، ئەتىگەندىن بېرى ئورۇپ دۆۋىلىۋەتـ
كەن قومۇشلىرىنى كۆرسىتىپ مەغرۇر كۈلۈشى، مومىيـ
نى خۇددى ئەتىۋارلىق مېھمانىنى تۆرگە باشلىغاندەك
قومۇش چەللىنىڭ سايىسىغا باشلىشى، يانمۇ-يان ئول-
تۇرۇپ قېتىق ئىچىشى، تېخى شېتىلىلىك قىلىپ مومىيغا
چاقچاقلارنى قىلىپ قويۇشى كېرەك ئىدى. ھەئە، مو-
ماينى نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بۇ جاڭگال چېكسىدىكى
زەيكەشىنىڭ دامبىسىدا كۈتىدىغان تاتلىق ھېسلار، خۇ-
شاللىقلار ئەنە شۇلار ئىدى...

مومای خۇمرىنى قايتىدىن قولىغا ئالدى. تىترەپ
تۇرغان قوللىرى خۇمرا چىگلىگەن باش يېغلىقىنىڭ تۈ-
گۈچىنى چىڭ سقىمدىدى. ئەمدى ئۇ زەيكەشىنىڭ داھـ
بىسىغا ئۆزىلا ياماشماقچى بولدى.

مومای تىك كەلگەن، ئېگىز، يانباغرى قاداق شور،
قومۇش كۆتىكى ئۈستىدىن چىغىر ھاسىل بولغان دامبىغا
ياماشتى. ياماشتى دېگەندىن كۆرە ئۆمىلىدى دېسە مۇ-
ۋاپىق بولار. ئەزەلدىن سىرقىراپ ئاغرىيدىغان
ئاقساق پۇتى بىلەن ئانچىكى ئېتىز قىرلىرىغمۇ
دەسسەپ چىقالماي ئۆمىلەپ چىقىدىغان تۇرسا، بۇنداق
ئىككى غۇلاچ ئېگىزلىكتىكى دامبىغا قانداقمۇ چىقالـ
سۇن!

مومای ئىككى ياشلىق بالىدەك قولاشمىغان ھەرـ
كەتلەر بىلەن دامبىغا قول سوزدى. بىر قولىدا خۇمرا،
بىر قولى بىلەن قاداق شورنى تىرماپ ياماشتى. ئەمما
كۈچى يېتىدىغاندەك ئەمەس. نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بو-
ۋىيى قولتۇقلاپ، يۆلەپ چىقاندا بۇنچىلىك قىيىنلىقنى
سەزمىگەن ئىكەن، مانا ئەمدى ئۆزى ياماشقاندا كۈچ-
مادارنىڭ قەدرى باشقىچە ئۆتۈلۈشكە باشلىدى. ئاقساق
پۇتى ئون ھەسسە سىرقىراپ ئاغرىشقا باشلىدى. بىر
كىم تاپىنىدىن تۆۋەنگە تارتىپ چۈشۈرىۋاتقاندەك ئۇس-
تىگە بىر غېرىچ ئىلگىرىلىسە تۆۋەنگە ئىككى غېرىچ سىيـ
رىلىپ چۈشتى.

بىر تاۋاق ئاش پىشىم ھەپلىشىپمۇ دامبىغا يامشالـ
مىغان مومايغا بۇ ئىش ھار كېلىپ يىغلاپ تاشلىدى.
يىغلىغان بىلەن كۆزىدىن ياش چىقمايدۇ. پەقەت
قۇرۇق ئېسەدەشلا يىغسى شۇ. ئېسەدەش بىلەن تەڭ
پاقالچىقدا تېخمۇ كۈچ-ماغدۇرى قالماي لاغلداپ
تىترەيدۇ.

مومای دامبىنىڭ يانباغرىغا ئۆزىنى تاشلاپ بىر
ھازا ئولتۇرۇپ كەتتى. ئۆزىنىڭ ئاجىز-ئېيىناقلىقىغا،
تۆپلەپ كەلگەن قېرىلىقىغا لەنەت ئوقۇغۇسى كېلىپمۇ
كەتتى. ئۇنىڭغا خۇمرىنى كۆتۈرۈپ دامبىغا چىقىش
تەس كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلدى. تۇرۇپلا خۇمرىنى
قويۇپ چىقىشنى ئويلاپ قالدى.

توغرا، خۇمرىنى پەستە قويۇپ چىققاندا ئاسان بول-
مامدۇ؟ ئۇ چاغدا دامبىغا ئىككى قوللاپ ياماشقىلى بو-
لىدۇ!

مومای ئۆزىنىڭ بۇ پەمىدىن ئۆزى قانائەت ھاسىل
قىلىپ خۇمرىنى بایاتىنقى چىغىنىڭ دالدىسىغا ئاۋايلاپ
قويدى. ئاندىن قۇرغاقچىلىقتىن سولىشىپ، رەڭگى سار-
غايغان بىر نەچچە تۈپ پاقا يوپۇرمىقىنى تىترەپ
تۇرغان ئاجىز قوللىرى بىلەن يۇلۇپ مۇنەججىملىك
بىلەن خۇمرىنىڭ ئۈستىگە يېپىپ قويغاندىن كېيىن دام-
بىغا قايتا ياماشتى.

بىر قولىنىڭ كۈچىدىن ئىككى قولىنىڭ كۈچى
ئارتۇق بولسىمۇ، مومای يەنىلا كۆپ جەبر تارتتى،
جانسىز بارماقلىرى بىلەن يەر تىرماپ، تىرناقلىرى يې-
رىلىپ قان تەپچىرىگەندە ئاران دامبىغا ياماشتى. ئۇ
كۆرمىگەن كۈننى كۆرۈپ مېڭبىر جاپادا دامبىنىڭ ئۈس-
تىگە چىققاندا قارا شالتاق تەرلەپ ھەممە يېرى توپىدا
يۇمىلىغاندەك قارىغۇسىز بوپ كەتكەندى. بىراق
مومای مۇشۇ يېشىدا تۇنجى قېتىم بۇ دامبىدىن بوۋىيـ
نىڭ يارىدىمسىزلا يامىشىپ چىقالىغانلىقىدىن مەمنۇن
بولۇپ تارتقان جاپالىرى كۆزىگە كۆرۈنمەيلا قالدى.
ئۇ ئالقانلىرىنى كۆزىگە سايىۋەن قىلىپ تۇرۇپ، دامبـ
نىڭ ئىچ يانباغرىغا قاراپ يۇرىكى جىغىدە قىلىپ
قالدى!

دامبا ئۈستىدە ھېچكىم كۆرۈنمەيتتى. ھەتتا ھەر
كۈنى يېڭى ئورۇلغان ھۆل قومۇش بىلەن سايە چۈشۈ-
رۈلىدىغان جايىدىمۇ ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى. نەچچە ھەپ-
تىنىڭ ئالدىدا ئورۇلۇپ رەتلىك تاشلانغان قومۇشلارنى

پاددىدىن يانغان ئۇلاغ - چارۋىلار دەسسەپ - چەيلەپ بۇزۇۋەتكەندى. زەيكەشنىڭ يانباغرىنى بويلاپ ئېگىز ئۆسكەن قومۇشلۇق ئوتتەك ئىسسىق ئاپتاپتا، تىنچىق ھاۋادا سۇكۇتكە پاتقاندەك مۇڭلىنىپ جىمجىت كۆرۈنەتتى.

مومای ئىچىدىلا ئاندىن ئېسىگە كەلدى. ئۆزىنىڭ نېمە ئىش قىلىپ قويغىنى ئەمدى ئۇنى سەگىتكەندەك ھاڭۇبقىپ تۇرغان جايىدا قاققان قوزۇقتەك تۇرۇپلا قالدى. ئۇ ئۆزىنىڭ نېرۋىسىغا ئارام بەرمەيۋاتقان ھىجران ئازابىدىن ئېسىنى يوقتىپ، نەچچە ھەپتە ئالدىدا ئۆلۈپ كەتكەن بۇۋىيىغا خۇمردا قېتىق ئېلىپ كەلگەنلىكىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويغان ئىدى. ھېس قىلغاندا بولسا يۈزلىرى ئوت ئېلىپ ئەتراپىغا ئالاق - جالاق بولۇپ قارىدى. ئەتراپتا ئىنسى - جىن كۆرۈنمەيدۇ. ھەممە تەرىپى لاۋۇلداپ تۇرغان جاڭگال-نىڭ چېكسىدە مومای يىڭنەدەك يالغۇز ھالدا كۆز ئالدى تۇمانلىشىپ دامبا ئۇستىدە تۇرىدۇ.

«ھە نېمە بولسا بىركىم يوق ئىكەن!... ــ دەپ ئويلىدى، مومای خجىللىق ئىچىدە، ــ شۇ تۇرقۇمنى بىرسى كۆرسە ھېنى ئالجىپ قاپتۇ، ئۆلۈپ كەتكەن بۇۋىيىغا خۇمردا قېتىق ئېلىپ جاڭگالنى ئايلىنىپ يۈرۈپ-تۇ دەپ سۆز - چۆچەك قىلمامدۇ!؟... ئېي ئۇلۇغ خۇدا، كۆرسەتكەن كۈنلىرىڭگە مىڭ مەرتىۋە شۈكۈر...»

مومای ئەتراپىغا قورۇنغاندەك قاراپ قويدى. تۆتىلا تەرىپى جىمجىتچىلىق. كۈن چوغدەك قىزىتىپ تۇرغان بۇ جاڭگال چېكسىدە مومايدىن باشقا ھېچكىم يوق.

مومای ئۆزىمۇ سەزمەي ئورۇلغان قومۇشلارنى بويلاپ يۇقىرىلاپ ماڭدى. ئاۋۋالقىدەك قومۇش چەلـ-لىنىڭ سايىسى ھازىر يوق. بىراق، مومای ئۇچۇن تۇ-نۇردەك ئاپتاپمۇ، سالقىن سايىمۇ بەربىر دەك قىلاتتى. جاھاننىڭ ئىسسىق - سوغۇقلىرىغا پىشىپ كەتكەن قاتاڭ-غۇر چىرايى بۇنچىلىك كۈچلۈك ئاپتاپلارغا بەرداشلىق بېرەلەيتتى. شۇڭا، مومای بېشىدىكى كىرلىشىپ قالغان رومالىنى كۆزىگە چۈشۈرۈپ قويۇپ ئوڭ قولىنى چېكـ-سىگە سايىۋەن قىلغىنچە سول قولى بىلەن ئاغرىق تـ-زىنى تۇتۇپ دوڭغىيىپ تۇرۇپ دامبا ئۇستىدىكى ئو-رۇلغان قومۇشلارغا كۆز يۈگۈرتتى.

مومای نەمشىقىدۇر يەردە چەيلىنىپ ياتقان قومۇش-لاردىن كۆزىنى ئۇزەلمەي سىنچىلاپ قاراپ كەتتى. ھەئە! ئۇ قومۇشلۇققا، دامبا ئۇستىگە خۇددى بىر كىمنى، بىر نېمىنى ئىزدىگەندەك سەكرەپ ئۇزاقتىن-ئۇزاق قارىدى. ھەر بىر باغلام قومۇشتا بۇۋىيى رەھـ-مەتلىكنىڭ قوللىرىنىڭ ئىزى بار ئىدى، ھەر بىر سىقىم قومۇشنى بۇۋىيى بىر سىقىم - بىر سىقىمدىن ئورۇغانـ-دى، ھەر بىر سىقىم قومۇشنى بىر ئورغاق، بىر ئورغاق-تىن شىلتىپ ئورۇغاندى. شۇڭا، ئورۇلغان ھەر بىر سىقىم قومۇشتا، توزغاقلىرى توزۇپ تۇرغان زەيكەش-نىڭ يانباغرىدىكى قومۇشلۇقتا، قاداق شور باسقان دامبا ئۇستىدە مومانىڭ ئەڭ تاتلىق، ئەڭ شېرىن، ئۇز-تۇلغۇسىز ئەسلىمىلىرى بار ئىدى.

مومای بۇۋىينىڭ كۆيۈمچانلىق بىلەن قاراپ تۇرغان چىرايىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشكە تىرىشتى.

ھەئە! بۇۋىيى بەكمۇ كۆيۈمچان ئادەم ئىدى. مومای سېكىلەك چېغىدا بۇۋايغا ياتلىق بولغان بولسىمۇ بىراق، تەقدىرى تەتۈر پىشانە كېلىپ قېلىپ بىر ئۆمۈر تۇغمىغاندى. شۇنداقمۇ بۇۋاي بىر ئېغىز چىش يېرىپ ئايالىنىڭ تۇغماسلىقىنى، ياكى بالىسىزلىقىنى چوققىسىغا قويۇپ باققان بەندە ئەمەس. ئەكسىچە، مومای كېينـ-كى چاغلاردا ئۆزىنىڭ تۇغماسلىقىنى ئايالىق ئاجىزلىقى ھېسابلاپ ئېرىدىن ئاجرىشىپ كېتىشىنى، ئېرىنىڭ باشقا بىر ئايال بىلەن توي قىلىپ بالىلىق بولۇشىنى ئۆتۈنـ-گەنده بۇۋاي كەسكىن قىلىپ:

ــ يوق گەپنى قىلما! بالا دېگەننى ئاللاھ بېرىدۇ، سەندە نېمە گۇناھ؟ خۇدايىم بېرىپ قالا، بەرمسە پىشا-نىمىزغا پۈتۈلگىنىنى كۆرەرمىز... ــ دەپ ئاچچىقلاپ ئايالىنى ئېغىز ئاچۇرمىغاندى.

مومای بىر قولى بىلەن يەر تاينىپ ئاستاغىنا داق شور ئۇستىگە كاسسىنى قويدى. نېمە ئۈچۈن ئۆزىنىڭ مۇشۇ جايدا ئولتۇرغىسى كېلىپ قالغىنىنى ئۆزىمۇ بىلمـ-دى. ئەمما، مۇشۇ جاينىڭ ئىلگىرى بۇۋىيىغا قېتىق ئېلىپ كەلگەندە، باغلام قومۇشلاردىن تىكلىمە چەللە ياساپ قويۇپ ئولتۇرىدىغان يەر ئىكەنلىكىنى كۆڭلى تۇيۇپ تۇرىدۇ. ھەتتا نېرىراقتا باغلىق قومۇشلار چۈ-ۋۈلۈپ يېتىپتۇ. پاددىدىن ئېزىپ يېنىپ كەلگەن كاللار باغلىقنى چۈۋۈپ قومۇشلارنى يېگىنىچە يەپ، يېمىگەنـ-لىرىنى دەسسەپ - چەيلەپ بۇزۇۋېتىپتۇ. دەسسەلگەن

قومۇشلارنىڭ يېنىدا قۇرۇپ قالغان كالا تېزەكلىرى تۇ-
راتتى.

رەتسىز چېچىلىپ ياتقان قومۇشلارغا قاراپ مومايـ
نىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلدى. باغلىقى چۈۋۈلغان، دەسسەپ-
چەيلەنگەن قومۇشلارنى كۆرگەن مومای خۇددى ئۆزد-
نىڭ ئاجىز جىسمى دەسسەپ-چەيلەنگەندەك ھېسسـ
يىاتقا كەلدى. قومۇشلارنى بوۋىيى سۆگەت تېلىدىن
شوينا ئېشىپ ئادەم بېلىدەك چوڭلۇقتا باغلايتتى.
ئاندىن ئىككى-ئۈچ باغ قومۇشنى بىر-بىرىگە يۆلەپ
تىكلەپ قويسا سايىۋەن پۈتەتتى. مومای كەلگەندە
ئىككىسى ئاشۇ سايىۋەندە ئولتۇرۇپ گۈڭۈرلىشىپ
مۇڭداشقىنىچە قېتىققا نان چىلاپ قورساقلىرىنى تۇيغۇ-
زاتتى. ئاندىن بوۋاي بېلىگە قاداق شورنىڭ پاتقىنىغا قا-
رىماستىن جايىدىلا يامپاشلاپ ئۈيقۇغا كېتەتتى. مومای
بولسا ئورۇق، جانسىز قوللىرى بىلەن ھېرىپ ئېزىلىپ
كەتكەن بوۋىينىڭ گەجگىسىنى، تاغاقلىرىنى، بېلىنى
مېھرىبانلىق بىلەن تىنمىسىز مۇجۇپ تۇتاتتى. تاكى بو-
ۋىيى كۆزىنىڭ ئاچچىقىنى چىقىرىپ ئورنىدىن ئۆرە بول-
غىچە پەقەت توختاپ قالمايتتى.

مومای ھەسرەتلىك ئۇھ تارتتى. ئىلگىرى بوۋىيـ
نىڭ يېنىدا كۆپرەك تۇرۇۋالمىغىنىغا، تاغاقلىرىنى، گەجـ
گىسىنى كۆپرەك تۇتۇپ قويمىغانلىقىغا ئېچىنىپ مىشلـ
دىدى.

«ئادەم ئادەمنىڭ قەدرىگە يەتمەيدىغان جاھاز-
كەن!... — دەپ ئويلىدى مومای ئېتىكى بىلەن نەمـ
لەشكەن كۆز جىيەكلىرىنى سۈرتكىنىچە، — سىلى
قومۇش ئورۇۋاتقاندا نېمىدەپ ئۆيگە كەتكەن بولغىيتـ
تىم؟ نېمە دەپ بۇ جاڭگالدا سىلىنى ئاچ-ئۇسسۇز
تاشلاپ قويغان بولغىيتتىم؟ نېمىشقا يانلىرىدا كۆپرەك
بىللە تۇرۇۋالمىدىم؟ ئۇنلىرىنى جىقراق ئاڭلىۋالمىدىم؟
نېمىدەپ ئاشۇ كۈنى غەپلەت بېسىپ ئۆيدە ئۇخلاپ
قالغانىدىمەن؟ ئىگەكسىم يانلىرىدا بولسام بىر ئېغىز گەپـ
لىرىنى ئاڭلىۋالار ئىدىم!...»

مومای ئېسىدەشكە باشلىدى. قومۇشلار چېچەكلـ
گەندىن باشلاپ تاكى كۈز چىقىپ كەتكۈچە جاڭگالدىن
كىرمەي قومۇش ئورۇيدىغان بوۋىينىڭ قاغجىرىملىق
جاڭگالدا قانچىلىك قىينالغىنىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ باققۇـ
سى كېلەتتى. نەچچە قېتىملاپ.

— بولدى جاڭگالغا چىقمىسىلا، ئىسسىقتا بەك قىيـ
ىلىپ كېتىلا، — دېگەن گېپىگە جاۋابەن بوۋاي خىرىلـ
داپ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئېچىلىپ-يېپىلىپ تۇرغان ئىشكىنىڭ ئۇلگۈجـ
كى چىرىمەس دەپتىكەن، مىدىرلاپ تۇرغان ئادەمنىڭ
تېنى ساق بولىدۇ. ياش ۋاقتىڭدا سەن ماڭا تۇخۇم تـو-
شۇيتتىڭ، ئەمدى قېرىغاندا مەن قومۇش ئورۇپ ساڭا
گۆش توشۇپ باقمىسام بولماس!... — دەپ چاقچاق
قىلاتتى.

مومايىنىڭ باغرى ئېزىلدى. ئەتىگەندە قومۇش ئۇـ
رۇشقا ماڭغاندا «خۇدايىمغا ئامانەت» دەپ ساپساقلا
چىقىپ كەتكەن بوۋىينى چۈشكە يېقىن جاڭگالدىن تـۇز
ئېلىپ قايتقان تۇزچىلار ھارۋىغا بېسىپ ئەكەلگەنىدى.
ئۇلار بوۋاينى ئۆيگە كۆتۈرۈپ ئېلىپ كىرگەندە بوۋاي
ئاللىبۇرۇن تىل-زۇۋاندىن قالغانىكەن. كۈندىكى ئادەـ
تى بويىچە خۇمرىغا قېتىق ئېلىپ، ياغلىققا نان يۆگەپ
تەييار بولغان مومای بۇ تاسادىپىيلىقتىن گاڭگىراپ نېمە
قىلارىنى بىلمەي داڭقېتىپ قالدى.

ياش ۋاقتىدىن تارتىپ بەللەر مۈكچىيىپ ئەسىر يې-
شىنى ياشلىغۇچە قاپاق تۇرۇشمەي بىللە ياشاپ كەلگەن
بىر جۈپلەرنىڭ تۇيۇقسىز ئايرىلىشى مومايغا بەكمۇ
ئېغىر كەلدى. ئۆزىنىڭ قانداق ياقا يىرتىپ يىغلىغىنىنى،
نېمىلەرنى دەپ قوشاق قاتقىنىنى ئۆزىمۇ بىلمەيدى. ئې-
سىنى يىغقاندا بولسا مەرھۇم بوۋىينىڭ قەبرىسىنىڭ يې-
خىدىن سۇۋالغان سامان لاي سۇۋاقلىرى ئاللىبۇرۇن
قۇرۇپ ئاقىرىپ بولغانىكەن. ئۆيگە كىرىپ، تالاغا
چىقىپ، كۈن كەچ قىلالماي غېرىبسىنغان مومايىنى بىر
جۈپ ئاجىز، ئاقساق پۇتلىرى ئىختىيارسىز مۇشۇ زەيـ
كەشلىكتىكى قومۇشلۇققا ئېلىپ كەلگەنىدى...

مومای خىيالغا چۆكۈپ ئۇزاقتىن ئۇزاققا ئولتۇرـ
دى. كۆز ئالدىغا ياش ۋاقىتلىرىدىكى زېرەك، ياۋاش
بىر سۆيۈملۈك سىيما بىلەن قاراڭغۇلاشقان سۆگەتلىكتە
پىنھان ئۇچراشقان مەنزىرە تارتىلىپ مومايىنىڭ قەلبى
شۇرىدە ئېرىپ كەتكەندەك بولدى:

«— مېنى يېتىم كۆرمىسەڭ گېپىمنى ئويلىنىپ
باققىن جېنىم! خۇدايىم بۇيرۇسا سېنى بىر ئۆمۈر ئەزىز-
لەيمەن!...

— نەدىكى گەپلەرنى قىلىلا، ھەممىمىزگە ئاللاھ
باش پاناھ. ھېچكىم زىنھار يېتىم ئەمەستۇر... ئەمما...

— نېمە بولدى؟

ـــ مېنىڭ بىر پۇتۇم مۇشۇنداق ئاجىز، ئەيىبناق تۇرسام...

ـــ ئۇنداق دېمە ئەزىزىم، مېنىڭ نەزەرىمدە سەن ناھايىتى بېجىرىم، قاۋۇل، كېلىشكەن قىزسەن! سەن بەئەينى شاھ ئوردىسىدا چوڭ بولغان مەلىكىلەرنىڭ ئۆزى سەن!

ـــ هممەت قىلمۇاتىلا!...

ـــ ئەگەر سەن ماقۇل كەلسەڭلا ئاپتاپىيەرەسلەر ئېچىلغاندا تويىمىزنى قىلىمىز.»

موماي دامبا ئۇستىدە، چوغدەك قىزىتقان ئاپتاپتا ئولتۇرۇپ شۇلارنى ئويلىدى. ئاندىن ئوتۇندەك قاتتىق، بىراق مېھرلىك، يوغان بىر جۇپ قولنىڭ تىترەپ تۇرۇپ دولىسىغا ئېلىنغىنىنى ئويلىدى. ئاندىن تىترىگەن ئالقانلارنىڭ ئاستاغىنا مەڭزىنى سىيلىغىنىنى، ئىككى قۇلقىنىڭ يۇمشىقىدىن بېسىپ تۇرۇپ ئالدىغا تارتقىنىنى ئويلىدى. ئۇنىڭدىن باشقا كۆپ ـ كۆپ نەرسىلەرنى ئويلىدى. نېمىلەرنى ئويلىغىنىنى ئۆزىمۇ ھېس قىلالمىدى. بىراق، شېرىن بىر ھېس ـ تۇيغۇلار قوينىدا پۈتكۈل جىسمى شامدەك ئېرىپ خېمىرىدەك بوششپ كەپتەر باچكىسىدەك بۇقۇلداپ كەتتى.

كۈن تىكلىشپ هەممە ياق لاۋۇلداپ ئىسسىپ تۇرىدۇ. زەيكەشلىكتىكى ساپسېرىق سارغايغان زەي سۇدا ئۆزۈپ يۈرگەن يىلان بالىلىرى سۇنىڭ قىزىغان تەپتىگە چىدىيالماي باشلىرىنى سۇدىن چىقىرىپ ئاچماق تاللىرىنى لىكىلدىتىپ ئۆزۈپ يۈرۈشىدۇ. قاداق شور ئۇستىدە پىرىلداپ چېپىپ يۈرىدىغان پاتمىچۇق، كەسلەنچۇكلەرمۇ ئىسسىقتىن قېچىشىپ نەلەرگىدۇر يوشۇرۇنۇشقان. مەهەللە تەرەپمۇ جىمجىت. كىشىلەر تۇنۇردەك قىزىتقان كۈننىڭ تەپتىدىن قېچىپ سالقىن، قاراڭغۇ ئۆيلىرىگە يوشۇرۇنۇشقان. پەقەت موماينلا ئالۋۇندەك لاۋۇلداپ تۇرغان دامبا ئۇستىدە ئېڭىكىنى يۆلەپ يالغۇز ئولتۇرىدۇ.

قاياقتىندۇر تۆگە هارۋىسىغا ئېسىلغان گودۇك ئاۋازى ئاڭلاندى. يەنە تۇرۇپلا يوقاپ كەتتى. ئېھتىمال تۆزچىلار جاڭگالنىڭ ئىچكىرىسىدە ئورۇن ئالماشتۇرغان چېغى. ئادەمنىڭ مېڭىسىنى قاينىتقان مۇشۇ ئىسسىق تا جاڭگالدا تۇز قېزىپ يۈرگەنلەر نېمە دېگەن قەيسەر ئادەملەر؟!

ـــ مۇشۇنداق ئىسسىقتا جاڭگالدا نېمە ئىش قىلغان ئادەملەر ئۇ؟ ـــ دەپ سورايتتى مومای ئىلگىرى زەيكەش بويىغا قېتىق ئېلىپ كەلگەندە بوۋىيى بىلەن قومۇش سايىسىدا ئولتۇرۇپ هېلىقىدەك گودۇك ئاۋازىنى ئاڭلىغاندا هەيران بولۇپ.

ـــ ئۇلار تۇزچىلار، تۇزنى مۇشۇنداق ئىسسىقتا قازسا ئاندىن بەرىكەتلىك بولىدۇ. تۇز دېگەن ئاپتاپتا قۇرۇپ قاتىدۇ.

ـــ ئىسسىققا قانداق چىدىغاندۇ؟

ـــ كۆنۈپ كېتىدۇ، ئاپتاپ دېگەن ئادەمگە پايدا قىلىدۇ، ئۇستىگە جۇۋا كىيىپ بېلىنى باغلۇالسا ئاپتاپ ئۆتمەيدۇ.

موماينىڭ كۆز ئالدىغا يەنە بوۋىيى كەلدى. بوۋىيى جاڭگالغا ماڭسا ئورما ـ تومۇز ئىكەنلىكىگە قارىماي ئۇچسىغا كۇرەك جۇۋىنى، بېشىغا چەت ـ چۆرىسى قىر ـ قىلغان سەرپۇش تۇماقنى كىيۋالاتتى. ئۇنىڭ دېيىشىچە، ئادەم قاتتىق ئىسسىقتا قېلىن كىينىۋالسا شۇنچە سالقىن، راھەتلىك تۇرغۇدەك. شۇڭا، بوۋاي قومۇش ئورىغاندا پۈتىغا ئۆتۈك، ئۇچسىغا يوغان جۇۋىنى كىيىپ بەللىرىنى مەھكەم باغلۇۋېلىپ نەشتەردەك ئۇچلۇق قومۇش كۆتەكلىرىنى غىرس ـ غىرس دەسسەپ گىنىچە قومۇشلۇق ئىچىگە بىمالال كىرىپ كېتىۋېرەتتى.

موماينىڭ بىردىنلا كۆڭلى ئاينىشقا باشلىدى. ئىسسىقتىنمۇ، ئاچلىقتىنمۇ، ئەيتاۋۇر كۆڭلى ئاينىپ كۆزلىرى ئېلىشىپ كەتكەندى. ئۇ پۇرۇلداپ تەرلەپ كەتكەن چېكسىنى ياغلىقىنىڭ ئۇچىدا چىڭ بېسىپ سۈرتتى. كۆمۈشتەك ئاقارغان، تارالماي چىگىشلەشكەن چاچلىرى قورۇلۇپ پۈرلەشكەن چېكسىگە، پېشانىسىغا چاپلىشىپ قالدى. كۆڭلى تېخىمۇ يامان بولۇپ كۆز ئالدىغا قاراڭغۇلۇق تىقىلغاندەك بولدى.

موماي ئۆزىنىڭ بۇگۈن ئاغزىغا دانچىلىك بىر نەرسە سالمىغانلىقىنى خىرە ئەسلىدى. هە، بەلكىم تۇنۈگۈنمۇ يېمەگەن بولۇشى مۇمكىن. ياكى گېلىغا بىر نەرسە يېمەي، ئۆرە تۇرغىنىغا نەچچە كۈنلەر بولۇپ كەتكەن بولۇشىمۇ مۇمكىن، بۇنى ئۇ ئۆزىمۇ هېسابلاپ بېرەلمەيدۇ. قاچانلاردۇر بىر كۈنى غورا سېلىپ يوبدان ئەتكىنى، خۇمرىغا لىققىدە ئۇسۇپ ياغلىققا چىگىپ بېلەكىگە ئاسقان پېتى دىڭگوسلاپ يۈرۈپ مۇشۇ زەيكەشكە كەلگىنى، بوۋىيى قولىدىن تارتىپ، بېلىدىن يۆلەپ، قولتۇقىدىن كۆتۈرۈپ دېگەندەك دامبىغا ئېلىپ چىققىنى

نى، ئاندىن تىكلەنگەن قومۇشنىڭ سايىسىدا ئولتۇرۇپ بوۋىي بىلەن يوبدانىدىن تويغۇچە تەرلىنىپ ئىچكىنى ئېسىدە. ھەر قاچان ئۇ ئۆيدە يالغۇز بىر نەرسە يېيەلمەيدۇ. شۇڭا، نېمە تاپسا شۇنى خۇمرىغا ئېلىپ جاڭگال تامام چاپىدۇ. چاپىدۇ ئەمەس، ئۇچىدۇ! پەقەت زەيدىكەشنىڭ دامبىسىدىكى قومۇشنىڭ سايىسىدىلا ئاندىن ئۇنىڭ كۆڭلى تاماققا تارتىدۇ. بوۋىي بىلەن ئۇزاقتىن-ئۇزاق گۇدۇڭشۇپ مۇڭداشقىنىچە بىللە قورساق توقلايدۇ!

كۈن تىك چوققىدا ئوت چېچىپ تۇراتتى. ئولتۇرۇپ ۋېرىپ پۇتلىرى ئۈيۈشقان موماي ئولتۇرغان جايىدىن مىدىرلاپ قويىدى. شۇ زامات مومانىڭ بېشى ئېغىرلىشىپ لوقۇلداپ ئاغرىشقا باشلىدى. مېڭىسىدىن كىرگەن قىزىق تاپىنىدىن چىققاندەك بولۇپ پۇتۇن ئەزايى-بەدىنى قىزىشقا، بوششىشقا باشلىدى. بەدەنلىرى بوشاڭانسىرى موماي يېنى يەر تارتقاندەك بولۇپ بىر خىل راھەتلىك تۇيغۇدا ئېزىلىپ، جەينىكى بىلەن يەر تايىنىپ ياماپاشلاندى. مۇنداق راھەتلىنىپ بوشاشقان چاغلىرى ئۇنىڭ ئېسىدىن مەڭگۈ چىقمايدۇ. سېكىلەك ۋاقتىدا سۆيۈملۈك كىشىسى قاراڭغۇلاشقان سۆگەتنىڭ دالدىسىدا تۇنجى قېتىم توي تەلىپى قويغاندا ئۇ مۇشۇنداق راھەتلىك سېزىم قۇچىقىدا بوشاشقان. ئاندىن سۆيۈملۈك ئادەمنىڭ ئارزۇسى بويىچە ئاپتاپپەرەس ئېچىلغاندا تويى بولدى. نىكاھ ئوقۇلۇاتقاندا، ياشانغان ئىمامنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازدا قىرائەت قىلغان نىكاھ خۇتبىسىنى ئاڭلىغاندا ئىچ-ئىچىدىن قىستاپ كەلگەن بىر يىغا بىلەن پۇتۇن بەدىنى بوشاشقان. توي كېچىسى سۆيۈملۈك ئادەمنىڭ قۇچىقىدا ئۇلۇغ سۆيگۈ-مۇھەببەتنىڭ كۈچىدىن ئەللەيلەنگەندە يەنە شۇنداق بوششىپ كەتكەن. كېيىنكى ئۆمرىدە ئۇ قىزىق يوبدان، ئۇگرە، يۇرەككە تەگكۈدەك مۇزدەك قېتىقنى كۆتۈرۈپ دېڭگوسلاپ مېڭىپ زەيكەش بويىغا كەلگەندە تېنىدىن ئۆزى ئامراق تەر ھىدى كېلىپ تۇرغان بوۋىينىڭ كۈچىدىن قالمىغان بىر جۈپ بىلەكلىرى بىلەن قولتۇقلاپ، يېتىلەپ، يۆلەپ دېگەندەك دامبىغا ئېلىپ چىقىشلىرى، مېھرىبانلىق بىلەن يېقىن ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىشلىرى، بەزىدە ياش چاغلىرىدىكىدەك شېتىلە چاقچاقلارنى قىلىپ قويۇشلىرى، تۇماقنى كۆزىگە چۆكۈرۈپ ياماپاشلىنىپ بېشىنى مومىينىڭ تىزىغا قويۇپ كىچىك بالىدەك پۇشۇلداپ تىنىپ ئۇخلاشلىرى ئۇنى ئاشۇنداق راھەتلىك بوشاشتۇراتتى.

ھەئە، موماي بارغانسېرى بوششىپ كېتىۋاتاتتى. كۆڭلىنىڭ بىر يەرلىرى يامان بولۇپ، قەيەرلىرىدىن قىلغۇسى كەلگەندەك بولۇپ كۆزلىرى ئېلىشىپ كېتىۋاتاتتى. تۇرۇپلا ئۇنىڭ ئېسىگە ياشلىقىدا توي قىلىپ نەچچە ئاي ئۆتكەندە مۇشۇنداق كۆڭلى يامان بولۇپ راھەتلىك بوشاشقىنى كەلدى.

«— مېنىڭ پەرىشتەم ئۆزىگە ئوخشاش چىرايلىق مەلىكىدىن بىرنى تۇغدىغان بولدى! — دېگەنىدى ئېرى ئۇنىڭ تۇرۇپ-تۇرۇپلا قەيەرلىرىنى كۆرۈپ خۇشاللىقىدا ئۇنى چىڭىدە قۇچاقلاپ، سۆزۈككىنە مەڭزىدىن ھېدلاپ تۇرۇپ، — ئاپتاپپەرەس ئېچىلغاندا توي قىلدۇق، خۇدايىم بۇيرۇسا ئاپتاپپەرەس ئېچىلغاندا بالىمىز بولىدۇ!...»

ئېرىنىڭ نەپەس ئالغىلى قويماي مەھكەم قۇچاقلاشلىرى، تىنماي ھېدلاشلىرى، قانماي سۆيۈشلىرى ئۇنى شۇنچىلىك بوشاشتۇرغان ئىدىكى...

مومای خىيالدىن ئويغاندى، مەھەللە تەرەپتىن سۇس ئاڭلانغان ئەزان ئاۋازى ئۇنى سەگەكلەشتۈرگەن ئىدى. مومای چوققىسىدىلا ئېسىلىپ يەر-جاھانغا ئوت پۈركۈۋاتقان قۇياشنىڭ سەل سىڭايان بولغىنىدىن پېشىن ۋاقتى بولغىنىنى بىلدى. ئەمدى قايتىپ بېرىپ تاھارەت ئېلىپ پېشىن ئۆتىشى كېرەك. ئۇنىڭ يەنە بىر راھەتلىك بوششىدىغان ۋاقتى دەل شۇ! شۇ چاغدا ئۇ پۇتلىرىنى جۈپلەپ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، ئالقانلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئۆزىنى تاشلاپ كەتكەن سۆيۈملۈك ئادەمنىڭ ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن ئەڭ ئىزگۈ تىلەكلىرىنى تىلەپ ئۇزاقتىن-ئۇزاق ياش تۆكىدۇ. پۈتكۈل بەدىنى بوششىپ، ۋۇجۇدى شام بولۇپ ئېرىيدۇ. ھەممىنى ئۇنتۇپ سۆيۈملۈك ئادەمى بىلەن مەڭگۈ بىللە بولىدىغان بىر كۈننى ئويلايدۇ. ئويلىغانسېرى تېخىمۇ ئېزىلىپ، تېخىمۇ بوششىپ، تېخىمۇ راھەتلىنىدۇ...

مومای ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشەلدى. ئەمدى بۇ يەردە يەنە ئولتۇرۇۋەرمەسلىك كېرەك. يەنە بىرەر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتسە پادىچىلار مالىلىرىنى سۇغارغىلى زەيكەش بويىغا كېلىدۇ. ئۇلار مومانىنى بۇ ھالدا كۆرسە بولمايدۇ. ھەئە، سۆيۈملۈك بوۋىيى ئۆلۈپ كېتىپ، مومانىڭ ئېلىشىپ قالغان ئادەمدەك جاڭگالدا

تېنەپ يۇرگىنىنى كۆرسە رەھىمەتلىك بوۋاينىڭ روھى قورۇنۇپ قالىدۇ! شۇڭا دەرھال ئۆيگە قايتىش كېرەك. تاھارەتنى كامىل ئېلىپ سىمابتەك ئېرىپ تۇرغان پاك قەلبى بىلەن ياراتقۇچىغا سېغىنىپ، ئۆمۈرلۈك ھەمراھى ــ مەرھۇم بوۋىيغا سەككىز جەننەتتىن ئورۇن تىلىشى، ئۆزىنىڭمۇ قېرىلىقتا كۆپ خارلىق تارتمايى تېزرەك ئا-مانەتنى بېرىپ مەرھۇمنىڭ ئارقىسىدىن كېتىۋېلىشنى ت-لمىشى كېرەك!...

مومايى قومۇشلۇققا تويماي قارىدى. ئۇنىڭ قو-مۇشلۇقتىن كېتىشكە كۆڭلى قىيالمايتتى. قومۇشلۇقنى تاشلاپ كېتىش خۇددى قومۇش ئورۇۋاتقان بوۋىينى يالغۇز تاشلاپ كەتكەنگە باراۋەر ئىدى.

مومايى قومۇشلۇق ئارىسىدىن بوۋىيى ئورغاق تۇتقان پېتى چىقىپ كېلىدىغاندەك ئۈمىد، تاما بىلەن قا-رىدى. قاراۋېتىپ غېرىبسىنغان كۆڭلى ئېزىلىشكە باشلا-دى. قومۇشلۇقتىن كەتسىلا بوۋىينى تاپالمايدىغاندەك ئىچى سىيرىلىپ كەتتى. تىترەپ تۇرغان بارماقلىرى بىلەن مەڭزىدىكى تارام-تارام تىرىكلىشكە باشل

مەن ئايال،
ئەنگلىيەلىك ئايالدەك،
گېرمانىيەلىك ئايالدەك،
ياپونىيەلىك ئايالدەك.
بەدەن تۇزۇلۇشۇم پەرقلەنمەيدۇ،
ئامېرىكىلىق ئايالدىن،
زۇلمەتتۇكىنىڭ خانىشىدىن...
سەنەمدىن، ئامانىنسادىن، لەيلىدىن...
مەن ئايال،
زىلۋا ئۆسكەن سەرۋىدەك.
مەلىكىدەك، پەرىدەك.
مەن ئايال،
رومانتىك فرانسىيەلىك ئايالدەك،
لېكىن تېنىمدىن تارالماس،
فرانسىيە ئەتىرىنىڭ خۇشبۇي پۇرىغى،
بەلكىم چېچىمغا سىڭىپ كەتكەندۇ،
مەن ئەتكەن پولۇنىڭ مەززىلىك ھىدى...
بەلكىم چاچلىرىم ئۇنىڭدەك تال - تال ئەمەس،
لېكىن ئوخشىتىپ ئېتىمەن چاچتەك لەيلىمەننى.

ئۇنىڭغا سىڭدۈرىمەن
چېچىمدىنمۇ ئۇزۇن مۇھەببەتنى
ۋە ياكى ھەسرەتنى...
ئۆزگىلەر قەھۋەنى ئېسىل دەيدىكەن،
قەھۋەنى ئۆزىچە ھايات دەيدىكەن.
لېكىن مەن قەھۋە ئەمەس،
مەن ئۆزۈم كۈندە ئېتىدىغان،
تۇز-تەمى تېتىغان قايماق چاي،
خەقلەر ھەر كۈنى ئىچىدىغان،
لېكىن گېپىنى قىلىشمايدىغان...
نەرقىنمۇ سورىمايدىغان...
مەن بولكا ئەمەس،
تېشى كۆركەم ئىچى كاۋاك،
مەن قۇياش نان،
ھەر كۈنى يېسىمۇ زېرىكمەيدىغان،
باھاسى ئاسانلىقچە ئۆرلىمەيدىغان.
بىرەر ئابرۇي ئورۇننى كۆزلىمەيدىغان.
مەن ئۇنچىلا ھەۋەس قىلمايمەن...
كىنولاردىكى ۋە ھېيت-بايرامىلاردىكى،

ئەرلىرى گۈل بېرىپ تۇرىدىغان ئايالىلارغا،
چۈنكى مېنىڭ قولۇم گۈل،
ئۆيۈم گۈل، هويلام گۈل،
قازان-قومۇش چويلام گۈل
گۈلۈمنى بېرىپ تۇرىمەن گاهدا،
گۈل ئۈنمىگەن باهارلارغا...
چۆل - دەشتلەرگە - سايلارغا.
مەن هەۋەس قىلمايمەن،
ئېرىدىن ماڭاش ئالىدىغان،
ياپونىيەلىك ئايالغا،
چۈنكى مەن ئۆزۈم هەقنى هالال تاپىمەن،
گېزى كەلگەندە بىر ئۆينىمۇ باقمەن،
هالال ياشاپ پاك ياشاپ،
ئىگىسىنىڭ ئالدىغا مەغرۇر بارىمەن...
مەن هەسەت قىلمايمەن،
تاماق ئەتمىسمۇ بولىدىغان، كىتاب يازىدىغان
گوللاندىيەلىك ئايالغا،
مەن كىتابنى يۈرىكىمدە يازىمەن،
كىتاب يازىدىغان قولۇم خېمىردا،
ئارزۇلىرىم، ئارمانلىرىم يالقۇنجايدۇ،
يۈرەكنىڭ چوڭقۇر قېتىدا...
مەن چوڭ بىلمەيمەن نازىنلارنى،
چۈنكى مېنىڭ قەلبىم ئۇلاردىن ئوتلۇق،
ئىلهاملىرىم دېڭىزدىن دولقۇنلۇق،
مىسرالىرىم هارارەتلىك يالقۇنلۇق.
پەقەت باسالمىغاندا،
ئېرىمدىن يوشۇرۇنچە يېزىۋالمەن،
ئېرىم كىرسە ئاستا تىقىۋالمەن،
ياكى قازان بېشىغا ئۆتۈۋالمەن،
ئوقۇپ بېرىمەن ئايغا، يۇلتۇزلارغا،
قۇشلارغا، قومۇشلارغا،
ئۇلار شۇنداق هۇزۇرلىنىدۇ،
ئېرىم پۇتبول مۇسابىقىسىدىن هۇزۇرلانغانىدەك...
مەن ئۇيغۇر ئايال،
مەن خوتەنلىك ئايال،
ئېرىم بىلەن ئېتىزدا كەچكىچە ئىشلەپ هارمايدىغان،
بولمىسام ئۆيدە بىرەر ۋاق قازان قاينىمايدىغان.
مەن غۇلجىلىق ئايال،
ئېرىمنىڭ ياقىسىدىكى چاڭنى سۈمۈرۈۋالىدىغان.
ئۇ ئەمگەك قىلمىسمۇ،
ئەتىگىنى ئۇزىتىپ كەچتە چىرايلىق كۈتۈۋالىدىغان.
مەن ئاتۇشلۇق ئايال،
هەر ئېغىر يۈكلەرنى،
ئېرىمغا بەرمەي كۆتۈرۈۋالىدىغان.
مەن ئۇيغۇر ئايال،
ئېرىم كۈنلەپ قالغان سايەمگىمۇ،
ئىككىنچى قارىمايدىغان،
ماڭا باقماي كۈنگە باقتى دەپ دوق قىلسا،
گۈللىرىمۇ ئىككىنچى ئاينىمايدىغان.
مەن ئۇيغۇر ئايال،
ئەڭ قىممەتلىك غۇرۇرۇمنى،
بېغىشلىغان بالىلىرىمغا.
يۈرىكىمنىڭ پارىلىرىغا.
كۆكسى قارنىم تەكلىماكاندەك،
يۈتۈۋېتىمەن تاغدەك غەملەرنى،
مەن ئۇيغۇر ئايال،
كۆتۈرۈشچان كۆيۈمچان،
سەۋرچان، رەهىمدىل،
شاپائەتچان، قانائەتچان.
مەن ئۇيغۇر ئايال،
بىر ئەرنى قىرىق يىل سۆيىدىغان،
بىر ئوتتا قىرىق يىل كۆيىدىغان،
هەممىگە ئۇنتىنسىز كۆنىدىغان.
مەن ئۇيغۇر ئايال،
تۆمۈر ئايال ئەمەس،
مەنمۇ چارچايمەن،
ئۇپرايمەن،
مۇزلايمەن.
قىش ئۇزىراپ كەتسە،
باهارغا تەلمۇرىمەن،
ئىللىق مارت شامىلىغا،
تەلپۈنىمەن يەنە تەلپۈنىمەن...

ئاپتور: شىنجاڭ ماتارىپ ئىنستىتۇتىنىڭ دوتسېنتى، تىلشۇناسلىق پەنلىرى دوكتورى

ئەدەبىياتىمىز «قاسىرىقى»

ھەر ئىشنىڭ ئوتتۇرا ھالى ياخشىدۇر.

— «ھەددىس شەرىف» تىن

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1997 - يىللىق 1 - سانىدا تۇرسۇنبەگ ئىبراھىم تايماسنىڭ «پەيغەمبەر ۋە شائىر» دېگەن ماۋزۇدىكى بىر پارچە ماقالىسىنى ئوقۇپ قاتتىق ھاياجانلىنىپ كەتكىنىم، مۇھىم دەپ قارىغان نۇرغۇن سۆز - جۈملىلەرنى كۆچۈرۈۋېلىپ يادلاپ يۈرگىنىم ئېسىمدە. شۇ دەۋرلەرنى شۇنداق قىزغىنلىق قاپلىۋالغانمۇ ياكى مەندەك ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسى ئۈچۈن شۇ مەزگىللەردىكى ئىدىيەۋى - پىكىرلەر، شېئىر ھەققىدىكى قاراشلار، بۇ خىل سېلىشتۇرمىلار ۋە باھالار قالتىس تۇيۇلۇپ كەتتىمۇ، ئۇ كۈنى بۇ ماقالىنى بىر قانچە قېتىم ئوقۇپ چىققىنىم، خاتىرە قالدۇرۇپ پىكىر قىلىپ كەتكىنىم، ھەمدە شۇ كۈنى كەچتە مەن تونۇيدىغان بىر شائىرنى تېپىپ ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىپ، ئۆزۈمنى ھەممىنى بىلدىغان دانىشمەندەك ھېس قىلىپ كەتكىنىم ئېنىق يادىمدا. ئەتىسىدىن باشلاپ مەھەللىمىزدىكى شېئىر يازمايدىغان، شېئىر ئوقۇمايدىغان ئادەملەر كۆزۈمگە شۇنداق سەت كۆرۈنۈپ كەتكەنىدى. ئۇلارنىڭ نامراتلىق ۋە باشقا بارلىق ئاۋارىچىلىك، دېشۋارچىلىقلىرىنى ئۇلارغا ھەق، كىم ئۇلارنى شېئىر ئوقۇمسۇن، روھنى پاكلىمسۇن، ئەقىل - ئىدراك بىلەن ياشىماي مەنسىز گەپلەرنى قىلىپ يۈرسۇن، «دۇنيا، مەنە، ھەقىقەت، ئەخلاق ۋە بەخت» ھەققىدە سۆزلەشمەي، تاماق يېدىكمۇ، نەگە ماڭدىك... دېگەندەك پاختەك تۇكى مەسىلىلەرنى ئويلىسۇن، دۇنيانىڭ چوڭ مەسىللىرىنى ئويلىماي كىچىك ئىشلار بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزسۇن دەپتىكەن، دەپ قارىغانىدىم. ئاشۇ مەزگىللەردە كۆپرەك كىتاب ئوقۇغۇنۇم تۇپەيلىدىنمىكىن، ئۆزۈمنى دائىم باشقىلارغا ئوخشىمايدىغاندەك، ئاجايىپ تۇرمۇش كەچۈرۈشۈم كېرەكتەك، ئۆزگىچە گەپلەرنى قىلىشىم زۆرۈردەك، ئاددىيلىق بىر خىل مەنسىز ۋە نومۇسلۇق تەك ھېس قىلاتتىم. مۇرەككەپ ۋە غەلىتە پىكىرلەرنى، پاساھەتلىك تىل ئىبارىلەرنى قوغلىشاتتىم، تۇرمۇشتىن ھەددىدىن ئارتۇق مۇكەممەللىك ۋە مەسئۇلىيەت تەلەپ قىلاتتىم. تېخى رەسمىنى ئەك مۇرەككەپ سەنئەت دەپ قاراپ، ۋۇجۇدۇمدا ئازراقمۇ رەسىم گېنى بولمىسىمۇ، رەسىم توپلاملىرىدىكى ماي بوياق رەسىملەرگە بىر خىل ئالاھىدە قىزغىنلىق بىلەن تىكىلىپ قاراپ كېتەتتىم. تېخى بىر قانچە رەسسام دوستۇمۇ تۇتقاندىم. كىتاب - ژۇرناللاردىكى پەيلاسوپلارنىڭ گەپلىرىنى

ئاسپىرانتلار ئاۋازى

ئۇچرىتىپ قالسام، چۈشىنەلمەي قېلىشتىن ئەنسىرەپ يۈرىكىم سىلىپ كېتەتتى. بالدۇرراق «ئارىف» (پەلسەسام ئۇيغانغۇچى، ئۆز پىكرى ۋە خاس دۇنيا قارىشى شەكىللىنىش ھالىتى)لىق مۇقامغا يېتىش ئۇچۇن تەززا بولاتتىم. بىر قېتىم داڭلىق بىر پەيلاسوپنىڭ «نەرسىلەر قانچە مۇھىم بولسا، شۇنچە ئاۋارىچىلىك ۋە ۋەھىمىلىك بولىدۇ» دېگەن گېپىنى تېگى - تەكتىدىن چۈشىنەلمەي، بېشىم قېتىپ، بىر قانچە كۈن دادام، ئانامغىمۇ ھومىيىپ يۈرگەنلىكىم ھازىرمۇ يادىمدا. ئەدەبەي كىتابلارنى ئوقۇمايدىغانلار ماڭا شۇنداق نادان، دۆت ۋە كالۋا، ھاياتنى قىلچىلىك چۈشەنمەيدىغاندەك بىلىنەتتى. مەنچە بولغاندا، ئۇلارنىڭ ھاياتى ۋە ئۆلۈمەمۇ مەنسىز ۋە ئەھمىيەتسىز ئىدى. بەزىدە ھەتتاكى ئۆيدە دائىم دۇنيا تارىخىدىن سۆزلەپ ئولتۇرىدىغان دادام، ھەر قانداق مۇزىكىنى قولىغا ئالسىلا بىر ئامال قىلىپ پەدىسگە كەلتۈرەلەيدىغان مۇزىكانت ئانامغۇ ماڭا ئەدەبىيات ۋە شېئىر بىلەن مۇناسىۋىتى بولمىغاچقا نادان، بۇ دۇنيانى چۈشەنمەيدىغاندەك تۇيۇلاتتى. بارلىق ئىشتىن ھاياجانلىناتتىم، ۋەسۋەسىگە چۆكەتتىم. كوچىلاردا ياكى مەھەللىدە بىر، ئىككى تىلەمچى ساھىلىنى ئۇچراتسام، ئازاب - ئوقۇبەت تارتقان بىرەر نامرات جاپاكەشنى كۆرسەم ياكى نېرۋىسىدىن ئادىشىپ قالغان بىرەر روھىي كېسەلنى كۆرۈپ قالسام، نېمە ئۈچۇن؟ ھايات زادى نېمە ئۇچۇن مۇشۇنداق بولىدۇ؟ دۇنيا نېمىدېگەن رەھىمسىز دەپ كۆڭلۇم يېرىم بولۇپ كاللامغا كىرىۋېلىپ بىر قانچە كۈن كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمەيتتى. ئۇلارنى كۆرۈپمۇ، ئۇلارغا ياردەم قىلماي، يەنىلا باشقا بىر ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولغان كىشىلەردىن شۇنداق نەپرەتلىنەتتىم، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى ئەدەبىيات ئەندىزىسىگە سېلىپ ئويلاپ چىقاتتىم. كىتاب ماتېرىياللاردىكى ساراڭلار بىلەن پەيلاسوپلارنى باغلاپ ئىزاھلايدىغان ئۇقۇم - ئاتالغۇلار ۋە سېلىشتۇرمىلار سەۋەبىدىن، ئۆز - ئۆزىنى تاللاش ئىمكانىيىتى بولمىغان ساراڭلارغا مۇ باشقىچە خىيالىم بار ئىدى. ئۇلارنى ئۆزۈمچە روھىي ئاناليز قىلىپ، ئۆزۈم ئانچە - مۇنچە بىلىدىغان پىسخىكىلىق قائىدىلەرگە سېلىپ تەھلىل قىلىپ كېتەتتىم.

ئەخلاق ئۇقۇملىرى ماڭا ئاتا - ئانامدىنمۇ بۇيۇك بىلىنەتتى. مۇھەببەتلىشۋاتقانلارنى كۆرسەم، كوچا - كويلاردا بەكرەك ئۇچلىپ - يېيىلىپ ماڭغان قىز - ئايال-لارنى، سېغىز چايناپ ماڭغان چوك ئايالىلارنى ئۇچراتسام ئۇلارنىڭ ئورنىدا مەن نومۇس قىلىپ كېتەتتىم. يولدا ھاراق ئىچىپ دەلدەڭشىپ يۈرگەن ئەرلەرنى كۆرسەم چېچىم تىك تۇرۇپ، بىر قانچە كۈنگىچە كۆڭلۈم يېرىم بولاتتى. ھەمشە مەن ئوقۇغان كىتابلار-دىكى ئاشۇ ئالىيجاناب، ئاق كۆڭۈل، مېھرىبان ۋە مەسئۇلىيەتچان كىشىلەرنى، شۇ كىتابلاردىكى شەرھايالىق قىزلارنى، باتۇر ئەركەكلەرنى، ئەزىمەت قەھ-رىمانلارنى رېئال تۇرمۇشتا، مەھەللىدە، كوچا - كويلاردا ئۇچراتالماي قىينىلىپ قاتتىق ئازابلىناتتىم. بەك ئازابلىنىپ كەتكەن چاغلىرىمدا، بەزى كىتاب ماتېرىياللاردا ئاندا - ساندا «مەن بىر نەرسىنى ئىزدەۋاتە-مەن، بىز بىر نەرسىنى ئىزدىشىمىز كېرەك، ئىنسان ھا-ياتىدا مەلۇم نەرسىنى ئىزدەيدۇ» دېگەندەك مەزمۇندە-كى جۈملىلەرنى تۇيۇقسىز ئۇچرىتىپ قالسام، باشقىلار-مۇ مەن ئىزدىگەن نەرسىنى ئىزدەۋېتىپتۇ، بىز ئوخشاش-كەنمىز دەپ ئۆزۈمگە تەسەللى بېرىپ، يەنە كىتاب دۇنياسىغا تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ كىرىپ كېتەتتىم.

ئەدەبىياتنىڭ رولى ۋە ئەھمىيىتى ھەققىدىكى گەپلەر، كىتاب ئوقۇشنىڭ ئۇلۇغلۇقى، خاسىيىتى، ئەدەب ۋە پەيلاسوپلارنىڭ مەنسى ۋە ئەھمىيىتى توغ-رىسىدىكى ئىبارىلەر ماڭا ھاياتلىق كۈچىدەك سىرلىق ۋە موقەددەس بىلىنىپ، روھىمغا تېخىمۇ كۈچ بەخش ئېتەتتى. «يازغۇچى دەۋرىنىڭ ۋىجدانى»، «ئەدەبىيات دۇنيانى ئۆزگەرتەلەيدۇ» دېگەندەك پاساھەتلىك ئىبا-رىلەر ماڭا ئاجايىپ كۈچ بېغىشلايتتى. بۇنداق پىكىر-لەرنىڭ باشقا شەكىلدىكى ۋاريانتلىرىنى ئۇچراتقان چې-غىمدا، ئېگىزرەك يەرلەرگە چىقىپ، پۈتۈن ئەتراپقا بىر خىل ئىچ ئاغرىتىش تۇيغۇسى بىلەن قاراپ چىقاتتىم. بۇنداق گەپلەرنى مەندىن باشقا ئادەملەر چۈشەنمەيدە-غاندەك، چۈشەنسىمۇ مەندەك چوڭقۇر ھېس قىلالمايدى-غاندەك ۋە ئۇنداق كۆپ ئادەملەرگە بۇنداق ياشاش پۇرستى كەلمەيدىغاندەك تۇيۇلاتتى. ئىچىمدە ماڭا مۇ-شۇنداق بىر خىل ئويغىنىشنى، ئەقلىي سەزگۈرلۈكنى ۋە تەپەككۇرنى ئەدەبىيات بەردى، ئەدەبىيات ئارقىلىق مەن نادانلىقتىن ۋە ئادەتتىكى ئادەم بولۇشتىن قۇتۇ-لۇپ چىقتىم دەپ قاراپ، ئۆز - ئۆزۈمچە سۆيۈنۈپ كې-تەتتىم. گەرچە بۇ خىل تۇيغۇنى خاتا دېگىلى بولمىسە-

مۇ، لېكىن بۇ خىل تۈيغۇ ۋە پىكرىگە رېئاللىقتىن ۋە باشقىلاردىن ياتلىشىش ۋە باشقا ئادەملەرنى پوزىتسىيە جەھەتتە يەكلەش، ھاياتنىڭ مۇرەككەپلىكىنى ھەرقايسى نۇقتىدىن باھالاش كۇچىنىڭ كەملەپ كېتىشىنىڭ يوشۇرۇنغانلىقىنى بىلەلمىگەنىدىم. راست گەپ قىلغاندا، بۇنداق قاراشلار سىزنى ھاياتنىڭ ئەسلي رەڭگىدىن ۋە ھالىتىدىن سەل يىراقلاشتۇرۇپتىدىگەن. كېيىن كىتاب - ماتېرىياللاردىكى ۋە گېزىت-ژۇرناللاردا سەركە زىيالىيلارنىڭ مەن پىكىر ئوبيېكتى قىلىۋالغان كىشىلەرنى بىيولوگىيەلىك جانلىق سۈپىتىدە تەسۋىر-لەپ، مىسال ئېلىشلىرى، ئۇلارنى سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق ھاياتلىققا مەنە بېرىشكە ئۇرۇنۇشلىرى، تۇرمۇشتىكى ۋە ھاياتلىقتىكى ئەقەللي كەمتۈكلۈك ۋە كەمچىلىكلەرنىمۇ، ئەدەبىيات - سەنئەت پىكرى ۋە مەدەنىيەت مۇلاھىزىسى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ بايان قىلىشى مېنى تېخىمۇ رادىكاللاشتۇرۇۋەتتى. مەن ئۆزۈمنىڭ ئاجايىپ ئادەم ئىكەنلىكىمنى ئېتىراپ قىلمىسام دۇنيا مېنى مەسخىرە قىلىدىغاندەك، دۇنيادىكى بىر قۇتقازغۇچى زات يوقاپ كېتىپ، بىر مەنسىزلىك مەيدانغا كېلىدىغاندەك ھېس قىلىدىغان بولۇپ قالدىم. ئائىلىۋى ئۆسۈپ يېتىلمىش مۇھىتىم، كۆچلۈك دىداكتىكا ئاتموسفېراسى ۋە ئەدەبىياتنىڭ سايىسىنىڭ بىرلىشىپ مېنى قاتتىق قىلىشى مېنىڭ روھي دۇنيارىمدىكى ھاياتلىق قەلئەسىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەپ، مېنى كىشىلەر توپىدىن ئايرىپ، بىر روھي ئالغا ئەكىرىپ قويدى. قۇتقۇزۇش ۋە قىزغىنلىق مېنىڭ قۇياشىم ئىدى. مەن ئەدەبىياتنىڭ سايىسىدە ئولتۇرۇپ، خىيالىمدا رېئال تۇرمۇشتىكى ئاشۇ مەسئۇلىيەتسىز، نادان، ھاياتنى ۋە مىللەتنى سۆيىمەيدىغان، مۇكەممەللىككە ۋەكىللىك قىلالمايدىغان، ماڭا نىسبەتەن بۇ دۇنياغا نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى بىلمەيدىغاندەك تۇيۇلىدىغان كىشىلەرنى باھالىدىم، سوتقا تارتتىم، تەنقىدلىدىم، ئەيىبلەپ چىقتىم. كەڭرەك مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇلارغا خىيالي ھۆكۈمرانلىق قىلدىم. ئەدەبىيات مېنى ئۆز سايىسىگە ئالدى. باشقىلارغا ئۇقتۇرماي ماڭا ئاجايىپ زور بىر مەسئۇلىيەتنى تاڭدى. ماڭا بىر ئىستىقامەت سۇپىسى ھازىرلاپ بەردى.

بۇنداق غايىۋى قىزغىنلىقلارنىڭ، «ئازغىنلىق كېسىلى»نىڭ، قەلبىمدىكى سەنئەت ئېمپېراتورلۇقىنىڭ قاچان يوقاپ، رېئاللىقنى كەتكەنلىكىنى كونكرېت ھالدا مۇنداق سەۋەبتىن ۋە مۇنداق ۋاقىتتا بولغان، دەپ كېسىپ ئېيتىپ بېرەلمەيمەن. لېكىن ئۇزاق ئۆتمەيلا، يېشىم 20گە بارماي تۇرۇپلا، ماڭا رېئال تۇرمۇش قويۇنغا قايتىپ كېلىش پۇرستى تېز كەلدى، بۇنداق تېز قايتىپ كېلىش بەلكىم مېنىڭ بەكلا رادىكاللىشىپ كەتكەنلىكىمدىن، ئۆزۈمنى بەكلا قامال قىلىۋالغىنىمدىن بولسا كېرەك. (مېنىڭچە، نۇرغۇن ئەدىبلەر، ئەدەبىيات ئاشنىلىرى تېخى قايتىپ كەلمىدى) نەتىجىدە باشقا بىر شەكىلده ياشاپ قالدىم. كىتاب ئوقۇمايدىغان بىكار تەلەپلەر بىلەن ئاپتاپ سۇندۇم، شېئىر ئوقۇمايدىغانلار بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ تاماق يېدىم، ئاق كۆڭۈل ۋە سەمىمي دەپ قارالغان كىشىلەر بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ غەيۋەت - شىكايەت قىلدىم، ناكەسلەر ۋە ھېيلىگەرلەر بىلەن رەسمىگە چۈشتۈم. مەن بۇرۇن نەپرەتلىنىدىغانلارنىڭ، مېنىڭ تۇرمۇش ئۆلچىمىمگە چۈشمەيدىغانلارنىڭ كۆندىلىك خاتىرىلىرىنى ۋاراقلاپ باقتىم. نەتىجىدە، ۋاپا ۋە ساداقەت قوينىدىكىلەرنىڭ كۆزىدىكى شەھۋەت ئۇچقۇنلىرىنى، شەرمى - ھاياسىزلارنىڭ قەلبىدىكى گۇناھ ۋە ئازاب تۈيغۇلىرىنى، قەھرىمانلارنىڭ پۇرسەت ۋە ئامەتلىرىنى، ناكەس قورقۇنچاقلارنىڭ ئامالسىزلىقلىرىنى ۋە باشقىلار ئۇقمىغان باتۇرلۇقلىرىنى، نازىنىن - پەرىلەرنىڭ شاللاقلىقىنى، ئاتالمىش كاتتىلارنىڭ تۇتۇرۇقسىزلىقىنى غەل - پال ھېس قىلدىم. بەزى ساخاۋەتچىلەرنىڭ ھىممەتلىك تامىقىغا، غېرىب - غۇرۇالارنىڭ مەنسىزلىكىگە ۋە تۇتۇرۇقسىزلىقىغا، بەزى ساخاۋەتچى ۋە شاپائەتچىلەرنىڭ ئالكۆڭۈللىكىگە شاھىت بولۇپ قالدىم. ياخشىلىق ھەققىدە گەپ ساتقىنىغانلارنىڭ يوشۇرۇن ئېڭىدىكى مەنىنى، سۆكۈت ئىچىدىكى ئاددىي كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشتىكى كۆرۈنمەس باتۇرلۇقىنى، غەلبە قىلغۇچىلارنىڭ جىسمىدىكى بوشلۇقىنى كۆردۈم. ھاياتتا ياخشىلىق ۋە يامانلىق، شەھۋەت ۋە مۇھەببەت، رەزىللىك ۋە گۈزەللىكىنىڭ، ھەق ۋە ناھەقنىڭ شۇنداق زىچ گىرەلىشىپ كەتكىنىنى، بۇنداق ئۇقۇملارنىڭ چەك - چېگرالىرىنىڭ بىز ئىنسانلارغا بېرىلمىگەنلىكىنى، پەقەت ئەقەللىيلىك ئاساسىدىكى ھاياتلىق مەجبۇرىيىتىنىڭ بىزگە تەقسىم قىلىنغانلىقىنى، بىزنىڭ قانچىلىك ئادەم، قانداق پىكىر ۋە تۇرمۇش ئۇسۇلىدىكى مەخلۇق بولۇشىمىزدىن قەتئىينەزەر، ھاياتلىقنىڭ ھەممىزنى ئاجايىپ بىر روھي قېلىپ-

قا مخلۇەتكەنلىكىنى، ھەممەيلەننىڭ شۇنچىلىك دەرد-
جىدە ئوخشايدىغانلىقىمىزنى، بىر پەيلاسوپنىڭ ئاددىي
بىر ئادەمنىڭ تۇرمۇشىدىن يەكۈن چىقىرىش ئەركىنلە-
كى بولغان بىلەن، ئۇنىڭ ھاياتىنى باھالاپ ياخشى
يامان، مەنسىز ۋە مەنىلىك دەپ ئايرىش ھوقۇقىنىڭ
يوقلۇقىنى چوڭقۇر چۈشەندىم. بىزدىكى ئەدەبىياتنىڭ
گەرچە رېئال تۇرمۇشنى ئىپادىلەش دېگەننى بىكار
تۇرماي جار سالسىمۇ، لېكىن بارلىق كىشىلەرنى
ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن ھالقىپ كەتكەن مۇكەممەللىك
ۋە ئالىيجانابلىق ئىستىكىگە باشلاپ، بىر توپ نەسىھەت-
چىلەر تۇپى شەكىللەندۈرۈپ، كىشىلەرنىڭ پىكرى
بىلەن رېئاللىقى جىپسلاشمايدىغان قىلىپ قويىدىغانلىقە-
نى، بىر ئادەمنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى قات - قېتىدىن چۈشە-
نەلمەيدىغانلىقىنى غىل - پال تونۇپ يەتتىم. ئىدىيە - پە-
كىرلەرنىڭ ئىنسان ھاياتىدىن ئۈستۈن تۇرمايدىغانلىقە-
نى، ھەرقانداق نەرسىگە بولغان قىزغىنلىق، مېھىر مۇ-
ھەببەت ۋە ھاجەتمەنلىكنىڭ چەكتىن ئېشىشىنىڭ ئادەم-
نى ھاياتلىقنىڭ ماھىيىتى ۋە ئىلاھىي مەنسىدىن ئاجرە-
تىپ تاشلايدىغانلىقىنى، ھاياتنى بىر خىل ۋەھىملىك ۋە
بېسىملىق قىلىپ قويىدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ يەتتىم. كې-
ينچە، پەيلاسوپلارنىڭ ئۇزۇندىلىرىنى ئوقۇپ كۆلۈپلا
قويىدىغان، شېئىرلاردىن پەقەت ھۇزۇرلىنىدىغان، لېكىن
كۆچ ۋە ھاياجان تەلەپ قىلمايدىغان بولدۇم. كوچىدا
جىگدە ساتقۇچى بىر بوۋاينىڭ ھاياتىدىكى كارتىنا
بىلەن بىر كىنو چولپىنىنىڭ ھاياتىدىكى مەنە ۋە ئېچىكى
كۆچ، بىر دەكلىك ۋە پەرق ماڭا نۇرغۇن نەرسىلەرنى
يوشۇرۇن سۆزلەپ بەردى. ئاخىردا، مەن رېئاللاشتىم،
مېنىڭ ئېڭىمدىكى ئەدەبىيات - سەنئەت چۈشەنچىلىرى،
پەلسەپەۋى پىكرىلەر، ئەخلاق ھېسلىرى، دىنى ئۇقۇم-
لار ۋە ھاياتلىق ئۆلچەملىرى رېئاللاشتى. ماڭا ئۇنچە
قورقۇنچ ۋە بېسىم ئېلىپ كەلمەيدىغان، مېنى بىھۇدە
ئازابلىمايدىغان بولدى. ھاياتلىقنىڭ كىشىلەرنىڭ ئويلە-
غىنىدىن ۋە خىيالدىن ئەمەس، بەلكى قىلغىنىدىن، ئەمەل-
گە ئاشۇرغىنىدىن، ئىش - ھەرىكەتلىرىدىن مەزمۇن
تەلەپ قىلىدىغانلىقىنىڭ مەنسىنى تېگى - تەكتىدىن چۈ-
شىنىپ يەتتىم. دۇنيادا نېمە ئۈچۈن ئاشۇ ئاجىزلارنىڭ
بولىدىغانلىقىنى، ھاياتنىڭ ئىنسانلارنى قىلالايدىغان
ئىشلارغا بۇيرىيدىغانلىقىنى ھەقىقي ھېس قىلدىم. ھېس-
لىرىم ئەدەبىياتنىڭ سايىسىدىن ۋە قېلىپىدىن چىقىپ،
چۆل - جەزىرىلەرنى كەزدى، دېڭىز ئوكيانلاردا
ئۇزدى، ئېگىز قۇم دۆۋىلىرىدە ئۇيۇقتا يېقىنلاشتى،
تۇيغۇلىرىم ئەدەبىياتنى سۆيۈشتىن ئادەملەرنى ۋە ھا-
ياتلىقنى سوغۇققانلىق بىلەن سۆيۈشكە، نامراتلىق ھەۋ-
قىدىكى بايانلارنى ۋە پىكىرلەرنى سۆيۈشتىن نامراتلار-
نى سۆيۈشكە، قىزلار ھەققىدە يېزىلغان شېئىرلارنى سۆ-
يۈشتىن، قىزلارنى سۆيۈشكە قاراپ ماڭدى. تۆت تام
ئىچىدە سۆيگۈ ھەققىدە شېئىر يېزىپ ئولتۇرماي، مېنى
ۋەسۋەسگە سالغان شۇ قىزنى تاماققا تەكلىپ قىلىپ
بېقىش، ئۇنىڭ دەرد - ھەسرەتلىرىنى بىللە تارتىشىپ
بېرىش ئويى، نامراتلار توغرىسىدا بىكار تۇرماي نەسر
يېزىۋەرمەي، بىرەر رەڭلىك قەغەز ئاقچىغا چىداپ، بىر
خالتا ئۇن سېتىۋېلىپ، مەھەللىمىزدىكى ئايشەمخان مو-
ماينا ئاپىرىپ بېرىش خىيالى پەيدا بولدى ۋە رېئاللىققا
ئايلاندى.

مەن ئويلايمەن، بەلكىم مەندىلا مۇنداق روھي
ئۆزگىرىش جەريانى بولمىغان بولۇشى مۇمكىن، چوقۇم
كىتابنى كۆپ ئوقۇيدىغان ياكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئې-
دىئولوگىيەسىدە سەزگۈررەك چوڭ بولغانلار مېنىڭچە
چوقۇم مۇشۇ جەريانىنى باشتىن كەچۈرۈپ بولدى،
باشتىن كەچۈرۈۋاتىدۇ ياكى باشتىن كەچۈردۇ. بەزىلەر
بۇ قېلىپتىن چىقالايدۇ، بەزىلەر بۇ سايىدىن چىقالمايدۇ.
بىزدىكى بۇنداق ئەدەبىياتنىڭ سايىسىدىكى نوپۇسلار
ۋە مورتلار، ئەدەبىيات ئارقىلىق دۇنيادىن ئايرىلىپ
كەتكەنلەر، ئەدەبىيات ئارقىلىق ئۆزىنى ئىسپاتلاپ
دۇنيانى ئۆزگەرتىپ بولالمايۋاتقانلار باشقا قۇملارنىڭ
كىدىن كۆپ. ھازىرمۇ قەدىمدە بىر. رېئاللىقتا، كىشى-
لىك تۇرمۇشتا، كىتاب - ژۇرناللاردا، ماگىزىن ۋە كوچا
ئاپتوبۇسلىرىدا بۇنداق ئادەملەرنى دائىم ئۇچرىتىپ تۇ-
رىمەن. ئۇلارنىڭ ھاياتلىق شەكلى ۋە ئۆز ماھىيىتىدىن
ھالقىپ كەتكەن بىر خىل ئەدەبىيات قىزغىنلىقى مېنى
سۆيۈندۈرۈش ۋە ھەسەت قوزغاش بىلەن بىللە، مېنى
تەگسىز خىيالغا باشلايدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بەلگىلىك
تۆھپىسى بىلەن جەمئىيەتكە ئۆزىنى ئىسپاتلاپ بولغان-
لارمۇ بار، بارلىق نەرسىلەردىن ھەسسۇلىيەت تەلەپ قە-
لىۋاتقان، ھەممە نەرسىگە ئاجايىپ بىر خىل نەزەر
بىلەن چەكچىيىپ ياشاۋاتقانلار، بۇ خىل روھي مۇساپە-
نى بېسىپ بولۇپ رېئاللىشىپ كەتكەنلەرمۇ بار. لېكىن
نۇرغۇنلىرى يەنىلا ئاشۇ ئۆزىنىڭ روھي ئارىلىدا ئىس-

تىقامەتتە ئولتۇرۇۋاتقانلار، ھاياتتىن توختىماي ئۆزىنىڭ ھاياتىدىن ھالقىپ كېتىدىغان بىر مەنە تەلەپ قىلىۋاتقانلار، ئادالەت، مەسئۇلىيەت، ھەقىقەت توختىماي ۋاقىرىۋاتقانلار، بۇلارغا بىر ئۆلچەم بېكىتىش قىزغىنلىقىنى بىر خىل ئېتىقاد چىڭراسىغا ئاپىرىپ قويغانلار.

كېچىكمىدىكى «شائىر ۋە پەيغەمبەر» توغرىسىدىكى ئاشۇ ماقالىنى يېقىندا تېپىپ قايتىدىن ئوقۇپ چىقتىم. ھازىرقى يېشىم، روھىي تەجرىبەم ۋە ھالىتىم بىلەن نەزەر سېلىپ، قايتا باھالاپ باقتىم. بۇ ماقالىدە پەيغەمبەر بىلەن شائىر ناھايىتى ئېھتىياتچانلىق بىلەن سېلىشتۇرۇلغان، شۇنداقلا بۇ خىل شەكىلدىكى سېلىشتۇرۇش ۋە باھالار، ئۇلارنىڭ ئىنسانىيەتكە بولغان مېھىر-مۇھەببىتى، يۇرىكى ۋە رولى ھېسسىي تەپەككۇر بىلەن سەنئەت نۇقتىسىدا تۇرۇپ ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىلگەن، ئۇلاردىكى ئورتاقلىق تەھلىل قىلىنىپ، كىشىلەرگە بىر ئاز يېڭىلىق ئېلىپ كەلگەن بولسىمۇ، ھازىرقى رېئال بىر ئوقۇرمەن بولۇش سۈپىتىم بىلەن تەئەججۇپ ئىچىدە تۇرۇپ قالدىم. شائىرنىڭ بىر سۆزۈك ئىنسان بولۇش سۈپىتى بىلەن بىر خىل ھاياتلىق ھامىيىسى ۋە مەبۇدىسى ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ قەلبى ۋە ئىش ھەرىكىتىدىكى يۇكسەكلىككە ھېچنېمىنىڭ تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقى، ئۇنىڭ مۇشۇ زامانىدا بىر يېتەكچى ۋە ئۆرنەك ئىكەنلىكى بۇ ماقالىدە كۆپتۈرۈلمىگەن ئاساستا ئوتتۇرىغا قويۇلغانلىقىنى ئېتىراپ قىلساممۇ، لېكىن نېمە ئۈچۈنكىن بىزدىكى ھېسسىيلىقىنىڭ مۇشۇ دەۋردىمۇ يەنىلا ئېتىقاد ھالىتىدە، خۇراپاتلىق تۈسىدە تۇرغانلىقىدىن بىر ئاز ئەپسۇسلاندىم. يەنە بىر تەرەپتىن، مەن ئالاھىدە سەزگۈر بولۇپ كېتىپ، خاتا پىكىر قىلىپ قالدىمۇ، ئىشقىلىپ ھاياتىي مۇكەممەللىكنىڭ ۋە ئەمەلىيەتنىڭ ئابىدىسى بولغان پەيغەمبەر بىلەن خۇسۇسىي خىيالىيلىقنىڭ ھاميىسى بولغان شائىرنىڭ روھىيەت ۋە ئەمەلىيەت ئۇقۇملىرىدا سېلىشتۇرۇلشى، مەلۇم جەھەتتە بىردەكلىككە ئىگە قىلىندۇرۇلشى بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە مەندە كۈچلۈك گۇمان ئويغاتتى. بۇ ماقالىدە، بۇ خىل سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق پەيغەمبەرنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە كاتتىلىقى ھېچقانداق تەسىرگە ئۇچرىمىغان بولسىمۇ، لېكىن شائىرنىڭ ئورنىغا ۋە رولىغا بېرىلگەن بالانىڭ زادى نەدىن كەلگەنلىكىگە، بۇ خىل پىكىر ۋە شائىرنى كۆپتۈرۈش ئەنئەنىسىنىڭ مەدەنىيىتىمىزدىكى يىلتىزىغا ئازراق نەزەر سېلىپ قويۇشنى زۆرۈر تاپتىم. سۆيگۈ مۇھەببەتكە باي، ئاق كۆڭۈل شائىرلار، مەردۇمەردانە مىللەتپەرۋەر، ۋەتەنپەرۋەر شائىرلار، ئۆلۈم ئالدىدا شەمشەردەك قىلىچلارغا باش ئەگمىگەن شائىرلار يادىمىغا كېلىش بىلەن بىللە ھاراقخۇمار، شاللاق شائىرلار، تەخسكەش، كۆپتۈرمىچى شائىرلارمۇ يادىمىغا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ماڭا كېچىكمىدە كاتتا تۇيۇلغان ھېلىقى يۇرتۇمدىكى بالىلار شېئىرى يازدىغان شائىرنىڭ مەنسەپ ۋە مەنپەئەت تالىشىش كۆرەشلىرىدىكى قارا يۈمۇرلىرى ۋە ھازىرقى ھالىتى يادىمدىن كەچتى. مېنىڭچە، پەيغەمبەر پەقەتلا پەيغەمبەر، ئۇنىڭغا ھېچقانداق سۈپەت سۆزى كەتمەيدۇ. ئۇ مۇكەممەللىكنىڭ ئۆلچىمى، ئۇلارنىڭ سانى بەك ئاز. ئۇلار شاللاقلىق قىلمايدۇ، شاراب ئىچمەيدۇ، نەرسىلەرگە بېھۇدە كۆپتۈرۈپ باھا بەرمەيدۇ، ئۇلار ھاياتى ئارقىلىق مىسلىسىز بىر ئەمەلىيەتنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدۇ.

كېيىن كىتاب ماتېرىيال كۆرگەن چېغىمدا، شېئىر ھەققىدىكى تەتقىقات ماقالىلىرىنى كۆرگەن ۋاقىتلاردا، بۇ نۇقتىغا ئالاھىدە نەزەر سالدىم. پەيغەمبەرلەرنىڭ شائىرلارغا قانداق قارايدىغانلىقىغا، ۋەز-نەسىھەت ۋە ھېكايەتلىرىدە، ئۇلارغا قانداق باھا بېرىدىغانلىقىغا، سەنئەتكار ۋە شائىرلارنىڭ ئەتىدىكى رولىغا ۋە تەسىر كۈچىگە ۋە بۇگۈنكى شارائىتتىكى ئۇلارنىڭ جەمئىيەتنىڭ ئىدىيەۋى يۆنىلىشىنى بۇراش فۇنكسىيەسىگە ئالاھىدە سەزگۈر بولۇپ قالدىم. ئەدەبىياتنىڭ بۇگۈنكى مەنسى ۋە رولى ھەققىدە ئازراق ئويلىنىپ قالدىم.

(1)

بىز سارتىرى دەۋرىدىكى «ھېكايە، رومانلار دۇنياسى ئۆزگەرتەلەيدۇ» دېگەن قاراشقا يەنە قارىغۇلارچە ئىشەنمەسلىكىمىز كېرەك.

2008-يىللىق نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپات ساھىبى كىلزىيو [1] ئەدەبىياتنىڭ تارىختىكى رولى ۋە كۈچى ھەققىدە يەنە كۈچەپ سۆزلەپ يۈرۈش بىھاجەت. تارىخنىڭ ھەر بىر قەدىمى، تىنىقى ۋە ھەر بىر رەڭدار بەتلىرى ئۇنىڭ كۈچىنى ۋە تارىختا ئويىنىغان مىسلىسىز رولىنى كۈچلۈك ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ھازىرقى دەۋرگە نىسبەتەن كەڭ مەندىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئەدەبىياتنىڭ ئەھمىيىتى، رولى ۋە زۆرۈرلۈكى ھەققىدە

كۈچەپ ۋەز ئېيتىش ۋە ئەدەبىياتنىن ئالاھىدە بىر تەسىر تەلەپ قىلىش، كىشىلەردىن ئەدەبىياتقا كۈچلۈك مۇھەببەت تەلەپ قىلىش ئانچە مۇۋاپىق ئەمەس. مېنىڭچە، كىشىلەرنىڭ ئەدەبىياتقا بولغان سۆيگۈسى ئاللىبۇرۇن رۇن ئۆز - ئۆزىگە بولغان مۇھەببەتكە، ئۆز ھاياتلىقىغا بولغان چۈشەنچىسىگە قوشۇلۇپ كەتتى. كىشىلەر خالىسۇن ياكى خالىمىسۇن كىشىلەرنىڭ ھازىر كىتاب ئوقۇماسلىقىنى تاللاش ھوقۇقى يوق. ئۇلار چوقۇم ئوقۇيدۇ. شۇنىڭ ئوقۇمىسىمۇ، نەسىر ياكى ھېكايە ئارقىلىق ساۋاتىنى چىقىرىدۇ، خەت تونۇشنى ئۆگىنىدۇ. ئەدەبىياتتىكى مەلۇم بىر خىل شەكىل ئارقىلىق كىتاب بىلەن يۈز كۆرۈشىدۇ. ئەدەبىيات بىلەن چوقۇم مەلۇم شەكىلدە ئۇچرىشىدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئەدەبىيات ئاللىبۇرۇن زۆرۈر نەرسىگە ئايلىنىپ بولدى. ئادەملەرنىڭ تەبىئىلىككە ئايلىنىپ كەتكەن نەرسىلەرنىڭ قىممىتى، زۆرۈرلۈكى ۋە ئەھمىيىتى ھەققىدە سۆزلىمەسلىك ئادەت قانۇنىيىتى بار. مەسىلەن: كىشىلەر نان ۋە سۇ ھەققىدە ئۇنچە كۆپ ئويلانمايدۇ. ئۇنچە كۆپ گەپ قىلمايدۇ، پىكىر يۈرگۈزمەيدۇ، چۈنكى، ئۇ نەرسىلەر بەك مۇھىم، بۇلار بولمىسا بولمايدۇ، بۇلار بولمىسا كىشىلەرنىڭ ھاياتى خەۋپكە دۇچ كېلىپ مەۋجۇتلۇق تەسىرگە ئۇچرايدۇ. بۇنداق نەرسىلەر كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك مۇزاكىرىسىدىن ھالقىپ كەتكەن. ھازىر ئەدەبىياتمۇ بىر كىشىنىڭ روھىيىتىگە نىسبەتەن نان ۋە سۇدەك. مېنىڭچە، بىزنىڭ ئەدەبىيات - سەنئىتىمىز بىز ئارزۇ قىلغاندەك تەرەققىي قىلالمايۋاتقان بولسىمۇ، بۇ نەرسىلەرنىڭ مۇھىملىق دەرىجىسى ئاللىبۇرۇن مۇلاھىزە ۋە مۇزاكىرىدىن ھالقىپ كېتىدۇ. ئۇلار مۇقەررەرلىك ۋە زۆرۈرىيەت. مەدەنىيەتلىك دۇنيادا، كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىيلىقىغا نىسبەتەن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئەدەبىياتمۇ ئاللىبۇرۇن شۇنداق زۆرۈرىيەتكە ئايلىنىپ بولدى. ئەدەبىيات ۋە تىل سەنئىتىدىن ئىبارەت بۇ شەكىل، ئاللىبۇرۇن ئىجتىمائىيلىققا يانداشقان ۋە تۇتاشقان بارلىق پەنلەرگە ئىستىخىيەلىك ھالدا سىڭىپ، باشقا پەنلەر بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ، باشقا ئىجتىمائىي پەنلەرگە كىرىشىنىڭ ئىشكى ۋە تۇنجى پەشتىقى بولۇپ قالدى.

يەنە بىر تەرەپتىن، ئاممىۋى مائارىپنىڭ ئومۇملىشىش تەسىردە، ئەدەبىيات زور دەرىجىدە ئاممىۋىلىشىپ، كىشىلەرگە ئادەتتىكىدەك تۇيغۇ بېرىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ مۇھىملىق دەرىجىسىنىڭ ئاممىۋىلىشىش ئىقتىدارى ئىنتايىن زور دەرىجىدە كېڭەيتىۋەتتى. شۇنىڭ يېزىش ۋە يېزىقچىلىق ماھارىتى بۇرۇنقى ئاز بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ مەنىۋى خىزمىتى ۋە خۇسۇسىي مۇۋەپپەقىيىتى بولۇشتىن، ھازىر زور كۆپ سانلىق ئادەمنىڭ پىكىر ئەرمەكگە، تەپەككۇر قورالغا، مەنىۋى خۇشاللىقىغا ئايلاندى، تۇرمۇش ھەمراھىغا، تىنچلاندۇرۇش دورىسىغا ئۆزگەردى. كىشىلەر ھېچ بولمىغاندا، ئىچ پۇشۇقنى چىقىرىش ئۈچۈن بولسىمۇ بىرەر ھېكايە ۋە ماقالە ئوقۇپ بەھرىلىنىدۇ، ھاياتنى بېزەيدۇ. نەتىجىدە ئەدەبىياتقا بولغان ئۆلچەم ۋە پىرىنسىپلارنىڭ مەزمۇنى كېڭەيمىگەشتى، ئۇنىڭغا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئىچكى ۋە تاشقى ئامىللار مولايمىشتى. ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەريىلىرىنىڭ ئىلاستىكىلىقى ئېشىپ، تۇراقسىزلىشىشقا قاراپ ماڭدى. جەمئىيەتكە نىسبەتەن ئاممىۋى مائارىپنىڭ ئومۇملىشىشى دۇنيانى ئۆزگەرتكەن ئەڭ مۇھىم ئامىللارنىڭ بىرسى بولۇش بىلەن بىللە، ئەدەبىياتنى خۇسۇسىيلىق دەۋرىگە باشلاۋاتقان مۇھىم ئامىللارنىڭ بىرسى. ھازىر ئەدەبىياتقا قارىتا پۇرسەت كېڭەيدى، ئىلغار مەدەنىيەت ۋە ئەدەبلىك ھەممە ئادەمگە نېسىپ بولدىغان بولدى. ھەتتا ئەدەبلىك بۇرۇنقىدەك كەسىپ بولۇشتىن قالدى.

بۇرۇنقى دەۋرلەردە ئەدەبلىك ئايرىم ئادەملەرنىڭ ئىشى ئىدى، ھېسسىيات ۋە تۇيغۇلار، كۆز - قاراش ۋە چۈشەنچىلەر يېزىق ئارقىلىق ئىپادىلىنىپ خاتىرىلىنىدىغان بولغاچقا، ئوقۇيالمىغان، خەت بىلمەيدىغان تالاي ئادەملەر ئوي - پىكىرلىرىنى ئۆزى بىلەن بىللە گۆرگە ئېلىپ كېتەتتى. مەكتەپ تەربىيەسى كۆرۈش، مەدرىسىلەردە ئىلمىي مۇتالىئە قىلىش، ئالىم ئۆلىمالار بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولۇش ئالاھىدە شارائىت ۋە بەلگىلىك ئىجتىمائىي ئورۇن تەلەپ قىلىدىغان ئىش ئىدى. گەرچە بەزى گۇللەنگەن دەۋرلەردە بۇ خىل ئېھتىمالىق خېلىلا كېڭەيگەن بولسىمۇ، لېكىن مائارىپ ۋە تەربىيەلىنىش يەنىلا ئاۋام خەلقنىڭ قولىدا ئەمەس ئىدى. ئىنسانلارنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتى بۇ خىل ھالەتنى غايەت زور دەرىجىدە ئۆزگەرتىۋەتتى. مائارىپ ۋە مەدەنىيلىشىشنىڭ تېز سۈرئىتىتە كېڭىيىشى، كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئېڭىنى غايەت زور دەرىجىدە ئۆزگەرتىۋەتـ

تى. كۆز ئالدىمىزدا 20 - ئەسىردىلا نۇرغۇن ئىشلار بولۇپ ئۆتتى، مىسلى كۆرۈلمىگەن دۇنيا ئۇرۇشى يۈز بېرىپ، ئاتوم بومبىسى پارتلىدى، كىشىلەرنىڭ كۆچ ۋە قۇۋۋەتكە بولغان چۈشەنچىسى پارتلىدى، كۆچ ۋە بەخەتلىككە بولغان سەزگۈرلۈكى ئاشتى. ھۆكۈمرانلىققا بولغان، يېڭى دەۋردىكى غالىبلىق كۆچىگە بولغان ئارزۇسى ۋە ئىستىكى پارتلىدى. ئەڭ مۇھىم نۇقتا ھەممىدىن بۇرۇن، ماتېرىيالنىڭ غايەت زور دەرىجىدە كىشىلەرنىڭ بىلىش قۇرۇلمىسىنى غىدىقلىشى نەتىجىسىدە، كىشىلەرنىڭ ئېڭى پارتلىدى، ئۆز - ئۆزىگە، دۇنياغا ۋە ھاياتقا بولغان چۈشەنچىسى پارتلاپ بۇ پارتلاش ھازىرقى ئۆزگىرىشلەرگە پىلىتە بولدى.

ھازىر ھەممىمىز دۇنيانىڭ ئۆزگىرىۋاتقانلىقىنى تەكتلەۋاتىمىز. تىلى چۈچۈك سەبىيلەردىن بوۋاي-مومايلىرىمىزغىچە، ئاددىي كەسىپ ئىگىلىرىدىن ئالىم ئۆلىمالارغىچە، ھەممە كەسىپ، ھەممە ساھەدە، ھەممىمىزنىڭ ئېغىزىدا دۇنيانىڭ ئۆزگەرگەنلىكى مودا. بىر ئاز غەلىتە تۇيۇلغان مەسىلەرنى ۋە يۈز بېرىۋاتقان غەلىتە ھادىسىلەرنى جاھاندىكى ئۆزگىرىشلەرگىلا ئاپىرىپ تاقاپ قويۇپ خاتىرجەملىك ھېس قىلىمىز. جاھان غۇۋغالىرىدىن سەسكەنگەن ۋاقىتتا، يات غەيرىلىكلەرنى كۆرگەن ۋاقىتتا، ئادەملەرنىڭ ئۆزگەرگەنلىكىنى ئۇھسىنىش بىلەن تىلغا ئالىمىز. توغرا، ئادەملەرنىڭ ياشاش مۇھىتى ئۆزگەردى، ئادەملەر ئۆزگەردى، ئۇلارنىڭ روھىي تەجرىبىلىرى، باشتىن كەچۈرگەنلىرى مولالاشتى. ئوندىاق بولسا، ئەدەبىيات ئۆزگەردىمۇ؟ ئۇنىڭ جەمئىيەتتىكى فۇنكسىيەسى ۋە ئەدەبىياتنىڭ كۈچى ئۆزگەردىمۇ؟ ئۇنىڭ كىشىلەرنى قامال قىلىۋېلىش شەكلى، كېڭىيىش ئۇسۇلى ئۆزگەردىمۇ؟ مېنىڭچە ئۆزگەردى. غايەت زور دەرىجىدە ئۆزگەردى. ئەدەبىيات خۇسۇسىيلىششى دەۋرىگە كىردى، يەككىلىششى دەۋرىگە كىردى. ئىجتىمائىيلىقىمىز كۈچەيدى، ئەكسىچە، ئىجتىمائىي پەن ئاجىزلىدى. ئەدەبىياتنىڭ مۇھىملىق دەرىجىسىنىڭ كېڭىيىپ ئاددەتتىكىدەكلىششى، ئۆلچەملىرىنىڭ كېلەڭسىزلىششى، ئەدەبىي - ئىجادىيەتنىڭ ئاممىۋىلىشىپ، ئەدەبىياتنىڭ خۇسۇسىيلىششى كىشىلەرگە ئەدەبىيات ئاجىزلىشىۋاتقاندەك تۇيغۇ بېرىپ قويىدىغان، بۇ كەسىپ بىلەن مەخسۇس شۇغۇللانغۇچىلارنى ۋە ھەۋەسكارلارنى سەگەكلەشتۈرۈپ، شۇنچە كۆپ ئادەم ھېكايە، شېئىر ئوقۇماي قانداق ياشاۋاتقاندۇ، دەيدىغان شۇبھىلىككە تاشلاپ قويىدىغان ھالەت كېلىپ چىقتى. گەرچە ئۇيغۇرلارنىڭ پەن - مەدەنىيىتىمىز ۋە ئەدەبىياتى - سەنئىتىمىز بىزدىكى مەدەنىيلىششىنىڭ ئۇنچىلىك ھالەتكە كەلمىگەنلىكىنى، 10 مىليون نوپۇسلۇق قۇمدە كىتاب تىراژى 3000 دىن ئاشالمايۋاتقان بىر مەنزىرىنى بىزگە پۈرتىپ، مەلۇم قالاقلىقنى ئىسپاتلاپ تۇرسىمۇ، ئىجتىمائىي مۇھىت، ماتېرىيال ۋە مەدەنىيەت ئىستېلالىرى، بىزنىڭ ئېڭىمىزنى غىدىقلىغۇچى كۆرۈنمە ئامىللار، تور ئەدەبىياتىدىكى زامانىۋى مەدەنىيەتلەر بىلەن بىللە مېڭىش ئىستىكى بىر مۇقەررەرلىكتىن بېشارەت بېرىۋاتىدۇ. بىزدىكى ئەدەبىياتنىڭمۇ ئۇزاققا قالماي ھامان خۇسۇسىي تۇرمۇشقا يۈزلىنىشنى باشتىن كەچۈرىدىغانلىقنى ئىشارە قىلىۋاتىدۇ.

ھازىر ئەدەبىلىك ئۇقۇمنىڭ مەنسىمۇ ئۆزگىرىپ، زىيالىيلىق ئاممىۋىلاشتى، ھەممە كىشىنىڭ كۆزى ۋە ئىدىيەۋى ئېڭى بەلگىلىك دەرىجىدە ئېچىلدى. پەن - مەدەنىيەتتىكى داۋراڭ ۋە مۇلاھىزىلەر كىشىلەرگە غەلىتە، ئۆزگىچە تۇيۇلىدىغان دەۋر كېتىپ، كىشىلەر پاساھەتلىك پىكىرلەرگە بەك قىزغىن بولۇپ كەتمەيدىغان زامان بولۇپ قالدى. ئەدەبىيات - سەنئىتىمىزگە غەربنىڭ داخلىق پەيلاسوپلارنىڭ ئەقەللىيەتلىرىنىڭ ۋەسۋەسى كىرىش بىلەن بىللە، ئۇزاققا بارمايلا ھازىرقى غەربلىكلەرنىڭ كۆز قاراشقا ۋە پىكىرگە ئانچە ئەگىشىپ كەتمەيدىغان بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىنىڭ، پەيلاسوپلارنىڭ سۆزلىرىگە، ئاتا - بوۋىلىرىدىن قالغان تەپەككۇر جەۋھەرلىرىگە بېقىنماي، ئۆزىنىڭ ئەمەلىي خۇسۇسىي ھاياتلىق تەجرىبىسىنى يەككە تۇرمۇش مىزانى قىلىپ ياشاۋاتقانلىقىنىڭ خەۋىرىمۇ بىللە كىرىپ بولدى. گەرچە بىزدە ھازىر غەربلىكلەردەك بىر مەسلىگە قارىتا ئون ئادەمدە ئون خىل كۆز قاراش بولمىسىمۇ، ھېچ بولمىغاندا ئون ئادەمدە ئالتە خىل قاراش بار، قاراشلارنىڭ ئالمىششى ۋە كونرىشى، تاشلىنىپ قېلىشى ۋە ئۇنتۇلۇشىمۇ بۇرۇنقىدىن تېز. نوپۇزغا چوقۇنۇشمۇ ئۇنچە ئېغىر ئەمەس. شۇڭا، مۇرىت ۋە مۇخلىس توپلاش خېلى قىيىن، سىزدە ئالاھىدە بەدئىي دىت، ناھايىتى يىراقنى كۆرىدىغانلا ئەمەس، بەلكى باشقىلار يوشۇرۇۋالغان نەرسىلەرنىمۇ كۆرىدىغان ساپ، سۈزۈك تۇيغۇ، تىلىڭىز بىلەن دىلىڭىز ئىزچىل بىرەكلىكنى

ساقلايدىغان ئەقىدە-بىرلىكى، باشقىلارنىڭ پىكرىگە ھۆرمەت قىلغان ئاساستا ئۆزئارا پىكرىنى قوتقۇزالايدىغان قەتئىيلىك بولمىسا، پىكرىدە ئىزچىللىق بولمىسا، ئېنىقلىق بولمىسا كىشىلەر سىزنىڭ پىكرىڭىزگە دىققەت قىلمايدۇ.

مەن ئىنتېرنېت توردا بولغان بىر ئىككى قېتىملىق مۇلاھىزە ۋە پىكىرلەرنىڭ سالمىقى ۋە ۋەزنىنى دەڭسەپ، توردا پىكىر بايان قىلغۇچىلار تەڭتۇشلىرىمنى كۆرۈپ بىر خىل سۆيۈندۈم. كۆز قارىشى ۋە چۈشەنچە جەھەتتە، ھازىرقى كەسپىي زىيالىلىرىمىزدىن قېلىشمىغۇدەك دەرىجىدىكى ئادەتتىكى ئىشلار بىلەن ياشاۋاتقان زىيالىي ياشلار، ئىشسىز ئىستۇدېنتلار ۋە باشقا كەسىپ ئەھلىلىرىنىڭ خېلىلا نۇرغۇن ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭمۇ ئىجتىمائىي مەۋجۇتلۇقىمىزدىكى مەسىلىلەرگە، ئەدەبىيات - سەنئەت ھادىسىلىرىگە، ئىجتىمائىي مەدەنىيەت ئۆزگىرىشلىرىگە، جەمئىيەت مەسىلىلىرىگە قارىتا ئۆزگىچە قاراشلىرىنىڭ بارلىقىنى، مەسىلىلەرگە باشقىچە، ئۆزىگە خاس قاراشتا ئىكەنلىكىنى ئەدەبىياتتىكى مىللىي روھىمىزغا ۋە پىسخىكىمىزغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەردە بەزى نوپۇز ئىگىلىرىنىڭ قاراشلىرىنىڭ خىرىسقا دۇچ كېلىدىغانلىقىنى، بىزدىمۇ ئۆز ھاياتىغا مەلۇم دەرىجىدە ئىزاھات بېرىپ ياشايدىغان نۇرغۇن ئىشسىز ياكى كۆچىلاردا ئالما سېتىپ يۈرگەن «خۇسۇسىي پەيلاسوپ»لارنىڭ مەيدانغا كېلىۋاتقانلىقىنى، بۇنىڭدىن كېيىن ئەدەبىياتنىڭ بىر خىل ئادەتتىكى تۇرمۇش ئۇسۇلىغا ئايلىنىپ، كەسىپ بولۇشتىن قېلىپ، يەككىلىشىشنىڭ باش كۆتۈرىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. مېنىڭچە، بىزنىڭ مىللىي ئەدەبىيات - سەنئىتىمىزمۇ بىزگە بىلىنەرلىك دەۋرىمىي ئۆزگىرىۋاتىدۇ ۋە چوڭقۇر بىر ئۆزگىرىشنى كۈتۈۋاتىدۇ، مەلۇم بىر ئۆزگىرىشمۇ ئەدەبىياتنىڭ ئىچكى تىنىدۇرمىسىغا قاراپ يېقىنلىشىۋاتىدۇ. گەرچە بىز تېخى ئۆزىمىزنىڭ سەنئەت ئىستىكىمىز، گۈزەللىكنى ھېس قىلىش ئەندىزىمىز ھەققىدە نېمە دېيىشنى بىلەلمەي يۈرگەن بولساقمۇ، لېكىن بىزنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلمىمىزنىڭ سەنئەت ئېستېتىكا قۇۋۋىتىدە ئاللىبۇرۇن بىر خىل پىرىسلانغان ھاۋا شەكىللىنىپ بولدى.

(2)

«نادانلىقىمغا ۋاي! ئەدەبىياتتىن نېمە ئۈمىدلەرنى كۈتمەيسەن مەن؟ ھازىر بىلىمىكى، ئەدەبىيات خەلقنى چوڭ ئىش قىلىپ بېرەلمەيدىكەن. ئەدەبىيات خەلقنى پەقەت ئېچ پۇشۇقنى چىقىرىش ۋاستىسى بىلەن تەمىن ئېتىلەيدىكەن. بىلدۇرۇشتە پەلسەپەگە، ھاياجانلاندۇرۇشتا ناخشا مۇزىكىغا، تونۇتۇشتا تەشۋىقاتقا، قوزغىتىشتا شوئارغا يەتمەيدىكەن، جەمئىيەت سەھنىسىدە ئاران 2-، 3- دەرىجىلىك رولچى ئىكەن.» [2]

— نۇرمۇھەممەت توختى

ئەمدى بىزدىكى ئەدەبىياتنىڭ مۇھىملىقىغا، فۇنكسىيەسىگە ۋە ھازىرقى ئورنىغا يان تەرەپتىن نەزەر سېلىپ باقايلى.

ئەمەلىيەتتە، تارىختا بىز ئۇچۇن ئەدەبىيات ھەممە ئىدى. ئومۇمىي نۇقتىدىن سەپسېلىپ، تىكىلىپ قارايدىغان بولساق بۇگۈنمۇ شۇنداق.

بۇنى بىزنىڭ ئىجتىمائىي ئەمەلىيىتىمىز، تارىخى قىسمەتلىرىمىز، قۇرغاق ۋە تىنجىق مۇھىتىمىز، بېكىنمە ھالىتىمىز ۋە مىللىي پىسخىكىمىز بەلگىلەپتۇ. خۇددى ئەدەبىياتقا قارىتا ئۆزىگە خاس كۆز قارىشى بار بىر ئوقۇتقۇچۇم دېگەندەك: «دۇنيادا ئەدەبىياتقا بىزدەك باغلانغان مىللەت بولغان ئەمەس، ھەمدە ئەدەبىياتمۇ دۇنيادا بىزدەك ئۆزگەرتكىلى بولىدىغان، ئاسان رام قىلغىلى بولىدىغان يېپىشقاق مىللەتنى تاپالغان ئەمەس». شۇڭا، ئەدەبىيات بىزگە شۇنچىلىك كۈچلۈك يېپىشقان، ئەدەبىياتقا بولغان قىزغىنلىق ھەتتا ئېتىقاد دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەن. بىزدىكى ئەقىل - پاراسەت ئىگىلىرى ئىشنى، يەنى مەدەنىيلىشىشنى شېئىردىن باشلىغان، ئۇلار باشقىلاردەك تاشنى تاشقا سۈركەپ ئوت چىقىرىپ، كومپاس ياساپ نىشان ئىزدەپ يۈرمىگەن. قاراڭغۇلۇقتىن قورقسا دەرەخ ئىچىگە كىرىۋېلىپ ئەپسانە توقۇغان. خىياللىرىنى تاشقا بەلگە قىلىپ ئويغان. دۇنيا ھەققىدىكى تەپەككۇرنى شېئىر بىلەن باشلاپ، شېئىر بىلەن راۋاجلاندۇرۇپ، شېئىر بىلەن تۇغەللىگەن. ئېپتىدائىي دەۋرلەردىمۇ، مەدەنىيەتلەشكەن مەزگىللەردىمۇ، كەمبەغەل چاغلاردىمۇ، باي - بايلىقات زامانلاردىمۇ، پادىشاھلىق قۇرۇپ گۈللەنگەن دەۋرلەردىمۇ شېئىردىن ئەرمەك، كۆڭۈل ئازادىلىكى ۋە خۇشاللىق ئىزدىگەن. دانالار 1000 يىل شېئىر يازغان، 1000 يىل شېئىر كۆچۈرگەن. ئۆتمۈشتە شېئىرىيەت كەسىپلىشىپ، بىر

ئادەمنىڭ مەدەنىيلىكىنى بېكىتىشنىڭ جەمئىيەت خاراكتېرلىك ئۆلچىمىگە ئايلانغان. بىزدە شېئىرىيەت بىر خىل ھېسسىي تەپەككۇردىن ئايرىلىپ ئەقلىي تەپەككۇر ھالىتىگە يەتكەن. تەربىيە كۆرگەنلەر، ئەقىل ئىگىلىرى سۆز دۇنياسىدا ئاجايىپ جەزبە يارىتىپ، ئاجايىپ پاساھەتلىك مۇبالىغىلەر، تەسۆرلەر ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئەدەبىيات تالانتىنى ۋە تەسەۋۋۇر ئىقتىدارىنى نامايان قىلغان. «ئەدەبىيات ئالىمنى يەتتە ياشلىق بالىنىڭ ئەقلىدىن چۆچىيدىغان ھالغا كەلتۈرۈپ قويغان» [3]، شائىرلار ئاياللارنىڭ يۈزىدىكى خالىغا (مەك) ئوتۇرا ئاسيادىكى مەشھۇر شەھەرلەرنى تېگىشۈپتىشكىمۇ [4] رازى ئىكەنلىكىدەك مەپتۇنلۇق، ساداقەتمەنلىك ئويى ۋە چەكسىز تەشنالىقنى ئىپادىلىگەن. نەچچە 10 ملك مىسرالىق لىرىكىلىق غەزەللەر ئارقىلىق مۇھەببەتنى، ساداقەتمەنلىكنى، قىز-ئاياللارنى قانغۇچە مەدھىيەلىگەن ۋە نازىنىلارنىڭ گۈزەللىكىگە بولغان تەشنالىقنى ئىپادىلىگەن. ئاشۇ رومال ئىچىدىكى پەرىلەرنىڭ ھۆسن-جامالى، ئەخلاق-پەزىلىتى ۋە شەرمى-ھاياسى ئۈچۈن، يىل-يىللاپ ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان. ئاچ-ئاچارچىلىقتا قالغان نامراتلارنىڭ، غېرىب-غۇرۇبالارنىڭ غولدۇرلاۋاتقان قورساقلىرىنى «داستانلار»، «جەڭنامىلەر» ۋە «قىسسەلەر» بىلەن بېسىقتۇرغان. تاڭ-رىخي ۋەقەلەرنى شېئىر ئارقىلىق خاتىرىلەپ، سۈپەت دەرىجىلىرىنى بېيىتىپ، سۆزنىڭ ئاجايىپ پاساھەتلىرىنى ياساپ خۇشاللىقا چۆمۈشكەن، تەنتەنە قىلىشقان. تۇغۇم ۋە ئۆلۈمنى شېئىر بىلەن، سەنئەت بىلەن باغلاپ بېزەگەن. دانالار يازغان ئەسەرلەرنى شاگىرتلار قولمۇ قول كۆچۈرگەن، ئاۋام خەلق ئۇنى كۆرۈش شەرىپىگە ئېرىشەلمىگەن. پەقەت ئاقسۆڭەكلەر ۋە يادلىۋالغان. بۇنداق ئىش قولدىن كەلمەيدىغان ئاۋامغا بۇ ئىش ئاجايىپ سىرلىق ۋە ئۇلۇغ بىلىنگەن. لېكىن نەچچە 10 ملك مىسرالىق شېئىرلارنى يازغان ئەقىل-پاراسەت ئىگىلىرىگە، شۇنداق مول تەسەۋۋۇرلۇق كاتتا زاتلارنىڭ كاللىسىغا قانداق قىلىپ ئۇنى ئارتۇقراق كۆپەيتىش، قارا قەغەز قويۇپ بىر قانچە نۇسخا يېزىپ چىقىش ياكى بۇنى كۆپەرەك نۇسخىلاپ چىقالايدىغان بىرەر ئۇسكۇنە ئويلىغان بولسا، كارۋان ھارۋىسىغا بىرەر ئۇسكۇنە ئورنىتىپ تېزرەك مېڭىش خىيالىنى ئاتا قىلمىغان. ئەدەبىيات-سەنئەتتىكى ھېرىسمەنلىك ۋە زوقمەنلىك تىل گۈزەللىكى جەھەتتىكى پاساھەت ئارقىلىق بىر قىسىم ئەدەبىيات-سەنئەت مۇۋەپپەقىيەتلىرى، تەسەۋۋۇرنى سىيدام قىلالايدىغان تىل نەپىسلىكى بارلىققا كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما كىشىلەرنىڭ روھىي قۇرۇلمىسى ئاجايىپ بىر خىيالىلىققا بەخشەندە قىلىۋېتىلگەن. كىشىلەر جۇلدۇر-كېپەن كىيىملەر بىلەن، ئاچ قورساق ھالەتتە گۈزەل خىيالىي قەسىرلەرگە سولۇۋېتىلگەن. ئەدەبىياتتىكى مول تەسەۋۋۇر قىلىش كۈچى ئەدىبلەرنى دائىم بىر خىيالىي دۇنياغا باشلاپ، رېئاللىقتىن غايەت زور دەرىجىدە ئايرىپ تاشلىغان.

كىشىلەرنىڭ دىنىي ئىدىئولوگىيە ئۇچرىشىشىمۇ، ئەدەبىيات ۋە شېئىر تەقدىم قىلغان خىيالىيلىق ئەنئەنىسى ئۆز كۈچىنى ئاجايىپ كۆرسەتكەن. كىشىلەر ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان چاغدىمۇ، ئۆزىنىڭ خىيالىي قەسىرلىرىنىڭ يوچۇقلىرىدىن ماراپ ئالدى بىلەن «جەننەتتىكى پەرىشتىلەر ۋە نازىنىلار»غا نەزەر سالغان. گەرچە «قۇرئان كەرىم» چۈشەنگىلى بولمايدىغان روھىيەت ۋە ئاخىرەت مەسىللىرىنى تەكتلىمەي، ئىنسانىيەت دۇنياسىدىكى ھالال بىلەن ھارام، ياخشى بىلەن يامان، رەزىل بىلەن گۈزەل ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى ئايرىشتىن ئىبارەت رېئال ۋە ئىجتىمائىي مەسىلىنى تەكتلەپ، پايدىسىز بىلىملەردىن ساقلىنىشنى تەشەببۇس قىلغان بولسىمۇ، ئۆلىمالارنىڭ دىققىتى جەننەتنىڭ دەرىجىسى، پەرىشتە، شەيتان، خۇدانىڭ سۈپىتى قاتارلىق مەۋھۇم مەسىلىلەرنى ئەپلاتونىزم خاھىشلىرى بىلەن يۇغۇرۇپ تەلقىن قىلىش بىلەن بولۇپ كېتىپ، كۆز ئالدىدىكى دۇنيانىڭ كۈچ ۋەزىيىتىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى سەزمىگەن [5]. خىيالىيلىق ئارقىلىق ئەقىدە-ئېتىقاد سوفىستلىق يولىغا باشلىۋېتىلگەن. دۇنيادىن بىزار بولغان كىشىلەر ۋە سوفىلار غەزەللەر ئارقىلىق خىيالىي تۇيغۇسىغا مەخلۇۋېتىلگەن. يەنە شۇ نازىنىن گۈزەللەر، ئاي يۈزلۈك پەرىلەر غەزەللەرگە كۈچ بەرگەن.

ھازىرچۇ؟ ھەتتا بۇگۈنكى كۈندىمۇ بىر قىسىم ئەدەبىي ئەسەرلەر يەنىلا خىيالىي مۇخلىس تەربىيەلەش، ئەخلاق باھالاش، كىشىلەرنى ئاجايىپ بىر خىل مەنادا ياشاشقا ئۈندەش بىلەن ئاۋارە. ئەنئەنە ئۆزگەرمىگەن.

باشقىلارغا نەسىھەت قىلىش، ھاياتتىكى يوللارنىڭ توغرا خاتالىقىنى كۆرسىتىش، ئانىلارنىڭ مېھىر - مۇھەببىتىنىڭ چەكسىزلىكىنى، دادىلارنىڭ ھىممىتىنىڭ مۇھىملىقىنى بېكىتىپ چىقىش، ۋاپاسىز دۇنيادىن قاقشاش، مەسئۇلىيەتچان ۋە ئەخلاقلىق ئادەملەرنى يېتىشتۈرۈشكە ئۇرۇنۇش بىلەن، كىشىلەرنىڭ ئېڭىدا قاراڭغۇ يولغا كىرىپ قالغان، بۇزۇق ۋە ۋىجدانسىزلىشىپ كەتكەن ياشلارنىڭ ھاياتىغا باھا بېرىش، ئۆتمۈشتىكى ئۆزى بىلەن توي قىلالمىغان مەھبۇبىسىنىڭ پۇشايمان خاتىرىسىنى ئاشكارىلاش بىلەن پايپېتەك. قىسمەن يازغۇچىلارنىڭ كۆزىگە يەنىلا ھەممە ئادەم شۇنچە ئەخمەق، شۇنچە نادان، ھاياتىنىڭ مەنىسىنى ھېس قىلالمايدىغان، مەنىلىك ياشمايدىغاندەك كۆرۈنىدۇ.

بىز ئەدەبىيات ئۇچۇن، جۇملىدىن شېئىر ئۇچۇن جېدەللىشىمىز، ھازىرغىچە ھەتتا بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندىمۇ ئەدەبىياتنى دەۋرنى، ئىجتىمائىي رېئاللىقنى ئۆزگەرتىشتىكى بىردىنبىر كۈچلۈك قورال، دەپ قارايمىز ۋە شۇنداق دەپ جار سالىمىز. ئەدەبىيات ئارقىلىق كىشىلەرنى دەس تۇرغۇزۇشنى، مەدەنىيىتىمىزنى گۈللەندۈرۈشنى، ئېسىل ئەنئەنىلىرىمىزنى قايتۇرۇپ كېلىشنى ۋە ئەخلاقىمىزنى قايتا قۇرۇشنى، كىشىلەرنىڭ ئېڭىنى ئويغىتىپ ئۇلارنى ئىلغارلىققا يېتەكلىشنى ئىزچىل ئويلايمىز. شېئىر ئارقىلىق ھەممىنى قوتقۇزماقچى، باھالىماقچى، مۇكەممەللەشتۈرمەكچى بولمىز.

«بىزدە بىرەر پەش، چېكىتنىڭ خاتا كەتكەنلىكى، مەلۇم يازغۇچىنىڭ تەخەللۇسىنىڭ غەلىتە بوپقالغانلىقى، گۇڭگا شېئىرچىلارنىڭ كۆپىيىپ كەتكەنلىكى، مەلۇم شېئىرىدىكى قاپىيەنىڭ ئاچ ۋە توق بوپقالغانلىقى، كىشىلەرنىڭ شېئىر ئوقۇماس بولۇپ قالغانلىقى... دېگەندەك تېمىلار ئۇستىدە ئۇزاقتىن - ئۇزاق سوزۇلغان بەس - مۇنازىرىلەر بوپكېتىدۇ» [6]. رېئال مەسىلىلەر نامراتلىق مەسىللىرى، ئوقۇششسىز قېلىش، بالىلارنى ئېلىپ سېتىش، ئەيدىزنىڭ يامرىشى... دېگەندەك مەسىلەرنى كوللېكتىپ مۇزاكىرىگە تاشلايدىغانلار، ئەدەبىيات - سەنئەت نۇقتىسىدا تۇرۇپ بۇلارنىڭ تۇيغۇلىرىغا كۆڭۈل بۆلىدىغانلار ئاز. مەدەنىيەت ۋە ئېتىقاد پارچىلىنىشىدىكى يىمىرىلىش، خاراكتېر بۆلۈنىشىدىكى كۆپ قوتۇپلۇق گاراڭلىق، گۇناھ تۇيغۇلىرىنىڭ مەدەنىيلىشىشى، ئىنسانىنىڭ مەنىسىزلىكى ۋە روھىي تەجرىبىلىرىنىڭ ئىشەنچسىزلىكى ۋە مۇجمەللىكى، ئەخلاق شەكىللەندۈرىدىغان ئامىللارنىڭ مۇرەككەپلىكى، مۇھىت تەرىپىدىن دەپسەندە بولۇش، ئادەمنىڭ ياخشى بولۇشى ۋە يۇكسەك بولۇشنىڭ چېكى دېگەندەكلەر ئۇستىدە پىكىر قىلىدىغانلار ۋە قەلەم تەۋرىتىدىغانلار ئاز. بىر ئادەمنىڭ ئەخلاقلىق بولۇشى، ئەركەك بولۇشى، باتۇر، ھاياسىز بولۇشنىڭ نېمىلەر تەرىپىدىن قانداق بەلگىلىنىدىغانلىقىنى، بۇلارنىڭ كونكرېت مەزمۇنىنى تەسۋىرلەپ باقىدىغانلار، بۇنى چوڭقۇراق نۇقتىدىن كۆپ قۇتۇپلۇق نۇقتىدا مۇلاھىزە قىلىپ باقىدىغانلار ئاز. ھەممىدىن ھالقىغان سەنئەت ئېڭىدا تۇرۇپ، ئۆز سەنئەت ئىدىيەسى ئۈچۇن ھەممە نەرسىسىنى دوغا تىكىپ، جەمئىيەتكە تەسىر كۆرسىتىدىغان، ئۆزىنىڭ غايەت زور زىلزىلىسى ئارقىلىق بىر دەۋر كىشىلىرىنىڭ ئېڭىنى قوزغىتىدىغان سەنئەتكارلار ئاز. ئەدەبىياتتا پەقەت مەنىلىك ياشاشنى قوغلىشىش بىلەن، ئۆز ھاياتى ۋە كەسپىنىڭ، قىلىۋاتقان ئىشىنىڭ ئاجايىپ قىممىتىنى باشقىلارغا ئىسپاتلاشقا زور دەرىجىدە ئۇرۇنۇش خاھىشلا بار. شۇڭا، بىزدىكى ئەدەبىيات ۋە سەنئەت ساھەسى نام چىقىرىشنىڭ يۇقىرى سۇرئەتلىك يولىغا كىرىۋالغانلار كۆپرەك.

ئەدەبىيات ھەققىدىكى نەزەرىيەۋى كىتابلارمۇ دائىم بىزگە بىر خىل ھاياتىي كۈچ ئېلىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭدىكى «ئەدەبىيات خەلقنى تەربىيەلەيدۇ، كىشىلەرنى ئالىيجاناب قىلىدۇ» دېگەندەك جاھانغا پاتمايدىغان ئۇقۇملار بىزنىڭ غايىۋىلىكىمىزگە تېخىمۇ كۈچ بېرىدۇ. ئەدەبىيات مۇخلىسلىرىغا جاسارەت بېغىشلايدۇ. بۇنداق ماقالە مۇلاھىزىلىرىنى ئاڭلىغانلارنىڭ نەپسى ۋە كۆز ئالمىسىنىڭ ھەرىكىتى ئەتىدىن باشلاپلا ئۆزگىرىشكە باشلايدۇ. ئازراق كىتاب يۈزى كۆرگەن ئوقۇغۇچىلار شۇ ھامان ئەدەبىياتنىڭ غايىۋى كۈچى بىلەن ئۆزىنىڭ ساماۋى قەسىرىنى قۇرۇپ، خىيالىي پەشتىقدا ئولتۇرۇپ، دۇنيادىكى ۋە مىللىتىمىز ئىچىدىكى بىيولوگىيەلىك ئىنسانلارنى، يېيىش، ئىچىش ۋە ئەۋلاد كۆپەيتىش ۋەزىپىسىدىن نېرىسىغا ئۆتەلمىگەن مەخلۇقلارنى كۆزىتىشكە باشلايدۇ. ھاياتلىق ئادۋوكاتى بولۇشقا تۇتۇش قىلىدۇ. ياش ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرىنىڭ كاللىسىغا سۆيگۈ مۇھەببەت ھەققىدىكى گۈزەل تەسۋىرلەر توخ-

تماي كېلىدۇ-يۇ، لېكىن تەنھالىق ۋە تۇرمۇشتىكى ئا-مالسىزلىق تۈپەيلىدىن نېمە قىلىشنى بىلمەي تەمتىلەپ گارالك يۈرگەن بىر قىزچاقنى باغرىغا بېسىپ، كۆچلۈك مۇھەببىتى، مېھرى ۋە ئەرلىك ئەمەلىيىتى ئارقىلىق ئۇ-نىڭغا ھەقىقىي بەخت ۋە خاتىرجەملىك ئېلىپ كېلىپ، ھاياتلىك مەنىسىنى ئۆزگەرتىش، بۇ ئارقىلىق ئۆز ھايا-تلىك مەنىسىنى بېكىتىش كاللىسىغا كەلمەيدۇ. ئەدەبىيات سۆيگۈ ھەققىدە جار سالغان بىلەن، قانداق سۆيۈشنى ئۆگىتەلمەيدۇ. قىزلار ھەققىدە غەزەللەر يېزىلىدۇ-يۇ، نۇرغۇن قىزلار كوچىلاردا سارغايغان ياپراقتەك ئەگىپ يۈرىدۇ. كىتاب-ژۇرناللار ۋە تورلارنى ئەرلىك ۋە ئەركەكلىك ئۇقۇملىرى قاپلاپ كېتىدۇ-يۇ، كۆپكۈن-دۈزدىكى نومۇسسىز بۇلاڭچىغا ۋارقىراپ قويىدىغان ئا-دەملەر ئاز.

باشقا مەۋقۇلاتلىرىمىزگىمۇ خېلى زور دەرىجىدە ئەدەبىيات ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ. بىزدىكى غايىۋىلىكنى، ئالىيجانابلىقنى ئاساسەن دېگۈدەك ئەدەبىيات مەيدانغا كەلتۈرىدۇ. لېكىن ئەدەبىيات ئارقىلىق پۈل تېپىشنى ئويلاش ئەخمەقلىقتىن دېرەك بېرىدۇ. شېئىر ئارقىلىق بىر نامرات تەلەمچىنىڭ ھاياتىدىكى ھەقىقەتلەرنى ۋە مۇشەققەتلەرنى تېپىپ قېزىپ چىققىلى، ئۇنى ھەقىقەت ۋە سەنئەت دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ، بۇ ئارقىلىق مەشھۇر شېئىرىي ئەسەرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگىلى، باشقە-لارنى ھاياجانغا سېلىپ تەربىيەلىگىلى بولىدۇ، ئەمما، ئاشۇ بۈيۈك شېئىرنىڭ مۇكاپات پۇلى ئارقىلىق ئۇ نام-راتنى نامراتلىق سىزىقىدىن قوتۇلدۇرغىلى، ئۇنىڭ تۇر-مۇشىغا ئىسسىق ھۆسن قوشقىلى بولمايدۇ. «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى» ئارقىلىق، ئۆزىنىڭ ئەدەبىياتتە-كى قابىلىيىتى ۋە تالانتىنى ھېس قىلغىلى بولىدۇ. ئەمما، «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى» پۇلىغا جەنۇبتىن كې-لىدىغان ئۇزۇن يوللۇق كىرا ماشىنىسىنىڭ بېلىتى، ياتاق، تامىقى ئاران كېلىدۇ، بۇ ھەقتە سۆزلەش، ئىقتە-ساد بىلەن ئەدەبىياتنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدە پىكىر قىلىش ۋە داۋراڭ سېلىش بىر خىل مەدەنىيەتسىزلىك-تىن، ئەدەبىياتتىكى چوڭ گۇناھتىن، ئەدەبىياتقا قىلىنـ-غان ھاقارەتتىن، سەنئەتنى سۆيمەسلىك، دەپ قارىلىدۇ. ئۇستازلار ئەدەبىيات مۇلاھىزىلىرىگە پۇلنى ۋە ئىقتە-سادنى ئارىلاشتۇرغان شاگىرتلارنى يارامسىز، قولىدىن ئىش كەلمەيدۇ، ئەدەبىياتنى سۆيمەيدۇ، دەپ قارايدۇ. گەرچە دۇنيانىڭ باشقا يەرلىرىدىمۇ ئىقتىساد بىلەن سەنئەتنىڭ مۇناسىۋىتىنىڭ ئانچە يېقىن ئەمەسلىكى ئو-مۇميلىق بولسىمۇ، لېكىن بىزدە بۇ ئىككى نەرسە پەقە-تلا بىر - بىرسىگە قارشى قويۇلىدۇ. ئەدەبىي ئەسەرلەر-دە، بايلار دائىم بىر خىل ئاچكۆز، پاكار، سېمىز، گە-دىنىدە بىر پارچە گۆش لىغلداپ تۇرىدىغان قىلىپ ھەجۈي تەسۋىرلىنىدۇ، بايلار تەنقىد قىلىنىپ، ئاچكۆز دەپ پاش قىلىنىپ رەسۋا قىلىنىدۇ، نامراتلار ئاق كۆڭۈل، پەزىلەتلىك دەپ بىكار تۇرماي مەدھىيەلىنىدۇ. چەت ئەللەردىكى ئىزچىل تۇردە رازۋېدچىك ھېكايىلە-رىنى يېزىپ پۇل تاپقان يازغۇچىلار بىزدە چوڭ گۇناھ-كار، سەنئەتنى ھاقارەتلىگەنلەر، دەپ قارىلىدۇ، ئۇلارنىڭ كىتابلىرىنىڭ مىليون، مىليون پارچە نەشر قى-لىنغىنىنى بىزدە بىرەر كىم مۇزاكىرە قىلمايدۇ. ئەدەبى-يات ئىچ پۇشۇقنى چىقىرىش ئۈچۈن دەپ سالغۇچىلار ئەدەبىياتقا مېھرىسىز، دەپ قارىلىدۇ. ئەمما، بىز ئەدە-بىياتنى شۇنچە سۆيۈپ تۇرۇپ، ھەممە نەرسىنى ئەدەبى-يات بىلەن باھالاپ، ئەدەبىياتنىڭ قىممىتىنى بىزلا بېكى-تەلەيدىغاندەك ۋارقىراپ تۇرۇپمۇ، دۇنيادىكى ئەڭ قىممەت سەنئەت ئەسىرىنىڭ «مۇنالىزا» دېگەن رەسىم بولماستىن، بەلكى شېكسپىرنىڭ «ۋېنتسىيە سودىگە-رى» دەيدىغان 300 يىلدىن بۇيان ساقلىنىۋاتقان، سا-غىيىپ كەتكەن بىر قانچە بەت قولىيازما ئىكەنلىكىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. بىكار تۇرماي كىتابلاردا ئەدەبىيات بىلەن ئىقتىسادنىڭ قارىمۇقارشىلىقى قايتا-قايتا ئىزاھلىنىدۇ.

ئەدەبىيات رېئاللىقنى تەشكىللەيدۇ. نامراتلىق ۋە يوقسۇزلۇق كۆچەيسە ئەدەبىيات گۈللەنگەندەك، ئەدە-بىيات بىلەن ئىقتىسادنىڭ مۇناسىۋىتى بولمىغاندەك، ئە-دەبىيات بىلەن نامراتلىقنىڭ پەقەت مۇناسىۋىتى يوقتە-كلا بىلىنىدۇ. ھەممىمىز سەنئەتكارلارنىڭ خىيالىيلىقىنى ئېتىراپ قىلىمىز، ئەدەبىيات - سەنئەت رېئال دۇنيادىن ئۈستۈن تۇرىدۇ، دەپ داۋراڭ سالىمىز، بۇ يەردىكى ئۈستۈن دېگەن گەپ بىزگە بىر خىل ھۆكۈمرانلىق، غا-لىبلىق تۇيغۇسى ئاتا قىلىدۇ، بىز بۇ غالىبلىق تۇيغۇسى بىلەن رېئاللىققا، نامراتلىققا، بەزى چاغلاردا خار - زە-بۇنلۇققا ھۆكۈمرانلىق قىلىپمۇ سالىمىز. ئەدەبىياتنىڭ

كۆچى بىلەن جەمئىيەتكە باھا بېرىپ: «جاھان بۇزۇلۇپ كەتتى، ئادەملەر ئەسكىرىشىپ كەتتى، قىزلار تاپتىن چىقىپ كەتتى» دەپ قاقشاپ شېئىر ئارقىلىق جەمئىيەتنى قۇتقۇزۇش ھەلەكچىلىكىدە يۈرۈۋېرىمىز. تېخى بەزىدە مۇشۇ دەۋردە ياشاۋاتقان تۇرۇپمۇ «جورجى بۇش بىلەن سادام زۇكتۇك شېئىر ئوقۇغان بولسا، بەلكىم پارس قولتۇقى ئۇرۇشى يۈز بەرمىگەن» بولاتتى، دېگەندەك ئۆزگىچە ساددا خىياللارنىمۇ مەتبۇئاتالاشتۇرۇپ قويىمىز. لېكىن مەنپەئەت توقۇنۇشلىرى، ئىنسان مەۋجۇتلۇقىنىڭ مۇھىت تەرىپىدىن تالان-تاراج بولۇشى ئۆزلىرىنىڭ شەكلى بىلەن يۈز بېرىۋېرىدۇ. كىشىلەرنىڭ گاڭگىراۋاتقان روھى، ئۆزىگە ئىگە بولالمايۋاتقان ئۆزلۈكى، ئاشۇ مۇرەككەپ ۋە چۈشىنىكسىز ئەخلاق، ۋىجدان ۋە ئىنسانىيلىق قۇرۇلمىسى ئەدەبىياتتىن بوشلۇق تاپالماي باشقا شەكىللەر ئارقىلىق جەمئىيەتكە سىڭىۋېرىدۇ. جەمئىيەتتە فورماتسىيەلىنىۋېرىدۇ. نەسىھەت شەكلىدىكى يازمىلار ۋە «پەرىشتە»لەرگە ئاتالغان خىتابلار كىشىلەرگە خىيالىيلىق بېرىۋېرىدۇ. يازغۇچىلار ئەدەبىياتقا بولغان ئىشەنچ ۋە ئېتىقاد بىلەن كىشىلەرنى خىيالىي قەسىرگە باشلاۋېرىدۇ. رېئال مەسىلىلەر دۆۋىلىنىۋېرىدۇ. كىشىلەر يازغۇچىلار تەسۋىرلىگەندەك «ئادەم» بولالماي، ئۇلار بەلگىلەپ بەرگەن مەنزىلگە يېتەلمەي، ئۆزىنى يارامسىز ھېس قىلىپ يۈرىۋېرىدۇ. بۇ خىل ئىشلاردا ئەدەبىياتنىڭ كۆچى ۋە تۆھپىسى يوقمىدۇ؟

(3)

تەنقىدمۇ سۆيگۈدىن ئايرىلىپ قالغان تەنقىد تەنقىد ئەمەس، ئاسىلىقتۇر. سۆيۈپ تۇرۇپ تەنقىدلەش كېرەك.

— ئابدۇقادىر جالالىدىننىڭ دەرسخانا لېكسىيەسىدىن

مەن ئەدەبىياتنى ياقتۇرىمەن.

ئەدەبىيات مېنىڭ روھىمنى سۈزۈكلەشتۈرىدۇ، ماڭا ئىنسان بولۇشنىڭ يوللىرىنى ۋە ئۇنىڭ قىممىتىنى ۋە مەنىسىنى كۆرسىتىدۇ. مېنى دۇنيانىڭ مەنىۋى ھاسىلاتلىرىدىن بەھرىمەن بولۇشقا، گۈزەللىكلەرنى بايقاشقا، بىر خىل ئادەمىي سۈپەت بىلەن ياشاشقا يېتەكلەيدۇ، مېنىڭ خۇشاللىق ۋە خاپىلىقلىرىمغا بۆلىنىدىغان ئادەم بولۇپ يېتىلىشىمگە ياردەم بېرىدۇ. ماڭا ئەرمەك بولىدۇ. ماڭا ياخشىلىق بىلەن يامانلىق، گۈزەللىك بىلەن رەزىللىكنىڭ كۆرىشىنى بايان قىلىپ بېرىدۇ. ئازاب ۋە خۇشاللىقلىرىمغا رەڭ ۋە تۈس بېرىپ، مېنى يېڭى ئۇمىدكە باشلايدۇ.

خەلق ئەدەبىياتىنى سۆيىدۇ.

خەلق ئەدەبىيات ئارقىلىق كوللېكتىپ ئازاب-ئوقۇبەتلىرىنى خاتىرىلەيدۇ، دۇنياغا ۋە ئۆز مەۋجۇدلۇقىغا بولغان ھاياتلىق تەجرىبىلىرىنى تاسقايدۇ ۋە ئەۋلادلارغا يەتكۈزۈپ ھاياتنى داۋاملاشتۇرىدۇ. ئەدەبىياتتىن تەسەللى تېپىپ، مۇرەككەپ ھايات دولقۇنىدا ئۇچرىغان دەرد-ئەلەملىرىنى، غوۋغالىرىنى يېنىكلىتىدۇ. خۇشاللىقلىرىنى ۋە تارىخى قىسمەتلىرىنى خاتىرىلەيدۇ.

جەمئىيەت ئەدەبىياتنى سۆيىدۇ.

ئەدەبىيات كۆپىنچە ھاللاردا جەمئىيەتنىڭ قۇرۇلمىسىغا يوشۇرۇن تەسىر كۆرسىتىپ، بىر خىل ساپالاشقان ئىجتىمائىي ئەخلاق ۋە مەدەنىيەت ئەندىزىسىنىڭ بارلىققا كېلىشىگە تۈرتكە بولىدۇ. بۇ ئارقىلىق جەمئىيەتتىن ئىبارەت بۇ چوڭ سەنئەت ئەسىرىگە بىر خىل بېزەك ۋە نەقىشلىك رامكا بولىدۇ. ئەدەبىيات ھەقىقەتەن كۆچلۈك. ئۇنىڭ جەمئىيەت ۋە تارىخقا بولغان تەسىرىنى كونكرېت مۆلچەرلىگىلى بولمايدۇ. تارىخ بۇنى ئىسپاتلىغان. «كۆكۈيۇن»نىڭ كىشىلەرگە قانداق نەرسىلەرنى تونۇتقانلىقىنى، «قوزغال»نىڭ قانچىلىك جۇشقۇلۇقلا ئىلھام ئېلىپ كەلگەنلىكىنى مۆلچەرلەش تەس. لېكىن، ھازىرقى مەدەنىيەتلىك دۇنيادا، بىر جەمئىيەت ئۇچۇن، بىر جەمئىيەت كىشىلىرى ئۈچۈن ئەدەبىيات ھەممە ئەمەس، ھەمدە ھەممە بولۇشقا تىرىشسىمۇ، كىشىلەرنىڭ ئېڭىغا ھەممىدەك كۆرۈنسىمۇ ۋە كۆرۈنۈۋالسىمۇ ئانچە مۇۋاپىق بولمايدۇ. مەدەنىيەت ۋە مەدەنىيەتنىڭ زور دەرىجىدە ئاممىۋىلاشقان، خۇسۇسىيلاشقان دەۋردە ئەدەبىياتتىن ھەممە نېمىنى كۈتۈش يەنىلا ھەددىدىن زىيادە ئۇنىڭغا تايىنىۋېلىش، ئۇنىڭغا بولغان ئىشەنچنى ئېتىقاد دەرىجىسىگە كۆتۈرۈش، ئەدەبىيات ئارقىلىق بارلىق مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش تاماسىدا يۈرۈش مەلۇم دەرىجىدە ئەخمەقلىققە ياتىدۇ. بولۇپمۇ بۈگۈنكى دۇنيادا تېخىمۇ شۇنداق.

ئەدەبىياتنىڭ ۋە سەنئەتنىڭ ئىنسانلار تۇرمۇشىدىكى ئورنى، رولى، جەمئىيەتكە بولغان تەسىرى ۋە ئىج-

تىمائىيلىققا بولغان فۇنكسىيەسى ئۆزگەردى. كىشىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ئۆزگەردى. بۇ خىل ئۆزگىرىش دۇنيادىكى ھەممە مىللەتلەردە ۋە قوۋملاردا ئوخشاش ھالەتتە ۋە دەرىجىدە بولمىسىمۇ، لېكىن مەلۇم دەرىجىدە بىر خىل خۇسۇسىيلىششى ۋە ئاممىۋىلىششى ئەگەشتى.

ئەدەبىيات «قاسراق» تاشلىشى كېرەك. ئۆزىنىڭ باغرىنىڭ كەڭ ئىكەنلىكىنى مەۋجۇتلۇقتىكى ھەممە نۇقتىدا كۆرسىتىشى كېرەك. ئەدەبىيات «يەرىشتە»لەرنى، ئالىيجانابلارنى، نوقۇل ھالدا ئەخلاقشۇناسلارنى ۋە دىداكتىكا نەسىھەتچىلىرىنى يېتىشتۇرىدىغان بازا بولۇپ قالماسلىقى كېرەك. بۇلارغا بىر كىشىلىك ئورۇن بەرسە بولىدۇ. ئۆتمۈشنى ئىپادىلەشمۇ ئەدەبىياتنىڭ بىردىنبىر ۋەزىپىسى ئەمەس. ئاشۇ قېلىپقا چۈشۈرگىلى بولمايدىغان، لايىھەلەش قىيىن بولغان ئىنسان تەبىئىيىتى ھەققىدە چۈشىنىكسىز قاقشاشمۇ ئەدەبىياتنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى ئەمەس. ھازىر ئەدەبىياتنىڭ ۋەزىپىسى كۆپ، لېكىن ئاساسىي ۋەزىپىسى ئۇنچە ئېنىق ئەمەس. بۇ كىشىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىنىڭ مۇرەككەپلىكىدىن، ئەدەبىياتنىڭ ئىچكى سغىمىنىڭ كېڭىيىپ كەتكەنلىكىدىن كەلگەن. ئەدەبىيات بىز كەڭرى بازار. كىشىلەر ئاشۇ كىتابلاردىن ئاشۇ بازاردا ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ۋە شولىسىنى تاپالىسا، ئۆزىنىڭ ئازاب - ئوقۇبەتلىرىگە ۋە مەۋجۇتلۇق ھالىتىگە باشقىلارنىڭ دىققەت قىلۋاتقانلىقىنى ئەدەبىيات ئارقىلىق ھېس قىلالىسا، ئەدەبىياتتىن نېمىنى تەلەپ قىلسا، شۇ نەرسىنى ئۇچرىتالىسا، ئۇ خۇددى چوڭ بىر ھالەتتىكى مەنىۋى تاللا بازىرىدەك، نۇرغۇن نەرسىلەرنى خۇسۇسلاشتۇرۇالغان كىشىلەرنىڭ ئېھتىياجىنى قامدىيالىسا، ئەدەبىيات ئاندىن ھەقىقىي ھالدا بۇگۈنكى ئورنىنى تاپقان بولىدۇ.

تېمىلار «قاسراق» تاشلىشى كېرەك. ئۇنى تارىخ بوغۇپ قويسا بولمايدۇ، ئەدەبىياتتىكى ئېستېتىكا تارىخ ئارقىلىق بوغۇلۇپ قالسا بەلكىم رەڭسىز بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. ھاياتتا ھەممە ئازاب ئۆتمۈشتىن، قىزلاردىن ۋە جەمئىيەتنىڭ بىز چۈشىنەلمەيدىغان كېلەڭسىز ئەندىزىسىدىنلا كەلمەيدۇ. كىشىلەرنىڭ مەنسىزلىكى ۋە تۇتۇرۇقسىزلىقى، ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت تەرىپىدىن تىتىمىكاتاڭ بولۇشى، ئىستەكلىرى تەرىپىدىن قۇل بولۇشى، مەنپەئەت ئالدىدىكى خاراكتېر بۆلۈنۈشى ئىنسانىنى مۇرەككەپ قىلىۋاتقان ئەھۋاللاردۇر. بۇنىمۇ سەنئەت بەلگىلىك دەرىجىدە قوبۇل قىلىشى كېرەك. ئۇ كىشىلەرگە ئۆزىنىڭ بەزى ھاللاردا مەنسىز ۋە مەزمۇنسىز ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلدۇرالىشى كېرەك. ئۇ بۇرۇنقىدەك كىشىلەرگە خىيالىيلىق سۇۋغا قىلسا، جەمئىيەت ۋە باشقا ئادەملەرگە نەپرەت سۇۋغا قىلىشنى ئۆگەتسە، بىزدە بىر خىل باشقىلارنى يوشۇرۇن يەكلەش، چەتكە قېقىش خاھىشى يېتىشتۇرسىلا بولمايدۇ. بىزنىڭ ئەدەبىيات تېمىلىرىمىز ئاشۇ ئاچ كۆزلەرنى، مەينەتلەرنى ۋە بۇزۇقلارنىمۇ چۈشىنىپ بېقىشى، ئاشۇ قەھرىمانلارنىڭ تۇتۇرۇقسىزلىقىنىمۇ كۆرسىتىپ بېرەلىشى، نامراتلىقنى ئاق كۆڭۈللۈكنىڭ، بايلىقنى ئاچ كۆزلۈكنىڭ، موللا ئىشانلىقنى ئالدامچىلىقنىڭ سىمۋولى قىلىۋالماسلىقى، دائىم مودا كېيىم بىلەن كىتاب ئوقۇماسلىقنى قارىمۇقارشى ئورۇنغا قويۇپ تەسۋىرلەپ سېلىشتۇرۇشنى ئەنئەنگە ئايلاندۇرۇۋالماسلىقى، كىشىلەرنى «يەرىشتە»گە ئايلاندۇرۇشقا ئورۇنماسلىقى، ئاشۇ قات - قېتىمدىن چۈۋۈلۈپ كېتىۋاتقان گاراڭ ئادەملەرگە قاراپ ئۆكسۈپ يىغلاپ بېقىشى كېرەك. تۇزۇلمە ئىدىئولوگىيە ۋە مەدەنىيەتتىن خالى ئازاب ئوقوبەتلەرنىمۇ سىيدام قىلىپ بېقىشى لازىم. ھەممىدىن مۇھىمى ئەدەبىياتقا بولغان قىزغىنلىق ھاياتقا بولغان قىزغىنلىقتىن، ئادەملەرگە بولغان قىزغىنلىقتىن ھالقىپ كەتمەسلىكى كېرەك.

نەقىل مەنبەلىرى

[1] «دۇنيا ئەدەبىياتى» 2009 - يىللىق 2 - سان، «بۇگۈنكى فىرانسىيە» ژۇرنىلى بىلەن كلىزىيۇنىڭ سۆھبىتىدىن ئېلىندى.

[2] نۇرمۇھەممەت ئۆمەر ئۇچقۇن، رەيھانگۈل ئابدۇللا: «ئۆگىنىپ، ئىزدىنىپ تاپتىم ئۆزۈمنى»، يازغۇچى نۇرمۇھەممەت توختى بىلەن سۆھبەت. «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» 2010 - يىللىق 1 - سان.

[3] ئاييېك: «نەۋايى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2003 - يىلى نەشرى. بۇ جۈملە مەزكۇر كىتابتىن ئۆزلەشتۇرۇلدى.

[4] بۇ مىسرا ھاپىزنىڭ غەزىلىدىن ئۆزلەشتۇرۇلدى.

[5] ئابدۇقادىر جالالىدىننىڭ يېزىلىۋاتقان «ئۇيغۇرلار ئۈچۈن بىلىم» دېگەن كىتابنىڭ پارچىسىدىن ئېلىندى.

[6] ئابدۇرېھىم دۆلەت: «مەدەنىيەت ۋە مەۋجۇدلۇقىمىز»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2003 - يىل 5 - ئاي نەشرى، 53 - بەت.

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى بۇگۈنكى ۋە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىل - ئەدەبىياتى كەسپىنىڭ ماگىستر ئاسپىرانتى

نەۋاينىڭ «يوللۇق ياغلىق» لىرىكىسىدىكى رەڭلەر جۇلاسى

ئەلشىر نەۋاينىڭ «خەزاينۇل مەئانى» ۋە «خەمسە» قاتارلىق قامۇسى دىۋانلىرىنى ھەر تەرەپتىن ئېرىق - ئۆستەڭلەر ۋە تارام - تارام دەريا - ئېقىنلار قۇ- يۇلۇپ تۇرىدىغان سېھرلىك دېڭىزغا ئوخشىتىشىمىز مۇمكىن. شائىر بۇنداق بەدىئىي چەكسىزلىكنىڭ نەققىشى چەككەندە داستانلىرى ۋە تارىخىي ئەسەرلىرىدىلا ئەھەس، بەلكى لىرىكىلىرىدىمۇ خەلقىمىزنىڭ نەققاشلىق، ئويمىكارلىق، زەردازلىق قاتارلىق فولكلورىستىك قول ھۇنەر - سەنئەت ئادەتلىرىگە ئالاھىدە ئېتىبار قاراتقان.

«خەزاينۇل مەئانى»دا ئەھمەلىي قوللىنىلىدىغان سەنئەت تۈرلىرى شېئىرى خام ماتېرىيال قىلىنىپ، يېزىلغان لىرىكىلار نۇرغۇن. بىزنىڭ مۇلاھىزە قىلماقچى بولغىنىمىز «فەۋەيدۇل كىبەر» دىۋانىغا كىرگۈزۈلگەن بىر غەزەل. بۇ يەتتە بەيىتتىن تۇزۇلگەن «قىل» رادىفلىق ئوتلۇق سۆيگۈ لىرىكىسى بولۇپ، ئۇنىڭدا مەشۇقنىڭ ئاشقىغا ئاتاپ قول ياغلىق توقۇپ يالداما قىلىشتەك مەنىلىك ۋە جانلىق تۇرمۇش كۆزنىكى نەزمى تىلغا كىرگۈزۈلگەن. شۇڭا بىز «ياغلىغىڭ، ئەيكىم، تىكەرسەن» سەتىرىسى بىلەن باشلىنىدىغان بۇ غەزەلنى «يوللۇغ ياغلىق» لىرىكىسى، دەپ ئاتىدۇق.

«ياغلىغىڭ، ئەيكىم، تىكەرسەن، ئىگنە مۇژگانىمنى قىل،
نەقش ئېتەردە تارى ئانىڭ رىشتەئى جانىمنى قىل.»

نەۋاينىڭ پىكرىچە، غەزەلنىڭ مەتلەسى ياكى باشلانما بەيىتىدا، شائىرنىڭ ئەنئەنەلەرگە مۇناسىۋىتى ۋە خاس ئىجادىيىتى كۆزگە تاشلىنىپ تۇرۇشى زۆرۈر. مەزكۇر غەزەلنىڭ باشلانمىسىدىن ئايانكى، شائىر بىر قىسىم مەشھۇر غەزەللىرىگە ئوخشاش مەتلەدە مەزمۇن ۋە بەدىياتنىڭ ئۆزگىچە ھەم يۇكسەك بولۇشىغا ئەھمىيەت بەرگەن. ئاساسىي پىكرىنىڭ ئېچىلىشى بىلەن سەزگۈر غەزەلنىڭ بىر پۈتۈن كۆرۈنۈشىنى تەمىن ئەتكۈچى جانلىق ئوبراز، يېگانە تەسۋىر ئوبيېكتى بولغان «يوللۇغ ياغلىق»نى كۆز ئالدىمىزدا نامايان قىلغان.

بەيىتتا لىرىك قەھرىمان «ئەي، مەشۇق، ئاشىقىڭغا يوللۇغ ياغلىق سوۋغا قىلماقچى بولساڭ كىرپىكلىرىڭنى يىڭنە، چېنىڭنى رىشتە قىلىپ كەشتىلە» دەپ خىتاب قىلماقتا. بىز غەزەلنىڭ باشلانمىسىغا قاراپ، كۆڭلىگە مۇھەببەت ئوتى چۈشۈپ مەڭگۈلىرى قىزارغان قىزنىڭ ئاخشامدىكى چىراغ نۇرىدا كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىككىنىچە كەشتىچىلىك قىلىۋاتقانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىمىز. باشلانما-

مەدەنىيەتتىكى نەۋايى تەتقىقاتى

دىن كېيىن شائىر لىرىك قەھرىمانىنىڭ پىكىر يولى ئاستا-ئاستا ئېچىلماقتا.

«ئىستىسىنىڭ تارىن قىزىل، ياخود قارا قىلماققە رەڭ،
كۆز قاراسىن ھەل قىلىپ، كۆزدىن ئاقار قانمىنى قىل.»

قىز-ئانىلىرىمىزدا قەدىمدىن بۇيان دوپپا، كۆڭلەك، ياستۇق قېپى ۋە قول ياغلىق كەشتىلەپ ئۇنى سۆيگەن يارىغا ياكى سەپەردىكى يىگىتىگە يالداما قىلىش ئەنئەنىسى داۋاملاشقان. بۇ ئۆز نۆۋىتىدە قىزلارنىڭ نازاكىتى، دىتى، تەربىيەسى ۋە مەنىۋى گۈزەللىكىنى ناماياں قىلىدۇ. ئەلۋەتتە ياغلىق رەڭگارەڭ يىپلار ئارقىلىق كەشتىلىنىپ، رەڭلەر جۇلاسى يارىتىشى كېرەك. بۇ ھالەتنى سۆز گۆھەرشۇناسى نەۋايى «يىپلىرىڭ كۆزۈمنىڭ قارىسىدەك، ھىجراندىن ئاققان قانلىق ياشلىرىمدەك قىزىل بولسۇن!» دەپ بۇيرۇماقتا. لېكىن نۆۋەتتە لىرىك سۇبېيكتنىڭ پىكرى داۋاملىشىپ، ھەر رەڭدىكى يىپلاردىن ئەمدى گۈللەرگە كۆچكەن.

«گەر دېسەڭ ھەريان قىزىل گۈللەر قىلاي نۇسخەت ئاڭا،
كۆكسۈم ئاچىپ، تازە قانلىغ دېغى ھىجرانىمنى قىل.»

قىزىلگۈل دېگەن كۆڭۈل. رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، ئەسلىي ئۇ ئاق لالە بولغان. ئاشىق-مەشۇقلارنىڭ دالادىكى مەنىۋى قوشۇلۇشىدىن ھايا ئىستەپ قىزارغان ئاقلالە قىزىلگۈلگە ئايلانغان. يوللۇغ ياغلىقىغا گۈللەر نەقشلەنگەن. نەۋايىنىڭ پىكرىچە، ياغلىقتىكى گۈل كۆكسىنى يېرىپ، يۈرىكىنى قول ياغلىققا كۆچۈرگەن مەشۇقنىڭ ھىجراندىكى ساداقىتى، ئۇنىڭ باغرىدىن چاچرىغان قانىنىڭ داغ قالدۇقى ئىدى. غەزەلدە ھەر بىر بەيىت ئۆز زىددىن ئاۋۋالقى بەيىتنىڭ مەنتىقى ۋە ئىزچىل راۋاجىنى سۈپىتىدە داۋام قىلماقتا.

«غۇنچەلەر گۈل يانىدا تىكمەك تەخەييۇل ئەيلەسەڭ،
ئاڭا نۇسخەت كۆڭۈل ئاتلىق زارى ھەيرانمنى قىل.»

بۇ يەردە شائىر ئۆز شېئىرى بىلەن ئويچان ۋە غەمكىن ھالەتتە پىچىرلاشماقتا: «ئەگەر گۈللەر يېنىغا ئېگىلىپ تۇرغان غۇنچىلىرىمۇ چەكمەكچى بولسا، ئۇنىڭغا مۇڭلۇق كۆڭۈل ھەيرانلىقىمنى نۇسخا قىل. بۇ مېنىڭ ۋىسال تەشنالىقىمغا بولغان نالە-زارىمنىڭ ئەستايىدىل بولۇپ قالسۇن!» شائىرنىڭ ھېسسىياتى ۋە پىكرى خۇددى ئانار دانىچىلىرىدەك غەزەلدىكى بىر-بىرىنىڭ شېرىن ئوبراز «يوللۇق ياغلىق»نى يادرو قىلىپ زىچلىققا ئىگە بولماقتا، جۇلالانماقتا! غەزەلدە مۇھەببەت ياغلىقىنىڭ بارچە خۇسۇسىيەتلىرى تەدرىجىي كېڭىيىپ بارماقتا.

«گەر دېسەڭ ھەريان پەرى شەكلىن نەمۇدار ئەيلەيىن،
ۋەھ، نە نەۋا، ئەيتاي ۋەلى مەنزۇر جانمنى قىل.»

لىرىكىدىكى مەنئى پىكىر شىددەتلىنىپ ئوتتۇرا باسقۇچقا يەتكەندە، ئۇنىڭدىكى ئىندىۋىدۇئال ئومۇمىيلىق بولغان لىرىك قەھرىمانىنىڭ ئىچكى كەچۈرمىشلىرىمۇ شۇنىڭغا ماس ئېچىلماقتا. شائىر تەسۋىر ئوبيېكتىنى پەللەمۇ-پەللە يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈپ، گۈلنىڭ ئەتراپىدا ئەگەر بىر پەرىنىڭ سۈرىتىنى نامايان قىلىپ، قول ياغلىق ئارقىلىق مۇھەببەتكە سىمۋول قىلىنغان جانلىق مەنزىرىنى ئاشىقنىڭ يوللىماقچى بولسا، ئەگەر ياخشىسى ئۇ يەرگە مېنىڭ جېنىمنى، يەنى مېنى سىزىپ قويۇپ، دەپ ئۆتۈنمەكتە، ناله قىلماقتا. يۇقىرىقى مىسرالاردا نەۋايىنىڭ لىرىك قەھرىمانلاشقان ئاشقىلىقىنى ھېس قىلساق، غەزەلنىڭ بۇ بۆلىكىدە ئېستېتىك سۇبېيكتنىڭ نەۋايىلاشقانلىقىنى كۆرىمىز. ئەمدى شائىرنىڭ لىرىك قەھرىمانى يوللۇغ ياغلىققا كەشتىلەنگەن گۈل، غۇنچە ۋە پەرىشتىدىنمۇ گۈزەللىكتە مەنئى قانائەتسىزلىك ھېس قىلماقتا. شۇڭا بۇ ياغلىققا شېئىر چېكىپ قويۇش ھەققىدىكى مۇنداق نىدانى ئاڭلايمىز.

«قىلسالڭ ئول ياغلىق ئارا بىر شېئىر ھەم يازماق ھەۋەس،
ئاندا ھەريان نەقش بۇ نەزمى پەرىشانمنى قىل.»

شۇنداق يوللۇغ ياغلىق بىر مۇھەببەت لىرىكىسى! ئۇنىڭدا گۈل، غۇنچە، سۆيگۈ شارابىدىن مەست بولغۇچى ئىنسان سىمىاسى ۋە ئۇنىڭ قەلبىنىڭ ئىزھارى بولغان شېئىرى پۈتۈلگەن. غەزەل بىلەن غەزەلنىڭ ئىچىدىكى شېئىرىي ئوبراز جان بىلەن جانانەڭ بىر-بىرىنىڭ باغرىدا سىڭىشكەن. دېمىسىمۇ شائىرنىڭ ئونلىغان لىرىكىلىرى زامانىسىدىن ھازىرغىچە سۆيگۈ-مۇھەببەت مەكتۇبىلىرى ۋە قەھرىمانلىق تۇيغۇلىرىدىن ئورۇن ئالغان، خەلقىمىزنىڭ مەنئى شاد-ئەلەملىرىنىڭ ھەمراھى بولۇپ كەلگەن. شۇنىڭ بىلەن غەزەل مەتلەسى ئارقىلىق ئاخىرقى پەللىسىگە يېتىپ، شائىر كۆپ ۋاقىتتىن بېرى گېپىدا تۇرۇپ قالغان نەرسىنى چىقىرىۋەتكەندەك بولغان.

«ئەي نەۋايى، كىمكى بۇ ياغلىقنى تىكسە يار ئۈچۈن،
مۇژدە جانىم جەۋھەرىيۇ نەقدى ئىمانمنى قىل.»

تۇگەللەنمە غەزەلنىڭ خۇلاسىسى. ئۇنىڭدا لىرىك قەھرىمانىنىڭ ۋاستىسى ئارقىلىق شائىرنىڭ غەزەل

يېزىش پىلانى تاماملانغان. مەتلەدە شائىر تەخەللۇسنى ئۇچىنچى شەخسته كەلتۈرۈش ئارقىلىق، چىن ئىنسانىي مۇھەببەت ۋە سۆيگۈ يالدامسى بولغان يوللۇغ ياغلىقنى ئۇلۇغلىغان. ياخشىلىق ۋە گۈزەللىكنىڭ تەنتەنىسى ئۇچۇن جان تەسەددۇق قىلىدىغان قەسمىنى ئىزھار قىلغان. بەلكىم مەزكۇر لىرىكا ئۇلۇغ شائىرنىڭ يىگىتلىك يىللىرىدىكى بەختسىز مەشۇقى گۈلدىن يادىكار نەقىشلىق قولياغلىققا ئوقۇلغان مۇھەببەت قەسىدىسىدۇر!

قىسقىسى، غەزەلدە لىرىكا سەنئەت ۋە ئېتنوگرافىيە بىلەن ئۇيغۇنلىشىپ كەتكەن. قىلقەلەم شائىر مەشۇقىنىڭ يارىغا بولغان مېھىر - مۇھەببىتى، ساداقىتى، ھىجران ئازابى ۋە ۋىسال ئىشتىياقىنى ئىپادىلەشته ئۇنىڭ ئاددىي هاياتىمىزدىكى يوللۇغ ياغلىق كەشتىلەپ، يالداما قىلىش سەنئىتىدىن يۇقىرى ماهارەتته پايدىلانغان. قارا، سېرىق ۋە يېشىل رەڭلەرگە قىزىنىڭ گاھ - گاھ قوللىرىغا ياق، كۆز گۆھىرى ياكى يۇرىكىگە يېڭنە سانجىلىپ كەتكەندەكى قىزىل قانلار قوشۇلۇپ، ئاق ماتا گۈلدەستىگە ئايلانغان. شۇنىڭ بىلەن مەزكۇر غەزەلنى كەشتىچىلىك سەنئىتىنىڭ ئوبرازلىق تەسۋىرى، نوقۇل نەزمىلا ئەمەس، «يوللۇغ ياغلىق» سۆزىنىڭ كەڭ مەنىدە سەنئەت ئەسىرى تۇسىنى ئېلىشى يەنى «رەسىملەشكەن شېئىر» دەپ ئاتاشقا بولىدۇ. چۇنكى، نەۋايى شائىرلا ئەمەس، بەلكى «زەنجىرلەنگەن» رەسسامۇ ئىدى.

بەدىئىيلىكىگە كەلسەك، «يوللۇغ ياغلىق» لىرىكىسى نەۋايى غەزەللىرىنىڭ مەزمۇن جەھەتتىكى چوڭ تۇرى بولغان ئاشقانە غەزەللەر دائىرىسىگە كىرىدۇ. مىسرالىرىنىڭ شەكىل ۋە مەنىۋى باغلىنىشىغا ئاساسەن ئۇ زەنجىرسىمان (مۇسەلسەل) غەزەلدۇر. ئارۇزنىڭ رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف ۋەزنىدە يېزىلغان. غەزەلدە شائىر پەقەت «كەشتچى قىز» ئوبرازىنى مەركەز قىلىپ، بېيىت- لارنى مەنە ۋە شەكىل جەھەتتىن باغلاش ئارقىلىق ۋەقە- لىك هاسىل قىلغان ياكى مەنتىقى ئىزچىللىققا ئاساسلانغان پىكىرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈپ، ياغلىقنىڭ تەدرىجىي ئېچىلغان خۇسۇسىيەتلىرى ئارقىلىق مۇكەممەللىك يارىتقان. نەۋايى بۇنداق ئىزچىللىق ئۇچۇن غەزەلدە بەدىيانتىكى تەدرىج سەنئىتىنى قوللانغان. قول ياغلىق، ئۇنىڭ توقۇلۇش جەريانى ۋە كەشتچىلىكنىڭ تاماملىنىشىنى ئىپادىلەگۈچى مىسرالارغا سىڭگەن لىرىك قەھرىمان — قىز دىل ئىزتىراپلىرىنىڭ ئېچىلىش جەريانى ئەمەلىيەتته شائىر غايىۋى پىكرىنىڭ تەدرىجىي يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈلۈش جەريانى بولغان.

ئۇنىڭدىن باشقا، بەدىئىي سۆز ئۇستىسى لىرىكىغا خىتاب ۋە بۇيرۇش سەنئەتلىرىنمۇ تەدبىقلىغان. «قىل» رادىفى غەزەلنىڭ قۇرۇلمىسىنى قېلىپلاپ، ئاساسىي ئاھاڭنى بەلگىلىگەن. شائىر بۇ سۆز ئارقىلىق قىزغا مۇراجىئەت قىلىپ، لىرىك تەسۋىر ۋە پوئېتىك ئوبرازنىڭ جانلىق، تەسىرلىك ۋە گۈزەل بولۇشىنى؛ پىسخىك كۆچۈرمە ۋە ئېچكى مۇلاھىزىلىرىنىڭ مىسلىسىزلىكىنى تەنە قىلغان.

پايدىلانغان ماتېرىياللار:

1. ئەلشىر نەۋايى: «غەزەللەر» (تېكىپچان ئېلىيوف نەشرگە تەييارلىغان)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982 - يىل نەشرى.

2. «چاغاتاي تىلىنىڭ ئىزاهلىق لۇغىتى» (مۇھەممەتتۇرسۇن باھاۋۇدۇن قاتارلىقلار تۈزگەن)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2002 - يىل نەشرى.

3. «فەۋەيىدۇل كىبەر» (مۇھەممەدتۇردى مىرزائەھمەد نەشرگە تەييارلىغان)، بېيجىڭ، مىللەتلەر نەشرىياتى، 2011 - يىل نەشرى.

ئاپتور: دوكتور، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىدا ئوقۇتقۇچى

بۇ سانىنىڭ ئەسەرلىرى «شىنجاڭ گېزىتى» باسما ئىشلىرى مەركىزى ئۇيغۇرچە كومپيۇتېر بۆلۈمىدە تىزىلدى؛ بۇ سانىنىڭ تەكلىپلىك تەھرىرى: ئايگۈل ئەمەت؛ كور- رېكتورى: رەنا ئەمەت؛ مۇقاۋا ۋە قىستۇرما سۈرەتلەرنى ئىشلىگۈچى: مەريەمگۈل ئىدرىس (تەكلىپلىك)، بەتچىك: ئىسھاقجان ئىبراھىم قاراتېكىن (تەكلىپلىك).

(بېشى ئالدىنقى سانىدا)

4) شىنجاڭدا قوش تىل مائارىپىنى يولغا قويۇشقا دائىر سىياسەت - بەلگىلىمىلەر

2004 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمتى «قوش تىل مائارىپىنى زور كۈچ بىلەن ئىلگىرى سۈرۈش توغرىسىدا پىكىر»نى بېسىپ تارقىتىپ، «قوش تىل» مائارىپىنى يولغا قويۇشنىڭ فاڭجېن ۋە تەلەپلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى ۋە ئۇنى ھەر دەرىجىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەتلەرنىڭ ئاساسلىق خىزمەت كۈنتەرتىپىگە كىرگۈزدى، ئۇ دەۋر بۆلگۈچ ئەھمىيەتكە ئىگە ھۆججەت. 2005 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئىشخانىسى، خەلق ھۆكۈمتى ئىشخانىسى «ئاز سانلىق مىللەتلەر يەسلى مائارىپىدا ‹قوش تىللىق› ئوقۇتۇشنى يولغا قويۇش توغرىسىدا پىكىر»نى بېسىپ تارقىتىپ، «قوش تىل» مائارىپىنىڭ دائىرىسىنى يەسلى باسقۇچىغا كېڭەيتتى. 2008 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئىشخانىسى، خەلق ھۆكۈمتى ئىشخانىسى «ئاز سانلىق مىللەت يەسلىرى ۋە باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدە ‹قوش تىل› مائارىپىنى يەنمۇ كۈچەيتىش توغرىسىدا پىكىر»نى بېسىپ تارقىتىپ، «قوش تىل» مائارىپىنى يولغا قويۇشتىكى سىياسەت - تەدبىرلەرنى يەنمۇ مۇكەممەللەشتۈردى.

2010 - يىلى مەركەزنىڭ شىنجاڭ خىزمىتى سۆھبەت يىغىنىدا شىنجاڭدىكى «قوش تىل» مائارىپى دۆلەت ئىستراتېگىيەسى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى. ئارقىدىن مائارىپ مىنىستىرلىقى قاتارلىق مىنىستىرلىق، كومىتېتلار بىرلىكتە «شىنجاڭنىڭ ‹قوش تىل› مائارىپى خىزمىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش توغرىسىدا پىكىر»نى تارقىتىپ، شىنجاڭنىڭ «قوش تىل» مائارىپىنىڭ تەرەققىياتىنى كاپالەتلەندۈرۈشكە دائىر سىياسەت - تەدبىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. 2011 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمتى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئاز سانلىق مىللەت يەسلىرى ۋە ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە ‹قوش تىل› مائارىپىنىڭ تەرەققىيات پىلانى (2010 - 2020 - يىللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)»نى ئېلان قىلىپ، «قوش تىل» مائارىپىنىڭ كەلگۈسى ئون يىلدىكى يېتەكچى ئىدىيەسى، ئاساسىي پرىنسىپى ۋە نىشانى، ۋەزىپىلىرىنى يەنمۇ ئايدىڭلاشتۇرۇپ، كونكرېت خىزمەت تەدبىرلىرىنى بەلگىلەپ، كاپالەت مېخانىزمىنى ئايدىڭلاشتۇر-

دى. پىروگراممىا خاراكتېرلىك بۇ ھۆججەتنىڭ ئېلان قىلىنىشى بىلەن شىنجاڭنىڭ «قوش تىل» مائارىپىنىڭ تەرەققىياتى ئۇچۇن يېڭى سەھىپە ئېچىلدى.

5) شىنجاڭدا «قوش تىل» مائارىپىنى يولغا قويۇشنىڭ مۇھىم ئەھمىيىتى

بىرىنچى، «قوش تىل» مائارىپى ئاز سانلىق مىللەتلەر مائارىپىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ ئاساسلىق يولى ۋە ۋاستىسى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر مائارىپى ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلدى. ئەمما تارىخ ۋە تەبىئىي شارائىت قاتارلىق سەۋەبلەر، شۇنىڭدەك ئاز سانلىق مىللەتلەر مائارىپىنىڭ ئاساسى ئاجىز بولۇش، تەرەققىيات تەكشى بولماسلىق تۇپەيلىدىن، ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىنىڭ ئەلا سۈپەتلىك مائارىپقا بولغان ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشالمىغانىدى. «قوش تىل» مائارىپى دەۋر تەرەققىياتىنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىپ، ئاممىنىڭ كۆچلۈك ئارزۇسىنى قاندۇرۇپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر مائارىپىنىڭ تەرىبىيەلەش شەكىللىرىنى كۆپەيتىپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر مائارىپى ئاز سانلىق مىللەت تىلىدا ئوقۇتۇش ئىسلاھاتىنى ئىلگىرى سۈردى. «قوش تىل» مائارىپى ئۇچۇر يوللىرىنى كېڭەيتىپ، ئوقۇتۇش بايلىقىنى مول‌لاشتۇرۇپ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئوقۇتۇش ئېڭى ۋە ئوقۇتۇش ھېتودىنى ياخشىلاپ، ئوقۇتۇش ئۇنۇمىنى ئۆستۈردى. «قوش تىل» مائارىپى ئارقىلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر مائارىپىنىڭ سۈپىتى ئۆستى. ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئومۇمىي ساپاسى ۋە «قوش تىل» ئىقتىدارى ياخشىلىنىپ، ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇش ۋە ئىشقا ئورۇنلىشىش ماسلىشىش ئىقتىدارى كۈچەيدى. شۇڭا «قوش تىل» مائارىپى ئاز سانلىق مىللەتلەر مائارىپىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ ئاساسىي يولى ۋە ۋاستىسى، شۇنداقلا ئاز سانلىق مىللەتلەر مائارىپىنىڭ سۈپىتى ۋە ئەمەلىي ئۇنۇمىنى ئۆستۈرۈشنىڭ كاپالىتى.

ئىككىنچى، «قوش تىل» مائارىپى شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي ئىشلارنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا پەن-تېخنىكا ۋە ئىختىساسلىقلار ئاچقۇچ، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ئىشلارنىڭ تەرەققىياتى پەن-تېخنىكىدا يېڭىلىق يارىتىدىغان ئىختىساسلىقلارنى يېتىشتۇرۇش - يېتىشتۇرەلمەسلىككە باغلىق. شىنجاڭدا كۆپ مىللەتلىك رايون، ئاز سانلىق مىللەتلەر نوپۇسىنىڭ 60تىن كۆپرەكنى ئىگىلەيدۇ. شىنجاڭدا ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي ئىشلارنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىشتىراك قىلىشى ۋە ئورتاق تىرىشىشىدىن ئايرىلالمايدۇ، يۇقىرى ساپالىق ئاز سانلىق مىللەت ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۇرۇشتىن تېخىمۇ ئايرىلالمايدۇ. «قوش تىل» مائارىپىنى يولغا قويۇش ئارقىلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر مائارىپىنىڭ سۈپىتىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئۆستۈرۈپ، لايىقەتلىك قۇرغۇچىلارنى كۆپلەپ يېتىشتۇرۇشنى ئەقلىي تايانچ ۋە ئىختىساس ئىگىلىرى كاپالىتى بىلەن تەمىن ئەتكىلى بولىدۇ. «قوش تىل» مائارىپى «مائارىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇش - ئىختىساسلىقلارنى يېتىشتۇرۇش - ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ئىشلارنى راۋاجلاندۇرۇش»تىن ئىبارەت ياخشى، سۈپەتلىك ئايلىنىشنىڭ مەركىزىي ھالقىسى، ئۇنىڭ رولى مۆلچەرلىگۈسىز.

ئۈچىنچى، «قوش تىل» مائارىپى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە جەمئىيەت مۇقىملىقىنى قوغداشقا پايدىلىق. جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى دۆلەتنىڭ بىرلىكى ۋە ئەبەدىي ئەمىنلىكىنىڭ ئاساسى. مىللەتلەر ئارا ئۆزئارا چۈشىنىش مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنىڭ ئاساسى، ئالاقە قىلىش، پىكىر ئالماشتۇرۇش ئۆزئارا چۈشىنىشنىڭ ئاساسى. تىل، بولۇپمۇ دۆلەت بويىچە قوللىنىلىدىغان تىل - ئالاقە قىلىش، پىكىر ئالماشتۇرۇشنىڭ قورالى. «قوش تىل» مائارىپى ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارنى بىر قەدەر يۇقىرى ئومۇمىي ساپا ۋە مەدەنىيەتكە ماسلىشىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈپ، ئىشقا ئورۇنلىشىش نىسبىتىنى ئۆستۈرگىلى، ئىگىلىك تىكلەش قابىلىيىتىنى كۈچەيتكىلى بولىدۇ - دە، ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىنى ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلىدىغان چوڭ - چوڭ خەلق تۇرمۇشى مەسىلىلىرى ھەل قىلىنىپ، جەمئىيەت مۇقىملىقى ئۈچۈن ئاساس تىكلىنىدۇ.

«قوش تىل» مائارىپىدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ «قوش تىل» ئىقتىدارى ۋە مەدەنىيەت ئالاقسى ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈش ئاساسىي نىشان قىلىنىدىغان بولغاچقا، ئۇ ئوقۇغۇچىلاردا دۆلەت ئېڭى، پۇقرالىق ئېڭى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئېڭىنى يېتىشتۇرۇشكە، باشقا مىللەت

كىشىلىرى بىلەن پىكىر ئالماشتۇرۇشقا، ھەرقايسى مىللەتلەر ئۆزئارا سۆيۈنۈش، ئۆزئارا چىقىشىشتەك ياخشى كەيپىياتنى شەكىللەندۈرۈشكە پايدىلىق. ئۇ مىللەتلەر ئىنتىپاقلىقى ۋە جەمئىيەت مۇقىملىقىنىڭ ئۇل تېشى، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئۇيۇشۇشچانلىقى، مەركەزگە ئىنتىلىشچانلىقىنى كۆچەيتىپ، سوتسىيالىستىك يېڭىچە مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى بەرپا قىلىشتا مۇھىم ئىستراتېگىيىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە.

تۆتىنچى، «قوش تىل» مائارىپى جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مەدەنىيىتىنى داۋاملاشتۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈش كە پايدىلىق. «قوش تىل» مائارىپىدا زامانىۋى مەدەنىيەت يېتەكچى قىلىنىپ، جۇڭخۇا مىللەتلىرى مەدەنىيىتىنىڭ جەۋھەرلىرى ھەرقايسى پەن ئوقۇتۇشىغا سىڭدۈرۈلۈپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە ئۆزلىشىنى كۈچەيتىلىدۇ؛ «قوش تىل» مائارىپىدا كۆپ مەدەنىيەتلىك مەدەنىيەتنى گۈللەندۈرۈش ئاساسىي مەقسەت قىلىنىپ، ھەرقايسى مىللەتلەر مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئالاقىسى ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، ھەرقايسى مىللەتلەر ئۆزئارا سىڭىشىپ، ئۆزئارا چۈشىنىپ، ئۆزئارا سۆيۈنۈپ، ئۆزئارا ئۆگىنىپ، ئورتاق گۈللىنىش، ئىلگىرىلەش ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ، شۇڭا ئۇ جۇڭخۇا مىللەتلىرى مەدەنىيىتىنى داۋاملاشتۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈشكە پايدىلىق.

قىسقىسى، جاپانىڭ تېگى ئالتۇن، دېگەندەك، «قوش تىل» مائارىپىنى يولغا قويۇش جاپاسى ئالدىدا، ھالاۋىتى كەينىدە ئۇلۇغۋار ئىش. «قوش تىل» مائارىپى دۆلەتنىڭ قانۇن - بەلگىلىمىلىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇش بولۇپلا قالماستىن، ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، ئاز سانلىق مىللەتلەر مائارىپىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، ئاز سانلىق مىللەتلەر مەدەنىيىتىنى داۋاملاشتۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈشنىڭ مۇقەررەر يولى، «تۆت مايىللىق»نى كۆچەيتىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكى ۋە مىللەتلەر ئىنتىپاقلىقىنى قوغداشنىڭمۇ مۇقەررەر يولى.

ئىككىنچى، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە بولغان تونۇشىنى كۈچەيتىش

ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز دۇنيادىكى تارىخى ئۇزاق مەدەنىيەتلىك قەدىمكى دۆلەت. ئۇزاق تارىخىي مۇساپىدە ئەقىللىك، ئىشچان، باتۇر جۇڭخۇا مىللەتلىرى نامى ئۆچمەس، سەلتەنەتلىك جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى بەرپا قىلدى. ھەرقايسى مىللەتلەرمۇ جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى بەرپا قىلىش ۋە راۋاجلاندۇرۇشقا ئۆز تۆھپىسىنى قوشتى. كۆپ مەنبەلىك، بىرلىككە كەلگەن بولۇش جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ تۈپ خۇسۇسىيىتى، شۇنداقلا جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ ئۇزۇلمەي داۋاملىشىنىڭ ھايا-تىي كۈچى.

1. مەدەنىيەت ۋە جۇڭخۇا مەدەنىيىتى

1) مەدەنىيەتنىڭ مەزمۇنى

مەدەنىيەت بىرەر دۆلەت ياكى مىللەتنىڭ تارىخى، جۇغراپىيەسى، تەبىئىي شارائىتى ۋە ئۆرپ - ئادىتى، ئەنئەنىۋى قائىدە - يوسۇنى، تۇرمۇش ئۇسۇلى، ئەدەبىيات - سەنئىتى، ھەربىر مىللەت مىزانى، تەپەككۇر شەكلى، قىممەت قارىشى قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ.

مەدەنىيەتنىڭ ماھىيىتى ئادەم. ئادەم پەيدا بولۇپ، تارىخ پەيدا بولدى، مەدەنىيەتمۇ بار بولدى. ئادەتتىكىچە ئېيتقاندا، مەدەنىيەت مەنە جەھەتتىن كىملىك مەنىدىكى مەدەنىيەت ۋە تار مەنىدىكى مەدەنىيەت دەپ ئايرىلىدۇ. كىملىك مەنىدىكى مەدەنىيەت ئىنسانلارنىڭ تەبىئەت ۋە جەمئىيەتكە تەسىر كۆرسىتىش يولىدىكى بارلىق ئاڭلىق پائالىيىتى ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسىنى كۆرسىتىدۇ. تار مەنىدىكى مەدەنىيەت تىل، ئەدەبىيات - سەنئەت ۋە ئىدېئولوگىيەنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بارلىق مەنىۋى مەھسۇلاتلارنى كۆرسىتىدۇ.

مەدەنىيەت دۆلەت ۋە مىللەتنىڭ جان تومۇرى، مەدەنىيەت گۈللەنسە، دۆلەت گۈللىنىدۇ، مەدەنىيەت قۇدرەت تاپسا، دۆلەت قۇدرەت تاپىدۇ. جۇڭخۇا مىللەتلىرى مەدەنىيەتكە بولغان ئاڭلىقلىقنى، ئىشەنچىنى كۈچەيتىپ، پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ئەقىل - پاراسىتى ۋە كۈچ - قۇۋۋىتىنى مۇجەسسەملىگەندىلا، جۇڭخۇا مىللەتلىرى مەدەنىيەتنى ھەممە گۈللەر تەكشى ئېچىلىپ، ھەممە ئېقىملار بەس - بەستە سايرىغان، گۈللەنگەن ۋەزىيەت يارىتىلىدۇ.

2) مىللەت ۋە مەدەنىيەتنىڭ مۇناسىۋىتى

مىللىي مەدەنىيەت مىللەتلەر ئۆز تەرەققىياتى جەريانىدا ياراتقان ۋە تەرەققىي قىلدۇرغان، شۇ مىللەتنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئىگە مەدەنىيەت بولۇپ، شۇ مىللەتنىڭ

تارىخي تەرەققىيات سەۋىيەسىنى، جۇملىدىن ماددىي مەدەنىيەت، مەنىۋى مەدەنىيەت ۋە تۈزۈم مەدەنىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. مۇنداقچە ئېيتقاندا، بىز دەۋاتقان مىللىي مەدەنىيەت مىللەتنىڭ تارىخ جەريانىدا شەكىللەنگەن روشەن خاسلىققا ئىگە ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىگە قارىتىلغان.

مىللەت ۋە مەدەنىيەت زىچ مۇناسىۋەتلىك. مەدەنىيەت ئادەم تەرىپىدىن بارلىققا كېلىدۇ، ئۇ ئىنسانلارنىڭ پەيدا بولۇشى بىلەن بىللە، مۇئەييەن رايون ۋە مۇئەيەن تارىخي جەريانىدا پەيدا بولىدۇ. مىللەتنىڭ پەيدا بولۇشىدا ئىنسانلار ئورتاق گەۋدىسى، تارىخي جەريان ۋە ئورتاق مەدەنىيەت شارائىتى بولۇش شەرت قىلىندۇ. ئۇ ئىككىسىنىڭ مۇناسىۋىتىدىن قارىغاندا، مەدەنىيەت مىللەتنىڭ ئاساسى، ياشاش ئۇسۇلىنىڭ ئىنكاسى، مىللەت مەدەنىيەتنىڭ ئىگىسى؛ مەدەنىيەت تۇرلۇك - تۇمەن ئۆزگىرىشلەرنى باشتىن كەچۈرۈپ، مىللەتنىڭ ياشاش ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىدۇ، مىللەت مەدەنىيەتنى ئەۋلادمۇئەۋلاد داۋاملاشتۇرۇش ئارقىلىق مەدەنىيەتنى ساقلاش ۋە تەرەققي قىلدۇرۇش ئېھتىياجىنى قامدايدۇ؛ مەدەنىيەتنىڭ هاياتي كۈچى مىللەتنىڭ ياشاش ئۇسۇلىنى بەلگىلەيدۇ، مىللەتنىڭ مۇقىملىقى مەدەنىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ.

سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە، مىللىي مەدەنىيەت ۋە سوتسىيالىستىك مەزمۇنغا ئىگە مەدەنىيەت مىللىي شەكىلدىكى كونا مەدەنىيەتنى داۋاملاشتۇرۇش، كونا مەدەنىيەتتىكى بەزى مەزمۇنلارنى قوبۇل قىلىش، بەزى مەزمۇنلاردىن ۋاز كېچىش ۋە يېڭى مەدەنىيەت پەيدا بولۇش، تەرەققي قىلىش نەتىجىسىدە شەكىللەنگەن.

3) جۇڭخۇا مەدەنىيىتى ۋە ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى

جۇڭخۇا مىللەتلىرى ئۇزاق تارىخي تەرەققىيات جەريانىدا ئۆزلىرىنىڭ شانلىق مەدەنىيىتىنى بارلىققا كەلتۈردى. كۆپ مەنبە بىر گەۋدىلىشىش جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ تۆپ ئالاھىدىلىكى. كۆپ مەنبەلىك دېگىنىمىز، جۇڭخۇا مەدەنىيىتى شەكلىنىڭ كۆپ خىللىقىغا، بىر گەۋدىلىشىش دېگىنىمىز، ھەرقايسى مىللەتلەر مەدەنىيىتى ئارىسىدا ئۇزاق تارىخي تەرەققىيات جەريانىدا قان بىلەن گۆشتەك مۇناسىۋەت ئورنىتىلغانلىقىغا قارىتىلغان. 56 مىللەتنىڭ ئىچىدىكى ھەرقانداق مىللەتنىڭ مەدەنىيىتى جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە ۋەكىللىك قىلالمايدۇ؛ بۇنىڭ ئەكسىچە ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ مەدەنىيىتى كەم بولسىمۇ، جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىگە دەخلى يېتىدۇ. جۇڭخۇا مەدەنىيىتى كۆپ مەنبە بىر گەۋدىلىشىش، ھەممىنى تەڭ قوبۇل قىلىش ۋە ئۇزۇلمەي داۋاملىشىشتىن ئىبارەت ئۇچ چوڭ ئالاھىدىلىككە ئىگە.

جۇڭخۇا مەدەنىيىتى ئېلىمىزدىكى ھەرقايسى مىللەتلەر مەدەنىيىتىنىڭ بىرىكمىسى. ئۇزاق تارىخي مۇساپە داۋامىدا، جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققي قىلىشى جەريانىدا، ھەرقايسى مىللەتلەر ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان. جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى ئېلىمىزدىكى ھەرقايسى مىللەتلەر ئورتاق بەرپا قىلغان ھەمدە بۇ مەدەنىيەتنىڭ ۋاستىسىدە، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئالىيجاناب پەزىلىتى، مەنىۋى مەدەنىيىتى يېتىلدۈرۈلۈپ، ئېلىمىزدىكى ھەرقايسى مىللەتلەر ئۆيۇشۇپ، جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ قوشۇلۇشى، يۇغۇرۇلۇشى ۋە تەرەققي قىلىشى ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، ھەرقايسى مىللەتلەر مەدەنىيىتىدە جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ ئورتاقلىقىمۇ، شۇ مىللەتنىڭ خاسلىقىمۇ بولغان ۋەزىيەت شەكىللىنىپ، مىللەتلەر ئارا بىر - بىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى ئۆزئارا سىڭىشىكەن قويۇق مۇناسىۋەت بارلىققا كەلگەن.

جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ كۆپ مەنبە بىر گەۋدىلىشىش ئالاھىدىلىكى كۆپ تەرەپلىمە سەۋەبلەردىن شەكىللەنگەن. ئىقتىسادىي جەھەتتە بىر - بىرىنى تولۇقلاش ۋە زىچ ئالاقىلىشىش — جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ بىر گەۋدىگە ئايلانغانلىقى ۋە جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ بارلىقا كەلگەنلىكىنىڭ ئاساسى. جۇڭگودىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆز زېمىنىنى ئورتاق ئېچىش، ئۆز يۇرتىنى ئورتاق قوغداش، ئىقتىساد، مەدەنىيەتنى ئورتاق راۋاجلاندۇرۇش يولىدىكى قان بىلەن گۆشتەك مۇناسىۋىتى جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ كۆپ مەنبە بىرلىكتە مەۋجۇت بولۇش ۋە جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ بىر گەۋدە بولۇپ ئۆيۇشۇشنىڭ ئىچكى سەۋەبى؛ جۇڭگودىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتە بىر - بىرىنىڭكىنى قوبۇل قىلىشى ۋە بىر - بىرىگە مايىللىشىشى جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ كۆپ مەنبەگە، يەنە مىللەت خاسلىقىغا

ئىگە بولۇشى ۋە جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ بىر گەۋدىگە ئايلىنىشىنىڭ مۇھىم شەرتى. شۇڭا جۇڭخۇا مىللەتلىرى تارىخى بىر - بىرىگە ئولانغان، تەقدىرى بىر - بىرىگە باغلانغان بولۇپ، ئىقتىسادىي جەھەتتە بىر - بىرىنى تولۇقلىغان مۇناسىۋىتى قان بىلەن گۆشتەك قويۇق، مەدەنىيەت جەھەتتە بىر - بىرىگە سىڭىشكەن ۋە سىياسىي جەھەتتە ئورتاق مەنپەئەتدار بولغاچقا، جۇڭگودىكى ھەرقايسى مىللەتلەر ۋە جۇڭخۇا مەدەنىيىتى بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ، دۇنيادا قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇۋاتىدۇ.

قەدىمدىن ھازىرغا قەدەر ئىپلىمىزدە ئاز سانلىق مىللەتلەر مەدەنىيىتى بىلەن خەنزۇ مىللىتى مەدەنىيىتى ئۆزئارا زىچ ئالاقىدە بولۇپ، بىر - بىرىگە تەسىر كۆرسىتىپ، بىر - بىرىدىن پەرق ئەتكۈسىز مۇناسىۋەتنى شەكىللەندۈرۈپ، جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ ھاياتىي كۈچى ۋە تەسىر دائىرىسىنى ئۆزلۈكسىز كۈچەيتتى. مىللەتلەر ئارىسىدا ئۆزئارا مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىنىڭ پۈتكۈل جەريانىغا سىڭگەن. تارىختىن ئايانكى، ھەر قېتىملىق مىللەتلەر قوشۇلۇشتىن كېيىن، جۇڭخۇا مەدەنىيىتى مسلسىز گۈللىنىش ۋە تەرەققىي قىلىش باسقۇچىغا كىرىپ، بىپايان زېمىنغا ئىگە، جەسۇر چىن، خەن سۇلالىسى، سەلتەنەتلىك تالاي سۇلالىسى، قۇدرەتلىك كاڭشى، چىەنلۇڭ دەۋرىنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە تۈرتكە بولۇپ، جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ ھاياتىي كۈچى ۋە تەسىر دائىرىسىنى ئۆزلۈكسىز كۈچەيتتى. مىللەتلەر ئارىسىدا ئۆزئارا مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىنىڭ ھەرقايسى مىللەتلەر ۋە جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە قوشقان مۇھىم تۆھپىسى ھېسابلىنىدۇ. ھازىر ئىپلىمىزدە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئېغىز تىلى 80 خىلدىن ئاشىدۇ. ئويۇن سەنئىتى نەچچە ئون خىلغا، ئۇسسۇل سەنئىتى نەچچە 100 خىلغا يېتىدۇ. ئۇيغۇر، چاۋشيەن، دەيزۇ قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ ئۇسسۇلى ئۆزىنىڭ روشەن ئالاھىدىلىكى، نەپىس، گۈزەل قىياپىتى بىلەن ئىپلىمىز سەنئەت سەھنىسىدە تېگىشلىك ئورۇننى ئىگىلىدى. نەي، غىجەك، چارتار (پىپا) قاتارلىق ئەسلەپ ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدا پەيدا بولغان چالغۇ ئەسۋابلار ھازىرمۇ ئىپلىمىز مىللىي چالغۇ - ئەسۋابلىرى ئارىسىدا كەم بولسا بولمايدىغان دائىملىق چالغۇ ئەسۋابلار قاتارىدىن قالغىنى يوق. ھەيۋەتلىك بودالا ئوردىسى، گۈزەل، سىرلىق لىجياڭ قەدىمكى شەھىرى جۇڭخۇا بىناكارلىقىنىڭ مەشھۇر ۋەكىلى سۈپىتىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇۋاتىدۇ. ناشى مىللىتى ئىجاد قىلغان دۇڭبا يېزىقى دۇنيا بويىچە ئەڭ مۇكەممەل، قوللىنىلغان ۋاقتى ئەڭ ئۇزاق تەسىردە ئىگە يېزىق بولۇپ، چىغناق - تارغاق يېزىقى (جياگۇ يېزىقى) بىلەن بىللە ئىپلىمىزنىڭ ئىككى چوڭ ئەتىۋارلىق قەدىمكى يېزىقى دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەتتىكى بۇ ئارتۇقچىلىقلىرى جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ ئورگانىك تەركىبىي قىسمى سۈپىتىدە جۇڭخۇا مەدەنىيىتىدە پورەكلەپ ئېچىلغان گۈل بولۇپلا قالماي، ئىپلىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقى دۇنيا مەدەنىيىتىگە قوشقان ئالاھىدە تۆھپە ھېسابلىنىدۇ.

2. شىنجاڭ مەدەنىيىتى بىلەن جۇڭخۇا مەدەنىيىتى

1) شىنجاڭ مەدەنىيىتى ۋە ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى

شىنجاڭ كۆپ مىللەت توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان. كۆپ خىل مىللەت مەدەنىيىتىنىڭ بۆشۈكى. كۆپ مىللەتلىك بىللە ئولتۇراقلاشقانلىقى ۋە شىنجاڭنىڭ ياۋروپا - ئاسىيا قۇرۇقلۇقى تۇتاشقان جايغا ئورۇنلاشقانلىقى شىنجاڭ مەدەنىيىتىنىڭ كۆپ مەنبەلىك بولۇشىدەك ئالاھىدىلىكىنى بەرپا قىلىپلا قالماي، كۆپ خىل مەدەنىيەت

ئۆزئارا ئالماشش ۋە بىر - بىرىنى تولۇقلاشتەك شىنجاڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتىدىكى ئاساسىي ئالاھىدە- لىكنىمۇ بەرپا قىلغان. شىنجاڭ مەدەنىيىتى ھەرقايسى مىللەتلەر ئۇزاق مەزگىل ئالاقە قىلىش، قوشۇلۇش نە- تىجىسىدە بارلىققا كەلتۈرگەن مول مەزمۇنلۇق، رەڭدار، خاسلىققا ئىگە مەدەنىيەت، جۇڭخۇا مەدەنىيىتە- نىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى.

كۆپ مەنبە بىر گەۋدىلىشىش شىنجاڭ مەدەنىيىتە- نىڭمۇ ئالاھىدىلىكى. «كۆپ مەنبە» دېگەندە شىنجاڭ كۆپ مىللەت، تۆت چوڭ مەدەنىيەت ئۇچراشقان جاي، ھەرقايسى مىللەتلەر مەدەنىيىتىنىڭ ئېسىللىقى كۆزدە تۇ- تۇلىدۇ. ئالايلۇق شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئاھاللىرد- نىڭ سىرت بىلەن بولغان ئالاقىسى كۇندىن - كۇنگە قو- يۇقلىشۋاتقان بۇگۇنكى كۇندە شىنجاڭدا ئۆزىگە خاس تىل ئالاھىدىلىكى بارلىققا كېلىپ، «كەتمەن»، «نېرىن»، «دومبىرا»، «بازار» قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەت تىلىدىكى ئاتالغۇلار شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئورتاق ئىشلىتىدىغان سۆزگە ئايلاندى. شىنجاڭ- دىكى خەنزۇلار خەنزۇچە ئاتالغۇسى بار بەزى سۆزلەر- نىڭ خەنزۇچىسىنى قوللانماي، ئۇيغۇرچىسىنى قوللىنى- دىغان، ئۇيغۇرلارمۇ بەزى سۆزلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ تەلەپپۇز قىلىدىغان بولدى، «بىر گەۋدىلىشىش» دې- گەندە بىز بىر ئورتاق مەنىۋى ماكاندا ياشاۋاتىمىز، شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەت مەدەنىيىتى جۇڭخۇا مە- دەنىيىتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى، شىنجاڭدىكى ھەر- قايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتى ئۆزئارا قوشۇلۇپ، بىر - بىرىدىن قوبۇل قىلىپ، بىر گەۋدىگە ئايلانغان مەدەنە- يەت.

2) شىنجاڭ مەدەنىيىتى بىلەن جۇڭخۇا مەدەنىيىتە- نىڭ مۇناسىۋىتى

شىنجاڭ مەدەنىيىتى بىلەن جۇڭخۇا مەدەنىيىتى ئوخشاشلا كۆپ مەنبە بىر گەۋدىلەشكەن مەدەنىيەت. كۆپ مەنبەلىك بولۇشى مىللەت كۆپلۈكتىن بولغان، بىر گەۋدىلەشكەنلىكى بۇ مىللەتلەرنىڭ ھەممىسى جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ تەركىبىي قىسمى بولۇپ، ئۆزئارا ئارتۇق- چىلىقنى قوبۇل قىلىپ، كەمچىلكىنى تولۇقلاپ، ئۆزئا- را سىڭىشكەنلىكىدىن بولغان. شىنجاڭ مەدەنىيىتى ئورتاق مەنپەئەتلىنىش، ئۆزئارا كىرىشىش، بىر - بىرى- نى تولۇقلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. شىنجاڭ مەدەنىيىتى شىنجاڭ رايونىغىلا ياكى مەلۇم بىر مىللەتكىلا تەۋە ئەمەس. شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەر تارىختىن بۇيانقى ئۆزئارا باردى - كەلدى قىلىش جەريانىدا، تىل، ئۆرپ - ئادەت جەھەتتە بىر قەدەر قويۇق ئالاھە- دە بولغان ۋە بىر - بىرىگە تەسىر كۆرسەتكەن. شۇنداق بولغاچقا شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ تارىخىغا نەزەر سالساق، كۆپ خىل مەدەنىيەتنىڭ بىر- لىكتە مەۋجۇت بولۇپ، ئۆزئارا قوشۇلۇپ، بىر - بىرى- نى تولۇقلاپ تۇرغانلىقىدەك روشەن ئالاھىدىلىكىنى كۆرەلەيمىز.

ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا، ئاز سانلىق مىللەتلەر مەدەنىيىتى بىلەن خەنزۇ مىللىتى مەدەنىيىتى ئۆزئارا سىڭىشىپ، ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىپ، بىر - بى- رىدىن ئايرىغۇسىز مۇناسىۋەتنى شەكىللەندۈرۈپ، جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ ھاياتىي كۈچى ۋە تەسىر دائىرە- سىنى ئۇزلۇكسىز ئاشۇرغان. شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر خەنزۇ مىللىتى مەدەنىيىتىنىڭ زور تەسىرىگە ئۇچرىغان. قەدىمكى ئۇيغۇر شائىرى كەكمەنبر «خەن- زۇلاردىن ئۇستاز تۇتتۇم» دېگەن بولسا، خەنزۇلاردا «ئۇيغۇرلارنىڭ كىيىم - كېچەكنى كىيىش، ئۇيغۇر ئېتە- غا مىنىش» قىزغىنلىقى كۆتۈرۈلگەن. ھەرقايسى مىللەت- لەر ئوتتۇرىسىدىكى مەدەنىيەت ئالاقىسى جۇڭخۇا مە- دەنىيىتىنىڭ پەيدا بولۇش ۋە تەرەققىي قىلىشىنىڭ پۈتكۈل جەريانىغا باشتىن - ئاخىر سىڭگەن. مىللەتلەر ئارىسىدىكى ئۇزاق مۇددەتلىك مەدەنىيەت ئالاقىسىدا خەنزۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەردىن غېجەك، پەرغانە ئېتى قاتارلىق كۆركىلى، تۇتقىلى بولىدىغان ماددىي نە- مەتلەرنى قوبۇل قىلىپلا قالماي، تېخىمۇ مۇھىمى ئۇزاق- تىن بۇيان تېرىقچىلىق مەدەنىيىتى بىلەنلا مەشغۇل بولۇپ كېلىۋاتقان خەنزۇ خەلقى جاسارەت بىلەن ئىلگە- رىلەيدىغان يول ئېچىش ئېڭى ۋە مەدەنىيەت جەھەتتە ھەممىنى سىغدۇرىدىغان كەڭ قورساقلىقنى ئۆگىنىپ، ئۆز مىللىتىنىڭ مىللىي خاراكتېرىنى ئۇزلۇكسىز كۈچەي- تىش ۋە تاماكۇللاشتۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتى.

دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك يەنە بىر نۇقتا، چوكا ئىشلىتىش جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ روشەن بەلگىسى. بۇ- گۈنكى كۈندە ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىزلار ئومۇميۈزلۈك

چوكا ئىشلىتىدىغان بولدى. تاماقنى قول بىلەن، ياغاچ قوشۇق بىلەن يېيىشنى تاشلاپ، چوكا ئىشلىتىشكە ئۆتۈش (چەت ئەللەردىكى قازاق، قىرغىزلار ھازىر غەربىلىكلەرگە ئوخشاش ۋىلكا، ئارا ئىشلىتىدۇ). ئەزەلدىن ھۆكۈمەت ۋە ئەمەلدارلارنىڭ ئىرادىسى بويىچە بولغان ئەمەس. ئاز سانلىق مىللەت قېرىنداشلىرىمىز-نىڭ قاچاندىن باشلاپ چوكا ئىشلەتكەنلىكى توغرىسىدا مەلۇمات يوق، ئەمما جۇڭخۇا مەدەنىيىتى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت پۇقرالىرىنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىغا ئەنە شۇنداق ئاستا-ئاستا سىڭىپ كىرىۋاتىدۇ.

3. جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە بولغان تونۇشنى كۈچەيتىش

1) مەدەنىيەتنى تونۇش

مەدەنىيەتنى تونۇش بۈگۈنكى دۇنيادا زامانىۋىلىق مۇساپىسىدىكى ئومۇميلىققا ئىگە تېما. تونۇش دېگەندە بىر-بىرىگە يېقىنلىق ھېسسىياتىدا ياكى ئۆزلىشىش ھېسسىياتىدا بولۇپ، ئۆزئارا بىردەك، ئوخشاش دەپ قاراش ياكى بىر-بىرىنى ماقۇللاش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەدەنىيەتنى تونۇش ئادەتتە «تەبىئىي مىللەت» («ئەنئەنىۋى مىللەت» دەپ ئاتاشقىمۇ بولىدۇ)لەرنىڭ ئۆزگە بولغان تونۇشنى، شۇنىڭدەك «زامانىۋى مىللەت» ۋە ئۇنىڭ پۈتكۈل مەدەنىيىتىگە بولغان تونۇشنى كۆرستىدۇ. ھەرقايسى مىللەتلەر ئۇزاق مۇددەتلىك ئارىلىشىش ۋە ئۆزئارا ھەمكارلىشىش، ئورتاق تەرەققىي قىلىش ئارقىلىق مىللەتلەر ئارىسىدىكى بىر تەرەپلىمە قاراش ۋە ئارازلىقلارنى تۈگىتىپ، سىياسىي، مەدەنىيەت، ھېسسىيات ۋە روھىي جەھەتتە بىر-بىرىگە ئۆزلىشىش ۋە بىرلىككە كېلىش؛ ئورتاق شەكىللەندۈرگەن، نىسپىي مۇقىم بولغان ئورتاق مەدەنىيەت ئەندىزىسىدىن ھاسىل بولغان مەنپەئەتتىن تەڭ بەھرىمەن بولۇش ۋە بۇ مەدەنىيەت ئەندىزىسىدىن ئىپادىلەنگەن ئىدىيە ئۆلچىمى، قىممەت خاھىشى ۋە تەرەققىيات يۈزلىنىشىنى قوبۇل قىلىش ــ مەدەنىيەتنى تونۇشنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى. مەدەنىيەتنى تونۇش ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ جەمئىيەت قانۇنىيىتى ۋە تارىخ قانۇنىيىتىگە بولغان تونۇشنىڭ ئىلگىرىلىگەنلىكى ۋە ئۆسكەنلىكىنىڭ ئىپادىسى، زامانىۋى ئاڭنىڭ تەركىبىي قىسمى.

2) جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى تونۇش

جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى تونۇش ــ ئىلىمىزدىكى ھەر-قايسى مىللەتلەر ئۇزاق تارىخى جەريانىدا شانلىق، رەڭدار جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى ئورتاق يارىتىپ، ھەرقايسى مىللەتلەر مەدەنىيەت جەھەتتە ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىپ، ئۆزئارا قوبۇل قىلىپ، ھەرقايسى مىللەتلەر مەدەنىيىتىنىڭ مەزمۇنىنىڭ مول، شەكلىنىڭ كۆپ خىللىقىنى ساقلاپ قالغان ئاساستا، بىر-بىرىدىن قېلىشمايدىغان، بىر-بىرىدىن ئايرىۋالغۇسىز چەمبەرچاس باغلانغان مەدەنىيەتنى بارلىققا كەلتۈرگەنلىكىنى چوڭقۇر تونۇشتىن ئىبارەت.

يېڭى تارىخىي مەزگىلدە «جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى تونۇش» ئەمەلىيەتتە «جۇڭگودىكى 56 مىللەت بۈگۈنكى دەۋردە زامانىۋىلاشتۇرۇشنى قانداق ئىشقا ئاشۇرىدۇ» دېگەن مىللەتلەرنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئىستىقبالىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلە ھەققىدىكى دەۋر خاراكتېرلىك چوڭ مەسىلىگە زىچ باغلىنىشلىق. «جۇڭخۇا مەدەنىيىتى تونۇش» ئاساسەن جۇڭگودىكى ھەرقايسى مىللەتلەر مەدەنىيىتى بىلەن جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ تەۋەلىك مۇناسىۋىتىنى تونۇش؛ جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ دەۋرىنىڭ ئىلغار ئىدىيەلىرى ۋە ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنە-ۋى مەدەنىيىتىنىڭ جەۋھەرلىرىنى قوبۇل قىلىپ شەكىللەنگەن يادرولۇق قىممەت سىستېمىسى ئىكەنلىكىنى تونۇش؛ ئۇنىڭ جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ۋەتەنپەرۋەر مىللىي روھى ۋە ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن ئىبارەت دەۋر روھىغا ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقىنى تونۇش؛ ئۇنىڭ ھازىرقى دەۋردىكى تەرەققىيات چۈشەنچىسى، يۆنىلىشى، مەقسىتى، يولىنى تونۇش؛ ئۇنىڭ خەلقئارا مەدەنىيەتتىكى ئورنى ۋە مۇناسىۋىتىنى تونۇش قاتارلىقلارنى كۆرستىدۇ. مەدەنىيەتكە بولغان بۇ خىل تونۇش ئىلىمىزدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ «زامانىۋى مەدەنىيەت ئېڭى»، «زامانىۋى مەدەنىيەت روھى»نىڭ گەۋدىلىك ئىپادىسى.

مەدەنىيەتنى تونۇش دۆلەتكە، مىللەتكە، سىياسىيغا بولغان مايىللىققا ئوخشاش ئۇقۇملار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، مەنە جەھەتتىن ئوخشىشىپ كېتىدۇ. ئۇ يۇقىرىقىدەك تونۇشلارنىڭ ئىدىيە، كۆز قاراش، ھېسسىيات ۋە روھىي جەھەتتىكى ئاساسى. شىنجاڭدا

«جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى تونۇش»نىڭ تولۇق مەنىسى ئۇلۇغ ۋەتەننى تونۇش، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنى تونۇش، جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى تونۇش ۋە جۇڭگوچە سوتسىيالىزم يولىنى تونۇشتىن ئىبارەت «تۆت مايىللىق» دەپ كونكرېت چۈشەندۈرۈلۈشى كېرەك.

ئۇنداقتا، جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە بولغان مايىللىقنىڭ تارىخىي مۇقەررەرلىك ئىكەنلىكىنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟ شىنجاڭدا جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى تونۇش تۇرمۇشىدىكى ئورتاق چۈشەنچە ئويدۇرۇشتىن، زورلاشتىن كېلىپ چىققان بولماستىن، بەلكى ئۇ چوڭقۇر تارىخىي مۇقەررەرلىك ۋە تارىخىي مەدەنىيەت ئاساسىغا ئىگە. چىن سۇلالىسى، خەن سۇلالىسى دۆلەتنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن تارتىپ، جۇڭخۇا مىللەتلىرى ئۇرۇشنىمۇ، تىنچلىقنىمۇ، قوشۇلۇش، ئايرىلىشنىمۇ باشتىن كەچۈرگەن بولسىمۇ، ئورتاق مەدەنىيەت ئەنئەنىسىنى باشتىن - ئاخىر يوقاتماي، تەدرىجىي بىر - بىرىگە باغلانغان، مەدەنىيىتى ئۆزئارا سىڭىشكەن، قانداشلىقى بىر - بىرىگە قوشۇلغان، ئىقتىسادتا بىر - بىرىنى تولۇقلايدىغان ئورتاق گەۋدە بولۇپ شەكىللەندى. قەدىمدىن ھازىرغىچە شىنجاڭ ئېچكىرى ئۆلكىلەر بىلەن ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتتە قويۇق ئالاقىدە بولۇپ، ئۆزئارا قوشۇلۇپ، بىر - بىرىنىڭكىنى قوبۇل قىلىپ، جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە بولغان مايىللىقنى باشتىن - ئاخىر ساقلاپ كەلدى. 11 - ئەسىرنىڭ ئالدى - كەينىدىكى تارىخىي ماتېرىياللاردا خاتىرىلىنىشچە، قارا خانىلار خانلىقىنىڭ ھۆكۈمرانلىرى ئۆزلىرىنى جۇڭگونىڭ بىر قىسمى دەپ قاراپ، ئۆزىگە «تابغاچ خان» دەپ ئات قويغان، بۇ شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ جۇڭگوغا بولغان ئىنتىلىشى ۋە تونۇشنى جانلىق سۈرەتلەپ بېرىدۇ.

شىنجاڭ ئەزەلدىن كۆپ مىللەت توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جاي، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت قۇرۇلمىسى مۇرەككەپ، كۆپ قاتلاملىق. شىنجاڭدا جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە مايىللىشىش نەزەرىيە مەسىلىسىلا ئەمەس، تېخىمۇ مۇھىمى زور ئەمەلىيەت مەسىلىسى. كۆپ يىللاردىن بۇيان، چېگرا ئىچى - سىرتىدىكى «ئۇچ خىل كۈچ»لەر كىشىلەرنى قايمۇقتۇرۇپ، «تۈركىي مىللەتلەر ئورتاق گەۋدە نەزەرىيەسى»نى ئويدۇرۇپ چىقىرىپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر بىلەن جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى ئارىسىدىكى قويۇق ئالاقىنى يوققا چىقىرىپ، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ بىر ئەزاسى ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىش قەستىدە بولۇپ كەلدى. ئۇلارنىڭ بۇنداق ھەرىكەتلىرى شىنجاڭدىكى قىسمەن كىشىلەر ئارىسىدا سەلبىي تەسىر پەيدا قىلىپ، ئۆز مىللىتىنىڭ مەدەنىيىتىنى بىر تەرەپلىمە ھالدا تەكتىلەيدىغان خاھىش ئەۋج ئالدى. ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى كەسكىن، مۇرەككەپ ۋەزىيەتتە جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە مايىللىشىش ئىنتايىن مۇھىم، مۇشكۈل ۋە ئۇزاق مۇددەتلىك خىزمەت.

جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە مايىللىشىش شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئورتاق مەنىۋى ئائىلىگە بولغان تونۇشنىڭ يادرولۇق مەزمۇنى، دۆلەت ئومۇمىي كۈچىنىڭ مۇھىم تەركىبى، ئۇنىۋېرسال دۆلەت كۈچىنىڭ ئىپادىسى، چېگرا رايوندىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ جىددىي ئېھتىياجى. شىنجاڭدا مىللەتلەر ئارا ئىناق مۇناسىۋەت ئورنىتىش ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ مەدەنىيەت قىممىتى جەھەتتىكى مۇقەررەر يولى، كۆپ مىللەتلىك چېگرا رايونىنىڭ ئىلغار مەدەنىيەت يۆنىلىشىدە چىڭ تۇرغانلىقىنىڭ كونكرېت ئىپادىسى.

3) ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە بولغان تونۇشنى كۈچەيتىشنىڭ رېئال ئەھمىيىتى

ئېلىمىز ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن ئىبارەت يېڭى مەزگىلگە قەدەم قويغاندىن بۇيان، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي جەھەتتە تېز تەرەققىي قىلدى، ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىمۇ تارىخىتكى ئەڭ ياخشى تەرەققىيات مەزگىلىنى كۈتۈۋالدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، چەت، يىراق ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەرەققىياتى ئارقىدا قېلىش قاتارلىق تەرەققىيات جەھەتتىكى پەرق مەسىلىلىرىمۇ كېلىپ چىقتى. دۆلەت ئىچى - سىرتىدىكى ھەر خىل سىياسىي، مەدەنىيەت ئامىللىرىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن ماركسىزملىق مىللەت قارىشى، مەدەنىيەت قارىشى زەربىگە ئۇچراپ، ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدا بىر قىسىم يېڭى ئەھۋال، يېڭى مەسىلىلەر پەيدا بولدى. سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسى ئورنىتىلىش جەريانىدا مىللەت ئېڭى ۋە مىللەت مەنپەئىتى ئۈستىدىكى تەلەپ بارغانسېرى كۈچىيىۋاتقان ئەھۋالدا ئۆز مىللىتى ۋە ئۆز مەدەنىيىتىگە بولغان تو-

نۇشنى دۆلەتنى، جۇڭخۇا مىللىتىنى ۋە جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى تونۇش بىلەن بىرەك قىلىش ۋە ئۇنى كۈچەيتىش بۇ مەسىلىرنىڭ ئارىسىدىكى ئىنتايىن مۇھىم مەسىلە بولۇپ قالدى، ئۇ زامانىۋىلاشتۇرۇش مۇساپىسىدىكى يەر شارىلىشىش شارائىتى، تۇزۇلمە ئۆزگىرىشى باسقۇچىدا ئېلىمىزدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مىللەت ئېڭىنىڭ تەرەققىيات يۇزلىنىشى ۋە مەدەنىيەت كۆز قارىشى، مەدەنىيەتنى تونۇش مەسىلىسى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ تونۇيدىغان ۋە ھەل قىلىدىغان مەسىلە، ئۇ مىللەتلەر ئارا ئىناق مۇناسىۋەت ئورنىتىش ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ مەدەنىيەت قىممىتى جەھەتتىكى مۇقەررەر يولى شۇنداقلا ئېلىمىزدە مىللەتلەرنىڭ تەرەققىيات مەسىلىسىنى تۇپتىن ھەل قىلىشنىڭ ئاچقۇچى.

جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى تونۇش دۆلەتنىڭ بىخەتەرلىكى، بىرلىكنى قوغداش، دۆلەتنى قۇدرەت تاپقۇزۇش، خەلقنى بەيىتىشنىڭ ھەممىدىن مۇھىم ئىستراتېگىيەلىك بايلىقى. سىياسىي، ئىقتىسادىي، ھەربىي كۈچ قاتارلىقلارىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان «يۇمشاق ئەمەلىي كۈچ»، «مەدەنىيەتنى تونۇش» ھەربىي مەنىدىكى دۆلەت مۇداپىئەسىدىنمۇ مۇستەھكەم ۋە مۇقىم بولغان، دۆلەتنىڭ بىخەتەرلىكى، بىرلىكنى قوغداشنىڭ ئاساسىنى پۇختىلايدىغان تەدبىر. ئىنتىپاقلىق، بىرلىك، تىنچلىقنى قەدىرلەشنى، ئەمگەكچان، باتۇرلۇقنى، قۇدرەت تېپىشنى يادرولۇق قىممەت قىلغان جۇڭخۇا مەدەنىيىتى ئىنتايىن كۈچلۈك مۇقىملىق ۋە ئۇيۇشۇشچانلىق خاراكتېرىگە ئىگە بولۇپ، ھەر بىر جۇڭگولۇقنىڭ ئىدىيە ۋە ھەرىكىتىگە ئۆمۈرۋايەت يېتەكچىلىك قىلىدۇ. جۇڭگو تارىخىدا ھەرقايسى مىللەتلەر گاھى قوشۇلۇپ، گاھى بۆلۈنۈپ ئۆتكەن، لېكىن مەيلى بۆلۈنگەندە ياكى بىرلىككە كەلگەندە بولسۇن، ھەرقايسى مىللەتلەر دۆلەتنىڭ بىرلىكىدىن ئىبارەت ئورتاق ئىدىيەۋى تونۇشتىن ئەسلا ۋاز كەچكەن ئەمەس. جۇڭخۇا مەدەنىيىتىدىكى دۆلەتكە بولغان بۇ خىل كۈچلۈك مايىللىق ئېڭى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئورتاق تونۇشىغا ئايلىنىپ، جۇڭگو جەمئىيىتى ۋە جۇڭگولۇقلارنىڭ قىممەت سىستېمىسىغا چوڭقۇر سىڭىپ، جۇڭگولۇقلارنىڭ ئاساسىي قىممەت قارىشىدا يېتەكچى ئورۇننى ئىگىلىدى. بىرلىككە ئىنتىلىدىغان دەل مۇشۇنداق قىممەت يۇزلىنىشىنىڭ تۇرتكىسىدە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى يېقىنقى زامانلاردىن بۇيان جاھانگىرلىككە ۋە ئىچكى قىسمىدىكى بۆلگۈنچى كۈچلەرگە قارشى كۆپ قېتىم كۈرەش قىلىپ، قايتا-قايتا غەلبە قازىنىپ، دۆلەتنىڭ بىرلىكنى قوغداپ كەلدى. جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ 5000 يىللىق تارىخىي مۇساپىسىدە ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئەقىل-پاراسىتى يىغىلىپ جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئەقىل-پاراسىتى بولۇپ شەكىللەندى؛ جۇڭخۇا مەدەنىيىتى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئورتاق مەنىۋى تەركىبى، قىممەت سىستېمىسى، روھىي ئالاھىدىلىكى ۋە ھەرىكەت شەكلىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىدى؛ ئېلىمىزدىكى ھەرقايسى مىللەتلەر بۇ خىل ئورتاق مەدەنىيەت شارائىتىدا ۋەتەنگە ئۆزلەشتى ۋە مايىللاشتى؛ جۇڭخۇا مەدەنىيىتى دۇنيا مەدەنىيەت سىستېمىسىدا باشتىن-ئاخىر بىردەكلىكنى ساقلاپ، بۈگۈنگىچە داۋاملىشىپ، ئەزەلدىن ئۈزۈلۈپ قالمىغان كۆچلۈك مەدەنىيەتكە ئايلاندى. شۇڭا جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە مايىللىشىش دۆلەتنىڭ بىرلىكنى، جەمئىيەتنىڭ ئەمنلىكى ۋە تەرەققىياتنى ساقلاشتا باشتىن-ئاخىر تەڭشىگۈچلۈك رولنى ئويناندى. جەمئىيەت ئەزالىرىدا ۋەتەن ئېڭى ۋە دۆلەتنىڭ بىخەتەرلىكى، بىرلىكى ۋە تەرەققىياتى ئەلۋەتتە سىياسىي، ئىقتىسادىي، ھەربىي جەھەتتىكى كۈچلۈك ئەمەلىي كۈچكە باغلىق. ئەمما مەدەنىيەتتىكى مايىللىق ماددىي كۈچ ئارقىلىق ھۆددىسىدىن چىققىلى بولمايدىغان «يۇمشاق ئەمەلىي كۈچ»، تېخمۇ نېگىزلىك، تېخمۇ مۇقىم، تېخمۇ چوڭقۇر قاتلاملىق ئىستراتېگىيەلىك مۇھىم ئامىل. مۇشۇ مەندىن ئېيتقاندا، جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى تونۇش پولاتنى يۇمشىتىدىغان ئوتتەك ھەربىي قوشۇن، ھەممىدىن مۇستەھكەم «دۆلەت مۇداپىئەسى»، تارىخ تەرەققىياتى، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئىنسانىيەت مەدەنىيەت مۆجىزىسى يارىتىدىغان كۈچلۈك ماددىي كۈچ، ئۇ ئومۇمىيۈزلۈك ھاللىق جەمئىيەت بەرپا قىلىپ، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئۇلۇغ گۈللىنىشىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا مۇھىم رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان غەربتىكى دۇشمەن كۈچلەر دۆلىتىمىزگە قاراتقان «غەربلەشتۇرۇش»، «پارچىلاش» ئىستراتېگىيەسىنىڭ قەدىمىنى كۆچەپ تېزلىتىۋاتىدۇ. شىنجاڭدا «ئۈچ خىل كۈچ»لەر غەربتە-

كى دۇشمەن كۈچلەرنىڭ مەدەت بېرىشى ئارقىسىدا، بۆلگۈنچىلىك، بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىنى ھەدەپ يولغا قويۇپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، جەمئىيەت مۇقىملىقى ۋە سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا غايەت زور زىيان سالدى. بۇنداق ۋەزىيەتتە جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە مايىللىشىش مەسلىسى شىنجاڭنىڭ ئۇچۇن ئېيتقاندا تېخىمۇ مۇھىم بولماقتا. شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆز مىللىتىگە بولغان مايىللىقتىن بولغان مايىللىقتىن دۆلەتكە بولغان مايىللىقتىن ئۆتۈشى نوقتۇل ئۆز مىللىتىنىڭ مەدەنىيىتىگە بولغان مايىللىقتىن ھالقىپ جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە بولغان مايىللىقتا ئۆتۈشىنى ئىشقا ئاشۇرۇش زامانىۋى مەدەنىيەت ئېڭى تۇرغۇزۇپ، پۇقرالىق ئېڭى ۋە دۆلەت ئېڭىنى كۈچەيتىپ، شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئۇلۇغ ۋەتەنمىز- گە بولغان ئىنتىلىشى، ئۇيۇشۇشچانلىقىنى ئاشۇرۇپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى مۇستەھكەملەپ، شىنجاڭنىڭ جەمئىيەت مۇقىملىقى ۋە ئەبەدىي ئەمنلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا چوڭقۇر ۋە ئۇزاق مۇددەتلىك ئىستراتېگىيەلىك ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئۇچىنچى، زامانىۋى مەدەنىيەتنى يېتەكچى قىلىپ، مىللىي مەدەنىيەتكە ۋارىسلىق قىلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش

1. ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت

1) جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى ۋە ئۇنىڭ رولى

جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى جۇڭگو زېمىنىدا ئولتۇرۇشلۇق جۇڭخۇا مىللەتلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرى تەرىپىدىن ۋۇجۇدقا چىقىرىلغان، جۇڭخۇا مىللەتلىرى ئەۋلادتىن- ئەۋلادقا ۋارىسلىق قىلىپ راۋاجلاندۇرغان، روشەن مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە، تارىخى ئۇزاق، مەزمۇنى مول ۋە چوڭقۇر، ئەنئەنىۋى مۇنەۋۋەر مەدەنىيەتنى كۆرسىتىدۇ. جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا ئەزەلدىن ئۆزۈلۈپ قالماي، 5000 يىلدىن بۇيان ئەۋلادتىن- ئەۋلادقا داۋاملىشىپ كەلمەكتە.

بىلىم كۆزنىكى ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت

ئەنئەنە دېگىنىمىز، تارىختىن بۇيان داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئىدىيە، ئەخلاق، قائىدە- يوسۇن، سەنئەت، تۇرمۇش، ئادەت قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت دېگىنىمىز، ئاستا- ئاستا ئۆزگىرىش نەتىجىسىدە ۋۇجۇدقا كەلگەن، مىللەتنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە خاراكتېرىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان مىللىي مەدەنىيەتنى كۆرسىتىدۇ، ئۇ مىللەت تارىخىدىكى تۇرلۇك ئىدىيە، مەدەنىيەت، كۆز قاراش ھالىتىنىڭ ئومۇمىي ئالامىتى.

جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مۇنەۋۋەر ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى ئىنسانىيەت جەمئىيىتى ئالغا دائىرىسىدە باشتىن- ئاخىر ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەپ، بۇگۈنكى كۈندە جۇڭگولۇق- لارنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشىدا يەنىلا يېتەكچى ئورۇندا تۇرۇپ، يېڭى مەدەنىيەتنىڭ بەرپا قىلىنىشىغا ئاساس بولماقتا. مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى بۇرۇنقى جەمئىيەت تەرەققىياتى تارىخىنى مەركەزلىك ۋە ئەتراپ- لىق ئەكس ئەتتۈرۈپ، مىللەتنىڭ يېتىلىش جەريانىنى ئىنكاس قىلىپ، بۇگۈنكى كۈندە مىللەتنىڭ روھىنى ئۇرغۇتۇپ، مىللەتنىڭ ئىپتىخارى، ئۆزىگە بولغان ئىشەنچى، پەخىرلىنىش تۇيغۇسى ۋە ئۇيۇشۇشچانلىقىنى ئاشۇرۇپ، كوللېكتىۋىزملىق ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيەسىنى كۈچەيتىشتە غايەت زور رول ئويناپ، غايەت زور قۇدرىتىنى نامايان قىلماقتا.

2) مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىگە توغرا قاراش يېڭى دەۋر جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇن يېڭى مەدەنىيەتكە موھتاج. جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مەدەنىيىتى تارىخىي ماتېرىيالىزملىق مەيدان، نۇقتىنەزەر ۋە ئۇسۇلدا قاراپ، ئۇنىڭ مەزمۇنى، خاراكتېرىنى توغرا ئىگىلەپ، ئۇنىڭ قىممىتى، ئەھمىيىتىنى ئىلمىي يەكۈنلەش مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىگە ۋارىسلىق قىلىش ۋە راۋاجلاندۇرۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتى. چۈنكى مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى

مەدەنىيىتى بەلگىلىك تارىخىي مەزگىلدە پەيدا بولۇپ، ئۇزاق مۇددەتلىك تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا ئاستا-ئاستا بارلىققا كېلىدۇ. ئۇ مەلۇم ئىجتىمائىي، تارىخىي شارائىت ۋە ھەربىر مەدەنىيەتنىڭ مۇئەييەن قىممەت نىشانىنىڭ ئۆزگىرىشىگە قاراپ ئوخشاش بولمىغان مەزمۇن ۋە شەكىلدە ئىپادىلىنىدۇ ۋە دەۋرنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچراپ، ئىپسىل مەزمۇنغىمۇ ئىگە بولىدۇ، سەلبىي تەرىكىبتىنمۇ خالىي بولالمايدۇ. مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىگە ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرۇشتا دىيالېكتىك پىرىنسىپقا ئەمەل قىلىپ، «مېغىزىنى قوبۇل قىلىپ، شاكىلىنى چىقىرىپ تاشلاش، قەدىمكىنى بۈگۈن ئۈچۈن، چەت ئەللىكنى ئۆزىمىز ئۈچۈن ئىشلىتىش» كېرەك.

مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى نىسپىي مۇقىم سىستېما، دەۋرنىڭ، جەمئىيەتنىڭ ئۆزگىرىشى مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى دۇچ كېلىدىغان تاشقى شارائىت. بىر مىللەت دەۋرنىڭ تەرەققىياتى ۋە جەمئىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئۇيغۇنلىشىپ، دادىللىق، تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئوزۇقلۇق قوبۇل قىلىپ، «ماددا ئالمىشىش»نى ئىلگىرى سۈرگەندىلا، ئۆزىنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى داۋاملاشتۇرالايدۇ ۋە راۋاجلاندۇرالايدۇ، بىر ئىزدىلا توختاپ قېلىپ، جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا ماسلىشىش ۋە باشقا مىللەتلەرنىڭ ئىپسىل مەدەنىيەت نەتىجىلىرىنى قوبۇل قىلىشنى رەت قىلسا، ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى ساغلام تەرەققىي قىلدۇرۇشتىن مەھرۇم بولۇپلا قالماي، دەۋر تەرىپىدىن شاللىۋېتىلىدۇ. ئىنسانىيەت مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ تارىخىدىن قارىغاندا، نۇرغۇن مىللەتنىڭ مەدەنىيىتى ئۇزاق تارىخىي جەريانىدا يوقلىپ كەتكەن، ئۇلار باشقا مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت نەتىجىلىرىنى قوبۇل قىلماي، ئۆزىنىڭ قىلماي، بېكىنمىچىلىك، مۇتەئەسسىپلىك قىلغانلىقتىن مەدەنىيىتى يوقىلىشقا يۈزلەنگەن. شۇڭا ھەرقانداق مىللەت كۆڭلى-كۆكسىنى كەڭ تۇتۇپ، دەۋرنىڭ تەرەققىياتى ۋە جەمئىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ماسلىشىپ، مېغىزىنى قوبۇل قىلىپ، شاكىلىنى چىقىرىپ تاشلىغاندىلا، مەدەنىيىتىنى ساقلاپ قېلىش ئاساسىغا ۋە راۋاجلاندۇرۇش كۆچىگە ئىگە بولالايدۇ، مانا بۇ مىللەتلەر مەدەنىيىتى تەرەققىياتىنىڭ ئاساسىي قانۇنىيىتى.

2. زامانىۋى مەدەنىيەت

1) زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ مەزمۇنى

زامانىۋى مەدەنىيەت كىشىلەر ھازىرقى زامانىنىڭ ماھىيەتلىك تەلىپىگە ئۇيغۇنلىشىشىدىن بارلىققا كەلگەن مەدەنىيەت بولۇپ، مەدەنىيەتنىڭ ھازىرقى زامانغا لايىق شەكلىگە كىرىشى، ھازىرقى زامان قىممەت قارىشى يارىتىپ، ھازىرقى زامانغا مايىللىششى، زامانىۋى روھنى ئەۋج ئالدۇرۇپ، ئورتاق ئېتىقاد تۇرغۇزۇشنىڭ تۈرتكە بولىدىغان مەدەنىيەتنى كۆرسىتىدۇ. كىشىلەرنىڭ زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى جەريانىدا ئۆزىنى زامانىۋىلاشتۇرۇشى، ئەركىن ۋە ئەتراپلىق يۈكسەلدۇرۇشىگە يېتەكچىلىك قىلىش زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ يادروسى. زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى سوتسىيالىستىك يادرولۇق قىممەت سىستېمىسىنىڭ مەزمۇنى بىلەن ئوخشاشلىققا ئىگە. زامانىۋى جەمئىيەتتە زامانغا لايىق قىممەت يارىتىش، زامانغا مايىللىشىش، زامانغا لايىق روھ ھازىرلاش ۋە مەدەنىيەتنى زامانغا لايىقلاشتۇرۇش زامانىۋى مەدەنىيەت ۋە ئۇنى بەرپا قىلىشنىڭ نېگىزلىك مەزمۇنى ۋە ئاساسىي ۋەزىپىسى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 8-قېتىملىق پارتىيە قۇرۇلتىيىدا زامانىۋى مەدەنىيەت ئومۇمىيۈزلۈك شەرھلىنىپ، «زامانىۋىلاشتۇرۇش ئىنسانلار تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر يولى، زامانىۋى مەدەنىيەت سوتسىيالىستىك ئىلغار مەدەنىيەتنى يۈنىلىش، ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە دەۋر روھنى ئالاھىدىلىك، جۇغلانمىلىق مۇنەۋۋەر ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنى ئاساس قىلغان، جايلارنىڭ ئۆزگىچە مەدەنىيىتىنى داۋاملاشتۇرغان ۋە تاكامۇللاشتۇرغان، دۇنيادىكى ئىپسىل مەدەنىيەت نەتىجىلىرىنى قوبۇل قىلغان ۋە ئۆرنەك قىلغان، زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭ ماھىيەتلىك تەلىپىگە ئۇيغۇنلاشقان مەدەنىيەت. زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ مەزمۇنى زامانىۋى بىلىم، زامانىۋى قاراش، زامانىۋى تۈزۈم، جۇملىدىن زامانىۋى پەن-تېخنىكا، زامانىۋى ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى، زامانىۋى تۇرمۇش شەكلى، زامانىۋى سەنئەت قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ يادروسى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى جەريانىدا كىشىلەرنى ئۆزىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ۋە ئەركىن، ئەتراپلىق راۋاجلاندۇرۇشقا يېتەكلەشتىن ئىبارەت» دەپ كۆرسىتىلدى.

زامانۋى قىممەت قارىشى زامانۋى مەدەنىيەتنىڭ يادروسى. زامانۋى جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا ئۇيغۇن زامانۋى كىشىلەرنى يېتىشتۇرۇش زامانۋى مەدەنىيەتنىڭ ئاخىرقى نىشانى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم «زامانۋى مەدەنىيەتنى يېتەكچى قىلىش»نى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ دېگەنلىك ئىلغار مەدەنىيەت، سوتسىيالىستىك زامانۋىلاشتۇرۇشقا ئۇيغۇن كېلىدىغان مەدەنىيەت ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي، مەدەنىيەت ۋە ئىجتىمائىي ئىشلىرىنى زامانۋىلاشتۇرۇشقا يېتەكچىلىك قىلىش، يەنى ئىلغار بولمىغان مەدەنىيەت، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئىشلارنى زامانۋىلاشتۇرۇشقا پۇتلىكاشاق بولىدىغان قالاق مەدەنىيەتنىڭ ئورنىغا سوتسىيالىستىك مەدەنىيەتنى، يەنى ئىلغار مەدەنىيەتنى دەسسىتىشنى تەشەببۇس قىلغانلىق.

زامانۋى مەدەنىيەت ۋە مەدەنىيەتنى زامانۋىلاشتۇرۇشقا ھۆكۈم قىلىشنىڭ مۇنۇ ئۈچ ئۆلچىمىنى چۈشىنىش لازىم: يەنى، ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنى ئازاد قىلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشقا پايدىلىق بولۇش، ئەمما تەبىئىي مۇھىتنى بۇزمىغان بولۇش؛ جەمئىيەتنىڭ ئادىللىقى ۋە تەرەققىياتىغا پايدىلىق بولۇش، ئەمما ئىقتىسادىي تەرەققىياتقا توسقۇنلۇق قىلمىغان بولۇش؛ ئادەمنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك يېتىلىشىگە پايدىلىق بولۇش، ئەمما جەمئىيەتنىڭ ئىناقلىقىغا زىيان يەتكۈزمىگەن بولۇش. زامانۋى مەدەنىيەتنى يېتەكچى قىلىش ئۇچۇن بۇ ئۈچ ئۆلچەمنى پۇختا ئىگىلەپ، ئۇنى زامانۋى مەدەنىيەتنى توغرا يېتەكچى قىلغان - قىلمىغانلىقنى تەكشۈرۈش ئۆلچىمى قىلىش كېرەك. كونكرېت يولغا قويۇش جەريانىدا بۇ ئۈچ ئۆلچەمگە ئۇيغۇن ئىشلارنىڭ ھەممىسى توغرا قىلىنغان ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئۈچ ئۆلچەم زامانۋى مەدەنىيەتنىڭ ئىلمىيلىكىنىڭ ئىپادىسى بولۇپ، زامانۋى مەدەنىيەتنىڭ مەزمۇنىنى، يەنى زامانۋى بىلىم، زامانۋى قاراش، زامانۋى تۈزۈمنى چوڭقۇر ئىگىلەش، مەدەنىيەتنىڭ جەمئىيەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتىكى زامانۋى ئالقا، دۆلەتكە مايىللىق، پۇقرالىق ھوقۇقىدىن ئىبارەت ئۈچ مۇھىم رولىنى پۇختا ئىگىلەش لازىم.

2) مىللىي مەدەنىيەت بىلەن زامانۋى مەدەنىيەتنىڭ مۇناسىۋىتى

دۇنيا ئىقتىسادىنىڭ بىر گەۋدىلىشىش، سىياسىي ۋەزىيەتنىڭ كۆپ قۇتۇپلىشىش، مەدەنىيەتنىڭ كۆپ مەنبەلىشىشكە قاراپ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، خەلقئارا ئالاقە كۈنسايىن كۆچىيىپ، مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى ئازدۇر - كۆپتۇر ئۆزگىرىۋاتىدۇ. جەمئىيەتنىڭ زامانۋىلىشىشى ئۇزلۇكسىز تېزلىشىۋاتقان ئەھۋالدا، ئەنئەنە بىلەن زامانۋىلىقنىڭ مۇناسىۋىتىگە قانداق مۇئامىلە قىلىش ھەر بىر مىللەت دۇچ كېلىدىغان رېئاللىق بولۇپ قالدى.

ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا ھەر مىللەت خەلقى بىرلىكتە ۋەتەنىنىڭ بېپايان زېمىنىنى ئېچىپ، ۋەتەنىنىڭ ئىگىلىكىنى ئورتاق راۋاجلاندۇرۇش بىلەن بىللە، ۋەتىنىمىزنىڭ پارلاق جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنى بىرلىكتە بەرپا قىلىپ، ئىنسانلارنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتىغا مۇھىم تۆھپىلەرنى قوشتى. مەدەنىيەت تەرەققىياتى پۈتكۈل جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئايرىلماس مۇھىم مەزمۇنى، جۇڭگوچە سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت بەرپا قىلىشتا جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىگە ۋارىسلىق قىلىپ، سوتسىيالىستىك مەدەنىيەتنىڭ قۇدرەتلىك مىللەتنىڭ ھاياتىي كۈچى، ئىجادچانلىقى ۋە ئۇيۇشۇشچانلىقىدا ئامايان قىلىپ، ئۇرغۇپ تۇرغان ھاياتىي كۈچىمىز بىلەن دۇنيا مەدەنىيىتىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇشىمىز لازىم.

زامانۋىلىشىش يۈزلىنىشى كۈندىن - كۈنگە كۈچەيمۇقتا ئەھۋالدا يېڭىلىق يارىتىش جۇڭخۇا مىللەتلىرى مەدەنىيىتىنىڭ زامانۋىلىشىقا ماسلىشىشتىكى مۇقەررەر يولى. ئۆزىمىزنىڭ مەدەنىيىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا پايدىلىق بارلىق نەتىجىلەرنى قوبۇل قىلىش يېڭىلىق يارىتىشنىڭ مۇھىم ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى. باشقا مىللەت ۋە جايلارنىڭ مەدەنىيەت نەتىجىلىرىنى ئۆزلۈكسىز قوبۇل قىلغاندىلا، مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىگە يېڭى ھاياتىي كۈچ ئاتا قىلغىلى، دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، مىللىي مەدەنىيەتنىڭ ئەنئەنىسىنى زامانۋىلاشتۇرۇشنى ھەقىقىي ئىشقا ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

نۆۋەتتە پۈتكۈل ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشنىڭ بىر تەرەپ ھېسابلىنىدىغان ئاز سانلىق مىللەتلەر مەدەنىيىتىدىمۇ ئوخشاش بولمىغان شەكىلدە ئۆزگىرىش بولۇۋاتىدۇ. زامانۋىلىشىش ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىگە مۇئەييەن دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىۋاتقان

بولسىمۇ، ئۇنىڭ زىيىنى ۋە يېتەرسىزلىكىنىلا كۆرۈپ، زامانىۋىلىقتىن ئۆزىمىزنى قاچۇرساق، ۋاز كەچسەك بولمايدۇ. ئىلغار مەدەنىيەت، مائارىپ، ئىلىم - پەننى رەت قىلىپ، ئىنسانلارنىڭ زامانىۋى مەدەنىيىتىنى تەرك ئېتىپ، قەدىمكى ئىجتىمائىي ئاڭ ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىغا چىڭ ئېسىلىۋالساق بولمايدۇ. ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتكە مۇئامىلە قىلىشتا ھەر بىر مىللەت «شاكىلىنى تاشلاپ، مېغىزىنى قالدۇرۇش» پوزىتسىيەسىنى قوللىنىپ، مەدەنىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىگە نىسبەتەن قارشى ئېلىش، ھۆرمەت قىلىش، كەڭ قورساقلىق روھىي ھالەت بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، ۋارىسلىق قىلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش جەريانىدا ئىلمىي، يېڭىلىق يارىتىقان ئاساستا مۇنەۋۋەر ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتكە ۋارىسلىق قىلىش، ئۇنى ئەۋج ئالدۇرۇش ۋە قوغداش ھەر بىر مىللەت مېڭىشقا تېگىشلىك مۇقەررەر يول. مىللەتلەرنىڭ مۇنەۋۋەر ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى، ئەمما ئىلمىي روھقا مۇخالىپ مەدەنىيەت ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ يۇكسىلىشى ئۈچۈن مۇقەررەر ھالدا پۇتقا پۇتلاشقان چوماق.

شۇڭلاشقا ھەر بىر مىللەت ئۆزىنىڭ مۇنەۋۋەر ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت مىراسلىرىغا ئىلمىي يوسۇندا ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنى زور كۈچ سەرپ قىلىپ گۈللەندۈرۈش بىلەن بىللە قوغداش بىلەن يېڭىلاش، قوغداش بىلەن راۋاجلاندۇرۇشنىڭ مۇناسىۋىتىگە توغرا مۇئامىلە قىلىپ، نادان، قالاق نەرسىلەردىن ئاڭلىق ۋاز كېچىپ، يېڭىلىق يارىتىش ئاساسىدا باشقا مىللەتلەرنىڭ ئېسىل مەدەنىيەت نەتىجىلىرىنى دادىللىق بىلەن قوبۇل قىلىپ، ئۆزىنەك قىلىپ ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ، مۇنەۋۋەر ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتكە يېڭى ھاياتىي كۈچ ئاتا قىلىش لازىم. چۈنكى، مەدەنىيەت ھەرىكەتچان ھالەتتە بولۇپ ئۆزگىرىدۇ، تەرەققىي قىلىدۇ، مەدەنىيىتى ئۆزگەرمەي شۇ پېتى تۇرغان بىرەر مىللەت بولغان ئەمەس. مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتى يېڭىلانمىسا، تەرەققىي قىلدۇرۇلمىسا ھاياتىي كۈچى يوقايدۇ، ھازىرقى جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا ئۆزلىشەلمەيدۇ - دە، بارا - بارا رولىنى يوقىتىدۇ. ۋارىسلىق قىلىش بىلەن بىللە ئۇزلۇكسىز يېڭىلىق يارىتىماسلىق، دەۋر مەزمۇنىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان يېڭى مەدەنىيەتنى ۋۇجۇدقا چىقارغىلى بولمىدۇ؛ ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتكە يېڭى جان ئاتا قىلغاندىلا، ئۇنى ئۇزلۇكسىز داۋاملاشتۇرغىلى، ئەۋج ئالدۇرغىلى ۋە تەرەققىي قىلدۇرغىلى بولىدۇ.

3. زامانىۋى مەدەنىيەتنى يېتەكچى قىلىپ، مىللىي مەدەنىيەتكە ۋارىسلىق قىلايلى ۋە تەرەققىي قىلدۇرايلى

مەدەنىيەت بىر مىللەتنىڭ جېنى، ئىنسانىيەتنىڭ مەنىۋى بايلىقى. مەدەنىيەت جەھەتتە ئۆزىنى چۇشەنگەن، ئۆزىگە ئىشەنگەن، ئۆزىنى قۇدرەت تاپقۇزغان مىللەتلا ئىچكى جەھەتتە ئۇيۇشۇش كۈچىگە، تاشقى جەھەتتە رىقابەت كۈچىگە ئىگە بولۇپ، قۇچقىنى كەڭ ئېچىپ ھەممىنى قوبۇل قىلالايدۇ ۋە پەرقلەرگە ھۆرمەت بىلەن مۇئامىلە قىلالايدۇ.

تارىخىي تەرەققىيات داۋامىدا جۇغگودىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى تارىخنىڭ بوران - چاپقۇنلىرىدا تاسقىلىپ، مېغىزى قېلىپ، شاكىلى تاشلىنىپ، باشقا مىللەتلەرنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى قوبۇل قىلىش ئارقىلىق بۈگۈنكى ھالەتكە كېلىپ، ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى بىلەن دۇنيادا قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇۋاتىدۇ.

ھەرقانداق مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى شۇ مىللەتنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن، بەسلىشىش داۋامىدا ساقلىنىپ، ئۇزلۇكسىز ئوزۇقلۇق قوبۇل قىلىش، كونىنى تاشلاپ، يېڭىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش داۋامىدا گۈللەپ ياشنىغان مەدەنىيەت. بىر مىللەتنىڭ مەدەنىيىتى شۇ مىللەت ئالاھىدىلىكىگىمۇ، دەۋر ئالاھىدىلىكىگىمۇ ئىگە بولىدۇ. مىللەت ئالاھىدىلىكى ئالاھىدىلىكى سەۋەبىدىن باشقا مىللەتلەرنىڭ ئالاھىدىلىكى بىلەن ئارىلىشىپ كېتىدۇ. بىرەر مىللەت، بىرەر مىللەتنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى بېكىنمە ھالەتتە، بىر ئىزدا تۇرۇۋېرىپ، باشقا مىللەتلەرنىڭ ئېسىل مەدەنىيەت مېۋىلىرىنى قوبۇل قىلىشنى رەت قىلسا، ساغلام تەرەققىي قىلالمايدۇ. دەۋرنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ھەرقايسى مىللەتلەر ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنى دەۋر ئېقىمىغا ماسلاشتۇرۇپ، ئۇزلۇكسىز تەكشەپ، ئىلغارلاردىن ئۆگىنىپ، باشقا مىللەتلەر مەدەنىيىتىنىڭ مېغىزىنى قوبۇل قىلىپ، شاكىلىنى چىقىرىپ تاشلاپ، ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا ئۆز مەدەنىيىتىنى جارى قىلدۇرۇشى، گۈللەندۈرۈشى لازىم.

مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا دىيالېكتىك نۇقتىئىنەزەر بىلەن قاراش كېرەك. مىللىي مەدەنىيەت يېڭىلاش ۋە

تەرەققي قىلدۇرۇشقا موھتاج. ھەرقايسى مىللەتلەر ئۆز مەدەنىيىتىنىڭ خاسلىقىنى ساقلاپ قېلىش بىلەن بىللە، زامانىۋى مەدەنىيەتنى يېتەكچى قىلىپ، مەدەنىيەتتىكى پاسسىپ، زاماندىن قالغان تەركىبلەرنى چىقىرىپ تاشلاپ، باشقا مىللەتلەر مەدەنىيىتىنىڭ ئېسىل تەركىبلىرىنى ئۆرنەك قىلغان ۋە قوبۇل قىلغاندىلا، مەدەنىيەت سىستېمىسى جانلىق ھاياتي كۈچكە ئىگە بولىدۇ. ئاپتور نوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى جاڭ چۈنشىيەن: «زامانىۋى مەدەنىيەت زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى ۋە-زىپە قىلغان مەدەنىيەت، شۇڭا ئۇ ئىجادىي، ئىلغار، مە-دەنىي، خەلقئاراغا تۇتاشقان بولۇشى، بېكىنمە، قالاق، مۇتەئەسسىپ بولماي، سىغدۇرۇشچان، ئوچۇق، يېڭى-لانغان بولۇشى لازىم. مۇشۇنداق بولغاندىلا جەمئىيەت ئىلگىرىلەيدۇ، جەمئىيەتنىڭ ئىلگىرىلىشىگە ئەگىشىپ، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مۇنەۋۋەر ئەنئەنىۋى مەدەنىيە-تى يەنمۇ گۈللىنىدۇ، يېڭىلىنىدۇ» دەپ كۆرسەتتى.

بىرىنچى، مىللىي مەدەنىيەتكە ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنى تەرەققي قىلدۇرۇشقا ئوچۇق پوزىتسىيەدە مۇئا-مىلە قىلىش كېرەك. بۇ مەسىلىدە ئىلغار مەدەنىيەتنى چەتكە قېقىش پوزىتسىيەسىدە تۇرۇپ شەرھلەشتىن قاتتىق ساقلىنىش لازىم. مەدەنىيەتكە ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرۇش مەزمۇن جەھەتتە چىنلىققا، شەكىل جەھەتتە كۆپ خىللىققا ئىگە بولۇشنى تەلەپ قە-لىدۇ، شۇنداق بولغاندىلا بەدىئي ئىجادىيەت كۆچىنى تولۇق ساقلاپ قالالايدۇ. يېڭىلىق يارىتىش نامىدا ئۆز-گەرتىشكە، بۇرمىلاشقا بولمايدۇ، تارىخي ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنى تولۇق چۈشەنمەي تۇرۇپ، قەستەن بۇرمىلاپ كۆرسىتىشكە تېخىمۇ بولمايدۇ.

ئىككىنچى، باشقا مىللەت مەدەنىيىتىگە كەڭ قورساق-لىق بىلەن مۇئامىلە قىلىش كېرەك. دادىل قوبۇل قىلىش ۋە كەڭ قورساقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىش جۇڭخۇا مە-دەنىيىتىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ تەرىپى. شۇڭا ئۇ سىرتىنىڭ مەدە-نىيىتىگە مۇئامىلە قىلغاندا قوشۇلسىمۇ ئۆزگىچىلىكنى يو-قاتماسلىق، ئوخشاشلىقتا بىرلىككە كېلىپ، پەرقنى ساقلاپ قېلىش پوزىتسىيەسىنى قوللىنىپ، باشقىلارنىڭ-نى چەتكە قېقىشتىن كېلىپ چىقىدىغان زىددىيەت ۋە توقۇ-نۇشلاردىن ئۇنۇملۇك ساقلىنىپ، دۇنيا بويىچە بىردىنبىر ئۇزۇلۇپ قالمىغان مەدەنىيەت بولالىدى. شۇڭا باشقا مە-دەنىيەتكە مۇئامىلە قىلغاندا كەڭ قورساق بولۇپ، ھەدە-سىلا چەتكە قېقىش، رەت قىلىشتىن ساقلىنىپ، ئۇنىڭ جەۋھىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئۆزى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇ-رۇش جۇڭخۇا مەدەنىيىتىنىڭ ئېسىل پەزىلىتى، شۇنداقلا ھازىرقى زامان پۇقرالىرى ھازىرلاشقا تېگىشلىك ساپا. مانا بۇ خۇسۇسىيتى ئوخشاش بولمىغان مەدەنىيەتكە مۇ-ئامىلە قىلىشنىڭ ياخشى چارىسى. چۈنكى، ئوخشاش بول-مىغان مەدەنىيەتنىڭ قەدىر - قىممىتىنى قىلغاندا، ئۇنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى قوبۇل قىلىپ، ئۆزىنىڭ يېتەرسىزلىكىنى تۇگىتىپ، ئۆز مىللىتىنىڭ مەدەنىيىتىنى تەرەققي قىلدۇر-غىلى بولىدۇ، ئۇنداق قىلماي، ئەكسىچە ھەرقايسى مىل-لەتلەر بىر - بىرىنىڭ مەدەنىيىتىنى كەمسىتسە ۋە چەتكە قاقسا، مەدەنىيەتلەر ئارا توقۇنۇش پەيدا بولىدۇ. بۇگۈن-كى دۇنيادىكى قىسمەن زىددىيەتلەر ئوخشاش بولمىغان مەدەنىيەتنىڭ بىر - بىرىنى چەتكە قېقىشى ياكى مەدەنە-يەت زومىگەرلىرىنىڭ كۆرەڭلىكىدىن پەيدا بولۇۋاتىدۇ.

ئۈچىنچى، ھەرقايسى مىللەتلەر بىر - بىرىنىڭ مەدە-نىيىتىگە ھۆرمەت ۋە قايىللىق پوزىتسىيەسىدە بولۇشى كېرەك. مەدەنىيەتنىڭ كۆپ خىللىقىنى ئېتىراپ قىلىپ، باشقا مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىگە ھۆرمەت قىلىش، يەنى ھەرقايسى مىللەتلەر مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشتا پەرقە ھۆرمەت قىلىپ، خاسلىققا يول قويۇپ، ئىناق بىللە ئۆتۈپ، دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ گۈللىنىشى ۋە تەرەققي قە-لىشىغا ئورتاق كۈچ چىقىرىشى لازىم. ئۆزگە مەدەنىيەتكە مۇئامىلە قىلغاندا ئەپۇچان، ئوبيېكتىپ، باراۋەر پوزىتسە-يەدە بولۇپ، مەدەنىيەت پەرقى تۇپەيلىدىن كېلىپ چىققان ھەرىكەت ئۇسۇلى جەھەتتىكى پەرقە ھۆرمەت قىلىپ، باشقا مىللەت مەدەنىيىتىنىڭ ئارتۇقچىلىقى، ياخشى جايلىرىنى كەمتەرلىك بىلەن ئۆگىنىشكە ماھىر بولۇشى كېرەك. سىرتىنىڭ مەدەنىيىتىنى ئۆگىنىشكە ماھىر بولۇش ئۇنى ئۆز پېتى كۆچۈرۈپ قوبۇل قىلىش بولماستىن، بەلكى تەنقىدىي يوسۇندا ۋارىسلىق قىلىش، ئوخشاش بولمىغان مەدەنىيەتكە ئوچۇق - يورۇق ھۆرمەت بىلدۇ-رۇش، مىللىتىمىزنىڭ مەدەنىيىتىنى تەشۋىق قىلىش، بېيە-تىش كېرەك دېگەنلىكتۇر.

(داۋامى بار)

شىنجاڭ پەن- تېخنىكا نەشرىياتىدىن **ئادىل مۇھەممەت** تەييار-لىغان

قەلب ۋولقانلىرى

▲ قايغۇ ــ ئىككى گۈلزار ئوتتۇرىسىدىكى تام.
▲ مۇبالىغە ــ ئاچچىقلانغان ھەقىقەتتۇر.
▲ پاكىت ــ جىنسىي ئايرىمىسى يوق ھەقىقەتتۇر.
▲ ئەڭ ئادىل كىشى ــ سەۋەنلىكىڭىزنى كۆتۈرۈشۈپ بېرەلىگەن كىشىدۇر.
▲ بىر تال ئۇرۇق چاچساڭ زېمىن ساڭا بىر گۈل بېرىدۇ.
▲ قاپقارا ئىغۇلۇق يولىدىن ماڭمايلا تاڭ مەنزىلىگە يەتكىلى بولمايدۇ.
▲ تۇڭمەن تېشىنىڭ ساق ياكى كەمتۈك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر سۇ مەنزىلىگە قاراپ ئېقىۋېرىدۇ.
▲ زېمىن نەپەسلەنسە بىز مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايمىز، زېمىن نەپەستىن توختىسا بىز ئۆلىمىز.
▲ تىرىشچان ئادەم ئاچ قالسا دەل ـ دەرەخلەردىكى مېۋىلەرنى يەيدۇ، تىرىشمىغان ئادەم ئاچ قالسا مېۋە ئۈزگەن ئادەمنىڭ قولىدىكى مېۋىنى سېتىۋېلىپ يەيدۇ.
▲ بۇلبۇل باھارنى سۆيىدۇ، ئادەم ۋەتەننى.

قەلب ــ تامچىلىرىدىن

▲ مەن دوستلىرىمنى ساپ رىقابەتچىلىرىمگە ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن تىرىشمەن.
▲ تىرىشچان ھەسەل ھەرىسىنىڭ ھەسرىتىنى چېكىشىگە ۋاقتى يوق، ھەسرەتلىنىپ ھاياتنى ئىسراپ قىلما،

تەپەككۇر كۆزى

قەبرىدە ئارام ئېلىشقا يېتەرلىك ۋاقىت بار.
▲ ئەمگەك كىپەللىك بىلەن ئازابنى داۋالايدىغان ئەڭ ياخشى رېتسېپ.
▲ غايە ئىنسان ھاياتىنىڭ قۇياشى.
▲ كىتاب ئوقۇش قەلب كۆزىنى نۇرلاندۇرىدۇ.
▲ ۋاقىت بۇلۇت ئىچىدىكى سۇغا ئوخشايدۇ، سقساڭ يەنە چىقىۋېرىدۇ.
▲ توختىماستىن رىقابەتلىشىۋاتقان ئادەم، توختىماستىن تەقدىرنىڭ خەتەرلىك چوققىلىرىغا يامىشىۋاتقان ئادەم.
▲ ئەڭ گۈزەل ھايات قىممەت يارىتقان ھاياتتۇر.
▲ تۇرمۇشقا ئىشەن، ئۇنىڭ ئادەمگە بېرىدىغان تەلىمى ھەرقانداق كىتابتىن ياخشى.
▲ تۇرمۇشتىكى ئەڭ چوڭ خەتەر قەلبىتىكى بوشلۇق.
▲ ھەقىقەت چاقناپ تۇرىدۇ، پەقەت كىچىككىنە يوچۇق بولسلا پۈتكۈل دالىنى يورۇتىدۇ.
▲ جاپا مۇشەققەت ئىنسان ھاياتىدىكى مۇئەللىم.
▲ ھەقىقەت تولۇق پىشقاندىن كېيىن ئۈزگىلى بولىدىغان مېۋە.
▲ قىزغىنلىق ئاقىلنى سارىڭغا، نادانىنى ئاقىلغا ئايلاندۇرىدۇ.
▲ يېقىلىشتىن قورقساڭ بەك تېز يۈگۈرمە.
▲ ئىنسان قىممىتىنىڭ ئاساسى ئەخلاق.
▲ گۈزەل ئەخلاقنى بايلىققا، ھۆرلۈكنى ھوقۇققا تېگىشمە.
▲ سەممىيەت ــ شان ـ شەرەپكە باراۋەر يول.
▲ بىر دۆلەتنى ئالغا باستۇرىدىغىنى گۈزەل

ئەخلاق.

▲ مۇشكۈلات ــ ئىنسانلىك ئىرادىسىنى تاۋلايدىغان ئەلگە ئەھمىيەت بېرىڭ.

▲ خاتالىقنى ئەلگە ئالدىن تونۇغان كىشى ــ قالتىس كىشى.

▲ ياۋا ئوت ــ قىممىتى تېخى بايقالمىغان ئۆسۈملۈك.

▲ ئەلگە زور غەلىبە ــ ئۆزىنى يېڭىش.

▲ يەر ئاستىدا تۇرۇپ شاخنى كۆكلەتكەن بىلەن، شاختىن ھېچنەرسە تاپالمايدىغان خالىس قۇربان.

▲ قۇشنىلىك ئۇۋۇسى، ئۆمۈچۈكنىلىك تورى، ئىنسانىلار دوستى بولىدۇ.

▲ بەخت سېنىلىك بوسۇغۇڭغا كەلمەيدۇ، ئۇنى سەن ئىزدەيسەن.

▲ باشقىلارغا ئاسىيلىق قىلغىنىلىك، ئۆزۈڭگە ئاسىيلىق قىلغىنىلىك.

▲ ياشلىقتا نېمە تېرىساڭ ياشانغاندا شۇنى ئالسەن.

▲ پاراسەت ـ پاراسەتنى، ۋىجدان ـ ۋىجدانىنى، سادا‌قەت ـ ساداقەتنى تۇغىدۇ.

▲ ماختاش ھالۋىغا ئوخشايدۇ، ئاز بولسا قىممەتلىك.

▲ مەنپەئەت ئۈچۈن سەن بىلەن دوستلاشقان ئادەم مەنپەئەت ئۈچۈن سەندىن ۋاز كېچىدۇ.

▲ قەلبىنى قورال ئەمەس، سۆيگۈ ۋە ئەخلاق بويىسۇندۇرالايدۇ.

▲ رەھىمسىز ئەقىل ھەممىنى كۆكۈم تالقان قىلىدىغان بولقا.

▲ ئادەم گويا ئالماسقا ئوخشايدۇ، مەلۇم بىر نۇقتىدىن قارىساڭ ئاندىن ئۇنىڭدىن نۇرنى بايقايسەن.

▲ تۇيغۇ دېگىنىدا كومپاس يوق، ئامالسىز لەيلەپ يۈرۈيسەن.

▲ كەمتەرلىك ــ خلۇەت تاغ باغرىدىكى بۇلاق، بارلىق يۈكسەك پەزىلەت ئاشۇ بۇلاقنىلىك كۆزىدىن ئېقىپ چىقىدۇ.

▲ ياخشىلارنىلىك قەلبىگە ئادەم سىغىدۇ.

▲ تۇرمۇشتا قانچە سەممىي بولساڭ، تۇرمۇش شۇنچە مەنىلىك بولىدۇ.

▲ سەمىمىيەت ــ دۇنياۋى تىل، ئۇنى قارىغۇ كۆرەلمەيدۇ، گاس ئاڭلىيالمايدۇ.

▲ گۈزەل پەزىلەت جەمئىيەتنىلىك ۋىجدانى، دۆلەتنىلىك ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى، دۇنيانى گۈزەل پەزىلەت ئىدارە قىلىدۇ.

▲ قاباھەت بولمىغان بولسا ئادالەت بولمايتتى.

▲ ھەرىكەت ــ ھەرقانداق ئاچقۇچ ئاچالايدىغان قۇلۇپ.

▲ ئىرادە دۇنيانىلىك ماھىيىتى، دۇنيا ئىرادىنىلىك ئەينەكى.

▲ ھەقىقەت بىلەن ۋەتەن ئايرىلماستۇر.

▲ ھەرىكەت دورىنىلىك ئورنىنى ئالالايدۇ، ئەمما، دورا ھەرىكەتنىلىك ئورنىنى ئالالمايدۇ.

▲ توختاپ قېلىش ھالاكەتتۇر، پەقەت ھەرىكەتلا ھاياتلىقنىلىك ئىشكىنى ئاچالايدۇ.

▲ كۆڭۈل ئېچىشقا ۋاقىت چىقىرالمىسالىك، كېسەل بولۇشقا ۋاقىت چىقىرىسەن.

▲ ھەممە ئادەم ياشلىقنى بىلىدۇ، بىراق ياشىنىلىك تەمىنى ھېس قىلالايدىغانلار بەك ئاز.

▲ دۇنيانى بويسۇندۇرماق بولساڭ ئۆزۈڭنى ئاۋۋال بويسۇندۇر.

▲ دانا ئادەم قەلبىدىكى ئەينەككە قاراپ ئۆزىنى كۆرىدۇ. نادان ئادەم ئالدىدىكى ئەينەككە قاراپ ئۆزىنى كۆرىدۇ.

ــ ئىمىن ھاشىم

ئاپتور: تېكەس ناھىيە بازارلىق خەلق ھۆكۈمىتىدىن

قەلب چېقىنلىرى

▲ ھەقتىن بەكرەك سەپسەتىگە خۇشتار ئەل ـ ئاۋام، ئۆزىنى بىر پەس چۈلغۇالغان سېپىق يەل تامام...

▲ ئوقۇلغاچقا گېزىت ـ ژۇرنال، كىتاب تېپتېنچ، جاھالەتكە غەزەپ بىلەن ئۇرغۇسى قىلىچ.

▲ كىملىكىڭنى ياندىن ئايرىما، ۋىجدانىڭنى جاندىن ئايرىما.

▲ خۇشامەتكە رام بولغان ھايات، مەنزىللىرى بولماس ئاۋات.

▲ دىيانەتنى ئۇنتۇپ قالغان باي، چۈشەن ھەم دەپ ئۇزۇۋاتقان چاي.

▲ ئەجىر مېھنىتىگە تەمەننا قەلب، نام ئاتاق، شۆھرەتكە ھېرىسمەن ئەدەب.

▲ كەيپ ـ ساپاغا بېرىلىپ يۈرگەنلىك، ئەيىب خاتاغا بېرىلىپ يۈرگەنلىك.

▲ مەنسۈي بايلىقنى پەس كۆرگەن ئادەم، ھەقىقىي

ياشاشنى تەس كۆرگەن ئادەم.
▲ موھتاجلارغا كىتابخانا، ئەلك سەممىي جاۋابخانا.
▲ دىيانەت قارىلىپ جەملەنگەن بايلىق، مەن ئۇچۇن مىزاجغا ماس كەلمەس چايلىق.
▲ دېھقان ئەدەب، سەنئەتكار، ئەلگە خالىس خىزمەتكار.
▲ ھەقىقەت ـ پاراغەت، سەپسەتە ـ تالاۋەت.
ـــ ئابلىز ئوبۇلخەيرى
ئاپتور: لوپ ناھىيە دول يېزا مازار ئۆستەك كەنتى 143 ـ قورۇدا

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى ژۇرنىلى» يۇرەكسىزلەرنى يۇرەكلىك، كېرەكسىزلەرنى كېرەكلىك قىلىپ تەربىيەلەپ چىقىدىغان ئۆلچەملىك دەرسخانا.
▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ئەل ـ ئاۋامغا كاتتا دەرس بەرگۈچى، خاتا ئىشلارغا دەككە بەرگۈچى مەردانە ژۇرنالدۇر.
▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ئالغا باسقانلارنى يەنمۇ ئىلھاملاندۇرۇپ، ئۆملەۋاتقانلارنى ئورنىدىن دەس تۇرغۇزۇپ كېلىۋاتقان ئېچىل داستىخاندۇر.
▲ ياشلىقىدا ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىغانلار ياشانغاندا غەم ـ غۇسسىدىن خالىي بولالمايدۇ.
▲ ئەخلاقسىز ئادەمدىن ئەسەبىي پەرزەنت يېتىشىپ چىقىدۇ.
▲ مۇقىمسىز ئەلدە ئەھۋال تولا، تازىلىقسىز يۇرتتا كېسەل تولا.
▲ ئۇيقۇسى قاتتىق ئادەم بىر بولسا غەمسىز كېلىدۇ، بىر بولسا پەمسىز كېلىدۇ.
▲ پارىخورلۇقنى كەلتۇرۇپ چىقارغىنى چىرىكلىك، چىرىكلىكنى كەلتۇرۇپ چىقارغىنى نەپسانىيەتچىلىك.
ـــ ھىدايەت ئەخمەت جەريانى
ئاپتور: لوپ ناھىيە ھاڭگىيا يېزا باشئېقىن كەنتىدە، دېھقان

قەلب خاتىرەمدىن

▲ بىر ئادەمنىڭ سىرى بولغاندىلا جەلپ قىلىش كۈچى بولىدۇ.
▲ كەلگۈسى ئادەملەرنىڭ قەلبىدە تەمكىنلىك ھۆكۈم سۈرىدۇ.
▲ ئىزدىنىش ۋە ئۆزلۈكسىز تەھلىل يۈرگۈزۈش مۇۋەپپەقىيەتكە قاراپ ئۇچىدىغان قوش قاناتتۇر.
▲ ئېغىر ئازابقا ياش تۆكۈپ ئولتۇرغان ئەركەكنى جاسارەتلىك ئەركەك دېگىلى بولمايدۇ.
▲ باشقىلارنىڭ سىزگە بولغان ھەسەتخورلۇقى ئىقتىدارىڭىزنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.
▲ تەپەككۇر قىلىش ئادەمگە ئىشەنچ ۋە جاسارەت ئاتا قىلىدۇ.
▲ تەبەسسۇم ئىنسان قەلبىنىڭ باھاردۇر.
▲ سەممىي ئادەملەر باشقىلارغا ئاسانلا ئىشىنىپ كېتىدۇ ـ دە، دائىم سەممىيەتسىزلەر تەرىپىدىن ئالدىنىدۇ.
▲ ئادەملەر رىقابەت جەريانىدا ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقىنى ئاسان بايقىيالايدۇ.
ـــ نۇرمۇھەممەدجان ئىمىن روزى
ئاپتور: پەيزاۋات ناھىيەلىك سالامەتلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەركىزىنىڭ مۇدىرى، مۇدىر ۋىراچ

قەلب چېقىنلىرىدىن

▲ مەنۇي بايلىقسىز كۆز يۇمغان ئەجداد، بوپقالار ئىگىسى ساختا «ئاھ، ۋايداد».
▲ ساپاسىز كۆپەيگەن ئاھالە ـ نوپۇس، نادانغا شان ـ شەرەپ، داناغا نومۇس.
▲ نام ـ ئاتاق قوغلىشىپ قىلغان ياخشىلىق، ياخشىلىق ئەمەستۇر بەلكى ساختىلىق.
▲ ئورۇنسىز كەينىگە سۈرۈلگەن ئىشلار، ئەھلىگە بولغۇسى ھامان بىر دەشۋار.
▲ ئېرىشكەن قەدىر ـ قىممەت، سىڭدۈرگەن ئەجر ـ مېھنەت.
▲ تەگكەنلىكى ھەقىقەتنىڭ قامچىسى، ساقىغنى بەرىكەتنىڭ تامچىسى.
ـــ ئابلىز ئوبۇلخەيرى
ئاپتور: لوپ ناھىيە دول يېزا مازار ئۆستەك كەنتى 143 ـ قورۇدا

تەپەككۇر تەرملىرى

▲ ئادەمىيلىك ـــ ئەمەلگە قاراپ مۇئامىلە قىلىش ئەمەس، ھەممە ئادەمگە ئادەملىك سۈپەت بىلەن مۇئامىلە قىلىشنى كۆرسىتىدۇ.
▲ بىر جەمئىيەتتە، بىر مىللەتتە نېمە قەدىرلەنسە، كىشىلەر، شۇنىڭغا بەكرەك ئەھمىيەت بېرىدىكەن. ھاراق قەدىرلەنگەن مىللەتتە، كىشىلەر ھاراقتا ئەھمىيەت بېرىپ، قەدىرلەپ، ئۇنى ئەلگ يۇقىرى ئورۇنغا قويىدىكەن.
▲ چىدام، ئەقىدە، ئىزدىنىش روھى بىر ئادەم ئۇچۇن ئەلگ مۇھىم بولغان ياشاش يولى، مۇشۇ يول بىزنى تاۋلايدۇ، تاللايدۇ ھەم شاللايدۇ.
▲ ئۇزاق ياشاشنىڭ ئۆزى بەخت ئەمەس، مەنىلىك،

خۇشال، ئەركىن، تويۇنۇپ ياشاشنىڭ ئۆزى بەخت.

▲ ئادالەتلىك جەمئىيەت ئۇچۇن ئەڭ كېرەك بولدە- غىنى باراۋەرلىك.

▲ توختام سۇ جسم تۇرىدىغانلىقى ئۇچۇن ئۇ سېسىپ، قۇرتلاپ تۆگەيدۇ، ئەمما ئېقىن سۇ ھەرىكەتلەن- گەنلىكتىن سۈزۈلۈپ، ياشىرىپ، ياشارتىپ تۇرىدۇ.

▲ ئۇمىدۋارلىق بىر شپالىق دورا، ساغلام بولە- مىز دەيدىكەنمىز ئۇنى ھەر كۈنى ئىستېمال قىلىشىمىز كېرەك.

▲ شەكىلۋاز، قىمارۋاز، گۈرۈھۋاز، سۆلەتۋاز، ھەە- مىڭلاردا يالغىنى تولا، راست بەك ئاز.

▲ ئاتا قىلىشنىڭ ئۆزى بىر مۇھەببەت، ھاياتلىق بىزگە نۇرغۇن مۇھەببەت ئاتا قىلغان، شۇڭا سىز ھەرقا- چان ھاياتنى سۆيۈڭ.

▲ ئادەم تەربىيەلەشنىڭ مەقسىتى دىل تەربىيەلەش، روھ تەربىيەلەش.

ـــ توختنىياز ئالىم

ئاپتور: بۈگۈر ناھىيەلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتە

تەپەككۇر بۇلاقلىرىدىن ئۇنچە

▲ بايقالغان مەسىلىلەرنى باشقىلارنىڭ كۆرگىنىگە ئا- ساسەن ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ كۆزىتىپ بىلگىنىگە ئاسا- سەن ھەل قىلىش ئەڭ ئاقىلانە تەدبىر.

▲ ئات كىشنەپ تۇرۇپ ئالغا چىمدايدۇ، ئىت چىشلەپ تۇرۇپ ئارقىغا سۆرەيدۇ.

▲ غۇرۇر ۋە ۋىجدانىنى پۇل ئورنىدا خەجلەشكە بول- مايدۇ، ئامانەت قويۇشقىمۇ بولمايدۇ، غۇرۇر ۋە ۋىجدان ھەردائىم كىشىنىڭ يېنىدا بولۇشى زۆرۈر.

▲ ساداقەت ئېغىزدا ئەمەس، قەلبتە ساقلىنىدۇ.

▲ يۈرەك يىغلىسا ئادەم يارىلىنىدۇ، كۆز يىغلىسا ئادەم خارلىنىدۇ.

▲ ئۇرۇش- جېدەل ئادەملەرنى ھايۋانغا ئايلاندۇ- رىدىغان ئالاھىدە «تەنھەرىكەت».

▲ گەرچە سېنىڭ كۆپكە قۇربىڭ يەتمىسمۇ، ھەر تە- نىقىدىن باشقىلارغا ئامەت تىلەپ قويۇشنى ئۇنۇتما.

▲ كۆپ ئېقتىدارلىق تېلېفوننىڭ قۇلى بولماي، كۆپ ئېقتىدارلىق ئادەم بولۇشنىڭ يولىنى ئىزدە.

▲ شاتۇت پەقەت دوريالايدۇ، ھەرگىزمۇ ئۆز ئال- دىغا سۆزلىيەلمەيدۇ.

▲ كىتابخانىنىڭ چۆلدەرەپ قېلىشى يالغۇز روھنىڭ قۇرغاقلىشىپ كەتكەنلىكى ئەمەس، بەلكى روھنىڭ قازاغا يولۇقىشىدىن دېرەك بېرىدۇ.

▲ بىراۋلارنىڭ بەختىنى تارتىۋېلىپ ھەشەمەت تە- تىمىدە ئولتۇرغانلار، دائىم ۋەھىمە ۋە ئازاب ئىچىدە ياشاي- دۇ.

▲ تۆھمەت ـــ كىشى ئارقىسىدىن ئۇرۇلغان زەھەر- لىك خەنجەردىن ئۆتكۈر.

تەپەككۇردىن بىر تامچە

▲ قىز - ئاياللار مەيدىسى بىلەن ئەمەس، ئەقىدىسى بىلەن ھۆرمەتكە سازاۋەر.

▲ چاياننىڭ نەشتىرى زەھەرلىك، يىلاننىڭ نەشتىرى زەھەرلىك، ئەمما ، ئۇلار بىر - بىرىنى چاقمايدۇ. ئادەە- لەرنىڭ تىلى يۇمشاق ھەم ئەۋرىشىم، ئۇلار بىر - بىرىنى «چايان، يىلان» دېيىشىپ باشقىلارغا چاقىدۇ. ناۋادا مۇشۇ گەپلەرنى يىلان، چاياندار ئاڭلىسا ئادەملەرنى نېمە دەپ ئويلاپ قالار؟

▲ قەدىڭنى ئېگىپ، خۇشامەت تاختىسىنى كۆتۈ- رۈپ خارلىنىپ ياشىغاندىن، چۆمۈلگە ئوخشاش بېلىڭنى چىڭ باغلاپ، قەدەممۇقەدەم ئىلگىرىلەپ، ئىززىتىڭنى قوغداپ ياشا.

ـــ ئابلەت ئابدۇراخمان

ئاپتور: قەشقەر يېڭىسار ناھىيەلىك ئىختىساسلىقلار ئوتتۇرا مەكـ- تەپتىن

ھاياتىمدىكى ھاسىلاتلار

▲ ئاش - تاماقنى بىلىپ يېيىڭىز سىز ئۈنى يەيسىز، بولمىسا ئۇ سىزنى يەپ كېتىدۇ.

▲ زىرائەت ئۆزلۈكىدىن تېرىلمايدۇ، كۆككە تاقاش- قان ئېگىز بىنالار ئۆزلۈكىدىن سېلىنمايدۇ، بىلىم ئىقتىدارد- ىڭىز ھەرقانچە يۇقىرى بولسىمۇ، ئەمەلىي قول سېلىپ ئىش- لىمىسىڭىز ھېچقانداق نەتىجە بولمايدۇ.

▲ پۇرسەت بار چاغدا ئۇنى چىڭ تۇتۇڭ، يوق چاغدا بولسا بەك زورىقىپ كەتمەڭ.

▲ ئۆزىڭىزگە ھەدىسلا يۇقىرى نىشان بېكىتىۋال- ماڭ، بولمىسا ئەسلىدىكى خۇشاللىق ئىشنى زېرىكەرلىك ئىشقا ئايلاندۇرۇپ قويىسىز.

ـــ ئابدۇغېنى مۇسايۇپ

ئاپتور: خوتەن ناھىيەلىك چارۋىچىلىق مال دوختۇرلۇق ئىدارىسـ- ىدىن پېنسىيەگە چىققان كادىر

تەتقىقاتچى بىلەن تونۇشۇڭلۇق

ئادىل جۇمە تۇردى، قىرغىز، 1964 - يىلى شىنجاڭنىڭ ئاقچى ناھىيەسىدە تۇغۇلغان. 1986 - يىلى شاڭخەي قاتناش ئۇنىۋېرسىتېتى چەت ئەل تىللىرى فاكولتېتىنىڭ ئىنگلىز تىلى كەسپىنى پۈتكۈزۈپ، ئەدەبىيات پەنلىرى بويىچە باكالاۋۇر-لۇق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن. 2004 - يىلى، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئاسپىرانتۇرىيەسىنى پۈتكۈزۈپ، ئەدەبىيات پەنلىرى بويىچە دوكتورلۇق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن. 2009-يىلى جۇڭگو مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى دوكتورئاس-تى ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن. مەملىكىتىمىزدىكى تۇنجى قىرغىز دوكتور ۋە دوكتورئاشتى. 1986 - يىل خىزمەتكە قاتناشقان بولۇپ، شىنجاڭ سانائەت ئىنستىتوتى چەتئەل تىلى ئوقۇ-تۇش ئىشخانىسىدا ئوقۇتۇش خىزمىتى بىلەن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەش-مىسى خەلق ئېغىز ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىدە «ماناس» ئېپوسى، قىرغىز خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ۋە مەدە-نىيىتىنى توپلاش، تەتقىق قىلىش ۋە تەرجىمە قىلىش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان، 1998 - يىلى كاندىدات تەتقىقاتچى ئۇنۋا-نىغا ئېرىشكەن. شىنجاڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىيات - سەنئەتچە-لەر جەمئىيىتىنىڭ ئۇچىنچى (1995 - يىلى)، تۆتىنچى (2001 - يىلى) نۆۋەتلىك مۇئاۋىن رەئىسى؛ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى بەشىنچى (1997 - يىلى)، ئالتىنچى (2002 - يىلى) نۆۋەتلىك مۇئاۋىن رە-ئىسى؛ سىياسىي كېڭەش شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى توققۇزىنچى نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى (2003 - يىلى) بولغان. 2005 - يىلى جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقى-قات ئورنىغا ئىشقا چۈشۈپ، 2007 - يىلى تەتقىقاتچى ئۇنۋانىنى ئالغاندىن بۇيان، شىمالدىكى مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، تەتقىقات ئورنى ئىلمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئىلمىي ئۇنۋان ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى، كەسپىي ئۇنۋان باھالاپ بېكىتىش ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى، شۇنداقلا جۇڭگو ئىج-تىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئاسپىرانتۇرىيەسىنىڭ پروفېسسو-رى، دوكتور ئاسپىرانتلار يېتەكچىسى بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ. جۇڭگو خەلق ئېغىز ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى جەمئىيىتى-نىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل ئەزاسى، جۇڭگو فولكلور جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ قىرغىز قەدىمكى ئەسەرلەرنى توپلاش، رەتلەش گۇرۇپپىسى قىرغىزلارغا ئائىت توپلام تەھرىر ھەيئىتىنىڭ مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى (مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى)، «شىنجاڭ فولكلور ئېنسىكلوپېدىيەسى» قىر-غىزلار قىسمىنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى، قىرغىزستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى «ئەدەبىيات ۋە سەنئەت مەسىلىلىرى» نىڭ چەت ئەلدىن ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان تەھرىر ھەيئەت ئەزا-سى، قىرغىزستان خەلقئارالىق ئايتماتوف ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاكادېمىكى، قىرغىزستان دۆلەتلىك ئىشەنئالى ئارابايىف نا-مىدىكى ئۇنۋېرسىتېتنىڭ پەخرىي پروفېسسورى، دۇنيا فولكلورشۇناسلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى (فىنلاندىيە)، خەلقئا-رالىق ئېپوس تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مەسلىھەتچى ھەيئەت ئە-زاسى، مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى، سىچۈەن ئۇنى-ۋېرسىتېتىنىڭ ئالاھىدە تەكلىپلىك پروفېسسورى.

1986 - يىلىدىن باشلاپ دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ھەرخىل ئىلمىي ۋە ئەدەبىي ژۇرناللاردا خەنزۇ، قىرغىز، ئۇيغۇر، موڭغۇل، ئىنگلىز، رۇس، ياپون، تۈرك تىللىردا 150تىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالىسى «مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقى-قاتى»، «غەربىي يۇرت تەتقىقاتى»، «غەربىي شىمال مىللەت-لەر تەتقىقاتى»، «شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتوتى ئىلمىي ژۇر-نىلى»، «غەربىي شىمال مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى»؛ «ئىچكى موڭغۇل ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى»، «ئەل ئىچى مەدەنىيەت مۇنبىرى»، «جۇڭگو ۋە چەتئەل مەدە-نىيىتى ۋە ئىنىۋېرسال»، «جۇڭگو موڭغۇلشۇناسلىقى»، «ئىچكى موڭغۇل پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى»، «نۇر گېزىت-تى»، «جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر گېزىتى»، «مىراس» قا-تارلىق دۆلەت ئىچىدىكى يادرولۇق گېزىت - ژۇرناللاردا، شۇنداقلا «ئامېرىكا فولكلورشۇناسلىقى»، «ئالاتاۋ»، «نا-گويا ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» قاتارلىق چەت ئەل ژۇرناللىرىدا ئېلان قىلىنغان. ئون نەچچە پارچە شىئېر، نەسر، ئوبزورلىرى «مىللەتلەر ئەدەبىياتى»، «مىللەتلەر ياز-غۇچىلىرى»، «شىنجاڭ گېزىتى»، «ئەدەبىيات - سەنئەت گې-زىتى»، «جۇڭگو مىللەتلىرى گېزىتى» قاتارلىق گېزىت-ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ھەرخىل ئەدەبىي ئەسەر توپلاملىرىغا تاللانغان ئەسەرلىرى ئون نەچچىگە يېتىدۇ. نەشر دىن چىققان كىتابلىرىدىن «قىر-

غىزلارغا يېقىندىن نەزەر» (لياۋنىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى، 2015-يىلى)، «جۇڭگودىكى قىرغىزلار» (خۇاڭخې نەشر گۇرۇھى، 2012-يىلى)، «‹ماناس›چىلار تەتقىقاتى» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 2006-يىلى)، «ماناسقا مۇراجىئەت» (ئىلمىي ماقالىلار توپلىمى، قىرغىزچە، قىزىلسۇ قىرغىز نەشرىياتى، 2006-، 2009-، 2012-يىلى ئۇچ قېتىم بېسىلغان)، «ئوتتۇرا ئاسىيا خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى» (نىڭشيا خەلق نەشرىياتى، 2008-يىلى)، «ئاغزاكىي ئەنئەنە ۋە قەھرىمانلىق ئېپوسى» (مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 2009-يىلى)، «‹ماناس› پېشىۋاسى يۈسۈپ ماماي ھەققىدە» (بىرلىشىپ يازغان، خەنزۇچە، ئىچكى موڭغۇل ئۇنىۋېرسىتېتى 2006-يىلى؛ قىرغىزستان قىرغىز يېزىقىدا، مىللەتلەر نەشرىياتى، 2007-يىلى؛ قىرغىزستان قىرغىز يېزىقىدا، بىشكېك، 2014-يىلى)، «جۇڭگو مىللەتلەر ئەسىر ھالقىغان ئائىلىلەر خاتىرىسى: ‹ماناس› پېشىۋاسى ئائىلىسى» (بىرلىشىپ يازغان، يۈننەن ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 2003-يىلى)، «شەرق خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن ئۇمۇمىي بايان» (بىرلىشىپ يازغان، 4 قىسىم، كۇنمىڭ نەشرىياتى، 2006-يىلى)، «قىرغىزلاردا دىن ۋە جەمئىيەت» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 2009-يىلى) قاتارلىقلار بار.

تەرجىمە قىلغان ئىلمىي كىتابلاردىن گېرمانىيەلىك پروفېسسور كارل رايخلنىڭ «تۈركىي مىللەتلەر ئاغزاكىي ئېپوسى:ئەنئەنە، شەكىل ۋە شېئىر قۇرۇلمىسى» (جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى، 2011-يىلى)، «قىرغىز ئەدەبىيات تارىخى» (2) (دۇلدۇل نەشرىياتى، 2005-يىلى) قاتارلىقلار بار. «ماناس» ئېپوسىنىڭ بىرىنچى بۆلۈمى «ماناس» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 54000 مسرا)، يەتتىنچى بۆلۈمى «سۇمبىلىك»، سەككىزىنچى بۆلۈمى «چىگىتەي» جەمئىي 30000 مسرادىن ئارتۇق، شۇنداقلا ئوچىنچى ۋە ئالتىنچى بۆلۈمنىڭ بىر قىسمى جەمئىي 10000 مسرادىن ئارتۇق؛ رادىيو دىرامىسى «ماناس»، قىرغىزلارنىڭ قەھرىمانلىق داستانى «جاڭگىل مىرزا»نىڭ سىناريىسى؛ قىرغىز، قازاق، ئۇيغۇر قاتارلىق مىللەتلەر يازغۇچى، شائىرلىرىنىڭ رومان، شېئىرلىرى ئون نەچچە پارچە، 1 مىليون خەت ئەتراپىدا؛ ئىلمىي ژۇرنالالار ۋە ئىلمىي ماقالىلار توپلاملىردا دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ماقالىلاردىن تەرجىمە قىلىپ ئېلان قىلىنغانلىرى 50 نەچچە پارچە، بۇنىڭ ئىچىدە ئايتماتوۋ، رادىلوف، تىنىشەف، سەمەر مۇسايېۋ قاتارلىق دۆلەت سىرتىدىكى داڭلىق شەخسلەرنىڭ ماقالىلىرى ۋە ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز ئالىم ۋە تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ئىلمىي ماقالىلىرى بار.

نەچچە ئون يىلدىن بۇيان، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ھەرخىل ئىلمىي پائالىيەتلەرگە قاتنىشىپ، گېرمانىيە، تۈركىيە، قىرغىزستان، رۇسىيە، فىنلاندىيە، فىرانسىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىكى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىدا ماقالە ئوقۇدى. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى، سىچۈەن ئۇنىۋېرسىتېتى، غەربىي شىمال مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى، مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى، دالىيەن مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى، قەشقەر ئۇنىۋېرسىتېتى قاتارلىق ئوقۇرلۇنلاردا ئىلمىي مۇھاكىمە پائالىيەتلىرىگە قاتناشتى ۋە لېكسىيە سۆزلىدى.

تەرجىمە كىتابى «تۈركىي مىللەتلەر ئاغزاكىي ئېپوسى: ئەنئەنە، شەكىل ۋە شېئىر قۇرۇلمىسى» 2015-يىلى جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئورنىنىڭ 1-دەرىجىلىك ئىلمىي ئەمگەك نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن؛ «‹ماناس›چىلار بويىچە تەتقىقات» 2006-يىلى جۇڭگو ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى خەلق ئېغىز ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى ئوچىنچى نۆۋەتلىك «خەلق ئېغىز ئەدەبىيات-سەنئىتى تاغ گۈلى مۇكاپاتى»نىڭ ئىلمىي ئەسەرلەر تۈرى بويىچە 1-دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن؛ «‹ماناس› پېشىۋاسى يۈسۈپ ماماي ھەققىدە» 2004-يىلى جۇڭگو ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى خەلق ئېغىز ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى ئىككىنچى نۆۋەتلىك «خەلق ئېغىز ئەدەبىيات-سەنئىتى تاغ گۈلى مۇكاپاتى»نىڭ ئىلمىي ئەسەرلەر تۈرى بويىچە 1-دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تۇنجى نۆۋەتلىك ھۆكۈمەت مۇكاپاتى بولغان «تەڭرىتاغ ئەدەبىيات-سەنئەت مۇكاپاتى» مۇنەۋۋەر ئەسەر (دەرىجىگە ئايرىلمايدۇ) مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن؛ ئادىل جۇمە تۇردى 1999-يىلى جۇڭگو ئالتىنچى نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى «تۇلپار مۇكاپاتى» (دەرىجىگە ئايرىلمايدۇ) غا، 1999-يىلى 5-ئايدا جۇڭگو خەلق ئېغىز ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى تەرىپىدىن «ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلار ئارىسىدىكى ئەخلاق ۋە ماھارەتتە تەڭ يېتىشكەن ئەزا» شەرىپىگە ئېرىشكەن. يەنە شۇ يىلى 10-ئايدا دۆلەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن شىنجاڭ «ئەخلاق ۋە ماھارەتتە تەڭ يېتىشكەن يۈز مۇنەۋۋەر»نىڭ بىرى بولۇپ باھالانغان.

ئايگۈل ئەمەت تەييارلىغان

ئالقىش ۋە ئۇمىد

ـــ قۇمۇلدا ئۆتكۈزۈلگەن جۇڭگوچە رەسىم ئۇستازى تۇردى ئىمىن ئاتا-بالا رەسىم كۆرگەزمىسىدە سۆزلەنگەن سۆز
(2016-يىل 7-ئاينىڭ 12-كۈنى)

ئارسلان ئابدۇللا
(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مەدەنىيەت-تارىخ تەتقىقات يۇرتىنىڭ مۇدىرى)

ئەسسالامۇئەلەيكۈم، ھۆرمەتلىك ئۇستازلار، مۆھتەرەم رەھبەرلەر، ئەزىز مېھمانلار:

بۈگۈن بىز قەدىمىي مەدەنىيەت يۇرتى قومۇلدا ئاتاغلىق رەسسام تۇردى ئىمىن ئەپەندىنىڭ رەسىم كۆرگەزمىسىنى ئۆتكۈزۈۋاتىمىز. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن، مەن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مەدەنىيەت - تارىخ تەتقىقات يۇرتىغا ۋاكالىتەن، سەنئەت سۆيەر قومۇل خەلقىنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى بېيىتىش يولىدا تىرىشچانلىق كۆرسىتىۋاتقان تۇردى ئىمىن ئەپەندىنى قىزغىن تەبرىكلەيمەن! بۇ كۆرگەزمىنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشىغا ئىمكانىيەت يارىتقان قومۇل ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسىگە، كۆرگەزمىنى تەشكىللىگەن قومۇل مۇقاملىرىغا ۋارىسلىق قىلىش مەركىزىگە سەمىمىي رەھمەت ئېيتىمەن! بۇ گۈنكى پائالىيەتكە قەدەم تەشرىپ قىلغان سەنئەتكار-لىرىمىزغا ۋە بارلىق مېھمانلارغا ئېھتىرام بىلدۈرىمەن.

ھەممىمىزگە مەلۇم، رەسىم سەنئىتى كىشىلەرنى گۈزەللىكتىن ھۇزۇرلاندۇرىدىغان، كىشىلەرنىڭ گۈزەللىك تۇيغۇسىنى قوزغايدىغان ۋە زوقلىنىش ئېڭىنى يېتىلدۈرىدىغان، قەلبىنى پاكلايدىغان ۋە خاراكتېرىنى مۇكەممەللەشتۈرىدىغان ئىنتايىن نەپىس ھەم يۇقىرى ماھارەتلىك سەنئەت شەكلى. رەسىم سەنئىتى جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ جۇملىدىن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ، يىراق قەدىمكى دەۋرلەردىن باشلاپلا پەلەككە تاقاش قان تاغلارنىڭ قىياتاشلىرىدا، سىرلىق مىڭئۆيلەردە ۋە تاش كېمىرلەردە، بۇددا ھەم مانى ئىبادەتخانىلىرىنىڭ تاملىرىدا جەۋلان قىلىپ، ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەردە ئۆز خاسلىقلىرى بويىچە تەرەققىي قىلغان ۋە تەدرىجىي مۇكەممەللەشكەن، شۇنداقلا ئىنسانىيەتنىڭ روھىيەت تەرەققىياتى بىلەن ماس قەدەمدە ئىلگىرىلەشتەك ئالاھىدىلىكىنى نامايان قىلىپ كەلگەن.

شىنجاڭ ئۇتتۇرا تۇزلەڭلىك مەدەنىيىتى، ھىندى مەدەنىيىتى، ئىسلام مەدەنىيىتى ۋە يۇنان مەدەنىيىتىدىن ئىبارەت تۆت چوڭ قەدىمىي مەدەنىيەتنى؛ بۇددا دىنى، ئىسلام دىنى ۋە خرىستىيان دىنىدىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ دىننى، خەنزۇ - تىبەت تىللىرى، ئالتاي تىللىرى ۋە ھىندى - ياۋروپا تىللىرىدىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ تىل سىستېمىسىنى ئۆزئارا ئۇچراشتۇرغان ۋە مۇجەسسەملىگەن ئالاھىدە رايون بولۇپ، ئورۇن ئەۋزەللىكى ۋە مەدەنىيەت بايلىقى ئەۋزەللىكى بىلەن قەدىمكى دەۋرلەردىن باشلاپلا رەسىم سەنئىتىنىڭ

مۇھىم ماكانلىرىدىن بولۇپ كەلگەن. ئالايلۇق، تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە خوتەندىن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىككە كۆچۈپ بېرىپ، رەسىم ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللانغان، ئىجادىيەت ئۇسلۇبىنىڭ ئۆزگىچىلىكى ۋە ماھارىتىنىڭ يۇقىرىلىقى بىلەن غەربىي يۇرتتىلا ئەمەس، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىمۇ يۈكسەك شۆھرەت قازانغان ھەم شۇ دەۋر رەسساملىرىنىڭ ئەڭ ئالدىنقى قاتارىغا ئۆتكەن، «ئالتە تەنلىك بۇدساتۋا»، «سېرىق ئابشار»، «بۈركۈت»، «مىڭ تەدبىرلىك شەپقەتچى بۇدساتۋا» قاتارلىق يىرىك ئەسەرلىرى لويالىق ۋە چاڭئەندىكى دايۇن ئىبادەتخانىسى، گۈاڭزەي ئىبادەتخانىسى قاتارلىق مەشھۇر ئىبادەتخانىلارنىڭ تاملىرىدا، «غۇز راھىبى»، «كۈسەنلىك ئۇسسۇلچى قىز» قاتارلىق تەۋرۈك ئەسەرلىرى ئامېرىكىنىڭ بوستون شەھىرى ۋە بېلگىيەنىڭ بىرىۋسسېل شەھىرىدە ساقلىنىۋاتقان، ئىجادىيەتتىكى ئۇتۇقلىرى تاڭ دەۋرىدىكى ئاتاقلىق رەسسام ۋە نەزەرىيەچى جاڭ يەنيۇەننىڭ «تارىختىكى داڭدار رەسىملەر»، شىمالىي سۇڭ دەۋرىدە تۈزۈلگەن «سۇڭ ئوردىسىدا ساقلانغان رەسىملەرنىڭ تەزكىرىلىرى» قاتارلىق مەشھۇر ئەسەرلەردە مەخسۇس تونۇشتۇرۇلغان ئاتا - بالا رەسسام ۋىسا بىلەن جىنا ۋە ۋىسا ئىراسانگىرلار دەل ھازىرقى شىنجاڭنىڭ سەنئەت تۈپرىقىدا يېتىلگەن ۋە ئەنەتكەكچە رەسىم ئۇسلۇبىنى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىككە كېڭەيتكەن، شۇنداقلا ئۆز يۇرتىنىڭ تۇرمۇشىنى تەسۋىرلىگەن رەسىم پېشۋالىرىنىڭ يارقىن ۋەكىللىرىدۇر.

جۇڭگوچە رەسىم سىزىشتا داڭ چىقارغان يەنە بىر مەشھۇر ئۇيغۇر رەسسام يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن گاۋ كېگۇڭ (1248ـ 1310) بولۇپ، ئۇنىڭ ئاتا - بوۋىسى ھازىرقى شىنجاڭدىن شەنشى ئۆلكىسىنىڭ داتۇڭ دېگەن يېرىگە كۆچۈپ بارغان. گاۋ كېگۇڭ ئاتاغلىق رەسسام، شائىر ۋە خەتتاتلا بولۇپ قالماي، ئادىللىقى بىلەن داڭق چىقارغان ئەمەلدار ئىدى. ئۇ دەسلەپ شەنشىدە ياشاپ، ئاخىرقى ئۆمرىنى بېيجىڭدا ئۆتكۈزگەن. ئۇ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، شەنشى ئۆلكىسىنىڭ نوپۇس ۋە مالىيە نازارىتىگە نازىر، دىيانەت ۋازارىتىنىڭ مۇئاۋىنى، خېنەننىڭ جىنايى ئىشلار نازىرى، ئوردا مۇپەتتىشى، ھەربىي ئىشلار نازىرى، جىياڭخۇەي ئۆلكىسىدە ئالتە نازارەت، 24 مەھكىمىنىڭ باش بۇغى بولغان، 1299 - يىلى ئۇ ئوردىغا تەكلىپ قىلىنىپ، 1304 - يىلىغىچە قۇرۇلۇش ۋازارىتى، ئەمەل ۋازارىتى ۋە جازا ۋازارىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋەزىرى بولغان. 1304 - يىلى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ خەۋپسىزلىك، تەپتىش، سوت، ئەدلىيە ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان ياساق ۋازارىتىنىڭ ۋەزىرى بولغان. بۇ مەزگىلدە گاۋكېگۇڭ خەلقنىڭ ھال - دەردىگە يېتىپ، ناھەقچىلىكلەرنى ئوڭشىغان؛ئەمەلدارلىق تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىپ، پاراخور ئەمەلدارلارغا زەربە بەرگەن ۋە ئادالەتنى تەشەببۇس قىلىپ، خەلقنىڭ ھېمايىسىگە ئېرىشكەن.

گاۋ كېگۇڭ ئۆمۈر بويى قېتىرقىنىپ ئۆگەنگەن، خەنزۇ مەدەنىيىتىنى تولۇق چۈشەنگەن، رەسىم سەنئىتى ۋە شېئىرىيەتنى قىزغىن سۆيگەن، ساپالىق، ئوقۇمۇشلۇق زات بولۇپ، كىچىكىدىن باشلاپلا تاغ - دەرياارنى، دەرەخ - ئورمانلارنى سىزىشقا كىرىشكەن ۋە ئەينى دەۋردىكى داڭلىق رەسساملارنى ئۇستاز تۇتۇپ، تاغ - دەريا ۋە بامبۇك سىزىشتا كامالەتكە يەتكەن ھەم شۇ دەۋرنىڭ رەسىم پېشۋالىرىدىن بولۇپ قالغان. شۇ چاغدىكى شائىرلارنىڭ:

«دەۋرىمىز رەسساملىرىنىڭ پەخرى كىم دەپ قىلسا‌ڭ نىدا،

جەنۇبتا ۋېيجاۋ، شىمالدا گاۋ دەپ ياڭرار شۇئان بىر سادا»

«سورىسا‌ڭ بامبۇك سىزىشنىڭ پىرى كىم دەپ يەنە ئەگەر،

تەڭدىشى يوق گاۋ بېگىم دەپ بېرۇر جاۋاب ھامان ساڭا» دېگەن شېئىرلىرى ئۇنىڭ رەسساملىق ساھەسىدىكى ئورنىنىڭ نەقەدەر يۈكسەكلىكىنى ناما‌ن قىلىدۇ.

گاۋكېگۇڭ رەسمىنى ئاز ھەم ساز سىزىشنى ئىجادىيەت پىرىنسىپى، ھېسسىياتىنى شەكىل بىلەن مەزمۇنىغا يۇغۇرۇپ ئىپادىلەشنى ئىجادىيەت ئۇسلۇبى قىلغان رەسسام بولۇپ، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە مەردانىلىق، قەيسەرلىك ۋە تەبىئەتنىڭ بۈيۈكلۈكى روشەن ئىپادىلەنگەن. ئۇنىڭ «تاشتا ئۆسكەن بامبۇك» قاتارلىق بىر نەچچە پارچە ئەسىرى ھازىرغىچە خان سارىيى

مۇزىيىدا ساقلانماقتا.

بۇلاردىن باشقا، «يەنمېن تەسىراتلىرى»، «شىخۇ كۆلىنىڭ مەنزىرىلىرى ھەققىدە نەزمىلەر» قاتارلىق تۇم-تۇم تەۋەررۈك شېئىرلىرىنى، ھازىر خان سارد-ىي مۇزىيىدا ساقلىنىۋاتقان «يەنگۈاڭ قەبرىگاھىنىڭ كۆرۈنۈشى»، «مېيخۇا گۆلى» قاتارلىق رەسىم ۋە ھۆسنىخەت ئەسەرلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن يۈەن دەۋرىنىڭ ئاتاغلىق ئۇيغۇر شائىرى، رەسسام ۋە خەتتات سەدۇللا قاتارلىقلارمۇ تارىختىكى ئۇيغۇر رەسسامлىرىنىڭ مۇنەۋۋەر ۋەكىللىرىدۇر. شىنجاڭدا مانا مۇشۇنداق بىر سەنئەت ئەنئەنىسى بولغاچقا، بۇ-گۈنكى كۈندە غازى ئەھمەد، ئابدۇكېرىم نەسىردىن، تۇردى ئىمىن، مۇھەممەد ھېيت، نەجمىدىن ئەزىزى ۋە بۇگۈن نامى تىلغا ئېلىنماي قالغان بىر مۇنچە ئاتاغلىق ئۇيغۇر رەسسامлىرى مەيدانغا كېلىپ، بۇ ئەنئەنىنى داۋاملاشتۇردى ۋە ئېلىمىزنىڭ سەنئەت مۇنبىرىدە مۇھىم ئورۇنغا نائىل بولدى.

شۇنى ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئۇيغۇر رەسىم سەنئىتى يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك تەرەققىيات داۋامىدا قايتا گۈللىنىپ، مەملىكەتكە يۈزلەنگەن ۋە دۇنياغا يۈزلىنىش ئۇچۇن يۈلقۇنۇاتقان بولسىمۇ، بازارغا تېخى تولۇق يۈزلەنمىدى، خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇشىغا تېخى چوڭقۇر ۋە كەڭ دائىرىدە سىڭىپ كىرەلمىدى، خەلقىمىزنىڭ نادىر سەنئەت ئەسەرلىرىدىن زوقلىنىش سەۋىيەسى باشقا بىر قىسىم مىللەت ۋە رايونلارغا قارىغاندا تېخى خېلىلا تۆۋەن، بولۇپمۇ نادىر سەنئەت ئەسەرلىرىنى ئېلىپ ساقلاش ۋە ئۇنىڭدىن زوقلىنىش ئادىتى بىزدە تېخى يېتىلمىدى. شۇڭا رەسىم سەنئىتىنى ھەرخىل شەكىللەر ئارقىلىق خەلقە ۋە بازارغا يۈزلەندۈرۈش خەلقىمىزنىڭ زوقلىنىش سەۋىيەسىنى ئاشۇرۇپ، مەنۇى تۇرمۇشنى بېيىتىشتا، شۇنداقلا رەسىم سەنئىتى ھەۋەسكارلىرىنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىشتە مۇھىم تۇرتكىلىك رول ئوينىغۇسى.

تۇردى ئىمىن ئەپەندى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا يېتىشكەن، دەۋرىمىزدىكى تۇنجى ئەۋلاد جۇڭگوچە رەسىم ئۇستىلىرىنىڭ بىرى. ئۇ 1975-يىلى مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ گۈزەل سەنئەت فاكۇلتېتىدا جۇڭگوچە رەسىم كەسپىنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن، تاكى 1986-يىلغىچە قەشقەر داربلمۇئەللىمىنده ئوقۇتقۇچى ۋە كافېدرا مۇدىرى بولغان. 1986-يىلى شىنجاڭ رەسسامлار ئاكادېمىيەسىگە يۆتكىلىپ كەسپىي رەسسام بولغان، 1995-يىلى مەركىزىي سەنئەت ئىنستىتۇتىنىڭ ئاسپىرانتورىيەسىده ئوقۇغان. ئۇ ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مەدەنىيەت-تارىخ تەتقىقاتى يۇرتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو رەسسامлار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ رەسسامлار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ ھۆسنىخەت ۋە رەسىم تەتقىقات يۇرتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئۇ-رۇمچى شەھەرلىك رەسسامлار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ ھەربىي لاگېر رەسسامлىرى ۋە خەتتاتлار گاللېرىيەسىنىڭ پەخرى مۇدىرى، دۆلەتلىك 1-دەرىجىلىك رەسسام.

تۇردى ئىمىن ئەپەندى يېڭىلىقنى تېز قوبۇل قىلىدىغان ۋە يېڭىلىق يارىتىشقا ئىنتىلىدىغان، شىنجاڭ-نىڭ مىللىي تۇرمۇشىنى ئەتراپلىق تەسۋىرلىگەنده، ھېسسىياتنى لېرىكىلىق، تەسۋىرلەرنى تەپسىلىي ۋە ئىنچىكىلىك بىلەن ئىپادىلەشكە، بولۇپمۇ ئادەم، گۈل-گىياھ ۋە ھايۋانلارنى سىزىشقا ماھىر رەسسام بولۇپ، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىده رايون خاسلىقى ۋە تۇرمۇش پۇرىقى ناھايىتى روشەن گەۋدىلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇ ئۆزدىنىڭ قەدىمىي شەھەرگە مۇھەببەت»، «ئورما ھارپىسىدا»، «گۈلخان»، «تاجىكلارنىڭ تويى» قاتارلىق ۋەكىللىك ئەسەرلىرى بىلەن مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئالتە قېتىملىق رەسىم كۆرگەزمىسىگە قاتناشقان. ئۇنىڭ «دەم ئېلىش»، «ئورما ئالدىدا»، «بازار» قاتارلىق تۆت پارچە نادىر ئەسىرى مەملىكەتلىك كۆرگەزمىلەردە مىس مېدالغا ۋە مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 2009-يىلى ئۇ مەملىكەت بويىچە ئالاھىدە تۆھپە يارىتقان 60 رەسسام

قاتاردا تەشۋىقات مىنىستىرلىكى ۋە جۇڭگو ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى تەرىپىدىن مۇكاپاتلانغان.

تۇردى ئىمىن ئەپەندى ئېلىمىزنىڭ رەسىم سەنئىتىدىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى خەلقئارا ئاكتىپ نامايان قىلىپ كەلگەن. جۇڭگو بىلەن چەت ئەللەر ئوتتۇرىسىدىكى خەلق دىپلوماتىيەسىنى كۈچەيتىشكە تۆھپە قوشۇپ كېلىۋاتقان رەسسام، ئۇ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، كانادانىڭ ۋانكوۋېر شەھىرىدە، رۇسىيەنىڭ پېتىربۇرگ شەھىرىدە رەسىم كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزگەن ۋە رۇسىيەنىڭ 21 - قېتىملىق خەلقئارا سەنئەت بايرىمىغا قاتناشقان. ئۇنىڭ نۇرغۇن ئەسەرلىرى ئامېرىكا، كانادا، ياپونىيە، مالايسىيا، ئۆزبېكستان، قازاقستان، قىرغىزستان، تۈركمەنستان ۋە شىياڭگاڭ، ئاۋمېن، قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلاردىكى خەلقئارالىق كۆرگەزمىلەرگە قويۇلغان. ئۇنىڭ رەسىم سەنئىتىدىكى ئىجادىي مۇۋەپپەقىيەتلىرى مەملىكەت ئىچىدىلا ئەمەس، چەت ئەللەردىمۇ تولۇق ئېتىراپ قىلىنىپ، يۇكسەك باھالارغا مۇيەسسەر بولغان. يۇنىڭ جانلىق شاھىتى تۇردى ئىمىن ئەپەندىنىڭ 2013 - يىلى رۇسىيە ئەدلىيە مىنىستىرلىكى، دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكى، پېتېربۇرگ شەھەرلىك ھۆكۈمەت ۋە جۇڭگونىڭ رۇسىيەدە تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ گۇۋاھلىقىدا رۇسىيە مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن «بۇيۇك ئۇستاز» دېگەن شەرەپلىك نام بىلەن تەقدىرلەنگەنلىكىدۇر.

قىرىق يىلغا يېقىن ئىجادىيەت داۋامىدا شۇ قەدەر زور ئۇتۇقلارنى قازانغان تۇردى ئىمىن ئەپەندى نۇرغۇن جاپا - مۇشەققەتلەرنى يېڭىپ، ئۆزىنىڭ نادىر ئەسەرلىرىنى خەلقنىڭ ھۇزۇرىغا سۇنۇش ئۈچۈن مانا بۈگۈن قومۇل دىيارىغا يېتىپ كەلدى. بىز بىرلىكتە ئالقىش ياڭرىتىپ، تۇردى ئىمىن ئەپەندىنىڭ قومۇلغا كەلگەنلىكىنى قىزغىن قارشى ئالايلى ۋە ئۇنىڭغا تېخىمۇ زور ئۇتۇقلار تىلەيلى!

《新疆文化》（维吾尔文）
综合性文学双月刊

主管单位：新疆维吾尔自治区文化厅
主办单位：新疆维吾尔自治区艺术研究所
编辑出版：《新疆文化》杂志编辑部
国际标准刊号：ISSN1008-6498
国内统一刊号：CN65-1073/I
海外发行：中国图书进出口（集团）总公司出口部
代理者地址：中国北京朝阳区工体东路16号
P.O.BOX 88, 16 Gongti East Road, Beijing 100020, China
海外发行代号：6498BM
发行范围：国内外发行
地 址：新疆乌鲁木齐市新华南路11号万国大厦10楼
邮 编：830000 电话：（0991）2856942
印 刷：《新疆日报》印务中心
发 行：乌鲁木齐市邮局
订 阅：全国各地邮局

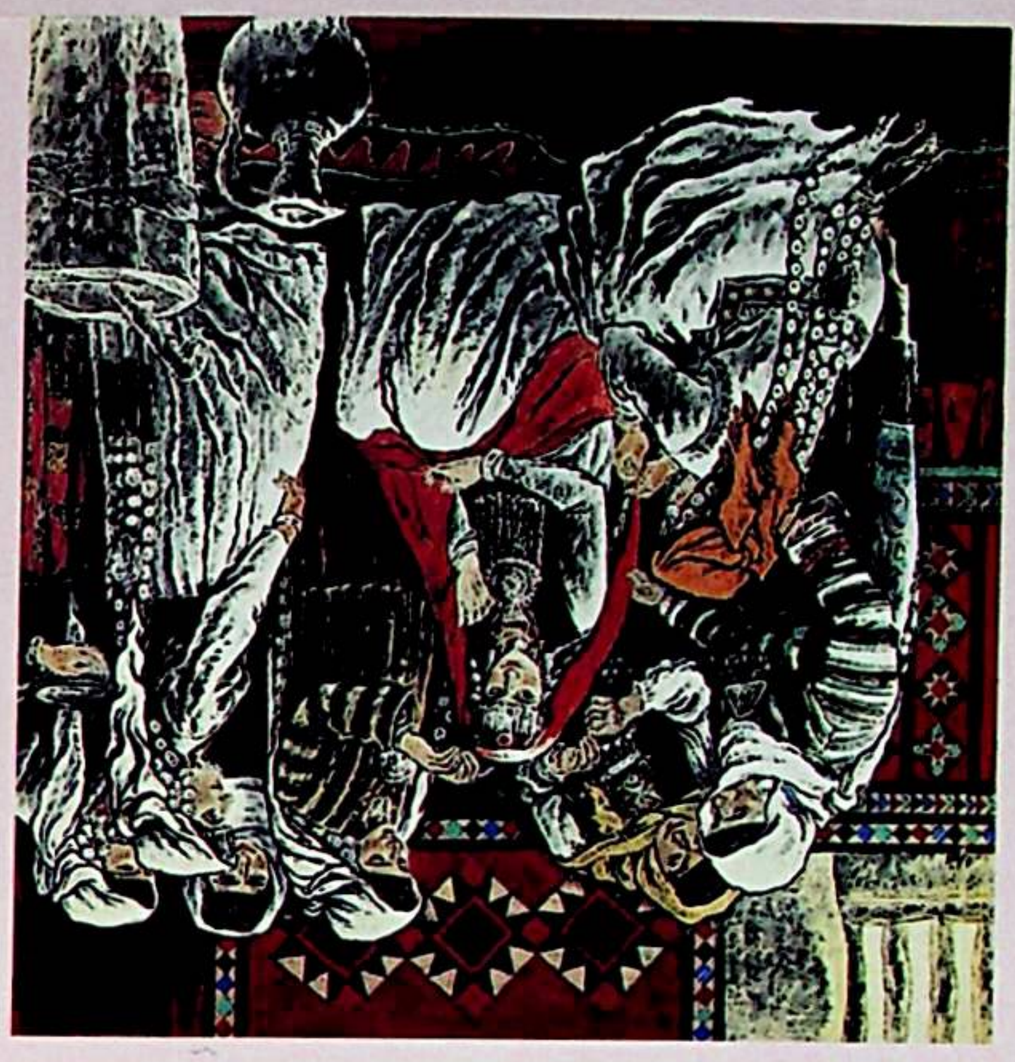
邮发代号：58-22 定价:8.50元

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى»2016-يىلى 4 - سان (ئومۇمىي 340-سان)
(قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال)

باشقۇرغۇچى: ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى
چىقارغۇچى: ش ئۇ ئا ر سەنئەت تەتقىقات ئورنى
تۈزۈپ نەشر قىلغۇچى: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى
خەلقئارالىق نومۇرى: ISSN1008-6498
مەملىكەتلىك نومۇرى: CN65-1073/I
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى: جۇڭگو كىتاب ئىمپورت - ئېكسپورت (گۇرۇھى)
باش شىركىتى ئېكسپورت بۆلۈمى
چەت ئەللەرگە قارىتا ۋاكالەت نومۇرى:6498BM
مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تارقىتىلىدۇ
ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھىرى شىنخۇا جەنۇبى يولى 11- نومۇر ۋەنكو سارىيى10- قەۋەت
پوچتا نومۇرى: 830000 تېلېفون نومۇرى: (0991)2856942
باسقۇچى: «شىنجاڭ گېزىتى» باسما مەركىزى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى پوچتخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ

پوچتا ۋاكالەت نومۇرى: 22 - 58 باھاسى: 8.50 يۈەن

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
www.uyghurbook.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

«مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ـ تەرەققىياتى يىلى»دىكى مەدەنىيەت ئاۋانگارتلىرى

جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئاسپىرانتورىيەسىنىڭ پىروفېسسورى، دوكتورئاشتى، دوكتور ئاسپىرانتلار يېتەكچىسى ئادىل جۇمەتۇردى ئەپەندى (تەپسىلاتى 75 ـ بەتتە)